

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

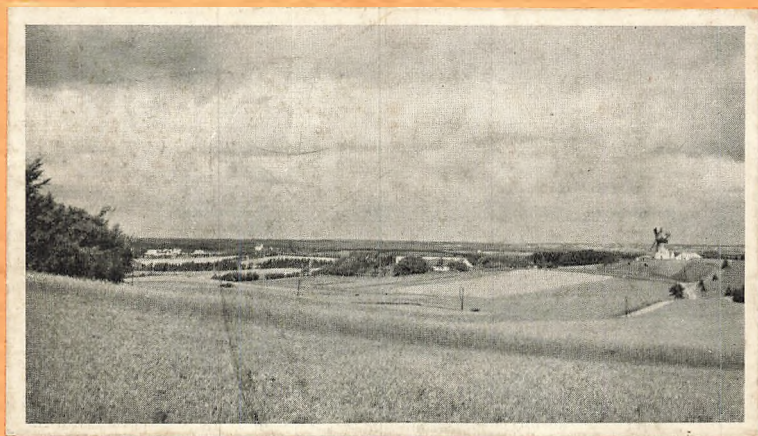
Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:
<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>
Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Rasmus Mortensen:

FRA VEJLE VESTEREGN

LINDEBALLE SOGN

MED TRÆK AF GADBJÆRG OG RINGIVE
SOGNES HISTORIE

Rasmus Mortensen:

FRA VEJLE VESTEREGN

LINDEBALLE SOGN

MED TRÆK AF GADBJÆRG OG RINGIVE
SOGNES HISTORIE

AFSNITTET „FAUNA OG FLORA“ AF DR. THEOL. SKAT HOFFMEYER
FOTO-BILAGENE AF TANDLÆGE W. BERTHELSEN

VEJLE
SCHWEITZERS BOGTRYKKERI
1929

INDHOLD

	Side
Indledning	1
Geologiske Forhold	3
Bosættelsen:	
1. Gravhøje og Fund	11
2. Veje	18
3. Bopladser	24
Jærnudvinding af Myremalm	29
Balders Offerplads	65
Sognet	76
Sednavne	82
Aast Kirkeruin	96
En middelalderlig Teglovn	98
Lindeballe Kirke	118
Skolerne	146
Skoven	166
Fauna og Flora	189
Sagn og Levn	194
Bebyggelsen indtil vore Dage	201
Dagligt Liv — Tilbageblik	245
<i>Foto-Bilag:</i> 1. Blad	24—25
— 2. -	72—73
— 3. -	184—185
— 4. -	216—217
— 5. -	232—233
— 6. -	248—249

INDLEDNING

LINDEBALLE SOGN, Tørrild Herred, Vejle Amt, optager den centrale Del af det store, samlede Højdeomraade, der fra Gadbjerg og Nørup Sogne i Øst over Tykhøjet—Rostrup, Førstballe—Mørup, Lindeballe—Aast, Gjødsbøl—Amlund fører frem til Ringive Sogn i Vest. Bakkedraget naar ved Lindeballe op mellem 120—137 m over Havet; mod Nord og Syd falder det jævnt ned efter Farre Aa og Vandel Bæk, der danner Skel henholdsvis med Give og Randbøl Sogne.

Hvor Bakkeomraadet er højest, gennemskæres det stærkt i Partiet omkring Møllebjerg af en ejendommelig Dalsænkning, som bred og dyb og med talrige Sideslugter snor sig ind og ud i Terrænet.

Men Egnens mærkeligt sammensatte Præg hidrører dog navnlig fra det Forhold, at den ligger paa Grænsen mellem de to væsentlig forskellige Landskabstyper indenfor jydsk Natur: den østjydske, karakteriseret ved den uregelmæssigt smaabakkede, let bølgede Overflade med skarptskaarne Skrænter, dybe Dale og Søer — og den vestjydske, der kendetegnes ved mere nedbrudte, afstrøgne og udjævnede Bakkeformer, som efterhaanden gaar over i vidtstrakte, ganske plane Hedesletter. ¹⁾

---

¹⁾ Jfr. V. Milthers Afh. i Danm. geol. Unders., Kortbladet Bække.

Fra en gavmild Natur fik Lindeballe Sogn sit skønne, skovkransede Bakkeland, sine lune, idylliske Dale og frugtbare Skraaninger. Men som de bløde Linjer veksler med skarpere Træk, fortæller den susede Vind over aabne Marker, at Stillingen til enhver Tid er udsat. Vilkaarene var saadanne, at ved Arbejde fra Menneskenes Side kunde Skoven naa Heden; uden dette Arbejde vilde Heden naa Skoven. Kampen har gennem Tiderne bølget frem og tilbage. Mærker deraf ses i Landskabet, det man fra Højderne har frit Udsyn over — nærved og milevidt bort til alle Sider.

I det følgende vil vi fra Historiens Synspunkter i Enkeltheder og store Træk samle Overblik over Mindernes og de gamle Skrifers Vidnesbyrd om, hvorledes Slægterne her paa dette Sted levede og virkede, hvorledes den Fortid skabtes, paa hvilken Nutiden hviler.

Nogle Artikler har været trykt som selvstændige Afhandlinger i Vejle Amts Aarbøger: »Forhist. Mindesm. i L. Sogn« (1925), »Balders Offerplads« (1919), »Jydsk Jærn« (1920), »En middelalderlig Teglovn« (1916), »Lindeballe Skov« (1922); de fremtræder her væsentlig omarbejdet og som Regel i stærkt udvidet Form.

En Del Billedstof er laant fra Vejle Amts Aarbøger.

GEOLOGISKE FORHOLD

UNDER sidste Nedisning stod den yderste Isrand i længere Tid stille langs en Linje, der for Nørvang-Tørrild Herreders Vedkommende strækker sig fra Tyregod vestom Give over Karlskov, Uhe, Høgelund, Trøgelborg, Gjødsbøl, Amlund, Brændgaard, Sandager, Gjødding, Vandel, Randbøl. Hist og her har Iskanten været skudt lidt længere frem, andre Steder holdt mere tilbage. Da Isranden og det yderste Ishælte ved indtrædende mildere Klima smeltede bort, afsattes Hovedmassen af Isens Morænemateriale: Ler, Sand og Grus. Leret og Gruset sank tilbunds paa Stedet og dannede det høje Bakkeland. Sandet førtes med Smeltetvand ud over de foran liggende aabne Strækninger, hvis Flader og Lavninger helt fyldtes op dermed, saaledes at kun de højere Lokalteter forblev udækkede og nu staar tilbage som mere eller mindre udprægede »Bakkeøer«. Stundom strømmede det sandførende Smeltetvand frem fra Isranden og ud under denne med jævn og bred Horisont, ofte brød Vandmassen voldsomt igennem fra Smeltehulninger i Isdækket, dannede Hvirvler, som skar dybt ned i Undergrunden direkte fremefter eller først i Bugtninger tilbage, indtil den et Stykke ude paa Fladen fandt jævnt Fald. Efter-

haanden som Isranden kom til at staa østligere end før, blev det vanskeligere for Smeltevandet at bryde sig Løb gennem Ler- og Grusophobningerne i det Terræn, Isen havde forladt, og der aabnedes nu vifteformede Sluseporte ud til Siderne mod Nord og Syd, indtil et Flodleje omsider naaedes, vest- eller østførende.

Paa denne Maade svandt Ismasserne længere og længere bort, det uregelmæssige, højtliggende, gennemfurede Landskab dukkede op, nøgent, koldt, drivvaadt. Maaske laa enkelte Steder blinkende Isblokke ene tilbage, hvor Bræen havde »kælv«; saadanne bragte ved Smeltning Hulninger i Jordsmønnet. Svingende Temperatur foraarsagede, at Isen paany kunde rykke frem over et smallere eller kortere Bælte og derefter igen trække sig tilbage. Det kan tænkes, at Isranden en Tid har ligget stille langs Østsiden af Grøndal mellem Grønbjærg Bakke og Tykhøje. I hvert Tilfælde formodes en ny Opholdslinje i adskillige Hundrede Aar at have ligget fra Randbøl over Rostrup, Gadbjerg (Klausholm), Tofthøj—Tørring, indtil Isen endelig helt smeltede bort.

Men idet Isranden saaledes skiftevis bevægede sig tilbage, fremad og tilbage igen, blev Overfladedannelserne fra Isens tidligere Tilstedeværelse ændrede, snart fandt en Udjævning Sted, snart en forøget Op-skruning. Ogsaa et andet Forhold bidrager til at gøre Billedet sammensat og indviklet: I Perioden mellem Isens Bevægelse fra første Opholdslinje ved Gjødsbøl til Opholdslinjen tvært over Gadbjerg Sogn fik de blæsende Vinde fri og uhindret Lejlighed til at føre Sand fra Vestfladen ind over aabne Strækninger, Dale og Lavdrag, ligesom selve Højdepartiet vestpaa nedbrødes stærkt af Vind og Vejr, efterhaanden som de

øverste Jordlag blev tørre. Deraf kommer det, at Landskabet mod Vest har et udjævnet, alløget, ligesom »ældre« Præg, medens den østligere Egn, som ligger mere i Læ, og som først frigjordes for Isens Favntag, efter at Terrænet foran, delvis ogsaa Flyvesandsstrækningerne, var bundet af Plantevækst, ser yngre, »friskere« ud.

I det hele taget har dette tidlige Flyvesandsfænomen ved sine Virkninger i høj Grad bidraget til baade at forsimple og tilsløre den oprindelige Overflade. Kun hvor det fremstormende Sand lagde sig tværs over fugtige Lavninger og Floddale og saaledes blev Aarsag til, at der opstod Sumpe og stillestaaende, afløbsløse Vandsamlinger, som senere i Tiden efter Vegetationens Indtræden omdannedes til Moser — gjorde Sandet nogen Gavn.

De største flyvesandsdækkede Omraader i Lindeballe Sogn findes mod Sydvest, hvor Terrænet har Tilslutning til den store Grindstedflade: mellem Firehøjsbanken—Brændgaard—Sandager—Vandel Bæk (Grindsted Aa), mellem Firehøjsbanken—Amlund—Rugbjærg og mellem Firehøjsbanken—Rugbjærg—Hjortflod—Baastlund. Den søndre Del af Rugbjerg-Knuden og den tungeformede Firehøjsbanke-Tophøj har ligget udenfor Israndsgrænsen og kan altsaa betegnes som Bakkeøer. Et fjerde flyvesandsdækket Omraade træffes i Nordvest; mellem Uhe og Nørskov skyder en Flig af Ringive Hedeslette sig langs Bindebød Bæk op efter Enemærkeskoven, Smidstrup Bakker og Smidstrup Mark, og gennem denne Tragt er der tilført omliggende Lokalteter en Del Sandaflejringer.

Vender vi os nu til selve det store Bakkedrag, der fører midt gennem Sognet fra Øst til Vest, synes det straks paafaldende, at medens Hældningen mod Syd-

vest og Syd nedefter Amlund og Aast Marker fremtræder særdeles imponerende, er den forholdsvis ringe mod Vest udfør Gjødshøl. Rughjerg, Savbanke og Bøgehjærg med tilstødende Udløbere og Forgreninger tegner sig sel som ret mægtige Kupler i Omgivelserne, men ligger lidt adskilte, og syner ikke som den Endemoræne, d. v. s. sammenhængende Vold, Isen i Almindelighed vil danne, hvor den i længere Tid staar stille. Forklaringen maa søges i den Omstændighed, at Isens yderste Randparti her er skuret op paa høj Bund, nemlig det smalle og langstrakte Bakkeland, hvis vestlige Fortsættelse — omkring Baastlund, Simmel, Stilbjærg, Trøgelborg — udgør en stor Bakkeø helliggende udenfor Nedisningens Grænse. Isen har faaet en Drejning mod Syd med stærkt Affald efter Amlund og paa den anden Side Isryggen et mere fordelt, følgelig mindre virkningsfuldt Fald for den enkelte Lokalitet i Retning Nordvest—Nord. Idet Smeltevandet fra Foden af Israndens Vestside ikke har kunnet komme fremefter for den spærrende Højde, er det søgt ud til begge Sider og har derved dannet Lavningen langs Skellet mellem Lindeballe og Ringive Sogne, hvilken Lavning igen delvis — navnlig omkring Hjortflod — senere er udjævnet med Flyvesand. Sandflugten er ogsaa naaet op i Munden af adskillige vandførende Slugter, hvorved der er fremkommet mindre Sumpe og Tørvemoser ved Gjødshøl.

Et Blik paa Kortet og en Undersøgelse i Marken viser os denne tydelige, ganske skarpe Højderyg med afgjort Fald til anførte Sider Syd—Nord. Højderyggen begynder Vest for Gjødshøl og holder nøjagtig den Linje, som Vejen fra Baastlund over Gjødshøl, Brudpythanke, Kræmeragre, Grøndal, Tykhøje i omtrent lige Flugt har gennem Sognet fra Vest—Sydvest til

Øst—Nordøst. Vandskellet iagttages som Regel liggende umiddelbart op mod Vejen, Afløbsdalene og Bakkefolderne straalere parvis til begge Sider ud derfra: Nær Vejkrydset Gjødshøl—Lindeballe, Amlund—Uhe træffes et Vandskel for Afløb mod Syd og Nordvest, ved Udgangen af Amlund Skov ligeledes, ved Foden af Brudepythbanke, ovenfor Baldershøve og nede i Grøndal tilsvarende. Ofte er Højderyggen saa skarpt markeret, at det blot er selve den smalle Vejbane, som danner dens Kant, og kun ganske enkelte Steder fører Vejen i et kort Sving udenom en Bakkeknude, der har hindret Færdselen ad den helt lige Linje.

Et Kendemærke for det vestre Isbæltets pludselige Drejning og Fald mod Syd giver desuden den føromtaltte ejendommelige Dalsænkning, som er skaaret ned i Højdeomraadets mest udprægede Parti, og som fra Øst danner Afløb til Grindstedsløtten. Man kan diskutere, hvorvidt denne Erosionsdal udspringer fra den meget stærkt markerede Slugt, der begynder ved Kanten af Kræmeragre og fører ned til Grøndals søndre Del mellem Møllehøj og Holmgaards Kratbanke, eller om den egentlige Aabning ligger nær Tøsby mellem Rostrup og Tykhøje; udfør Rostrup Mose findes et Vandskel med Afløb mod Øst og Afløb under Grønbjerg—Førstballe-Vejen vestpaa. Et kort Stykke forbi Baldershøve svinger Dalen pludselig stærkt mod Syd ud mellem Aast og Mørup, og denne Retning falder sammen med og i Tilslutning til ofte nævnte karakteristiske Hældning for Isen og Landskabet, som Isens Bortsmeltning efterlod ved Aast—Amlund.

Efter saaledes at have dvælet ved Sognets Overfladeforhold skal vi et Øjeblik se paa Jordarternes typiske Beskaffenhed. Hvad Undergrunden indeholder afhænger i væsentlig Grad af Maaden, hvorpaa ved-

kommende Lokalitet blev dannet. De sandføgne Strækninger er allerede omtalt. Med Hensyn til Bakkelandskabet gælder den Hovedregel, at Ler og mer eller mindre gruset Sand udgør Aflejningsmaterialets overvejende Dele. Stundom er Leret mest fremtrædende, andre Steder Gruset og Sandet, i sidste Tilfælde ofte i Forbindelse med magert Ler, og da er Sandet gerne rødligt. Hyppigst træffes dog ogsaa skarpt hvidt Sand pletvis paa skraanende Marker; maaske hidrører saadanne Forekomster fra, at her har ligget løsrevne Isklumper, som først senere er smeltet, og hvis Plads derefter blev opfyldt med tilført Sand. Meget tit, næsten paa hver Mands Ejendom i Skov eller paa Mark findes Mergel, mer eller mindre kalkholdigt Ler. Eftersom Forholdene ved Sognets geologiske Udvikling er særdeles sammensatte — hvad vi flere Gange har peget paa — gør det uensartede sig ogsaa stærkt gældende i Jordbundens Karakter. Umiddelbart ved Siden af Lerlag kan der ligge Sand, tæt op mod Mergel Grus og omvendt i temmelig mærkværdig, tilsyneladende helt umotiveret Blanding. Ret ofte forekommer baade Ler, Grus og Sand i forstyrrede eller opskudte Lag. Leret naar gennemgaaende op til betydelige Højder, ligesom det ogsaa er et almindeligt Træk, at Leret findes hyppigere og i større Udbredelse, end man sædvanligvis venter, naar man flygtigt dømmer efter selve den øverste Overflades Beskaffenhed. Trods sin meget uregelmæssige Optræden gør Leret, da det saa godt som træffes overalt, Indtryk af at udgøre en gennemgaaende Horisont. Selv om Muldlaget ofte er sandblandet, kan der godt ligge Ler længere nede. En rigtig Vurdering af Jordbunden naas ikke, uden at man stadig erindrer det i Indledningen omtalte Forhold med Afblæsning, og Sandtilførsel, som Vinden

mange Steder forårsagede i Tiden før Vegetationens Komme.

Om den første Plantevækst skulde de dybere Lag i Tørvemoserne kunne tale. Der er — eller har været — en Del Smaamoser spredte over hele Sognet baade i Lokaliteterne omkring Gjødsbøl, i Aast-Møllebjærgdalen, langs Bækken mellem Lindeballe og Smidstrup og navnlig i Terrænet Øst for Nørskov. Men de er næsten alle helt afgravede og forvandlede til Eng eller Ager, og i hvert Tilfælde har ingen af dem været videnskabelig undersøgt. Det træffer sig imidlertid saa heldigt, at der ved Hans Mikkelsens Ejendom paa Smidstrup Mark 1911 blev fundet en planteførende Aflejring hidrørende fra en Periode, hvori Isen har været rykket tilbage mod Øst, og dækket af Moræne (Ler o. s. v.), som Isen har lejret, idet den paany er rykket frem mod Vest. Svingningstiden for Israndens Tilbagegang, Stagnation og Fremrykning har været saa lang, at Planterne fra det vestlige Landskab naaede hertil, fik Kraft og Fylde, tilstrækkelig til at danne tæt Bundlag — Mos og Tørv — og til at afgive Føde for Dyr. En Udgravning viste følgende:

Mellem 2,70—2,74 m i Dybden lagdelt, sort, sandet Dynd.

— 2,74—2,78 - lysebrun Dynd.

— 2,78—3,18 - dyndagtig Pindetørv.

— 3,18—3,33 - brokket, brun til graa, sandet Dynd.

— 3,33—3,48 - graa, sandet Dynd.

Tørven var brun, af stærkt grynet Beskaffenhed og i overvældende Grad fyldt med Birkegrene. Disse havde oftest Barken siddende paa; undertiden fandtes afbarkede Grene, der var ejendommeligt forvredne. De smaa Grene var kun lidt sammenpressede, store Grene stærkt fladtrykte. ¹⁾

¹⁾ Danmarks geologiske Undersøgelser. Kortbladet Bække; ved V. Milthers, Side 122.

Afdelingsgeolog, Dr. K. Jessen, som medvirkede ved Undersøgelsen paa Stedet, har undersøgt Indholdet af Plante- og Dyrelevningerne og bl. a. fundet disse Ting:

Løvfældende Melbærris; Frøpeber; Dværgbirk; Klæbrig Birk (talrige Frugter og Rakleskæl samt Grene, indtil ca. 5 cm tykke, og Bark); Star; Revling; Eng-Nellikered; Ænebær; Alm. Vandspire; Bukkeblad; Langstrakt Vandaks; Kragefod; Fruebær; Pil (to Arter); Bæver (Ekskrementer); Elsdyr (Ekskrementer); Vaarflue; Insekter. ¹⁾

Floraen kan i det store og hele karakteriseres som subarktisk, d. v. s. staaende paa Grænseområdet mellem det arktiske (højnordiske) og det tempererede Bælte, det Omraade, hvor Birkekrat og Birkeskov er i Færd med at gaa over til at mødes med mildere Klimas Naaleskov.

Da nu Smidstrup ligger tæt op til Lindeballe, tør vi gaa ud fra, at Vegetationen og Dyrelivet her har haft ganske tilsvarende Præg, saa meget mere som Planterne og Dyrene jo maa være kommet til Smidstrup fra Vest over Lindeballe.

Hvor Planter gror, og Dyr færdes, kan Mennesket leve.

---

¹⁾ Danmarks geologiske Undersøgelser. Kortbladet Bække, ved V. Milthers. Side 123.

BOSÆTTELSEN

---

1. GRAVHØJE OG FUND. 2. VEJE. 3. BOPLADSER

DE ældste synlige Vidnesbyrd om Menneskenes faste Tilstedeværelse i Sognet afgiver Gravhøjene. Men før Slægten kaster Grav, er Livet levet, og her skulde da forud for en Redegørelse vedrørende Gravstederne gaa en Skildring af Bopladserne. Disse forekommer imidlertid paa denne Egn som alle Vegne saa nedbrudte, forstyrrede og tildækkede, at vi i Bestræbelse efter at finde dem er henvist til at gaa ud fra Gravene som det sikre Holdepunkt. Undersøgelsen maa endvidere omfatte Oldsagsfund og Vejlinjer; forsaavidt disse sidste med Sikkerhed kan henføres til Oldtiden, er det muligt, de kan yde Orientering i det vanskelige Spørgsmaal, hvor Boligerne laa.

1. Gravhøje og Fund:

Lindeballe Sogn stod i ældre topografiske Beskrivelser o. l. Værker opført med kun 4 Gravhøje. Til Sammenligning kan nævnes, at Tørrild Herred ialt havde ca. 570 Høje, saaledes fordelt:

Skibet Sogn 2 Høje, Bredsten 40, Randbøl ca. 300, Nørup 74, Lindeballe 4, Gadbjerg 66, Kollerup 0, Jel-

ling 82, Hover 0. Dette Tal syntes paafaldende ringe ved Siden af Nørvang Herreds ca. 1850 og Vejle Amts ialt ca. 4200 Høje. Ganske vist maatte det erindres, at Tørrild Herred fra gammel Tid var rigt paa Skove, der flere Steder, f. Eks. i Lindeballe Sogn, hindrede tæt Bosættelse. Paa den anden Side skulde Herredets Søer og talrige Aadale i Forbindelse med den Omstændighed, at ældgamle Færdselsveje her fandt Bane og Krydsningspunkter, tale for en stærkere Bebyggelse.

Ud fra saadan Opfattelse foretog jeg 1925 en Undersøgelse af Lindeballe Sogns Grayhøje og fandt 49.¹⁾ Dette Tal er nu gaaet over i »Trap«s ny, 4de Udgave, og selv om Tallet ikke kan siges at være særlig stort, giver det dog et rigtigere Udtryk for Sognets første Bebyggelsesgrad end det tidligere fundne. Blandt de 49 Gravhøje er — eller var i 1925 — 40 synlige, Resten kunde paavises dels ved Grundfundamenters, Randstens Plads i Jorden, dels ved ældre Folks Udsagn. Mange af Højene er stærkt ødelagte, afgravede og overpløjede.

1—4: »Firhyw« paa Rygningen af den vest-øst-førende Firehøjsbanke Syd for Amlund; 1—3 paa Matr. Nr. 11 Amlund, den fjerde Høj paa Matr. Nr. 1 e Amlund. I Høj Nr. 1, den største af Firhøjene, siges Kong Amlet at ligge begravet; Højen, der er meget anselig saavel i Omfang som i Højde, blev for nogle Aar siden skamskændet slemmt ved Udgravning i Midten langt ned mod Bunden, der dog næppe er naaet. Værdifulde Fund skal flere Gange være gjort i denne og de andre Høje her, bl. a. Broncegenstande og en Spiralarmring af Guld. I to af Højene og paa Banken er der fundet Stenhamre o. l. Maaske har alle fire Høje oprindeligt været Stenaldersanlæg, der senere i Broncetiden er ta-

¹⁾ Forhist. Mindesm. i L. Sogn, Vejle Amts Aarb. 1923, Side 85—94.

get i Brug og gjort større. Højene ligger i Række, lyngbevoksede, ind imellem spredte Buske af Ene og Gyvel, paa Nordsiden Tyttebær i Mængde, blandt Urterne talrige Skovrelikter. Mod Syd falder Bakkeøens Skraaning stejlt ned, og man er her pludselig ved den typiske Hedeflades naturlige Grænse.

5: overpløjet, Matr. Nr. 1 l Amlund.

6: ligner 1—4, Matr. Nr. 2 b Aast.

7: »Tophøj«, græsbevokset, paa Aastgaard Mark, Matr. Nr. 3 a Aast.

8: »Bredhøj«, maaske rettere »Brændhøj«; 10 a Brændgaard. Paa Toppen af en naturlig, rundagtig Bakke, hvori der graves Grus og Mergel, disse Ting umiddelbart fremkommende ved Siden af hinanden. Grusgraven har nu naaet Højens nordre Kant, og her fandtes i Efteraaret 1924 et sjælden smukt Bronze-sværd, ca. 50 cm langt, velbevaret.

9: overpløjet, 9 a Brændgaard.

10—16: smaa Stenaldershøje, dels overpløjede, dels i Lyng, alle opgravede, Fund af Stenkiler, Økser o. l. paa Matr. Nr. 12 a Sandager. Nær Gaarden er i sin Tid opbrudt en hel Del tæt ved hinanden liggende Ildsteder.

17: paa Fruergaards Mark: overpløjet. 2 d Gjødsebøl.

18: »Bavnehøj«, Syd for Aast Skole paa Matr. Nr. 2 a Aast. Syner langt i Syd og Vest; her tændtes, som Navnet antyder, Bavnen i gammel Tid. De nærliggende højere Bakkedrag nordfor havde egnet sig endnu bedre, men de var rimeligvis den Gang skovbeklædte. Overpløjet, usikker.

19—23: overpløjede med Undtagelse af Nr. 19 Syd for Vejen til Mørup. Stenaldershøje, Vaaben, ret talrige Stenøkser, og Rav, forholdsvis store Ravfund; paa Stavnskjærs Mark; 4 b Lindeballe.

24—27: i Lyng paa Gjødsbøl Hede, 1 a Gjødsbøl. Delvis udgravede. Stenaldershøje. Fund af Vaaben.

28: »Kathøj« ved Vejen til Hjortflod og Trøglborg, Højens Fyld delvis brugt som Vejmateriale. 1 a Gjødsbøl.

29: i Bøgekrat paa Lindeballegaards Mark, 4 a Lindeballe. Ret lille Høj, tilsyneladende for en stor Del dannet af Haandsten. Spor af Gravning. Højen ligger paa Rygningen af et højt Bakkedrag.

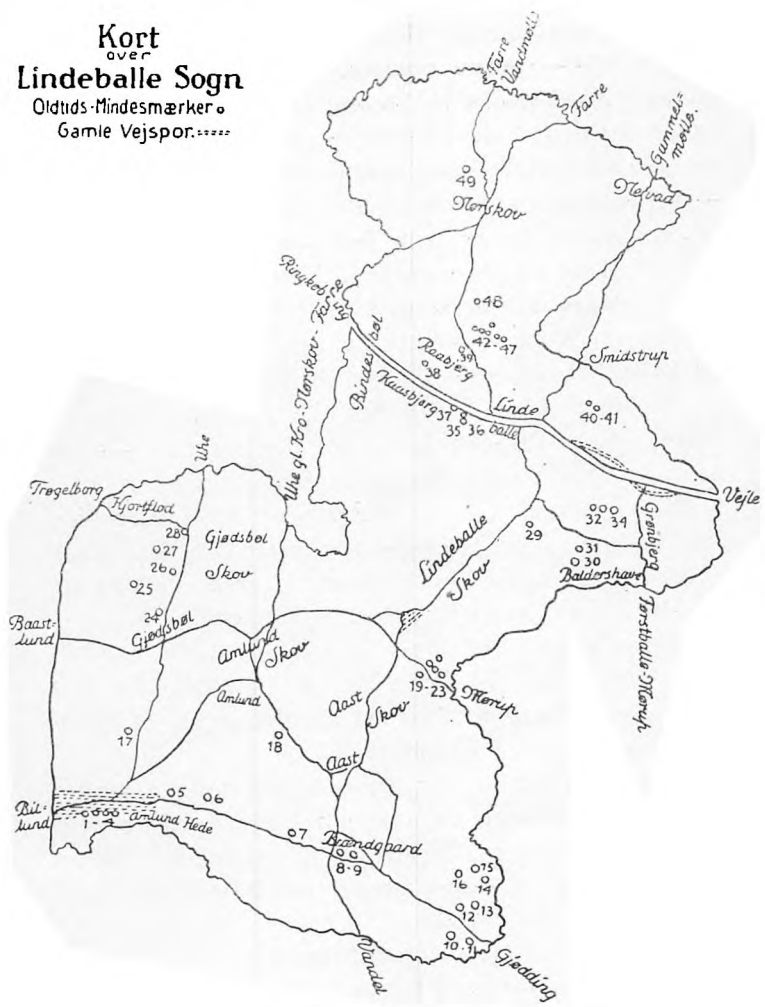
30—31: i Vestkanten af »Kremeragre«, nordvest for Møllebjerg, usikre, kun større Stenrester henleder Tanken paa fordums Høje; de største af Stenene er nu anvendt som Fundament til det ny Kirketaarn ved Lindeballe Kirke (1924). Efter flere gamle Mænds samstemmende Vidnesbyrd skal her i dette Strøg Nord for Balders Have (»Balders Offerplads«) have ligget en Torshøj, sagtens enten en af disse 29—30 eller en af følgende tre Høje længere i Nord.¹⁾

32—34: helt fjernede, de sidste Rester — mest store Bund- og Randsten — borttaget for en halv Snes Aar siden. Lindeballegaards Mark ned mod Grønbjerg, Matr. Nr. 4 a Lindeballe.

35—36: Tvillinghøjene (1668: Tued høje) Anneksgaardens Mark: 3 a Lindeballe, nogle faa Hundrede Meter nordvest for Lindeballe Kirke ned mod den saakaldte Præsteeng. De ligger umiddelbart ved Siden af hinanden i Retningen Syd—Nord og har oprindeligt været temmelig anselige, i det mindste hvad Omfanget angaar. Nu er de tildels ødelagte. Ikke alene viser den sædvanlige Fordybning i Højenes Midte, at en Udgravning i sin Tid har fundet Sted, men en Vej fra Lindeballe By vestpaa, der fra først af laa tæt op mod den søndre Højs Sydside og her borttog

¹⁾ Se Afsnittet »Balders Offerplads«.

Kort
 over
Lindeballe Sogn
 Oldtids-Mindesmærker
 Gamle Vejspor.....

noget af dennes Runding, blev senere ført ind mellem Højene, som saaledes yderligere opkørtes. Da endvidere den nærliggende Hovedlandevej Vejle—Ringkøbing i 1850—60erne reguleredes og sattes i Stand, mistede Nord-Højen en Stensætning, der hidtil havde omgærdet dens Fod; i Forvejen var de Sten forsvundne, som sagtens en Gang stod uden om den anden Høj — vel ligeledes anvendt til Stenkister og Brobygning. Efterhaanden havde man bortkørt noget af Højens Fyld. Ved en saadan Lejlighed blev for faa Aar siden bl. a. optaget en ubeskadget Urne med Askeindhold.

37: overpløjet og nu ganske udjævnet, Bunden synlig 1920. Ligesom 34—35 laa Højen ved Sydsiden af Vejle—Ringkøbing-Vejen, før denne reguleredes og lagdes op om Pinsebakken, hvor den nu gaar. — Anneksgaardens Mark, 3 a Lindeballe.

38: overpløjet, ca: 300 Meter nord for Landevejen paa Bakken sydøst for Bindesbølgaard, 1 a Bindesbøl.

39: delvis overpløjet, ligesom de følgende 39—40, 41—46, Stenaldershøj; ret store, smukke Ravfund. Raabjerg, 15 a Lindeballe.

40—41: overpløjet. Matr. Nr. 9 a Lindeballe. Fund af Stenvaaben. Bunden af Nr. 41 rimeligvis endnu urørt.

42: overpløjet, 2 b Lindeballe.

43—47: 43 og 44, der ligger i en Plantage, findes nogenlunde bevaret, de andre tre paa Rygningen af en lav Forhøjning i Terrænet, overpløjede. Meget smukke Fund af Økser m. m. samt Rav fra yngre Stenalder. 2 g Lindeballe.

48: overpløjet, Matr. Nr. 2 d Nørskov.

49: »Gjellinghøj« paa Toppen af en naturlig Bakke; udgravet. 4 a Nørskov.

Om samtlige Stenaldershøje — ca. 25 — gælder, at de ligger paa svag Forhøjning i sandet Lavdrag, nær

mindre Vandløb, der godt kan have været en Del større i Oldtiden. Det ses, at 10—16 og 19—23 er søgt ind i den Dal, vi kender saa godt, men som mærkeligt nok intet Navn har, hvorfor vi herefter vil kalde den Stordal. Endvidere: at 39, 40—41, 42 og 43—47 spredes over den kileformede Dal langs Bindsbøl (Lindeballe) Bæk. I det hele lægger vi Mærke til, hvorledes Gravhøjene med ganske faa Undtagelser (29—34) holder sig udenfor det egentlige Skovomraade: de Lokaliteter, som nu er Skov og aldrig — det fremgaar af selve Terrænet — har været Ager.

— — —

Løse Fund: 2 store Stenhamre fandtes sammen med større Mængde Flækker og Pile samt Skrabere ved Siden af et Ildsted i skørnede Sten, Aske og Potteskaar kort Nord for Gaarden Baldershøve. Paa Gaardens Marker er truffet flere Ildsteder og spredte Stenvaaben o. l.

Nogle Stenøkser, et stort Spyd, adskillige Pilespidser, Flækker og lignende er optaget paa H. Jørg. Jørgensens Ejendom, Bindsbøl Mark, mellem Aast Bæk og Bindsbøl Bæk.

Rundt om i Sognet har man fundet tilsvarende Stenalderting.

Broncefund synes sjældnere, men meddeles dog fra flere Steder, saaledes Gjødsbøl. Iøvrigt giver Fundene ikke noget paalideligt Udtryk for de oprindelige Forhold, da Sognet ofte har været hjem søgt af Gravplyndrere, hvis Bytte naturligvis ikke er kommet til Beboernes Kundskab. Det er ogsaa særdeles tilfældigt, hvad man faar at vide om de retskafne Samleres Høst fra Høj og Ager. Nationalmuseet ejer kun lidt af Lindeballe-Oldsagerne. Opkøberne har i meget ringe Grad været besjælede af nationale Hensyn. for dem var det

hele et Pengespørgsmaal, de lod uden videre vore hjemlige Skatte gaa til Ulandet. Paa britisk Museum, London, skal der være nogle Ting fra Lindeballe, men nærmere Efterretning vedrørende Art, Værdi og Omstændigheder mangler.

2. V e j e :

Siden Dr. Soph. Müller ved Hjælp af omfattende Højkort paaviste de gamle Hovedfærdselslinjer i den nordlige Del af Ringkøbing Amt, ¹⁾ er der med Iagttagelserne i disse Studier som Generalnævner skrevet talrige Vej-Afhandlinger, som ikke alle er lige gode. Adskillige Forfattere manglede Dr. Müllers gunstige Arbejdsterræn og ejede langt fra hans overskuende Indsigt. Man ser ofte Lærlingen lægge langt videre Betydning i det fundne, end Mesteren selv har turdet. Sidst tager Dr. Vilh. la Cour Hypotesen om Samhørighed mellem Høj, Vej og Bolig op til Behandling for Sjællands Vedkommende, ²⁾ og man nødes efterhaanden til enten at følge Tanken i almenyldig Udstrækning eller stærkt at tvivle om Nyttens af dens fortsatte Videreførelse.

Forud for en Undersøgelse af, hvorvidt enkelte eller flere Vejlinjer kan sættes i Forbindelse med Gravhøje og hjælpe os paa Spor efter Boplads her, maa skikkes den Bemærkning, at jeg ingenlunde mener, et enkelt Sogns Højgrupper eller Højrækker giver tilstrækkeligt Materiale for paalidelig og gennemført Besvarelse af Spørgsmaalet Oldtidsveje fra Boplads til Boplads. Allermindst kan saadant være Tilfældet her, hvor Højene saa at sige omkredser Sognets Midte uden paa

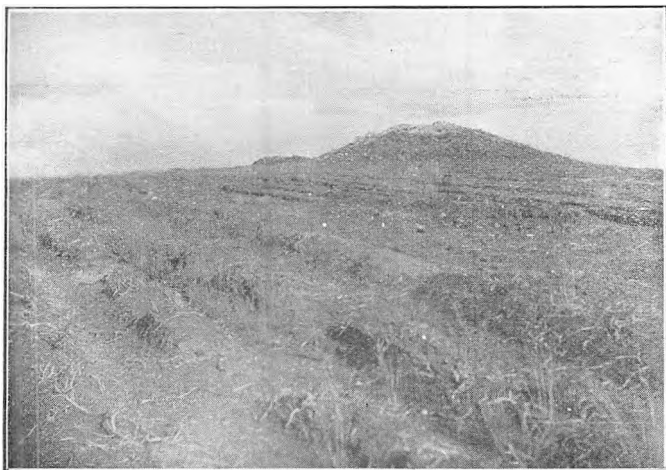
¹⁾ Soph. Müller: Vej og Bygd i Sten- og Bronzealderen (Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1904).

²⁾ Vilh. la Cour: Sjællands ældste Bygder, Kbh. 1927.

noget Punkt at gennembyrde denne. Først naar samtlige Nabosognes Gravhøje bliver kortlagt, er det muligt at tage Skøn over Højenes Stilling til Samtidens Vejlinjer o. s. v. paa længere Sigt. Vi vil, hvor Høj og Vej træffes i parallelt Følge, være indstillet paa at spørge, om her ikke ligesaa vel som tilsigtet Regel kan foreligge et Tilfælde.

Det ser jo ud til, at i det mindste Højrækken 1—4 paa vort Kort smukt peger mod Øst over 5, 6, 7, 8, 9, 10—11. Og ingen kan nægte, en gammel Vej nøje følger samme Retning. Men hvem tør afgøre, hvorfra de Mennesker kom, som satte disse mange nu forladte Vejspors dybe Mærker, eller hvorhen de gik. Stor har Færdselen i alt Fald været, og længe er den fortsat. Snart breder Sporene sig ud til Siderne i et Antal henimod 30, snart samles de paa mere fast Bund til enkelte Baner, der slynger sig som et Baand udenom og ind mellem Højene. Vejsporene kan følges over en ca. 2 km lang Strækning. Saa afbrydes Heden, og de dyrkede Marker begynder Vest og Øst for Firehøjbanken. Dersom Vejen fremdeles har fulgt Højrækken, førte den over Brændgaard mod Mørup Mark mellem Mørup By og Gjødding. I denne Egn findes talrige velbevarede Høje, deriblandt den usædvanlig omfangsrige »Møruphøj«, hvor man for nogle Aar siden afdækkede en overordentlig smuk og svær, rundtløbende Stenkrans indenfor Højranden; en Sten i Kransens Sydside bar et indgnedet Soltegn, og i Højens Nordvestside fandtes en stensat Gravkiste. Nær dette Sted krydser Viborg—Urnehoved og Skanderborg—Ribevejene hinanden. Saafremt de gamle Vejspor paa Amlund Hede ikke er Resterne af en betydende Tværvej med Tilknnytning til Mørup, men blot skulde være en mere lokal Linje, opstaar det Spørgsmaal, hvilken Færdsel, de

saa ellers danner Grundlaget for. At give tilfredsstillende Svar herpaa er vanskeligt. Man kan selvfølgelig pege paa den ret nærliggende Mulighed, at Vejen er brugt til Transport af Træ fra Lindeballeskoven til træblottede Egne i Vest: Billund og Grindsted. Menselv om saadan Transport virkelig har fundet Sted i større Stil over Amlund Hede — en Mulighed, man ikke kan afvise — er langt fra hermed sagt, at Vejen oprindelig

Gamle Vejspor langs Firehøjene.

R. M. fot.

blev dannet og brugt som Skovvej. Den kan godt hidrøre fra en langt ældre Tid, maaske virkelig være en Oldtidsvej. Alt tyder paa, at Retningen over det tørre og faste Terræn langs Firehøjene er valgt og fastholdt, fordi man har villet undgaa Grindsted Aa. Netop denne Omstændighed tyder paa høj Alder. Kort Vest for Billund støder Vejen til de nuværende Færdselslinjer Vejle—Grindsted og Kolding—Grindsted.

Men: hvis Vejen er lige saa gammel som Højene, er den samløbende Retning da tilsigtet, eller beror

Følgeskabet blot paa et Tilfælde? Vejen maa nødvendigvis ligge paa Bakkestrimlen, thi langs begge Sider findes blød Bund. Skulde det ikke paa tilsvarende Vis være Terrænet, der bestemmer Højenes Plads? Naar man kaster Jord over Graven og derved gør den anselig, synlig i vid Omkreds, tager man da ikke gladelig mod Naturens Hjælp til dette Formaal: lægger Gravhøj paa Bakkens Ryg?

Uhevejen over Gjødsbøl stryger forbi 28—24, 17 (under ganske tilsvarende Terrænforhold m. H. t. Høje og Vej som ovennævnte) mod Firehøjene, det Sted ogsaa Farre—Uhe—Amlundvejen og Lindeballe—Amlundvej stiler efter.

Resten af vore Veje gaar gennem højtomt Omraade, og naar den nuværende Amtsvej Vejle—Ringkøbing og Gjødsbøl—Grøndal undtages, fører de alle langs ad Sognet Nord—Syd, idet de midt i det lukkede Skovparti fra Brudpyt til Aast samles i een Linje for saa i Sønderkov- som i Nørskovsiden at dele sig i flere Baner.

Gjødsbøl—Grøndalvejen er omtalt. Vejle—Ringkøbingvejen gik, som Kortet viser, før Omreguleringen i 1860erne, ind gennem Grønbjærggaard og op over den ret stejle Grønbjærgbak, hvor en Hulning i Jordsmønnet endnu viser Lejet. Det fortælles, at Grønbjærgmanden jævnlig havde lidt Ekstraindtægt ved at hjælpe de tungtlastede Fragtvogne fra Ringkøbing—Sønder Ommeegnen over Bakken. Fra Grønbjærg tog Vejen et Sving i Nord, før den gled ind i Lindeballe By. Denne Afstikker skyldtes rimeligvis det uregerlige, lerede og vandrige Sted paa Bakkens Vesthæld, man nu ofte ved Foraarstid har Besvær af. Vestpaa førte Vejen ned forbi den gamle Jordemoderbolig efter Tvillinghøjene — altsaa lidt sydligere end den nuvæ-

rende Linje — og videre herfra over Vadestedet nedenfor Kaashjærg. I 1864 var Landevejen istandsat paa Strækningen Vejle—Lindeballe, Resten henlaa som Græs- eller Lyngvej. ¹⁾)

Til Nørskov fører to nordfra kommende Veje: Farre Vandmølle—Nørskov og Farre—Nørskov. Siden Vandmøllernes gode Dage ophørte, og Stationsbyernes Tid begyndte, er Færdselen gaaet bort fra den første over til den sidste. Stationsvejen fortsætter til Uhe gamle Kro. Ud for Nørskov Skole samles den med Vejen fra Vandmøllen, og Retningen viser nu mod Lindeballe.

Dr. Vilh. la Cour har i en Undersøgelse ²⁾) hævdet, at Stednavnet Farre dækker det oprindelige Far, der i Oldtiden betegner et Vejspor eller et Overfartssted over Vandløb, sumpet Terræn o. l. og hyppigst bruges, hvor Overgangen staar i Forbindelse med gamle, vigtige Færdselsveje. Egnen omkring Farre har tidlig været bebygget — adskillige, nu forsvundne Høje, samt flere Oldsagsfund og den nedbrudte Kirke siger os dette — men paa Lindeballesiden overfor Farre var der Skov helt ned til Aaen, og det tør med nogenlunde Sikkerhed antages, at Oldtidsfærdselen ikke søgte baade at overvinde Vanskelighederne med den dybe Sump foran Farre og Skovtykningen. Farre—Nørskovvejen er da næppe saa gammel som Vejen over Vandmøllen ca. 1600 m længere i Vest. Vel er vi vidende om, at Møllen paa dette Sted er forholdsvis ny: den flyttedes hertil fra den gamle Plads Øst for Byen. Men dette kommer jo paa ingen Maade Sagen ved. Naar Folk nordfra i Kollemorten drejede fra den store midtjydske Længdevej eller fra Horsens-

---

¹⁾ Vejle Amts Aarb., 1928: 67.

²⁾ Fortid og Nutid, 1921.

vejen naaede Køllemorten og skulde skraas gennem Landet mod Grindsted og Ribe, laa Linjen Køllemorten — Ris—Farre — Nørskov — Uhe — Trøgelborg — Grindsted lige for. Kom man fra Giveegnen, var det vestlige Overfartssted ligeledes den nærmeste Vej mod Syd.

For Lindeballe Sogns eget Vedkommende ser det ud til, at den Vej, vi nu tilsidst skal følge, har haft størst Betydning. Overfor det østlige Farsted Gammelmølle ved Farre Aa ligger Vadestedet Nedvad, i daglig Tale Nøwwe, 1638: Nevad. I omtrent lige Retning tager denne Vej Sigte efter Lindeballe By, skærer over Smidstrup Mark og stiler op langs Snedkerbankens faste Rygning, som den ikke kan komme udenom, fordi der er blød Bund til begge Sider, ind i Lindeballe, gaar gennem Byen, mellem Lindeballe Mølle og Lindeballegaard og naar Brudpytbanke. Her danner Vejen en smuk Række — ca. 10 — dybe Spor, hvor nu vokser gamle Ege- og Bøgetræer. Terrænet har hindret, at der ret ofte kunde skiftes Bane, og Hulvejene er derfor slidt saa dybt ned i Undergrundens Ler. Videre gik Vejen ind gennem Aast Skov ned i Bunden af den Slugt, i hvis Munding Aast Mejeri ligger. Dette sidste Vejstykke fra Midten af Aast Skov til Mejeriet ligger nu forladt, efter at Vejen i nyere Tid er ført mere lige ned mellem Øster- og Vester Aast. Flere Forhold vidner om denne Vejs høje Alder. Hulningerne i Brudpytbankens Sider taler tydeligt og tilstrækkeligt, men ogsaa den Omstændighed, at Lindeballe By tog Form netop langs Nedvadvejen og ikke voksede op omkring Vejlevejen viser langt tilbage før de Dage, da Trafikken til og fra Vejle begyndte at faa større Betydning for Egnen.

Hermed er Vandringsen ad Sognets Veje ført til

Ende. Vi har enkelte Gange fundet det hensigtsmæssigt at bruge Udtrykket: lige Linje, lige Retning o. l. Saadant maa ikke opfattes alt for bogstaveligt som gældende Enkeltheder. Der er netop særdeles mange Bugter og Sving paa Lindeballevejene. Derved bliver de ikke alene saa smukke, men kommer ogsaa til at minde om Stien — Vildtets og Jægerens Sti gennem Skov og Forhindring, langs Bakkekam og Vandskel — og vi ledes hen mod vort Udgangspunkt, det Gravhøjene og Vejene skulde hjælpe os til at øjne: Jæger- og Fiskerfolkets, de første Haandværkeres og Agerdyrkeres Bopladser. Det skal da vise sig, om vi hedre kan finde disse gamle Steder nu, end da vi drog ud for at tage Kending fra Høj og Vej.

3. B o p l a d s e r.

Der findes kun ganske faa og udviskede Levn fra Stenalderfolkets Bopladser: paa Sandager og ved Baldershøve, begge liggende i Stordalens vide Slugt, hvor igennem Bosættelsen kan tænkes at have bredt sig fra Randbøl-Bygdernes tætte Kreds. Nær Baldershøve træffer vi ganske vist ingen Stenaldergrave, men Jægere og Fiskere er jo letbevægelige Mennesker, der vel nok har flyttet en Del omkring — noget Ildstedernes sparsomme Affald og tilsyneladende ganske midlertidige Anlæg tyder paa.

To andre Steder: ved Firehøjene, hvor Amlund—Aast-Slugten har Afløb mod Vest, og i Lavningen langs Bækken mellem Nørskov—Lndeballe var der Bopladser i Stenalderen.

Det omtalte fjerde Sted, hvor vi traf større, løse Fund: Lokaliteten mellem Aastbæks og Bindesbøl-bæks Udløb (H. Jørg. J.) er maaske snarest en lejlighedsvis benyttet Tilholdssted under Jagt og Fiskeri,

Firehoje paa Amlund Hede.

Udsigt fra Møllebjerg. Tilhøjre et Hjørne af Balders Offerplads.

siden der hverken findes Høj, Vej eller videre Alfald udover Vaaben og Redskaber, herpaa tyder ogsaa den Omstændighed, at Fundet er gjort ved en svag Landryg, som skyder sig ud i lavt Terræn, rimeligvis den Gang vanddækket.

Fra Bronzealderen er bevaret lidt færre Høje, og selv om der oprindelig var nogle flere, naar de næppe Stenalderhøjenes Tal. Det kunde da se ud, som en Tilbagegang i Befolkningstætheden har fundet Sted. Men det maa formentlig her erindres, at jo længere vi kommer frem i Tiden, og desmere Standsforskelle gør sig gældende, giver Gravhøjene stedse mindre sandt Udtryk for Bosættelsesgraden og Folketætheden. Vi maa antage, at det blot er Overklassens relativt faatallige Medlemmer, man har kastet Høj og Hæder over. Til det menige Folk og Trælle, der levede Dagliglivet i lave Huse, Stolpesætning og skrøbelige Græstørv, gjordes simplere Grave, de jordedes under Grønsværets svage Bue, som ikke giver sig tilkende i Landskabet.

Bronzealder-Bopladsernes Omraade er atter Firehøjene, Amlunds Tilliggende, desuden Gjødsbøl og, mindre klart, Bindeshøl — hvor senere Enestegaardene af samme Navn røber tidligere Stormandssæders Eksistens, Fortsættelsen af Bronzealder-Bygdernes Udvikling.

I Strøget omkring Lindeballe—Nørskov lægger vi Mærke til, hvorledes Bronzealderens og Jernalderens Folk flytter op paa de højereliggende Jorder, tager Dele af Nørskov og Størsteparten af Lindeballe indtil Møllebjerg—Baldershave og Skovaasen i Besiddelse. Et stort Nybrud var sket, aabnende de Arealer for Dyrkning, vi ikke ser væsentlig udvidet før Skovrydningsperioden i 1800erne.

En Række interessante, særdeles mærkelige Bopladser træffes her langs Engdraget, der i en Bue fører Syd og Vest om Kirken. Engen ligger fyldt med Dyrger af ildskørnede Sten. Stundom er Ophobningerne saa store, at de viser sig i Overfladen som kuplede Smaahøje, oftest gemmer de sig under Grønsværet, gaar dybt ned i Sandlaget og breder sig der i uregelmæssige Lejringer, altid — hvad enten det er højere oppe eller længere nede — med Indhold af Potteskaar og Trækul samt Aske. Naar Dyngerne kommer til Syne — tydelig ses 6—7 fremme i Overfladen, flest Syd for Vandløbet midt gennem Engen — er det gerne tæt ind til Kanten, hvor Eng og Ager støder sammen. Stenene er hovedsagelig af ret ens Mellenstørrelse, de fleste i den Grad skørnede, at de meget let lader sig findele i Haanden. Alle bærer Vidne om at have været underkastede Ildens Virkning.

Ved Arbejdet paa at grave nogle Afvandingsgrøfter fra fugtige Partier i Engen stødte man i Foraaret 1915 mod en Mængde Træværk, forarbejdet paa forskellig Maade. Man fandt i 1 Meters Dybde en Del Egepæle tilspidsede med langt Skraasnit, deraf nogle nedrammede temmelig dybt i Sand- og Gruslag, andre Trædele laa i vandret Lag uden Orden. Hist og her fandtes en Del, tilført, Ler. Blandt Trædelene var der mange klejne Stænger af Hassel, men ogsaa Stykker af Egeplanker og en Mængde Ris. Hist og her laa korte Stumper Eg, hvilke kunde ligne en Slags Kiler, hugget skraa paa det ene Led, lige paa det andet. Alt i meget forbrændt Tilstand. Man fandt ogsaa Ting, der kunde ligne Brugsgenstande. Navnlig var et Redskab, der saa ud som en Aare, værdifuldt: 1 Meter langt, Skaft og Blad omtrent ens Længde, Bladet 12 cm bredt, Skaftet 12 cm i Omkreds, noget tilspidset

ud mod Enden. Tilvirket af Egetræ. Redskabet laa godt 1 m nede. Det havde som alt andet Mærker af Ild, særlig svedet paa den ene Side. Ligeledes fandtes en køllelignende Genstand, men den var saa forbrændt, at Vished m. H. t. dens Art ikke kunde opnaas. Det hele laa rigelig 1 Meter under Overfladen. Ovenpaa træffes en Sandaflejring — for det meste mørkladen af Aske og Kul — i ca. 0,5 Meters Tykkelse. Derover igen en Tørvedannelse, rødlig Beskaffenhed, men særdeles fast og tæt. Saavel Sand- som Tørvelag saas i naturlig Aflejring uden noget Spor af Forstyrrelse.

Efter at jeg havde sendt Nationalmuseet Meddelelse om det trufne, foretog Museets 1. Afdeling straks en hastig Undersøgelse. Derved fremdroges imidlertid intet nyt uden en Stenlægning tværs over Engen fra Midten ind mod Land, og da Museet anslog Fundet at høre ind under 2. Afd., blev Sagen stillet i Bero indtil videre. Nationalmuseets 2. Afdeling havde netop ved samme Tid planlagt en Undersøgelse af den Teglovn, jeg fandt Vinteren forud paa Anneksgaardens Mark, og saa kunde begge Arbejder tages op under eet. Men den middelalderlige Teglovn gav Museet saa meget at varetage paa Stedet den Sommer, at Engen forblev liggende, som den laa, og saaledes er den fremdeles en uløst Gaade. En Gang vil Bopladserne vel blive undersøgt til Bunds af Arkæologerne. saa fuld Klarhed over Tid og Sammenhæng vindes. Formentlig er de nedrammede Trædele Rester fra Bosteder. Men hvad viser den store Mængde ildskørnede Sten os? Har man skørnet Stenene for at have en Beholdning »Tilslag« rede under Jærnsmeltingen? Det er mindre sandsynligt, eftersom passende Materiale hertil lettere kunde tages fra naturlig Lag i Nær-

heden. Snarere maa Stenhobene betragtes som henkastet Affald, maaske fremkommet paa denne Maade: Man har — før Kogekar, der kunde taale direkte Ild, toges i Brug — ophedet Stenene og lagt dem i Vand o. l. for saaledes at varme, koge, tilberede Maden. Efterhaanden som Stenene ved den gentagne Ophedning, paa dertil indrettede Baal, skørnedes, kastedes de bort, ned i gravede Gruber, som i Tidens Løb fyldtes og voksede til Dynger over Jordsmonnet.

I Nordsiden af Engen, midt mellem de her betragtede Forhold, opgravedes for nogle Aar siden en Holk af Eg, udhulet Træstamme: Oldtidsbrønd. Holkens Skål var 5 cm, Udhulingens Diameter 40 cm. Tæt op mod Findestedet udspringer et Væld, og Vandet ledes i Nutiden herfra gennem en Grøft. Ved Gravning eller Rensning af denne var Holken bleven omtrent blottet og saaledes udsat for Luftens Paavirkning og skørnet. Den toges op i sønderbrudt Tilstand, og Delene viste, at nedadtil, men ogsaa i nogen Grad foroven, var Partier afbrækkede og bortsmuldrede. I den hulede Egestamme fandtes over Stillingen i den oprindelige Kulturbund boret et Hul, Diameter 5 cm, Tappen sad endnu i Hullet. Et andet Brudstykke bar ligeledes, men uvist i hvilken Højde, et tildannet Hul gennem Skallen. Nede i Holkens Bund fandtes sorte Potteskaar af et stort Madkar.

Staar vi her ved en enkelt Storgaard, flyttet gentagne Gange, eftersom Vandstanden i Aaen sank — eller er det Lindeballes ældste Landsby paa et Udviklingstrin forud for det egentlige Landbrugs Begyndelse?

JÆRNUDVINDING AF MYREMALM

NOGLE SMELTEPLADSER

UNDER Titlen »Jydsk Jærn« offentliggjorde jeg 1920 i Vejle Amts Aarbøger et Arbejde vedrørende antydede Emne, bygget over en Række Fund, jeg Efteraaret 1917 og Vinteren 1918 havde gjort her i Sognet og andre Steder.

Efter at det væsentligste af Redegørelsen var skrevet, men før denne var indsendt til Aarborgens Redaktion, fik jeg Besøg af cand. mag. Niels Nielsen, København, som paa Nationalmuseet og Mineralogisk Museum havde set de Jærndelev m. m., jeg straks efter Fundene sendte dertil. Nu var cand. mag. Nielsen i Jylland for at finde og undersøge Smeltsteder for Jærnudivindingen. Da jeg hørte, at Hr. Nielsen over sine Fund agtede at skrive en Afhandling til Erhvervelsen af Doktorgraden, stillede jeg mit Materiale til hans Raadighed, ligesom jeg ventede med at lade mit Arbejde komme frem indtil December 1920.

Efterfølgende Indledning er altsaa ikke helt rigtig, d. v. s.: den er forældet nu. Dr. phil Nielsens Bog¹⁾ har fjærnet Grundlaget for Bemærkningen om, at

---

¹⁾ Studier over Jærnproduktionen i Jylland.

»vore Forskere aldrig rigtig har faaet undersøgt« Spørgsmaalet om Jærnet o. s. v. Jeg lader imidlertid mit Bidrag komme med her, som det blev forment den Gang. Fremdeles mener jeg nu alligevel, der er noget at gøre ved den Sag. Mange flere Fund kan gøres ude i Marken, og Arkivstudier, som Dr. Nielsen ikke har medtaget i sin Undersøgelse, vil sikkert kunne supplere, underbygge og belyse Forholdet yderligere. Skønt jeg, som en Følge af, at Dr. Nielsen paabejndte sit Arbejde, der jo havde ganske anderledes Betingelser for at give videnskabeligt værdifulde Resultater end mit, standsede Jærnunderøgelsen, er der dog siden kommet en Del flere Fund til. Disse medtoges paa vedkommende Sted. Ellers lod Afhandlingen med ganske faa Ændringer saaledes:

I den hjemlige Behandling af Oldtidens og Middelalderens Historie er der et Spørgsmaal, vore Forskere aldrig rigtig har faaet undersøgt end sige gjort blot nogenlunde Rede for, nemlig det om Jærnet. Man har i det væsentligste ladet sig nøje med at tage til Efterretning, at Jærnet alsaar paa en eller anden skjult Maade er kommet herind og straks sat mærkeligt Skel i Tiden; vi fæster Opmærksomheden ved Stoffets iøjnefaldende Egenskaber og ydre Form, vi ser dets mægtige Virkning i opfindsomme Menneskers Hænder, men hvad der ligger bagved: Jærnets Tilblivelse, Natur og Udformning, Processen fra den raa Malm til det brugbare, føjelige Materiale under Smedens Hammer, kort sagt Jærnets tidlige Historie, dets geografiske Forekomst og Vandringer — hele denne grundlæggende Side har man endnu ikke videre Kendskab til.

Dette Forhold er i Grunden ret uforstaaeligt. Danmarks Jord kan den Dag i Dag afgive temmelig runde-

ligt Bidrag til Oplysninger om gammel Jærnfremstilling indenfor vore Grænses. Vi ejer synlige Minder i Smeltepladser, Slaggedynger o. l., og vi møder gennem ældre Dokumenters Udsagn talrige gode Vidnesbyrd vedrørende det samme: at der engang er udvundet Jærn flere Steder i Landet, særlig paa den jyske Halvø. Vi har altsaa ikke været uden Opfordring til at faa en interessant Sag klarlagt. — Det er Myremalmen i Kær og side Engdrag, der har fundet udstrakt Anvendelse.

I det følgende skal fremlægges de Iagttagelser, som nogle Fund i Lindeballe m. fl. Steder giver Lejlighed til. Men først er en Oversigt nødvendigt over hvad der i Litteraturen er meddelt om Sagen før nu. Kilderne nævnes efter deres Alder.

De foran berørte Dokumenter, Skøder, Gældsfor-skrivninger, Gavebreve, Landgildefortegnelser i Jordebøger, Lensregnskaber o. l., er dels middelalderlige, dels fra nyere Tid. Der tales her om Jærnudvinding og Ydelse in natura af Jærnkloder til Kronen eller dens Mænd. Det væsentligste af dette Kildemateriale er samlet i C. Nyerups Afhandling »Dansk Jærn«¹⁾ og skal ikke udformes videre. En særlig Betydning har Silkeborg Lens Jordebøger og Regnskaber i denne Sammenhæng.²⁾ Man staar her overfor det mest glimrende Kildested til Oplysning om ret storstilet Jærnudsmeltning i Herrederne Vrads, Hids og Lysgaard samt Tvilum Birk. Ikke alene har Jordebøgerne indenfor Tidsrummet 1586—1661 en lang Række Landgildefortegnelser, som viser, at adskillige Bønder bl. a. ydede et vist Antal »cloder jerin« — Tallet var 1586 ialt 410 Kloder, ved Aaret 1661 er det sunket betyde-

¹⁾ Hist. Tidsskrift IV R. VI B. 125 ff. 1877—78; jfr. J. C. Schythe: Skanderborg Amt 1843, S. 745.

²⁾ Rigsarkivet.

ligt — men af Lensregnskaberne fremgaar tillige, at en ikke ringe Mængde Jærnkloder Tid efter anden borttransporteredes fra Silkeborg Len til andre Egne. »Forsendt til Kjøbenhavn og leveret til Kjøbmænd« er en Vending, der ofte gaar igen i Regnskabsopstillingerne.

Hvornaar Midtjyllands Jærnproduktion er ophørt skal ikke drøftes paa dette Sted. Allen og Nyrop mener, Slutningen ligger omkring 1600; den fortsatte Figurering i Jordebøgerne til 1661 skulde saa blot skyldes gammel Form for Vedtægtsaffattelse, idet Ydelsen i Virkeligheden var afløst med Penge. I hvert Tilfælde viser et Gennemsyn af Landgilden 1586—1661, at den store Tilgang af Bøndergods under Lenet i denne Periode ikke bringer Jærnydelsen nogen Forøgelse. De brændselsgivende Skove var deres Armod nær; hvad Smelteovnene havde sparet, lagde Kr. IV.s Krige øde, og Svenskekrigen endelig nedbrød det allersidste Bolværk mod Hedens ivrige Lyng. Ensomhed og Glemsel lagde sig bredt over Egnen. Tidligere travl og særegen Virksomhed gled ud af Menneskenes Bevidsthed Landet over. De faa Tanker, man fik Raad til fra Dagens Dont, havde ingen lang Rækkevidde ud over Døgnets Kaar, bandt ikke Fortid og Nutid sammen til nogen Helhed. Det virkede som en fuldkommen Overraskelse, der dog ikke gjorde særlig dybt Indtryk eller affødte Bevægelse i den lærde Verden, da Jyllands Jærn igen kom paa Tale. Anledningen var Hede-kolonisationen og Tiden 1750—60. Regeringens længe nærrede Opdyrkningsplaner skulde nu søges gennemførte for Alvor: en Kommission fik det Hverv ved Rejser til Alhedens og Randbølhedens østlige Strøg paa begge Sider af den midtjydske Længdevej at undersøge Jordbunden og vurdere de Betingelser, under

hvilke de fremmede Kolonister kunde gives Jord. Flere Dagbøger og Indberetninger af disse og senere udsendte Hederejsende er fremragende indenfor vor topografiske Litteratur og egner sig endnu til Læsning i festlige Stunder.¹⁾ Blandt de udsendte var Apoteker v. Steuben i Aarhus. I et Brev af 27. Februar 1758 skriver han. »Herr. Cancelli-Raad Hofman og jeg blev i næst afvigte Aar beordret at efterse og undersøge de øde Heder der i Landet og kom paa samme tour til Vrads-Sogn, og i Vrads By, som ligger i Hede-Egnen, hvor vi holdte os lidet op, blev jeg ved et Bondehus et stort Stykke Jærn-Ertz var, som kunde ongefær veje en 10 Lispund, det saae ud som en Slakke paa den ene Side, men paa den anden jævnt og compact. Vi spurgte Bønderne, hvor det var kommet fra, blev os af dem fortalt, at der paa deres Mark henimod en Sø laae en stor Mængde af saadanne Slakker, smaa og store, hvor og dette Stykke var kommet fra, og deres Gamle havde fortalt, at der i forrige Tider skal have været en Smelte-Ovn, og de endnu kan see Stedet, hvor den har staaet. Den jærnagtige Materie, hvoraf de i den Tid har betient sig, findes der overalt nok af, den ligger ongefær 1 a 2 Alen somme Steder mindre og mere dybt i Jorden ligesom en Skorpe 1 Quarter til $\frac{1}{2}$ Alen dyb. Af denne Materie fandt vi adskillige Steder, hvor vi kom.«²⁾

10 Aar senere oplyser Pontoppidan, at »Paa sine Steder gives Anvisninger til Myre-Jærn, og end mere, i Vradsherred og visse af Hederne og andetsteds findes temmelig Forraad af Jærn-Ertz, ja, Ordet gaar, at der skal stryge en stor Jærn-Aare midt igennem Landet.

---

¹⁾ Se bl. a. Chr. Olufsens Oec. Ann. 3. B. 2 H 1798 og Hoffmans Dagbog: Commissionsforr. ang. Hederne i Jyll. 1757. Rigsarkivet.

²⁾ Her efter Nyrop; Origin. i Vidsk. Selsk. Skr. VII, S. 455.

Ellers viser det sig, ved Spor af Smelte-Ovne og deslige Værksteder, at man i gamle Dage maa have gjort Forsøg og anvendt Flid og Bekostning paa Jærns Forarbejdelse. Men som man har fundet, at saadanne Værker har ødelagt Skovene og ikke lønnet Møden, har man ladet dem fare og alene ladet Kiendetegn deraf til Efterkommerne.«¹⁾

Efter en Pavse paa et Par Menneskealdre toges Traaden atter op, denne Gang af Sekretæren i Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, J. C. Hald i sin Beskrivelse af Ringkøbing Amt: »Inden vi forlader disse Sogne (omkr. nuv. Herning), vilde vi endnu henlede Opmærksomheden paa en herhen hørende interessant Genstand. Paa flere Steder i denne Egn bestaar nemlig Underlaget af en stærk forhædet, jærnholdig Materie, som ofte ligger Jordskorpen meget nær — ved nogle Aabredder ligger den endog til Skue. — Overhovedet røber hele Eggen Malmgrund; ved Kulegravning i Sindinggaards Have og Mark har man fundet mange hundrede store og tunge ertzholdige Klumper, som, efter hvad man tydeligen kunde se, havde været underkastede Ildens Paavirkning. Efter nogles Formodning skulde dette være sket ved en Naturrevolution, men rimeligere er det, at disse Slakker skriver sig fra den Periode, da Ertzen benyttedes. Med Vished ved man, at der i ældre Tider havde existeret Smelteovne i Herredets (Hammerum) søndre Sogne, saavel som i Vrads Herred i Nærheden af Thim (Them) og Salthen Skove. Ifølge Traditioner skal Ertzen være ført derhen fra Hodsager og Simmelkjær, ja. Vejene derimellem kalder Bønderne endnu Malmveje. Naar disse Smelteovne forfalt, og om det var af Mangel paa Skov eller af andre Aarsager, vides ikke.«²⁾

¹⁾ Danske Atlas IV, S. 24, 1768.

²⁾ Ringkøbing Amt, S. 21—32, 1833.

I det følgende Bind af Landhusholdningsselskabets Amtsbeskrivelser omtales Jærnet paa lignende Maade. Der nævnes for Skanderborg Amts Vedkommende et stort Myremalmag i Silkeborg Søderskov, i Them Sogn, særlig ved Tømmerby, og i Salten. Slagger findes hyppigt, og Forfatteren, den lærte, berejste, meget grundige Schythe, er ikke utilbøjelig til at mene, at de »forhenværende Glashytter« eller Glasovne i Them Sogn, Pontoppidan har hørt omtale, og hvoraf omkring 1760erne endnu stod »gamle Mure og Ildsteder« tilbage, maaske nok egentlig er Rester af Jærnovne; Glasstumperne, der findes en Del af, kunde godt hidrøre fra Jærnets Udsmeltning. ¹⁾

Efterhaanden var Interessen for den praktiske Udnyttelse af Myremalmen vaagnet i videre Kredse. Justitsraad Fjelstrups Navn — Fj. var Ejer af Sindinggaard ved Herning — er knyttet til Forsøg i den Retning, Justitsraad Bindeshøll, Lektor J. H. Bredsdorff og især J. G. Forchhammer som ogsaa Prof. B. S. Jørgensen virkede mod dette Maal. Man tilsigtede en Tid et stort Jærnværk oprettet ved Silkeborg. Men Sagen stødte i sidste Øjeblik paa Vanskeligheder (Brændsel), løb ud i Sandet. C. Nyrop og J. C. Schythe har skildret Bevægelsen i før omtalte Værker, henholdsvis Hist. Tidsskr. 1877—78 og Skanderborg Amt 1843.

Denne historiske Oversigt skal nu sluttet med et Referat af de Meddelelser, Oldforskeren G. F. L. Sarrau har givet i en Afhandling om Lyngheden i Oldtiden. ²⁾

Det drejer sig om en Jærnaldershøj ved Nortvig i Vrads Herred, som i 1896 for Nationalmuseet blev undersøgt af Sarrau: »Paa flere steder i fylden af

---

¹⁾ J. C. Schythe: Skanderborg Amt, S. 747—48, 1843.

²⁾ Aarb. f. nord. Oldkynd. og Hist. II R., 13. B., S. 91 ff, 1898.

den lave høj eller i stendyngen, indpressede mellem stenene, samt, hvad der er særligt vigtigt, i selve gravens fyld under stenlægningen, fandtes jærnslakker. Slakkerne vidner om stedfunden jærnudsmeltning, og fundsforholdene i forening med gravgodsets art afgiver så vidt mig bekendt, det første sikre bevis for, at jærnudsmeltning af dansk jærnmalm er udført her allerede i oldtiden, i folkevandringstiden eller noget tidligere, kun få århundreder efter Chr. Fødsel. — I slakkerne iagttager man huller, der for en del er aftryk af de ved uds meltingen anvendte trækul. Kulstykkerne har herefter været indtil 4 cm store; enkelte aftryk kan ses at hidrøre fra egekul. Rimeligt er det, at man da, ligesom senere, har brugt myremalmen. Uds meltingen er sikkert foregaaet paa simple ildsteder under anvendelse af håndblæsebælg, hvis spidse ende indsattes i en tud af brændt ler, en saakaldt »form«, der mundede i ildstedet. Ildstedet var henved 1 m bredt, brolagt og stenomsat; lerstykkerne lå sammen med trækul, nogle få potteskår, brændte dyreknogler og flint. Tudens tværmål er omtrent 2,5 cm, lervæggens tykkelse 1,0 cm. Graven er altså anlagt på en smelteplads i heden; på de omliggende marker fandtes slakker i massevis, og her undersøgte en større jærnudsmeltningssplads.«

— — —

I Efteraaret 1917 opdagede jeg ved Tvillinghøjene paa Sognefoged P. Larsen Jensens Mark nogle spredte Rustpartier i nedskredet Fyld, og under et nærmere Eftersyn fandtes paa flere Steder af Højenes Overflade — hvor denne ikke var dækket med Græs eller Lyng — talrige Smaadele af Jærn, der bar alle tydelige Kendetegn paa at have været i Ilden. Tillige saas hist og her adskillige ganske smaa rødgyldne Knolde af

Udseende som hensmaldret Tegl. For om muligt at faa Klarhed over det trufne gravedet et Snit gennem begge Høje; paa alle Punkter og i enhver Dybde samme Resultat: en Mængde Jærnstykker og brændte Lerdele.

Man stod her overfor et Fund af allerstørste Interesse. Alt tydede paa, at Jærnet i Gravhøjenes Indre maatte hidrøre fra stedlig Myremalmsudsmeltning. Men idet jeg foretog Undersøgelsen, var jeg dog fortrolig med den Tanke, at man ikke kunde se bort fra Muligheden af, at man blot havde truffet en særlig god Art raa Myremalm, idet Ligheden mellem den maaske daarligt smeltede og stærkt jærnholdige raa Malm stundom kan være saa stor, at en sikker Bedømmelse, om det er det ene eller det andet, bliver ret vanskelig at træffe. Det afgørende Materiale til Spørgsmaalets Løsning havde man imidlertid i omtalte »Tegl«-Smuld. Hvorledes skulde saadant, slemmet og brændt, Produkt kunne forekomme i Fylden af Oldtidshøje Side om Side med Jærnstykker, dersom de to Ting ikke havde Forbindelse med hinanden. Ved flere Enkeltheder kunde iagttages, at Forbindelsen netop var tilstede. I talrige Tilfælde saas Samhørigheden særlig tydelig, hvor Leret var sammensmeltet og udfyldt med Jærnmassen, og ofte viste der sig Stykker, som bestod halvt af Jærn og — i Ydersiden — halvt af Ler. Den Formodning lod sig opstille, at Malmen, før Smeltningen foretoges, har været omlagt med en Skal eller Kappe af blødt Ler, at Jærnet under Udsmeltningsprocessen nogle Steder er flydt ud gennem Revner og Sprækker i denne dækkende Skal, og at de to Dele andre Steder er brændt sammen.

Hovedmassen af de trufne Jærnstykker er ganske smaa, ca. 1—6 cm, men der findes ogsaa, skønt sjæld-

nere, Klumper imellem af Størrelse som en Haand. Paa Undersiden kan de være glatte eller ujævne, medens Overfladen oftest er foldet — som smeltet Jærn, der udflydende tager Form af Underlaget og ved Størkningen trækker sig sammen i Folder. Jo mere draabeagtigt og foldet Stykkerne er, des renere og tungere deres Beskaffenhed. Blandt saadan staallignende Stykker træffes talrige Dele, hvis Vægtfylde varierer indtil et Minimum og hvis forvredne, porøse Udseende kendetegner det, de er: Slagger og Affald.

Herefter kunde der ikke være Tvivl om, at man virkelig havde at gøre med Levn fra Oldtids Jærnudsmeltningssplads. Hvor denne har ligget, og paa hvilken Maade det trufne er kommet med i Højfylden lader sig temmelig sikkert efterspore.

50—60 Meter fra Tvillinghøjene i Vest paaviser Ejeren i de dyrkede Agre et Omraade, hvis Muldlag den Dag i Dag pletvis er iøjnefaldende tyndt, det magre Sand fremme i Overfladen, hvad der er usædvanligt paa vedkommende Areal ellers. Ved dette Sted og rundt omkring dets Kanter træffes endnu mange Jærnstykker, Mage til Partiet i Højene. Her maa Smeltepladsen paa Forhaand antages at have været, og senere Undersøgelse bekræfter denne Formodning. Efter endt Smeltarbejde er det tilbageværende Affald af forskellig Art blevet liggende spredt omkring paa Jorden. Da man saa af Græstørv dannede Højene, er Jærnet, Slaggen og Leret m. m. fulgt med og derved nedgemt i Højenes samtlige Lag. Det viser sig netop, at man oftest finder Delene i Fyldens mørkere Muldstriber, altsaa i de Lag, der oprindeligt udgjorde Overfladen af den sammenbragte Jordmasse.

Sammen med Jærnet og Leret optoges noget Trækul og en Del Potteskaar i flere forskellige Varieteter.

Disse Potteskaar stammer ikke fra Urner nedsat i Gravhøjene i hel Tilstand og med Hensigt, dertil laa de altfor spredte, men er Rester af Brugskaar hidbragt sammen med Fylden og paa lignende Vis som de øvrige Ting.

Dette om Gravhøjene fra 1917, væsentlig en omarbejdet Gengivelse af Indberetning, jeg 5. Oktober 1917 umiddelbart efter Fundet sendte Nationalmuseet (ledsaget af typisk Jærn, Slagge, Ler og Potteskaar), og Omtale, jeg kort derpaa tilstillede Bladene. Siden har jeg ved Lejlighed fortsat Indsamlingen af oplysende Materiale herhenhørende og i Efteraarsmaanederne 1919 og 1927 undersøgt nogle nye Findesteder, som i Mellemtiden var komne for Dagen. Det har været mig meget magtpaaliggende at bevare det mest mulige af de enkelte Findesteder — flere har jeg ladet ligge helt urørte — for at der kan være Stof nok til senere Forskning at arbejde med.

S m e l t e s t e d e r .

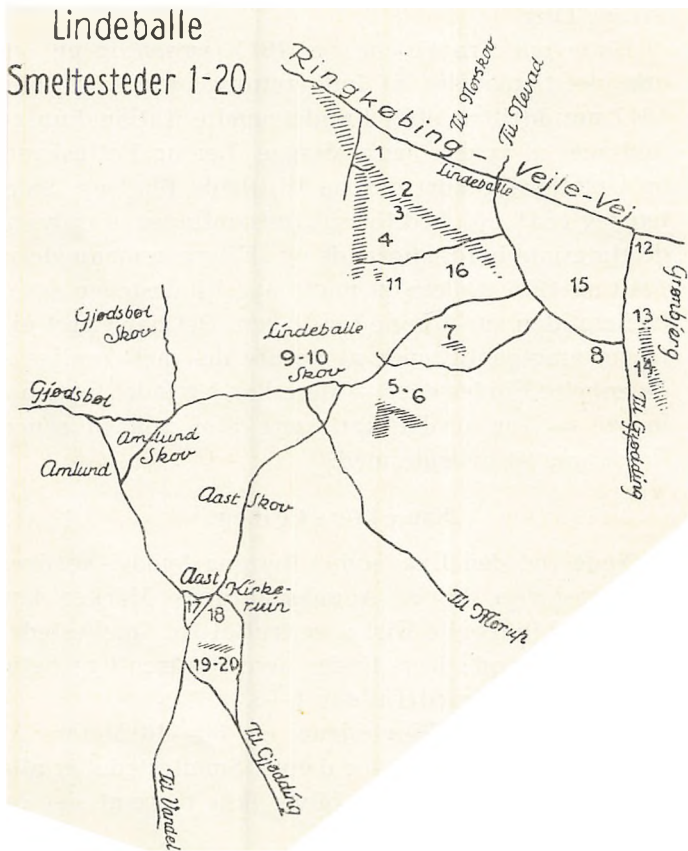
Nede ved den Eng, som i Retning Sydøst-Nordvest gennemskærer bl. a. Anneksgaardens Marker kort Vest for Lindeballe Kirke, er truffet tre Smeltesteder. Paa hosstaaende Kort findes deres omtrentlige Beliggenhed angivet med Tallene 1—3.

1. Vest for Tvillinghøjene, ca. 30—40 Meters Afstand fra Engen, Nord for denne. Smeltestedet er allerede nævnt foran, og der bliver ikke mere at sige om det.

2. Længere mod Syd; lignende Afstand fra Engen og ligeledes ved Nordsiden. Aabenbarer sig ved en betydelig Mængde smaat Jærnaffald paa en Rundkreds i den pløjede Jord; pletvis forekommer der mindre Partier brændt Ler. Urørt.

Lindeballe Smeltesteder 1-20

3. Lige over for Smeltested Nr. 2 paa modsat Side af Eng og Bæk, men til Forskel fra de tidligere ganske tæt ved Engens Bund, kun et Par Meter fra Vandløbets nuværende Leje. Opdagelsen af dette forholdsvis gode Smeltested skyldtes den Omstændighed, at Muldvarpen, det nyttige Dyr, havde skubbet en Del jærnholdig Jord frem i Lyset, hvorved blev røbet, hvad der gentes under Engens frodige Grønsvær. Ejeren gjorde mig opmærksom herpaa, og den foretagne Udgravning gav et forholdsvis godt Resultat.

Engens Overflade havde paa vedkommende Punkt en svag Antydning af ganske ringe Forhøjning, 2—3 Meter i Tværmaal, men Aarsagen hertil maa alene søges i særlig rig Mulddannelse, idet underliggende Aske-, Kul- og Lerblanding har afgivet gunstige Betingelser for Plantevæksten Aarhundreder igennem. Et Dække af saadan Vækst er Skyld i, at intet Jærnaffald eller lignende laa fremme her som paa de Steder, Plov og Harvetand gaar hen over og Tid efter anden spreder, hvad der ryddes op. Man kunde derfor vente at finde etnogenlunde uforstyrret Smeltested.

Den første Spadedybde — 25 cm — var ren Muld kun isprængt smaa bitte Jærnkorn. Derefter mødtes haard Grund, en tæt Pakning af Jærnkumper, større og mindre Stykker — fra ca. $20 \times 18 \times 8$ cm i Størrelse indtil perleagtige eller istappeformede Smaadele — imellem hverandre. Dette Lag var igen en 25 cm dybt. Det laa gennemgaaende stærkt blandet med brændt Ler i skiftende Mængde, og uden at bestemt Aftegning kunde iagttages. Hist og her var vel Tilløb til Lejring i Rundkreds, og hvor dette konstateredes, udgjorde Diameteren ca. 1,3 Meter, men i de forskellige Dybder som tillige ude i Periferien var Linjen afbrudt, Helhedsbilledet forstyrret. Undersøgelsen fandt

Sted i en regnfuld Efteraarsperiode, og Vandet sivede ind fra Siden og op af Bunden for hvert Spadestik, hvilken Fuglighedsgrad vel kan have haft Indflydelse paa det brændte Lers Fasthed og Maal; saa vidt det lod sig bedømme, kan Lerlagets Tykkelse imidlertid vurderes til omkring 5 cm. Farven varierede noget, som oftest var den glansfuld mørkerød. Hvad Lerets Behandling angaar, da er Materialet aabenbart omhyggelig slemmet før Brugen, kun meget sjældent findes smaa hvide Stendele imellem det. Nogle Steder i Udkanten fandtes Klumper af raat Ler, som er tilført.

Overalt forekom Potteskaar, tilsammen er dog ikke truffet nok til at udgøre et enkelt Kar, de fleste Skaar henlaa i søndre Side, enkelte Stykker optoges ogsaa i Østsiden. Man kan tænke sig den Mulighed, at de opfindsomme Jærnbrændere har villet drage Fordel af den gode Varme til Madlavning. Men rimeligere er det vel, at man her staar overfor de sørgelige Rester af den Blæsebælg, der sagtens har været en Nødvendighed under Udsmeltningsarbejdet, og som det vilde have været usigelig kært at træffe i mere haandgribelig Tilstand. — Mellem Jærnet og Leret i Bunden af Ildstedet, men mest foroven som ogsaa ud til Siderne, findes Trækul, dog blot i ringe, endog meget ringe Mængde. Om Potteskaar og Trækul senere.

Foretagendet er altsaa af en særdeles simpel Opbygnig. Smeltningen har man udført ovenpaa Sandlag — hvid Kvarts — ca. 50 cm under Overfladen, som denne henligger i Nutiden. Ingen særlig Uddybning har fundet Sted, før Brændsels- og Jærnmaterialet lagdes tilrette. Alt tyder paa, at omtalte Ler blev behandlet paa Stedet: de raa Lerklumper laa hovedsagelig samlede omkring en lav Sænkning ind mod Plad-

sens Nordside, mellem denne og Vandløbet, hvor Jordbunden indenfor et begrænset lille Omraade var graagul og indeholdt en Del udvasket, aflejret Lermasse. Efter at Myremalmen eller snarere det gennemt tidligere Brænding udvundne, endnu ufærdige Jærnprodukt var opstabet sammen med Trækullene, har man omlagt det hele med en Kappe af Ler, hvorefter Udsmeltningen kunde begynde. Af den Omstændighed, at der findes flest Kulstykker øverst i Smeltestedets Rester, kan maaske slutes, at Ilden er øget ved gentaget Kultilførsel ovenfra i Baalet. Paa hvad Maade den nødvendige stærke Træk tilvejebragtes, meddeler Fundet desværre intet om, men der har sagtens været en Aabning forneden, maaske paa det Sted i Sydsiden ud for hvilket nævnte Potteskaar, som kan være Rester af Blæseindretning, laa, og hvor Størstedelen af Pladsens forholdsvis ringe Askemængde fandtes. Et andet Spørgsmaal, som har Interesse, nemlig, hvorvidt der under saadanne Ildsteder ogsaa er lagt Lerbund, lader dette Fund ligeledes ubesvaret. Der er ingen Tvivl om, at man til Fremstilling af de Jærnblokke, som omtales senere, brugte Leret at danne Form med, men disse Blokke betegner sikkert ogsaa et Slutresultat, man først naaede til gennem flere Stadier. Om man paa det Mellemlinje af Udviklingen, nærværende Smeltested formentlig er et Udtryk for, har haft noget i Rening af Lerform i Bunden kan som sagt ikke med Sikkerhed dømmes. Thi rigtignok findes her brændt Ler overalt ogsaa i Cirkelkredsens Midte, men Asken i Forbindelse med Kulpartikler synes overvejende at ligge under det brændte Ler, og i saa Tilfælde stammer Lermassen blot fra det efter Smeltningen nedstyrtede, itubrudte Skaldække. Smeltestedets hele simple Bygning uden anden Ramme end det

nøgne, løse Sand er ikke i Stand til at afgive faste Holdepunkter ud over det beskrevne og taler iøvrigt for kun at have været benyttet til en enkelt eller højst ganske faa Brændinger. Det lod sig let gøre at indrette nyt Sted ved Siden af næste Gang, og der er overvejende Sandsynlighed for, at Engen gemmer paa flere, maaske endog talrige lignende Smeltesteder.

4. Øst for Begyndelsen til Præsteengen i den saakaldte »Kile« paa Lindeballegaards Vestermark. Jærnstykker spredte i Pløjejorden. Blandt Kampesten i en sammenkørt Stendyngge tæt ved Vejen, som ses paa Kortet, er optaget en større Jærnklynep, der vejede ca. 37 kg. Urørt.

5. Smeltested nordvest for Stavnkjær i Kanten af derværende Eng. Af samme Type som Nr. 3. Stedet er overpløjet nu. Større og mindre Jærnstykker af meget tung Art findes liggende over et Omraade paa ca. 4 m², og flere Læs Slagger er bortkørt herfra. Ejeren meddeler, at da han for nogle Aar siden tog Arealet under Plov, havde den jærnfylde Plet kun en 1,5 m Udstrækning, og ved de første Pløjninger optoges en Del Potteskaar. Brændt Ler iagttages i meget ringe Mængde, naar der graves ned i den slaggefyldte og askerige Jord, saa det har ikke været muligt at konstatere Stedets Midtpunkt med Smeltegruben. Et Dige har i sin Tid været opkastet tæt forbi Pladsen; maaske er Smeltestedet ødelagt ved den Lejlighed.

6. Kort sydøst for ovennævnte, paa StavnkærsMark. Ogsaa ganske nær Engkant. Ikke undersøgt nærmere.

7. Paa afdøde Husmand Jens Knudsens tidligere Ejendom i Lindeballe Skov, Grønberg Mark. Svarer i Beliggenhed og ydre Udseende nøje til 3—6: Engkant umiddelbart ind til Vandgrøft, svag kuplet Overflade. Overpløjet, men kun ringe Spor af Jærn fremme

i Dagen. Under det dybe Muldlag ligger i tæt Pakning smaa Jærnstykker, og graver man ned gennem dette faste Lag — godt 20 cm — mødes brændt Ler, Kul og Aske i umedgørlig Blanding. Smeltestedet er ødelagt. rimeligvis ved Oprensning eller Regulering af den for-
biførende Vandgrøft. Der findes sikkert flere Smelte-
steder i denne Lokalitet.

8. Sædvanligt Affald — spredt over et Areal paa Størrelse som en almindelig Gaardsplads — viser et formodet Smeltested Syd for »Fortevejen« fra Lindeballe til Grønbjerg paa Grøndalgaards Mark tæt Vest for Skellet ind mod »Kræmeragre«. Højereliggende end noget af tidligere trufne Smeltesteder og i længere Afstand fra Engdrag end hidtil set. Det er ikke umuligt, at Stedet i Virkeligheden er Bunden af ujævnet Høj. Vedkommende Strøg har haft flere Høje, der nu er sløjfede.

— — —

9—10. To ualmindelig typiske og smukke Smelte-
steder paa sumpet Areal i Kr. Gaardes Skovlod i Ud-
kanten — Vestsiden — af Lindeballe Skov, nær det nordøstre Hjørne af Rasm. P. Rasmussens Mark. Areal-
et bærer gammel Skov. Ved at grave Plante huller traf Rasm. P. Rasmussen et dybt Slaggelag, hvorefter han gav mig Meddelelse om Fundet. Sammen med Direktør Harald Hess og Arkitekt Hess-Petersen. Vejle, undersøgte jeg Stedet.

Det ene Smeltested (9) fremtræder som en simpel rund Grube i Jorden, ca. 25 cm dyb, 50 cm bred. En Del Aske og Trækul samt faa Potteskaar og adskillige Slaggestykker, men intet brændt Ler, Gruben altsaa uden Kappe; sandsynligvis en Grube til Malmens »før-
ste Behandling«.

Omkring 7 Meter fra 9 mod Syd en anden (10), vel-

bevaret Grube. Bunden er 40 cm under Jordoverfladen, i Bunden en flad Sten, ovenpaa lidt Aske og Trækul. Grubens Diameter 70 cm, Lerkappen (stærkt gennembrændt) 5 cm tyk.

I kort Afstand fra sidste, videre i Syd, en stor, ret skarpt afgrænset Slaggeophobning med typiske Slaggede. meget høj Vægtfylde, udflydte, sorte og blanke. Aabenbart er Jærnet her søgt rensed ved Hamring. Slaggedyngens Bund og centrale Parti — hele Dyngens Diameter 1.70 Meter lader sig ikke undersøge, da en ret frisk, meget stor Træstub netop har Plads her. Mellem Slaggen nogle Potteskaar.

11. En Del Slagge og enkelte større Blokke raa Myremalm, Aske, som Trækulstumper og Ler i Trindkær, Lindeballegaard, med Skov og Engdrag.

12. I Haven ved Grønbjærggaard tæt Syd for Landevejen ind mod et lavt Engstykke har tidligere ligget større Dynger af Slagge og raa Myremalm.

13. Smeltested i Ryltermosen kort Vest for Holmegaard, mellem denne og Gjødningvejen: Spredte Forekomster af Slagge og iidskørnede Sten, paa et Omraade Antydning af Brolægning. Stedet fremtræder nu saa forstyrret, at det centrale Punkt ikke kan paavises.

14. I Engen Syd for Holmegaard tæt op mod Møllebjærg er truffet typisk Slagge spredt over større Strækning. Min næstbedste Jærnkump fandt jeg i en Stendyng paa Lyngskraaning kort Nord for Engen.

15—16. Paa Smedegaards Jorder — 15 højtliggende Terræn, 16 lav Eng — har jeg fundet flere Slaggestykker, men ingen typisk eller tydelig Smelteplet.

17. En Del raa Malm og enkelte spredte Slaggestykker paa Marken Nord for Aast Kirkeruin i Trekanten mellem de tre Veje.

18. Slaggeforekomst i Engdraget Øst for Aast Kirkeruin.

19—20. Spredte Partier af smeltet Jærn, Trækul og Aske over det lave Areal Nord for Eskild Niensens Gaard i Aast.

Foruden disse 20 Smeltesteder, hvis Tilstedeværelse altsaa tydelig lader sig paaapege, findes i Lindeballe Sogn talrige mindre oplagte Virkepladsen fra Jærnkulturens hjemlige Begyndelse.

I Nærheden af Bebyggelse er ofte iagttaget et Produkt, som minder om Slagge. Her maa man imidlertid være meget varsom, da det ikke er let at vide, om der ikke paa et saadant Omraade engang kan have boet en moderne Smed, fra hvis Virksomhed Tingene maa ske stammer. Det er dog som Regel temmelig let at kende Forskel paa ægte og »uægte« Slagge. Den sidstes Lyd er klinger, Vægten ubetydelig og Farven alt for lys til, at Genstanden kan være gammel Slagge.

Udenfor Lindeballe har jeg konstateret Jærnudvinning paa følgende Steder:

Gadbjerg Sogn, 3 tydelige Smeltegruber i den saakaldte Svellegde, en ejendommelig og i flere Henseender særdeles interessant dyb og smal Dalsænkning umiddelbart Nord for Kirketomten paa Klausholm Mark. Slaggen temmelig findelt, ellers samme Billede som hos de mest typiske Fund i Lindeballe; brændt Ler, Trækul, en Del Aske. (Gaardejer Mads Jensen, Lille Klausholm).

Ringive Sogn, 1 stor Jærnblok blandt opstillede Sten i Præstegaardens Have ned mod Aaen. Blokken er tilsyneladende tilført sammen med Kampestenene: Findested ubekendt, rimeligvis i Nærheden.

Give Sogn, Farre, ganske nær (Øst for) Kirketomten, 2 Smeltesteder. Sædvanligt Affald, men intet Ler.

Af Gruber med Trækul og Aske er optaget to mellemstore Jærnkumper, den ene nogenlunde rund, den anden mere udflydt, i sidste Aftryk af Træ, sandsynligvis Eg. (Førstelærer Dinesen, Farre.)

Give Sogn, Ullerup, paa Gaardejer Jens Jensens Ejendom tæt ved den nedbrudte Ullerup Kirke; større Jærnblokke i Haven, Smeltsted ved Siden af Gaardens østre og nordre Længe. (Gaardjer J. Jensen. Ullerup.)

Give Sogn, Give By, paa Slagteriets Grund, et enkelt Stykke typisk Slagge, afgjort hidrørende fra primitiv Jærnudvinding, i Jorden nær Vej og Banespor. Selve Smeltstedet har formentlig ligget i den naturlige Lavning, hvor Vej og Bane er anlagt.

Brande Sogn, Brandlund, i og ved Gaardejer Chr. Overgaards Have to Gruber med brændt Ler, Trækul og Aske; en optaget Jærnkump maalte 52 cm i Diameter og vejede henimod 100 kg. Ved Gruberne Samling ildskørnede Sten. Talrige Slaggede. (Gaardejer Chr. Overgaard, Brandlund.)

Det smukkeste Syn i Retning af gammelt Jærn har jeg uden Sammenligning set i den vildsomme Hedeegn mellem Kragelund, Funder og Engesvang, Hids Herred, Nordvest for Silkeborg. Blandt lyngklædte Bakker ligger her kort Syd for Kragelund By nogle Smeltsteder — 3—4 er udpræget iøjnefaldende, men der er vist flere— som det var meget ønskeligt kunde blive fredede og saaledes bevarede for Fremtiden som et ejendommeligt Mindesmærke om særegen Oldtids- eller Middelalder-Industri. Ensartet og paafaldende stærk foldet, graagullig og blank i Farvetone findes Slagger i Dynger, nok til at udgøre flere Vognlæs. Et af Smeltstederne, omplantet med Naaetræ, ser ud til at være ret ubeskadiget; dets Grund ligger højt, og selv

hæver det sig saaledes, at man ved Synet af hele Anlægget uvilkaarlig kommer til at tænke paa en Slags Højovn, hvad det sikkert ogsaa er Tilløb til. Samme Billede af brændt Ler der som her.

Saa har jeg endelig truffet Jærndelev og Slagger i Grindsted, Ribe Amt. Men det var mest i Form af større Klumper Side om Side med tilførte Kampesten i Anlægget Syd for Byen og blandt Sten i nedbrudt Kirkegaardsdige, hvorfor nærmere Lokalisering ikke er mulig. — Hermed skal Emnet vedrørende Smeltepladser være udtømt.

M y r e m a l m e n .

Navnet antyder Malmens Forekomst i Sumpe og sideEnge. Som det vil fremgaa af foranstaaende, findes — eller rettere fandtes, thi Størsteparten er vist opbrugt — betydelige Myremalmslag i Engdrag og Lavninger i Lindeballe Sogn. Men Jærndannelsen er ingenlunde indskrænket til blot saadanne Lokaliteter. Man træffer Myremalm ogsaa, hvor man ikke kunde vente saadan Dannelse. Den høje og brede til snart alle Sider jævnt nedskraanende Lindeballe-Knude, som udgør det midterste Hovedstrøg af Sognet, har i flere Henseender geologisk Interesse. Saaledes er Eggen mærkelig ved dens store Vandrigdom. Smaabække bryder frem i Overfladen saa godt som alle Vegne, samler sig i Renderne inde mellem Skovens Labyrint af Aase og Rygge og overrisler Skraaningerne mod Nord, Vest og Syd, indtil de halvvejs nede finder en Fure i Terrainet at samles i. Fra jærnholdige Mineraler i Bakkernes Ler og Grus har Vandet sit Jærnhold, som det udskiller i den af ophobede Planterester pletvis sure Jordbund. Paa den Maade gaar det til, at man i Afsatser tæt oppe ved Bakkekammene ofte kan

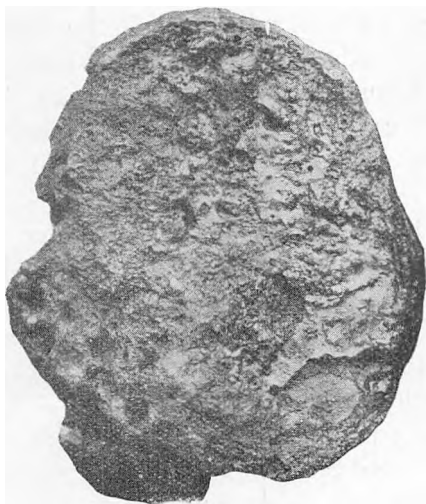
træffe anselige Lejringer Myremalm, anselige ikke i Omfang, men i Lagenes Dybde og Talrighed.

Det vilde føre for vidt at nævne de enkelte Pletter. Ploven finder dem Aar for Aar, og der er ikke andet at gøre end saa taalelig som muligt at glide hen over Stedet. Den baade i Mægtighed og Kvalitet mest imponerende Myremalm, jeg har set, findes paa den vestligste af de to Amlundgaarde, hvor Hans Amlund kan fremvise Stykker, der er opvæltede ved Hjælp af Stænger, og som maaler en Dybde fra 8—10 cm indtil 1 Meter og derover. Malmen her er tæt og tung, næsten sten- og sandfri. Den slaas i Stykker til Vejfyld eller lægges i de hullede Sandveje i saadanne Flager, hvori man faar den spaltet op. Lignende Lag i Jorder tilhørende Gaardejerne N. M. Nielsen og Johannes Nielsen, Amlund og Gjødsbøl. Paa Skovens Nordside er Myremalmen af væsentlig urenere Art, porøs og stenholdig. Men det er ogsaa kun Rester, der er tilbage her i Strøget omkring Smeltestederne.

Jærnklo der, L u p p e, S l a g g e.

Da man i Efteraaret 1917 nedrev det smukke gamle Stendige ved Lindeballe Kirkegaard, fandt jeg den første af de Jærnblokke, man med lidt god Vilje nok tør kalde Klode. Rigtignok ved næppe noget Nutidsmenneske, hvordan en Klode til syvende og sidst skal se ud, efterdi Navnet, blot bevaret paa Papiret, ikke siger meget, naar selve Genstanden blev glemmt. Man maa jo imidlertid gaa ud fra, at der ved Klode betegnedes et Jærnstykke med tilsigtet Form, Kvalitet og Størrelse — hvorledes skulde Retfærdighed ske Fyldest, om man i den Bønderne paalignede Skatteydelse i Kloder ikke gik ud fra en nogenlunde konstant Vægt pr. Klode? — og saa lader det sig gøre at forlige sig

med den dristige Navngivning her. Thi Formen er ikke tilfældig, men netop tilsigtet, hvad der fremgaar af, at Jærnmassen tydeligvis er størknet i en forud tildannet Grube, underlagt med vaadt Ler. Skikkelsen rund som en almindelig Ost og med dennes Kanter, dog oventil noget udflydende. Diameter 25 cm, Højde 12 cm, Vægt 24—25 kg. Kloden laa i Bunden af Stendiget, er sandsynligvis i sin Tid tilkørt sammen med

Jærnklump.

Markstenene. Den var ikke saa lidt skørnet. Blev indsendt til Nationalmuseet, hvis 2. Afdeling i Skrivelse til mig efter Modtagelsen kaldte Genstanden en Jærnklode.

Men ellers er Sagen Klode eller Ikke-Klode altsaa særdeles vanskelig. Det maa forudsættes, at de gamle Smeltemestre næppe har været i Stand til med de efter Nutidens Begreber ret fattige Midler, der stod dem til Brug, at raade for, hvad de fik ud af deres Værk, naar

en Smeltning paabegyndtes. Produktets Form, Kvalitet og Størrelse (Vægt) var vel nok i lige høj Grad afhængig af Held og Lykke som beroende paa Forstand og Beregning. Maaske har de haft i deres Magt ved en Efterbehandling med Hammer at kunne bøde paa en Proces' uheldige Udfald. Muligvis er den Jærnblok, der tilhører Mogens Jensen i Vandel, i Stand til at give et brugbart Fingerpeg i antydede Retning; se nedenfor.

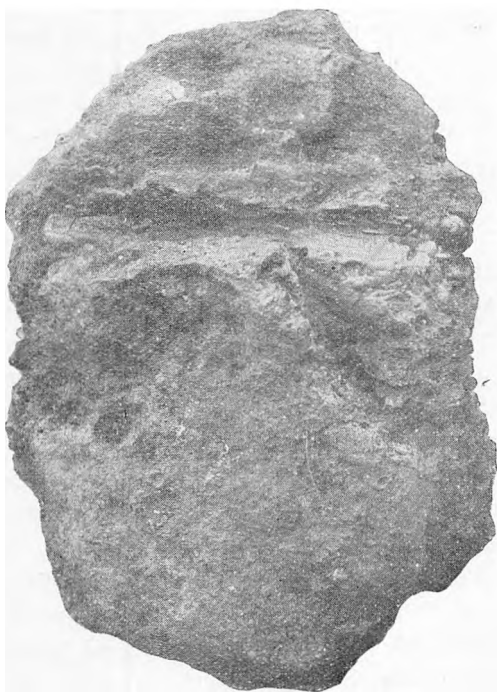
Den næstbedste af mine Jærnblokke fandt jeg som før sagt i Lyngbakkerne ned mod Grønbjerg. Vægt 40,5 kg; 41 cm lang, 30 cm bred og ca. 15 cm høj. Dannet i Form, men aabenbart af ringere Kvalitet. ikke færdig smeltet, d. v. s.: paa Vej til at blive en Klode.

Saa er der endvidere forskellige Steder, ved Markskel og i Stendynger omkring Lindeballe By, fundet enkelte større og mindre Jærnkumper¹⁾. En af disse har et smukt Aftryk af en flere cm tyk Trægren, vistnok grøn Eg eller Hassel. Mærket findes paa den nedadvendte, glatte Del af Jærnkumpen — Størkning i Form eller paa andet fast Underlag giver glat, tæt Flade, hvorimod Størkning i fri Luft medfører blæret, slaggeagtig Skorpe — og man maa antage, det skyldes en Løftestang, ved Hjælp af hvilken Malmen er væltet ud af Smeltegruben, medens Massen endnu var varm og blød. Et lignende Aftryk er iagttaget paa en større Jærnkump i Stensamling ved Lindeballegaard. Andre Mærker af Redskaber har jeg ikke kunnet konstatere. Som før antydet er Overfladen paa saadanne Jærnkumper ofte stærkt blæret, og i mange Tilfælde er

---

¹⁾ Maler Carl L. Jensen, Lindeballe, ejer en smuk, rundagtig Jærnkump (Størrelse som et voksent Menneskes Hoved, Vægt vistnok 25 kg); Findested førnævnte nedrevne Kirkegaardsdige.

Blærene bristede. De derved fremkomne rundagtige Hulrum kan være ganske smaa, undertiden større, indtil et Par cm i Tværmaal. Stundom er Blærerummene saa smaa, talrige og tætliggende, at den hele Masse paa vedkommende Sted næsten er reduceret til

Luppe med Altryk.

Skillevæggene mellem Hulrummene ligesom i Pimpsten. Denne blærede Struktur skyldes Udviklingen af Luftbobler under Størkningen. De afstødte Blæretoppe og Skaldele er paa Ydersiden overordentlig tætte, blanke og glatte. Ved Siden af Blærerummene ser man andre talrige Hulrum, aflange, tit rhombeformige og med fremtrædende stænglet eller traadet

Struktur: Aftryk er uforbrændt Trækul; meget hyppigt ligger Trækullene her gemt inde endnu.

Brudfladens Struktur visende Produktets indre Bygning betinges hovedsagelig af Størkningsmaaden, idet hurtig Størkning har tæt, næsten glasagtig Struktur til Følge, langsom Størkning mere kornet — sædvanlig dog ret finkornet — Struktur. I større Malmklumper kan derfor paavises nogen Forskel mellem de indre, langsomt afkølede Partiers og Overfladens Struktur. Ved Hjælp af Lupe kan hist og her ses Tillob til krystallisk Struktur, og ofte iagttages særdeles glimrende Farveovergange i friske Brud foraarsagede af Malmens Indhold af Fosfor og andre fremmede Bestanddele.

Den største og smukkeste af de fremdragne Malmklumper fandt jeg under tilsvarende Forhold som min første Jærnkilde, nemlig blandt nogle større Sten i Bunden af et nedrevet Dige ved Grindsted Kirkegaard. Denne Klump maalte ca. $35 \times 59 \times 65$ cm, og saa var endda et Stykke afslaaet. Den findes nu opbevaret i Grindsted Museum. Et Brudstykke med stort Hulrum, hvori fandtes en usædvanlig prægtig Krystaldannelse — de enkelte Krystaller flere mm fra Rod til Spids — er indsendt til Mineralogisk Museum. Spørges nu om, hvad de her skildrede Jærnkulper med Sandhed kan siges at være, maa Svaret sikkert være dette: de er den samme Ting, man med et mere moderne teknisk Udtryk kalder Luppe. Og de er formentlig blevne til efter en noget lignende Metode som den, hvorved der i vore Dage udvindes Jærn af Raajærnet — som igen faas i Højovnene — særlig ved den saakaldte Herdfriskning: »Nedsmeltning af Raajærn sker paa en Herd, der ligner en almindelig Smedeesse; Raajærnet lægges paa brændende Trækul, mere Trækul lægges over det, og

idet Jærnet smelter for Blæsten, afkuelles de faldende Draaber noget af denne. Det paa Herdens Bund stærkede Jærn behandles atter paa samme Maade. Derved er Afkulningen bleven saa stærk, at der paa Herdens Bund ligger en dejagtig Masse, som lader sig skyde sammen til en dejagtig Klump, en saakaldt Luppe. Man trykker senere Slaggen ud af denne under en Damphammer, hugger den i flere Stykker, der gøres svejsevarme og udsmedes under Hammeren til tynde Fladstænger, og har da færdigt Svejsejærn.«¹⁾

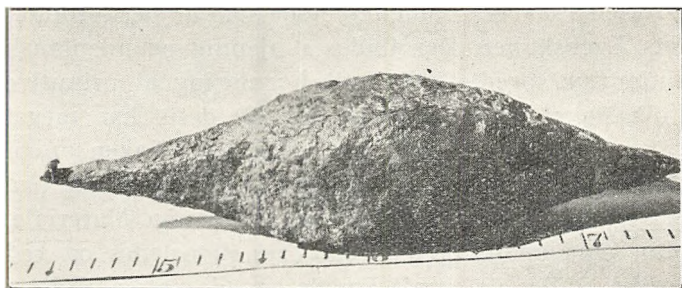
Men ellers skal jeg af gode Grunde undgaa videre Drøftelse saavel af Smeltemetode som af Jærnproduktets Egenskaber. Der findes i hjemlig og udenlansk Litteratur spredte Tilløb til Forklaring af primitive Folkeslags Jærnudvinding, dog alt dette har meget ringe Værdi, da ingen endnu har taget Sagen op til rationel Behandling. En saadan maa grunde sig paa Analyse af det foreliggende haandgribelige Materiale. Man maa spørge ved hvert Trin, hvorledes og ved hvilke Midler de gamle Smede naaede netop til dette Arbejdsresultat, man maa med andre Ord trænge baglæns frem til Erkendelsen, maaske med Støtte af paa-lidelige Efterretninger — om saadanne kan opnaas — fra f. Eks. Negerstammers Metode, der kan antages at være af nogenlunde oprindelig Karakter. Ad historisk Vej blot opnaas kun lidet, eftersom de gamle Kunstnere aabenbart har omgivet sig med gennemført Hemmelighedskræmmeri, Datidens Patentvæsen.

Nu en Omtale af den Jærnblok, jeg sidst har gjort Bekendtskab med. Gaardejer Mogens Jensen i Vandel gav mig Foraaret 1920 velvilligst Meddelelse om, at han i sin Samling havde en Jærnblok, som af Nationalmuseets 1. Afdeling kaldtes en Jærnklobe. Hos-

¹⁾ H. J. Hannover: Mekanisk Teknologi. Kbh. 1899. S. 20—21.

staaende Billede giver Forestilling om Formen, ganske sikkert dannet ved Hamring. Længde 31 cm, Bredde $7\frac{1}{2}$ —8 cm, Højde 7,5 cm. Vægt $4\frac{1}{2}$ kg. Særdeles rusten Overflade, tilbøjelig til at skalle. Svagt hamrede Kanter, tilspidset længere i den ene Ende end i den anden. Den Ombøjning, som Billedet viser, der er foretaget i den længst udhamrede Spids, er aabenbart fremkommen ved, at Jærnet er brækket med Indhug i den ene Side og derefter højet frem og tilbage. For det første røbes herved, at Jærnet har en ud-

Mogens Jensens Jærnklobe.

præget senet Struktur, og for det andet tør man med Tilspidsningen og Bruddet for Øje slutte, at der er fjærnet noget fra Kloden. Denne har været større, har gjort Tjeneste som Beholdning i en Smeds Værksted. Der er brugt noget af Kloden, men hvor meget? Hvor værdifuldt Jærnstykket end er — det er i høj Grad værdifuldt, alene fordi det er enestaaende i danske Museer ¹⁾ — formaar man ikke ved dets Hjælp at komme til Kundskab om en Jærnklobes nøjagtige Udseende eller Størrelse. Man kan udtale Formodning

¹⁾ Iflg. Oplysning af Professor Blinkenberg opbevares en lignende i Nationalmuseet.

om, at den i oprindelig Skikkelse er en halv Klode — saadanne maatte sagtens eksistere, da Landgilderegnskaberne ofte lyder paa halve Kloder — men med Sikkerhed ved man intet. Et er imidlertid givet, og det er meget betydningsfuldt: man staar endelig her overfor et fuldt færdigt Produkt fra de gamle Tider. — Blokken er fundet ved Pløjning paa Skærhølgaards Mark, Randbøl Sogn.

Slaggen, som foran ofte findes berørt, er det Bi-produkt, der dannes ved Malmens Smeltning og Udformning. Myremalmens større eller mindre Indhold af Urenheder: Sten, Lerjord, Kalk, Kiselsyre, Fosfor og Svovl m. m. udskilles under Smeltningprocessen, samler sig oven paa Jærnmassen eller løber ud og størkner (som Lava fra vulkansk Udbrud). For at fremme Smeltningen har man vel ogsaa stundom maattet give en Tilførsel af fremmede, let smeltelige Bestanddele (Stenarter, Kalk, Ler o. s. v.), alt dette er blevet til de Slaggehobe, der træffes ved hvert Smeltested. Slaggen kan være meget let, men har i Regelen en betydelig Vægtfylde. Om Udseende o. s. v. tidligere.

Trækul og Potteskaar.

Det er selvsagt, at en forholdsvis omfattende Jærndvinding i høj Grad har tæret paa Skovenes Kraft. Ja, man tager næppe fejl ved at sige, Smeltningarbejdet var en stærk medvirkende Aarsag til de jyske Skoves Forfald. Og omvendt er det vel nok igen særlig Mangelen paa Skov, der har bragt Jærnfremstillingen til Ophør i de samme Egne.

Idet Trækul kun daarligt har kunnet taale længere Flytning med de Transportmidler, som stod til Dattidens Raadighed, var det en Betingelse for Jærnsmelting, at den fandt Sted paa skovrig Plads, og man

kan da med nogenlunde Sikkerhed gaa ud fra, at hvor man træffer Smeltesteder, har der været Skov i Nærheden. Dette Forhold ejer i sig selv betydelig Interesse, særlig naar Talen er om middelalderlig Virksomhed som f. Eks. i Kragelund og lignende Strøg med udpræget Hedekarakter i nyere Tid. Det virker ret ejendommeligt i Jærnaffaldsstykker fra Kragelund midt i den stridige Lyng at træffe Kul af Bøgetræ.

Men ogsaa paa Steder, hvor Skoven udholdt sin Tjeneste for Jærnet, fordi den havde stærkere Rod, og fordi Begivenheden gik for sig, mens alt endnu var ungt, afgiver Trækullene paa Smeltestederne nyttig Lærdom, derved at man kan erfare, hvilke Træarter Datiden stod overfor. Nogle Trækulsprøver fra Lindeballe, som Afdelingschef, Dr. Knud Jessen, Danmarks geologiske Undersøgelser, var saa venlig at undersøge for mig, gav følgende Resultat. Det bemærkes, at Prøve I hidrører fra omtalte Gravhøje (Tvillinghøjene), Prøve II fra Smeltested 3 samt — da Kullene her var meget sparsomme — desuden fra en af Dyngeerne med de ildskørnede Sten; Prøve III stammer fra Resterne af en gammel overpløjet Kulmile i Nærheden af vedkommende Smeltested og Stendynge.

»I. Birk (almindelig forekommende), Eg (2 Stykker), Hassel (1 Stk.), Pil? (2 Stk.).

II. Birk (almindelig), Bøg (1 Stk.), Ask (enkelte Stk.), Eg (flere Stk.).

III. Bøg (talrige Stk.).

Kulstykkerne i Prøve Nr. II var i mange Tilfælde saa smaa og daarligt bevarede, at Bestemmelse ikke kunde foretages med Sikkerhed. De nævnte Arter forekom dog.«

Kendere af Lindeballe Skovs Nordøstside vil ud fra ovenstaaende Bestemmelse faa Indtryk af samme

Blandethed som nu. Den Dag i Dag vokser nævnte Træarter — med Undtagelse dog af Asken, som mangler — gruppevis Side om Side paa de vekslende høje og sumpede Jorder. Indgriben fra Menneskets Side finder sjælden Sted og var sagtens endnu mere Undtagelsen tidligere. Under saadanne Forhold anviser Jordbunden selv Væksternes Plads, idet hver Art søger hen, hvor den efter sin Natur føler sig hjemme.

Tabellen viser, at Kullenes Hovedbestanddel er Birk. Dette er saa meget mere interessant, som de nyeste videnskabelige Undersøgelser netop giver Birkekul en fremtrædende Plads blandt de til Jærnsmelting velskikkede Kularter. ¹⁾

Det er nævnt, hvorledes Smeltestederne kun indeholder temmelig faa og særdeles fint delte Kulstykker, samt at Askemængden er meget ringe. Ogsaa dette er, som det bør være. Jo bedre Kvalitet af Trækul, des mindre Aske og desto finere Sønderdeling ved Ophedning til høj Temperatur. ²⁾

Vi skal herefter se lidt paa Potteskaarene.

I Høje, paa Smeltested 3 og blandt de ildskørnede Sten er Potteskaar optagne i ret betydeligt Tal. Højene havde fire Variationer, Smeltestedet blot een Slags, men Stendyngerne rummer atter forskellige Former. Skaar med sort Farve og blankt afpudset, meget tæt-kornet Overflade fremkommer ved Siden af matgule, brune eller smukt teglrøde Skaar, som dog ogsaa er dannede af vel tilberedt, fin Lermasse, omend enkelte kan synes lidt grovere end andre. Karvæggens Tykkelse er stundom højst 0,5 cm, oftest omtrent 1 cm, hos enkelte endog 1,2 cm. Det fineste Materiale træffes i de tynde Kar. Smeltestedets Potteskaar er af den

---

¹⁾ Bergström og Wessle'n: Om Träkolning. Stockholm 1918. S. 182.

²⁾ „Om Träkolning“ S. 179, 182.

teglignende Art. Et Brudstykke af Karbund — 1 cm tyk — berettiger til Formening om, at Bundens Diameter har været 15—16 cm. Alle trufne Sidedeles Bueflade antyder et større Kar. Det mest værdifulde af Skaarene her er et Brudstykke af Mundingsranden med tilhørende itubrudt Hankeparti: Kanten findes ret bred, rundagtig, skraat udfaldende, ikke fortykket mod Randen (som hos nogle af de sorte Skaar), men med samme Sværelse omkring Munden som paa andre Steder. Et enkelt Skaar fra Stendyngerne havde Tilløb til indtrykket Felt nær Hanken. — Det har ikke været muligt at sammensætte Skaarene til blot nogenlunde Helhed.

Tidsfæstelse af Fundene.

Foran er Lindeballe-Fundet allerede i Forbigaaende karakteriseret som stammende fra Oldtidens sidste Afsnit eller senest fra første Middelalder. Det vigtigste Moment til Vejledning i Spørgsmaalet har man i Jærnets Tilstedeværelse blandt Tvillinghøjenes Fyld. Thi herom kan jo ikke tvivles, at naar Jærnalderhøjene indeholder Ting fra Jærnudsmeltning, og det er udelukket, disse Ting kan skyldes nyere Nedlægning, saa er Smeltningen foregaaet før eller samtidig med, at Højene blev opkastede. Men jævnsides med Gravhøjenes Vidnesbyrd har man desuden det Grundlag for Tidsbestemmelse, som de optagne Potteskaar giver. Ovenstaaende er Skaarenes Ejendommelighed nævnt, og man vil se, hvorledes alt ved Potteskaarene peger hen paa Jærnalder; man maa da ud fra disse to faste Holdepunkter have Lov at henføre Fundet i Lindeballe til denne Periode.

Naturligvis kan der være Mulighed for, at Jærnuindingen ikke er begrænset til et kortere Tidsrum,

men maaske fortsat længere op i Middelalderen. Herimod taler dog flere Omstændigheder. For det første har de levnedes Ting her et temmelig ensartet Præg, hvad der dog ikke siger saa grumme meget, da man næppe kan vente sig væsentlig Forskel i Smeltekunstens Udvikling fra Oldtid til Middelalder, vigtigere er det, at Smeltestederne ligger dækket af Muldrag, som maa skyldes adskillige Aarhundreders Dannelse, og for det andet findes om Jærnfrembringelse i Lindeballe med Omegn hverken mundtlig eller skriftlig Mindelse, saaledes som Tilfældet er med de middelalderlige Smeltesteder nordpaa. Det negative Bevis, Mangelen paa Tradition, er selvfølgelig mindre bevendt, mere »talende« i den Retning er Dokumenternes fuldkomne Tavshed om Jærnhernede i Sydjylland. En nøje Gennemgang af Koldinghus Lens Regnskaber giver til Resultat, at der ikke noget Sted tales om Jærnafgift, og heller ikke de nærmere Engelsholm-Arkivalier har noget af den Slags Ydelse. Altsaa kan der næppe, naar alt tages i Betragtning, være Tvivl om, at Virksomheden med Jærnet i Lindeballe, Randbøl, Gadbjerg, Ringive, Give og Grindsted stammer fra et Tidsrum, der ligger foran Middelalderen.

Med Hensyn til Kragelundfundet stiller en afgjort Tidsfæstelse sig vanskeligere. Man træffer her paalidelige Vidnesbyrd om Jærnudsmeltning baade i Oldtid og Middelalder. Hvorvidt det ret tilfældige Findested, jeg har truffet, hidrører fra den ene eller den anden Periode lader sig ikke bestemme ud fra det temmelig ringe Materiale, jeg nøjedes med at fremdrage, og som jeg ikke har gjort synderligt ved. Det synes, som vedkommende Smeltesteder ligger højere i Terrainet end Tilfældet er i Lindeballe, ligesom en overfladisk Undersøgelse af Slaggen viser Smeltning under større

Varmegrad d. v. s. mere udflydende Former, hvad der kunde tyde paa senere, mere udviklet Standpunkt i Udviklingen; men paa den anden Side træffes færre Rustpartier d. v. s. ringere Beskaffenhed i Henseende til selve Jærnproduktet, og heraf ledes man til Tanken om Begyndertrin. Stedkendte Folk meddeler, at der findes Jærndelev i flere Gravhøje omkring Kragelund, og at man kan paavise adskillige Smeltesteder i Sognet. Nogle af disse, om ikke netop de her paaviste, maa da sikkert stamme fra Middelalderen, siden man just angaaende dette Tidsrum har saa gode Beviser paa stedfunden Jærnudvinding i Jordebøger og Regnskaber fra Silkeborg Len. Af nævnte Dokumenter fremgaar bl. a., at der 1586 af en Ejendom i Kragelund aarlig skulde ydes 2 Kloder Jærn til Kronen, hvad rigtignok ikke kan siges at være særlig meget, naar samtidig 4 Bønder i det tilstødende Balle Sogn skal udrede ialt 23 Jærnkloder, og ligeledes 4 Mænd i Funder Sogn maa præstere 33 Kloder, deraf en enkelt (Sejlgård) 12 Kloder, men der har altsaa været leveret Jærn fra Kragelund i Middelalderen, og er et eller flere af de omtalte Smeltesteder middelalderlige, har man et Tilfælde, hvor Markfund og skriftlige Kilder passer sammen, supplerer hinanden, hvad der er Hovedsagen for os her at faa antydning.

Sluttelig hidsættes noget Kirkemateriale til Bestemmelse af Jærnets Værdi og Vægt i den sene Middelalder.

Arent Berntsen II. 259:

1 Støkke el. 1 Pund Jern == 1 Skp. Hk. Aabomaal.

1 Klod Jern == 1 Skp. Hk.

Undertiden 1 Klod == 3 Fdk. Hk.

Findes og regnet == 2 Skp. Hk.

6 Pund ureen Jern == 1 Td. Hk.

2 Skiver Jern == 1 Skp. Hk.

Efter dette skulde 1 Klode almindeligst være = 1 Pd. Jern
d. v. s. 12 af vore nuværende Pund.

Efter *Rentekamrets Taxtebog c. 1642* fol. 8v

(Findes i Rigsark. DKanc. B Diverse til Efterretning og Op-
lysning 1588—1660 III. 1)

1 Pund eller 1 Klode Jern, hvert mod 1 Skp. Korn

1 Skive Jern = $\frac{1}{2}$ Skp. Korn

Rtk. Taxter 1589—1646 fol. 8v (III. 2)

Jern, 1 Klode = 8 sk. [d. v. s. 4 Kloder = 2 rk. = 1 Td. Hk.]

1 — — 2 Skp. Hk.

Jern, 1 Pund regnes for Gæsteri

Kancellitaxt 1623 (i *Rtk. Taxter 1589—1647* fol. 10v)

6 Pd. urent Jern = 1 Td. Hk.

Rtk. Taxter 1589—1646 fol. 20v *Taxt 1639*

6 Pd. urent Jern = 1 Td. Hk. [6 Pd. urent J. = 8 Jernkloder]

1 Jernklode = 1 Skp. Hk.

1 Skive Jern = $\frac{1}{2}$ Skp. Hk.

Rostjeneste-Taxt (*Taxter 1589—1646* fol. 27v) udstedt af Esge
Brok, Chr. Holk, Albert Skeel og Anders Bille.

1 Klode = 4 sk. Landgildepeng

[d. v. s. 8 Kloder = 32 sk. = 1 Td. Hk.]

1 Stk. Jern = 1 Pd. = 1 Skp. Hk.

[8 Stk. = 8 Pd. = 1 Td. Hk.]

Axel Juels Taxt til Villestrup 1589 (*Taxter 1589—1649* fol. 1v)

1 Klode Jern = 3 Skp. Hk.

[$2\frac{2}{3}$ Klode = 1 Td. Hk.]

I Lovhs. Ny kgl. Saml, 1310 b, 4° (Kalundborg 1598), findes efter
en Bemærkning om Chr. 4.'s Reces 1615 ^{91/3}, og altsaa yngre
end denne

Jernvægten

Et Kors er et Lispd.

En Prikke er et Skaalepd.

Et Skaalepd. er 2 Bismemark

— — —

20 Lispd. gør 1 Skibpd. Jern

28 Bismemark gør 1 Lispd. Jern

[længere nede:]

32 Bismemark el. 16 Skaalepd. gør 1 Lispd. Jern

[1 Lispd. var enten lybsk = 14 Skaalpd. (d. v. s. vore Pd.)
eller københavnsk = 16 — (do.)]

Mest alm. har vel været, at 1 Klode var et Bismerpund Jern, d. v. s. 12 af vore Pund.

12 Bismerpund i Loversyssel var dog noget mere, nemlig $14\frac{2}{3}$ københavnske Skaalpd. (vore Pd.)

Disse Oplysninger, som Arkivar, cand. mag. Svend Aakjær har givet mig, viser bl. a., et Hartkorns- (og Penge-) Taksten har været noget forskellig til forskellige Tider og paa forskellige Egne. Maaske har ogsaa Kloderne været ulige store. Man ved saa lidt!

BALDERS OFFERPLADS

I SKELLET mellem Nørup og Lindeballe Sogne ligger Møllebjærg. Vi har allerede adskillige Gange nævnt Stedet; nu er Tiden, vi maa derop.

Set udefra og i Forhold til Omgivelserne tager Møllebjærg sig egentlig ikke særlig imponerende ud. De Dele af Nørup Sogn, som støder op til det: Førstballe og Mørup, er ligesom hele det midterste Strøg af Lindeballe Sogn meget højtliggende: 120—130 Meter. Kun fra Stordalens Bund er der en anselig Stigning, og saa er denne Bund endda hævet ret godt i Vejret, omkring 70—80 Meter.

Men fra Møllebjærgs Top kendes Højden. Udsigten herfra er en af de videste og mest storslaaede, man kan finde i vort Land.

I Syd ligger hele Linjen fra Bakkerne bag Vejledalen til Egnen Vest for Grindsted overskuelig. En betagende Virkning i Tilskuernes Sind øver Synet ud over Randbølfladens dybe Strækning til Højderne omkring Vejen — Askov og Læborg. Lignende Vidde aabner sig mod Vest i Retning af Hoven, Aadum og Herning; Nykirke Syd for Nørre Snede og Vonge ved Tørring ses i Nord, og udenom Jelling øjner man et godt Stykke af Landskabet ind efter Horsens. Nogle

vil paastaa, man i klart Vejr skal kunne skimte Horsens Tugthus; det er ingenlunde utroligt, men jo i Grunden et trist Maal for et roligt og langtrækkende Blik.

Man fristes nu heller ikke til just at anstrenge Syret saa meget. Der er nok at se sig forundret over nærmere ved, en rig Vekslen i Naturen, som den kun fremtræder i midtjydske Egne paa Grænsen mellem Øst og Vest, Bakkeland og Flade, Skov og Hede, Eng og Mark. Altid er her stille, ensomt og fredeligt.

Da Generalstaben efter Genforeningen iværksatte en Opmaaling af Sønderjylland i Forbindelse med et nyt Opmaalingsarbejde i de øvrige Landsdele, tog man Møllebjerg til Udgangspunkt. Men nu var det gamle faste Punkt her fra tidligere Maalinger, en Sten paa Bakkens Top, omgivet af høje Grantræer, og Generalstaben maatte som Følge deraf bygge et 22 Meter højt Taarn for at faa frit Udsyn over Hindringerne i Terrænet. Lignende trigonometriske Maaletaarne er opført rundt omkring paa fremtrædende Punkter i Sønderjylland—Fyn og i Vejle, Ringkøbing og Ribe Amter. Der muredes først et kegleformet hult Taarn, og udenom anbragtes Træstillads med Trappegang. Højden paa Taarnene er forskellig, eftersom Hindringerne i Landskabet ligger højere eller lavere. Ovenpaa Taarnet, lodret over det kendte Mærkepunkt, som vedkommende Taarn er bygget over, anbringes Maaleinstrumenterne.

Fra Møllebjerg har Generalstaben saaledes maalt til Skamlingsbanke i 46 Kilometers Afstand (Luftlinje), til Bavnen i Lindekud ved Brørup (24 km), Grimstrup Ø. f. Esbjerg (52 km), Østtarp ved Ølgod (45 km), Momhøj ved Kibæk (44 km), Ejer Bavnehøj (39 km), Troldemosebanke, Juelsminde (45 km) og til

Rangtang ved Gram i Sønderjylland paa 55 km Afstand.

Man vil skønne, det bliver et vidt Omraade, Møllebjerg saaledes er Centrum i. Og i visse Retninger kan der endog ved Hjælp af passende Kikkerter naas betydeligt længere ud end til nævnte faste Punkter. Det kan i klart og sigtbart Vejr blive en virkelig Oplevelse paa Møllebjerg at se ud over dette Landskab: en Trediedel af Jylland.

Paa Sydskraaningen af en lyngklædt vestførende Udløber for dette Mølle- eller Møgelbjerg har Oldtid-folket haft en Helligdom. Omtrent midtvejs mellem Bakkens Top og Fod har den staaet. Her findes i Nutiden en ganske mærkelig Udformning, øjensynlig dannet af Menneskehaand, bygget op og jævnet ud, saa den knytter sig til Bakkesiden paa lignende Maade som Svalereden dannes ind mod en Væg.

Stedlig Tradition siger, at her har været en hedensk Helligdom, og Egnens Beboere kalder Stedet Balders Offerplads. Platformens Yderkant runder udad paa Midten, og da der i det vandrette Lag lige overfor er nogen Antydning af lidt Hulhed i Bakkens Side, fremtræder Pladsen nogenlunde halvcirkeldannet med Tilbøjelighed til at tage Ovalens Form. Hovedretningen er Øst-Vest, Længden her ca. 23 m, hvor Bredden er størst, udgør den ca. 17 m. I den vestre Ende er Grundplanen hegnet af et lavt Jorddige, 10,5 m langt, 1 m bredt, som runder svagt, og 4 m indenfor paa tværs af Pladsen ses en ca. 8 m lang, 1 m bred Fordybning i Jorden.

Ved Sommertid er saavel Diget som Renden skjult af det særdeles kraftige Lyng, hvoraf samtlige Omgivelser ligger dækket, og som netop naar at lægge sig ind over Diget og Pladsens Rand rundt om. Ellers

breder en ualmindelig yppig Plantevækst af Ørne bregner, Gyvel og mange Slags Græs sig ud over Stedet. Kun om Vinteren træder nævnte umiskendelige Spor af Menneskeværk frem i Overfladen.

Sagnet vil paastaa, at Offerpladsens Fyld, den som giver saa rig Plantenæring, er tilført Jord. Der paavises endog hele to Lokalteter, fra hvilke denne Fyld skal være taget, en i Lavningen Nord for Bakkedraget og en paa den modsatte Side ved Førstballe. Hvorledes dette end forholder sig, en Kendsgerning er det, at et dybt Lag af Offerpladsens Jord bestaar af fintsmuldrer Ler, et Materiale, hvis Forekomst er isoleret til dette begrænsede lille Omraade, hvor det virkersom noget af et Fænomen, man efter de tilstedeværende Omstændigheder vil have vanskeligt ved at give tilfredsstillende geologisk Forklaring paa uden efter nøje Undersøgelse. Den Tanke, der kunde melde sig, at omtalte Antydning af Hulhed i Bakkesiden vel skyldes en Nedskubning, og at Leret stammer herfra, maa afvises, naar man har iagttaget, hvorledes Overfladens sandede Beskaffenhed paa vedkommende Punkt fuldkommen svarer til de Lag, der er fremme i Dagen hele Bakken over. Forøvrigt er der næppe noget i Vejen for, at den gamle Beretning om Jordtilførsel andet Sted fra kan passe. Jordflytning som hedensk Levn er ikke ukendt.

Afdøde Jens Knudsen, Lindeballe Skov, fortalte, at han af den Mand, der ejede Bakken for længere Tid tilbage, har hørt, der skulde findes betydelige Trækulmasser ved Balders Offerplads. Ikke mindre interessant er den Oplysning, afdøde Sognefoged Christen Jensen, Lindeballe, og afdøde Gaardejer Søren Søndergaard, Baldershøve, har givet mig om en Del store Sten, der laa væltet hen over Pladsen samt særlig ned

ved dens Fod, og som i sin Tid blev brugt til Trapper og Grundfundament, da Gaarden Baldershaves Stuehus opførtes. Gamle Sognefoged Christen Jensen, der døde for nogle Aar siden i en Alder henimod de 90, sagde, at han som Dreng ofte havde set disse Sten, hvoraf de fleste var temmelig store. Jeg antager, at førnævnte Rende i Jorden indenfor Diget hidrører fra disse Stens Opgravning.

Det er saaledes en meget ejendommelig Plet, vi har set. Selv uden Kendskab til de nærmere Omstændigheder m. H. t. det lokale Sagnstof, vil enhver, som faar Øje paa Stedet, finde det egnet til i det mindste at vække alvorlig Eftertanke. Jeg har adskillige Gange haft Lejlighed til at vise Nationalmuseets Mænd og andre Forskere omkring deroppe. Det var rigtignok mest ved Vintertid, da Dige og Fordybning træder saa temmelig utydeligt frem, og vi forlod stedse Sagen i den Erkendelse, at det jo nok ikke blev muligt at faa mere ud af den, fordi der fandtes for faa virkelige Holdepunkter. At den nærliggende Gaard bar Navnet Baldershave, turde man ikke tillægge særlig Betydning, idet Navnet kunde være af ny Oprindelse, et moderne Paafund hidrørende maaske fra Læsning eller Omtale af mytisk Sagnstof.

Et Arkivfund, som — hvor ringe det end kan synes — dog i Virkeligheden siger ikke saa lidt, bragte mig videre: Stednavnet »Baldershaufve« (jvf. efterfølgende Marknavne).

»Have«, gammeldansk »hauflue«, oldnordisk »hagi«, betyder Indhegning, hegnet Græsgang ell. Jordstykke, et gærdet Omraade; »Stammen hag —, som hører til »at hæge«, understreger den kunstige Pleje, hvad der ligger nær ved Forestillingen om Plante-have. Saa vidt

jeg kan skønne, findes den ikke i Helligdomme for andre Guder end netop Balder.«¹⁾

»Adonishaver« brugtes ved Foraarsfesten for Adonis til Symbol paa hans Genopvækkelse: man saaede Planter i smaa Potter og drev dem ved Kunst frem i kort Tid: naturligvis visnede de lige saa hurtigt, og derved blev disse Adonishaver et Billede paa Gudens korte Levetid.²⁾

Efter Neckel og andre nyere Undersøgelser er Balder en direkte Omplantning af Adonis.

Naar »Balders haufve« forekommer 1683 (i den saakaldte Markbog, et Forarbejde til Matriklen) som Betegnelse paa en Eng — tilhørende en af Gaardene i Lindehalle By — tæt ved Offerpladsen, mellem denne og Gaarden med nuværende »Baldershave«, da er Navnet paalideligt. Siden Forskningen tog de gamle Stednavne op til systematisk og metodisk Behandling, har man bl. a. fundet den faste Lov i Navne-Udviklingen, at Stednavne viser en ganske særlig sejt Levekraft; der kan være sket Ændring i Skrivemaaden, og flere Former har Anlæg til Omdannelse, men som en afgjort Regel gælder det Forhold, at træffes et Stednavn i ældre Dokumenter — før den Tid. Landets tidlige Bebyggelse sprængtes ved indførte Driftsforandringer — da er dette Stednavn ganske sikkert af ældgammel Oprindelse. Altsaa: Balder-Navnet lever i daglig Tale omkring 1683, har været brugt gennem Aarhundreder.

Selve Offerpladsen er ikke navngivet, hvad man heller ikke kunde vente, da Markbøgerne kun omhandler de dyrkede eller brugelige Arealer, og Møllebjerg kan aldrig have været under Plov. Heller ikke i de til-

---

¹⁾ Dr. Gudm. Schütte.

²⁾ Salm. Konversationslexikon, Prof. Blinkenberg.

svarende Fortegnelser fra Nørup Sogn er Navnet opført, maaske fordi dette Sogns vestlige Del overvejende laa øde hen paa denne Tid. Men hvorledes skulde »Balder« og »hafue« kunne kredse over Engen og senere flytte til Gaarden, hvis ikke Offerpladsen var det oprindelige Udgangssted for den korte Vandring i Afstand, lange Liv i Slægternes Bevidsthed? Samtlige Enkeltheder føjer sig godt nok sammen til Stedfæstelse af den gamle Tale om hedensk Helligdom paa Møllebjergs Sydskraaning.

End ikke den vilde Jagt mangler. Gennem Dalsænkningen umiddelbart Nord for Bakkens anden Side, »æ Riidall« (Ridedalen) farer Rytteren forbi. Han er en tro Kammerat til den store Flok af vilde Jægere, der under forskellige Navne genspejler Forestillingen om Odin eller en af hans Æt.

Her er den fremsusende iklædt en Jægers Skikkelse fra Herregaarden Refstrup i Gadbjerg Sogn. Han rider paa en kulsort, hovedløs Hest og følges af halsende Hunde, tre i Tal. Det gnistrer fra Hestens Hove, og Ild staar ud af Hundenes Gab. Tunge Drøn, Hujen og Raab lyder mellem Bakkerne, naar Rytter med Kobbelt jager afsted. Flere har været Vidne til Farten.

Ved Siden af Sagnet om Stormrytteren optræder en anden, som det synes, selvstændig Figur, en saakaldt Friskytte, der af enkelte henføres til samme Refstrup, af flere derimod til Engelsholm i Nørup Sogn. Det er en Skytte, om hvem man siger, at han skal have ønsket at kunne »ride og skyde sa længe Verden staar«. Hørte de gamle sær Larm og Lyd som Skud, da var det Friskytten, der drev sit Spil. Ogsaa hans Bane faldt forbi Offerpladsen. Men forøvrigt var han ikke bundet til en bestemt Rute, han viste sig baade i Øst og Vest, dog saas der en vis Plan i hans Flugt. Saa-

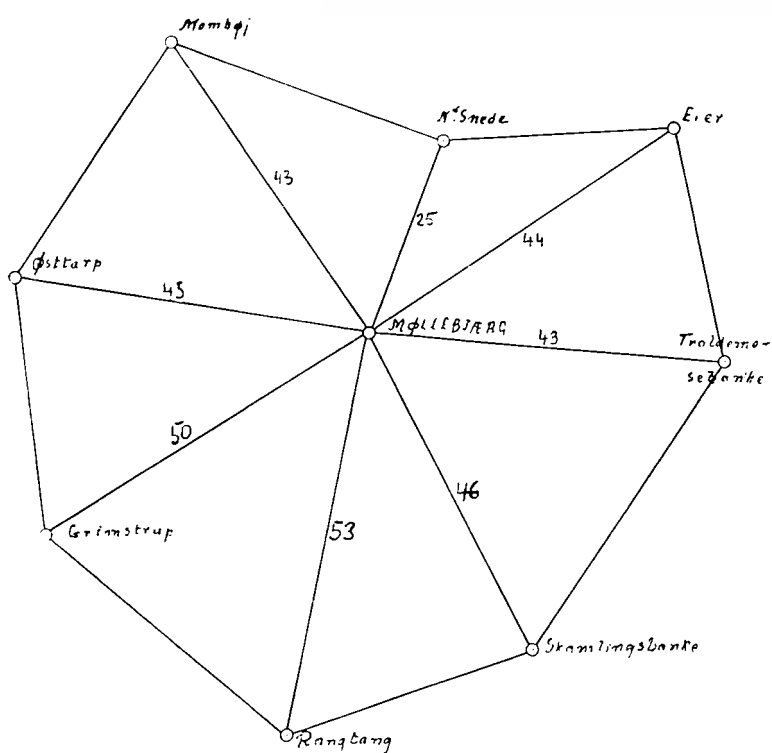

ledes taler man om, at Skyttens Vej fører igennem Gavlen af Stuelængen ved en Gaard i Lindeballe Kirkes Nærhed, fordi Bygningen er opført over Vejen. Ganske dunkelt er Navnet Balder («Boller») knyttet til, blandet med »Friskyttten«. I nævnte Gaard er Udtrykket »Bollers Vej« kendt, men nærmere Enkeltheder mangler.

Endelig er der Sagn om en Bjærgmand, der har til Huse i Bakkerne ved Balders Offerplads. Af Meddelelse fra nu afdøde Thue Eriksen, Tyregod Plejehjem, skønnes det, at Bjærgmanden forhen har været nogenlunde sideordnet med Balder i Henseende til Rang: »Der var tvende Hove i de gamle Dage, den ene var Bjærgemands og den anden Balders«.

Den samme Dobbeltthed, som her er truffet: Stormrytteren—Friskyttten, Bjærgmand—Balder, kan følges videre i de spredte Mindelser om stedlig Hedenskab, vi endnu har tilbage at nævne, og man maa formentlig i denne Omstændighed se de svage Omrids af en vis Udvikling i Egnens Gudedyrkelse.

Paa den nordøstre Bakke mod Grønbjerg laa paa Lindeballegaards Mark et Par Høje, hvoraf ihvert Fald den ene hed Torshøj. Selve Højene er forlængst sløjfede, Navnet lever imidlertid fremdeles. Der har været adskillige, nu nedbrudte, Høje ad den Kant ind imod Møllebjærg. Rimeligvis var det Resterne af Tors-høj, man for nogle Aar siden stødte paa, idet man ved Pløjning blottede en større Stensætning ca. $\frac{1}{2}$ m under Jordoverfladen. Markerne deromkring kaldtes i gamle Dage Torsagre. Dette kan stmme med, hvad et Kort over Lindeballe By og Mark viser — Kortet er fra 1786, »bekostet af Hr. Claus Tommerup Henrichsen til Ræfstrup«. Mellem Torhøj og Møllebjærg findes her en Plet, som hedder Tor Nøj Agre (Nøj = ny,

Møllebjergs Horisont. Tallene er Kilometer i Luftlinje fra Møllebjerg til de Punkter, Geodætisk Institut (tidligere Generalstaben) maaler til. Skitsen skyldes Statsgeodæt, Kaptajn I. F. Chantelou.

Møllebjerg med Maaletaarn.

nylig ryddet og pløjet Skovjord; eller skal Skrivemaaden dække Stednavnet: Tornet Agre? Et saadant Navn her kendes ikke nu, og man tør vel gaa ud fra, det ikke har eksisteret, men at »Nøj« betyder ny). Samme Kort har Navnet Ryttermose og Rytter Mose Blokker som Betegnelse paa Lokaliteter kort nordøst for Møllebjerg omkring Holmegaard — altsaa den vilde Jæger igen.

Ikke langt fra Gaarden Baldershave skal man i ældre Tider have kunnet paaavise en aaben Plads i Skoven, hvor Omegnens Folk efter gammel Sædvane ved Sommertid samledes til Dans. Der er paa vedkommende Sted fundet Mønter i Jorden.

Denne Erindring, hvor dunkel den end ser ud, har vistnok ikke ringe Interesse. Som Bebyggelsen har formet sig gennem historisk Tid, er »Dansepladsen« kommen til at ligge forholdsvis afsides; mange andre Pletter i Skoven er nærmere, naar Samlingssted skulde vælges efter frit Skøn. Hvorfor blev det saa netop her, Folk søgte hen?

Det ligger nær at stille Overleveringen i Forbindelse med Balders Offerplads tæt ved. Dansepladsen er af lige saa hedensk Oprindelse som Offerstedet. De to Ting hører sammen. Dansen var et Led i den hellige Handling, der i en fjern Fortid udspillede omkring »Ballers haufve«. Trosskiftet kunde lægge Mørke og Glemsel over selve Offerpladsen og hvad den tilhørte, men naar Menneskene i festlige Stunder trængte mod Leg og Lystighed, fulgte man de gamle, vante Stier, Slægterne før havde banet.

Hvis Udlægningen er rigtig — det er den nok — falder herfra et nyt Lysstrejf over Balders Offerplads, og man faar bekræftet den gamle Sandhed, at Traditionens Magt er stærk.

Forøvrigt kan et ganske tilsvarende Forhold paa-
peges i Kragelund Sogn, Hids Herred. Inde i Stenholt
Krat findes en hedensk Helligdom og tæt ved den et
aabent Sted, som Beboerne kalder den gamle Danse-
plads. »Stedet ligger nærmest i den sydøstlige Skov-
del, og Stenholt By laa paa den anden Side af Skoven
i Nordvest. Hvorfor skulde Folk i Stenholt By vælge
den for dem meget afsidesliggende Plads til Forlystel-
sessted eller Sammenkomst? Og var det ligeledes ikke
et ret mærkeligt Tilfælde, at Stedet blev valgt lige ved
Siden af Gudehoved? Der synes ikke at være Tvivl
om, at her er en Forbindelse mellem den hedenske og
den kristne Tid; man har uanset Trosskiftet og Ti-
dernes forskellige Omskiftelser holdt fast ved dette at
samles paa den gamle hedenske Offerplads«. ¹⁾)

Vi har saaledes fulgt de Spor, der er levnet tilbage
fra Tidens Gang hen over Balders Helligdom. Og vi
maa hævde, at skønt det havde været saare ønskeligt,
om man havde kunnet gøre endnu tydeligere Vejvis-
ning, saa er der dog næppe paa hjemlig Grund mange
Kredse udenfor de i Litteraturens tidligt optagne Cen-
tralpunkter, hvor man kommer det hellige Sted nær-
mere end her. Ved et Religionsskifte var den sejrende
Aandsmagts Haandhævere altid stærkt interesseret i,
at der blev kastet Glemsel og Skræk over de gamle
Guders Omraade og Iklædning. Udslettelsen af de
synlige Ting som Stenalter og Træhov lod sig let
praktisere ved simpel Nedstyrtning. At glemme det,
der før havde fyldt Sindet med inderlig Henrykkelse
og stille Bæven, var vanskeligere for ordentlige Folk.
Det tomme Rum, som opstod efter Balder-Slægten
Fald, og før Kristus blev levende Virkelighed i Men-
neskenes Sjæleliv, var ret en Tumleplads for onde

¹⁾ Meddelt af Sognefoged J. Jensen, Refshalegaard, Kragelund.

Aanders Spil. Dunkelt minder den jagende Jæger og den farende Skytte om svære Brydninger i hin fjerne Tid.

Udelukket er det vel ikke, at en kyndig Gravning i Offerpladsens Jord vil kunne givet et positivt Resultat. Her som andre Steder i Sognet, hvor der under Grønsværet skjuler sig gamle Minder, har jeg fundet det paaskønnelsesværdigt, at vedkommende Ejer holdt Værn om Fortidens efterladte Spor. Jeg har efter Evne støttet saadan Fredning, er veget tilbage for en Undersøgelse, der ikke kunde give fuldt videnskabeligt Udbytte. Intet forekommer mig at være saa utiltalende som en utidig Gennemrodning af maaske værdifulde Ting; alt for store Tab er lidt herved. Een Opgave er at pege paa Sagen, en anden at afdække den paa forsvarlig Maade. Men Tiden kan jo ogsaa forsømmes. En Gang vil Spaden komme i Brug — blot den da maa blive ført af de rette Hænder!

SOGNET

ET af de ældste Vidnesbyrd om Menneskenes Samfundsdannelse og Organisation i en Egn er Sogneinddelingen. En Undersøgelse af, hvorledes denne Kredsdragnet er opstaaet, fører os bag om al anden Skellægning paa hjemlig Grund hen mod det Vendepunkt i Bebyggelses-Udviklingen efter Bronzealderen, da Æt, Stamme, Folk fra at skifte Jord og flytte Boplad tog fast Særeje og blivende Omraade.

Ser man med Kr. Erslev,¹⁾ Henrik Larsen²⁾ og Svend Aakjær³⁾ hen til flere tidlige Forhold hos Germanernes begyndende Samfundsliv, saaledes som romerske Historieskrivere har skildret eller strejfvist antydet Spørgsmaalene, synes der ikke at være Tvivl om, at Begrebet Sogn i sin Oprindelse er en Slags lokal Retskreds under Stormandens, Høvdingens Ledelse. Høvdingen er Hovedet og Herre for Bostedets, Landsbyens Bønder. Frie eller ufrie søger de Hovgaardens Ting. Høvdingen giver Fred og Værn, Folk yder ham Tjeneste og Afgift. Møllen, Kvægfolden, Gudehovet søges af Beboerne paa det fælles Jordtilliggende, og endelig kommer — sidst — den fælles Kirke.

---

¹⁾ Kr. Erslev: Oversigt over Middelalderens Historie I.

²⁾ Henrik Larsen: Sjæll. L. og Landsbynavne, „Fortid og Nutid“ 1923.

³⁾ Svend Aakjær: Afhandling i Festskrift til Prof. Erslev, 1927.

Sogneskallets høje Alder markeres i Landskabet ved det Forhold, at Skellet hyppigst falder sammen med naturlige Grænser i Terrænet: Vandløb, Lavning, Mosedrag, gammel Skovkant. Netop hertil naaede Ejerlagets Rettigheder, dets Udmarker og Overdrev. Egentlig havde det ikke saa meget at sige, hvor Sogneskallet i alle de enkelte Sving gik. Sognets Udkant var aldrig Centrum — det spores den Dag i Dag! Men Krav paa Ejendomsret medførte Pligt til tydelig Afmærkning i Omraadets Yderside, og det var da lettest, ogsaa mest praktisk for Nabofreds Skyld, at vælge saadanne Mærker, der ikke lod sig flytte eller omdisputere. Ofte forekom disse Hindringer jo ogsaa saa store, at de dannede et naturligt Afsondringsbælte.

Da Kirkerne rejstes, blev det Baand, hvormed de knyttede deres Distrikters Beboere sammen, snart saa stærkt, at Sogdenes videre Udformning foretoges med Kirkerne som Midtpunkt. Indtil Opførelsen af Kirker havde naaet en foreløbig Afslutning, ændredes Sogneinddelingen en Del, idet de ældre, større Sogne blev delt i flere mindre, ved at der byggedes nye Kirker indenfor deres Kredse. Allerede omkring Midten af Middelalderen — i 1200ernes første Halvdel — var Kirkebygningsperioden væsentlig sluttet, og fra denne Tid ligger Sogneinddelingen som Helhed fast. Det modsatte, at Kirken nedlagdes, naar deres Omraade var saa lille, at indtrufne Forhold vanskeliggjorde deres Opretholdelse, efterat det Tyngdepunkt i Distriktet, som fra først af trak Kirken til sig (en enkelt Mand, en Storgaard ell. lign.), ikke længere var tilstede eller var gaaet ud af Kraft — kunde dog ogsaa hænde. Med Amlund (Aast) skete det. Sognet søndenskøvs ophævedes og lagdes til Lindeballe.

Det ser ikke ud til, at der har været nogen som

helst Forskel paa de to smaa Nabokirker. I Stil og Materiale svarer den ene ganske til den anden. Kirkerne tilhører da samme Tid og er brugt uafhængig af hinanden.

Siden Amlunds Indlemmelse i Lindeballe Sogn har Sogneskillet ligget uændret. Den langagtige Form skyldes altsaa det modtagne Tillæg. Netop hvor det gamle og det ny Distrikt støder sammen, findes en stærk Indsnævring, idet Stordalens bratte Indbugt og Uhe Krat (tidligere langt større i Udstrækning end nu derfor et godt Grænselandskab ligesom Dalsænkningen) fører henholdsvis Nørup og Ringive Sogne nær hinanden.

Med Hensyn til Skolegang o. l. er den noget uregelmæssige Form lidt uheldig i Nutiden. Man har da bødet herpaa ved Overenskomst med Ringive, saa Børn fra Uhe Mark (Uhe Krat) søger Aast Skole, mod til Gengæld de nordvestlige Dele af Aast Skoledistrikt sender Børn til Uhe Mark Skole. Saadanne Forhold har man i Tidernes Morgen ikke set hen til. De skyldes jo den stigende Kultur, som vore Fædre ikke kunde forudse.

Det blev paavist foran, at der har været Jærnuinding ved Aast (Amlund) Kirke, Lindeballe Kirke, Ringive Kirke, Gadbjerg ældste Kirke, Farre, Give og Ullerup Kirker. Ganske vist kender vi kun faa Smeltesteder paa de enkelte Pladser. Men andet var heller ikke at vente, eftersom stadig Agerdyrking og Bebyggelse let udviskede og dækkede saa simple Spor af Fortidens primitive Jærnværker. Naar man trøds alt den Dag i Dag indenfor det undersøgte Omraade fra Aast til Ullerup (ca. 2 Mil Syd—Nord) kan finde Smeltsteder grupperet omkring ikke mindre end syv Kirker, har man vistnok Lov at tyde dette Forhold som mere end et Tilfælde.

Spørger vi: hvem smeltede det sjældne og kostbare Jærn, maa Svaret vel blive: den, som havde Magt der-til, den fri Bonde, Ejeren af Godset, Stormanden — hvorved han blev endnu mægtigere end før. Han brød Jærnet paa sin Grund, saa nær Gaarden som muligt.¹⁾ Den samme Stormand (eller hans Slægt) byggede senere Kirken ved Bostedet, paa Egnens — ogsaa i landskabelig Henseende — fornemste Plads. Han er saaledes — foruden det meget andet — Sognets egentlige Grundlægger, og vi kan til de Forhold, der — som før nævnt — fik Folk til at søge det lille lokale Samfunds Centrum: Stormandens Mølle, Kvægfold o. s. v. tilføje: h a n s S m e d i e. Idet Kirken fik Rang som fælles Tilsøgssted, og efterat det aandelige Baand var blevet stærkere end de rent praktiske, stilledes disse oprindelige Forhold i Skygge, blev glemte.

Omkring hver enkelt af de nævnte Kirker har der altsaa været en Befolkningskreds, dannet sig et Sogn.

Paafaldende mange, mærkeligt smaa forekommer disse Sogne os efter Nutidens Begreb. Til Forstaaelse heraf giver Jærnet os atter nogen Vejledning.

Det er klart, at Kirkernes tætte Beliggenhed, de smaa Sogne maa være Udtryk for en vis Rigdom og Magtfylde hos Bygherrerne, og den anden Forudsætning: en passende talrig Befolkning har ogsaa været tilstede. Jærnet danner her det væsentlige Grundlag.

Vestjylland var mineralholdigt, Østjylland skovklædt, Midtjylland, vor Egn begge Dele. Hvor kun den ene af disse Ting forekom, blev Værdien mindre. Men i det midtjydske Strøg fra Syd til Nord kunde man ikke alene bryde Mineralet, Jærnmalmen, man kunde ogsaa let paa Stedet faa det vigtige Stof smeltet

---

¹⁾ Jævnfør Smeltstederne i Lindeballe; N. 1—3 ligger paa Anneksgaardens Jorder, tidligere tilhørende Kirken.

ved Skovens overflødige Træ. Da endvidere den sandmuldede Jordbund i Skovslugternes Lysninger og i det aabne Landskab foran Skovkanten var let tilgængelig for Opdyrkning, og idet Samfærdselen fandt gunstige Vilkaar langs Vandskellet, blev Midtjylland i Oldtidens Slutning og i den første Middelalder saa tæt befolket, som Høje og Kirker tilkendegiver.

At det midtjydske Randmoræneomraade har været Centrum for ældgammel Jærnudvinding, og at Udbredelsen af Udvindingsstederne virkelig er geografisk bestemt ved samtidig Forekomst af rigelig Malm og Skov, antyder mine Smeltsteder. Men Dr. N. Nielsens Undersøgelser godtgør Spørgsmaalet tilfulde.¹⁾ Blandt 91 trufne Jærnsmeltningssteder paa Strækningen Viborg—Bække ligger kun 3 Smeltsteder (2 i Grindstedegnen og 1 Vest for Herning) vestligere end Linjen Bække—Randbøl—Lindeballe—Ringive—Give Brande—Torning—Viborg, og ingen Øst for Linjen Viborg—Hinge—Silkeborg—Brædstrup—Tørring—Bække. I Vestjylland er der rigeligt af Jærn, men ingen Skov, i Østjylland megen Skov, men intet Jærn.

Naar nu Udvindigen herhjemme var saa lokalt begrænset til Midtjylland, og da Forbruget til Vaaben og Redskaber var forholdsvis stort, maatte Jærn blive dyrt og efterstræbt, d. v. s. Midtjylland havde en naturlig Rigdom, som gav Jordejeren stor Indtægt og Magt, og som virkede dragende paa Folk: betingede en tidlig og tæt Bosættelse.

I samme Øjeblik Jærnproduktionen af flere Grunde ophører — Malmen er omtrent brugt, Verdensmarkedets Priser paa Jærn er sunket, saa Udvinding ikke længere betaler sig — er Midtjyllands Glansperiode forbi, Krig og Ufred, Vanstyre og andre Ulykker kom-

¹⁾ Niels Nielsen: Studier over Jærnproduktionen i Jylland, Kbh. 1924.

mer til: Egnen mister sin tidligere Kraft, sygner hen, Kirker nedlægges (i vor Egn Aast (Amlund), Gadbjæg, Farre, Ullerup), Sogne lægges til andre, hvis Kirker Tid efter anden udvides: det nuværende Billede skimtes at komme frem!

STEDNAVNE

STEDNAVNE er vore ældste sproglige Minder, de første Udtryk for den levende Tale, Fortidens Folk i Land og Egn har efterladt os. Stednavnene er da en meget vigtig Kilde til Forstaaelse af, hvorledes større og mindre Dele af vort Land blev bebygget. Ja, ofte fører deres Udsagn saa langt tilbage, at vi deri har en direkte Fortsættelse af, hvad Jernalderens Gravhøje og Fund kan meddele. Egentlig kunde det saaledes med nogen Ret siges, vi skulde have ladet Stednavnene indgaa ved Siden af de andre Led i Undersøgelsen over Bosættelsen: Gravhøje og Fund. Men samtidig med, at Stednavnene tildeles antydede store Plads i almenhistorisk Forskning, staar det klart, at jo snævrere det behandlede Omraade er, desto mindre formaar Stednavnene i de allerfleste Tilfælde at sige os vedrørende typiske Ting. Med Hensyn til vort Omraade her maa det erkendes, at Stednavnene i det store og hele lader os i Stikken, naar vi spørger om Bosættelse. Derfor tages de frem i et Kapitel for sig selv. Et og andet kan man vel faa ud af dem, i hvert Fald maa Navnene fæstnes og bevares for Eftertiden. Alt for mange er allerede gledet ud i Glemselens bundløse, uendelige Flod.

Vi tager Sognavnet først. L i n d e b a l l e skrives 1321: Lindebalugh; ¹⁾ 1483: Lynebali; ²⁾ 1500: Lindhneballæ; ³⁾ 1573: Lindbali; ⁴⁾ 1638: Lindeballe. ⁵⁾ 1659 mødes Formen Linneballe, som har holdt sig saa fast, at den endnu forekommer i Skrivelser fra offentlige Kontorer. Det var en Præst oppe i Thy, der begyndte. ⁶⁾ Skjoldborg Kirkebog udviser, at Stedets Præst nævnte Aar paa Kirkegaarden begravede en gammel Kone »fra Linneballe ved Vejle, i Landflygtighed for de indbudne fremmede Gæster, Brandenburger og Polakker« — vore slemme Forbundsfæller under Svenskekrigen. Den arme Kone har naturligvis selv sagt Præsten, hvor hun kom fra, og det lød troligt nok nær op mod de to n'er, som det jo gør den Dag i Dag.

Baade For- og Efterstavelsen er interessant. Lad os tage sidste Navneled først. Det er altsaa i den Kilde, man regner at være fornemst i Sydjylland, skrevet -ugh, hvilket er en Overgang fra -høgh, og var Ændring ikke sket, skulde Navnet da nu skrives: Lindeballehøj. Endelsen er sædvanligvis meget vanskelig at bestemme, fordi den i Tidens Løb de fleste Steder er bleven stærk omdannet. Stundom menes Forbindelsesordet til -høgh at angive Tingsteder eller andre hellige Pladser, i flere Tilfælde maa Endelsen komme af Gravhøj. I denne Egn fremtræder dette sidste med størst Tydelighed i Ringive, 1321: Ryngøgh, 1512: Ringøve, senere Ringyve, og lignende Variationer. 1769 gengiver Dansk Atlas en stedlig Tradition saaledes: »Nogle ville, at Ringgyve eller Ringgive bør

¹⁾ Ribe Oldemoder, Fortegnelse over Kirker i Ribe Stift, 1321.

²⁾ Jydske Tingsvidner.

³⁾ Samme.

⁴⁾ Coldinghus Jordebog.

⁵⁾ Præsteindberetninger til Prof. O. Worm.

⁶⁾ Villads Christensen i Hist. Tidsskrift VI, 5.

egentlig hedde Ringhøi, efter jydsk Udtale Ringhyv, og have sit Navn af en Høj, der ligger straks ved Kirken i Præstegaardens Toft, hvorudi en Syssekonge, nemlig Ring, at være begravet«. Foran er paavist en Torshøj og flere, nu jævned, Høje tæt ved Balders Offerplads. Det ligger nær at stille dette Forhold i Forbindelse med Endelsen -høgh (ugh), og tænke os Sognavnet, der da i tidligste Form har meget ærværdig og ældgammel Oprindelse, knyttet til Omraadet ved Møllebjærgs Skraaninger med de nævnte Sakralnavne. Her kan Egnens Konger eller Herskere have »siddet paa Høj«, som Saxo lader Balder og Høder »fra Toppen af en Høj give Kundgørelser til det raadspørgende Folk«¹⁾. Uden Tvivl var Lokaliteten meget tidlig et vigtigt Punkt i Sognet og Egnen. Flere Fund langs Randen i Syd vidner om Bopladser allerede paa Bebyggelsens første Trin, og kun et kort Stykke længere mod Øst laa Jelling med et særdeles vigtigt Knudested for Samfærdselen. Imidlertid: Endelsen tabtes; tilbage var -bal, som blev til -balle over -bali, hvilket paa Oldnordisk betyder en jævn Forhøjning eller Vold langs en Strand. Dersom for Strand sættes Bred, kunde intet passe bedre, thi Slutten mellem Lindeballeknuden og Mørup-Føstballe har været dækket af lavt Vand. Iøvrigt er -balle alle Vegne knyttet til højtliggende, kuplet, ofte ved Rander delt Terræn: Lindeballe-Førstballe (sml.: Balle ved Silkeborg: Storeballe og Lilleballe, flere Steder: Øster- og Vesterballe o. l.). Saa meget om Endelserne. Men nu Forstavelsen, hvorfra stammer den?

Danske Atlas meddeler: »Lindeballe siges at have Navn af Lind-Træer, som der i Egnen voxer«, en Op-

---

¹⁾ Dr. Marius Kristensen og Magister H. V. Clausen: Vore Stednavne, „Fortid og Nutid“ 1915.

fattelse, som ogsaa deles af Vaupell. Dalgas skriver: »Skolelærer Balling har meddelt os, at Navnet Lindeballe hidrører fra, at der i Lindeballe Skov tidligere fandtes mange Lindetræer, og at der endnu findes nogle deraf.«¹⁾ Maaske gengiver Balling blot Danske Atlas' Udtalelse; snarere har han kendt og henholdt sig til en stedlig Tradition (kan hænde, denne netop er holdt i Live af D. Atlas), der gaar ud paa det samme. Dog ligger her vist en Fejltagelse. Jeg har aldrig set en Lind i Skoven, hvad naturligvis ikke siger meget. Men man vægrer sig ved at tro, at dette bløde Træ nogen Sinde kan have givet Skoven saadan Karakter, at Navngivning kunde flyde deraf. Oppermann mener da ogsaa: »Lind betyder i Reglen et vandrigt Drag, ikke Lindetræer«, ²⁾ og denne Erfaring falder nøje sammen med det Resultat, jeg ved sammenlignende Undersøgelser af flere Lindenavne er naaet til. Om visse bløde Materier som f. Eks. Grød, Mosejord o. l. siger vi i Jylland, at den er »lind«: Tingen giver efter, er »mild«, modsat fast. Nu er Lindeballe, som vi før har set, akkurat omgivet af blødt, sumpet, vandrigt, lindt Lavdrag paa alle fire Sider, og det kan næppe betvivles, at det er dette Naturforhold og ikke et uvæsentligt Skovtræ, der har givet Sognet sit Linde-Navn.

A a s t skrives i 1320eren Orst, senere Ost, Aas, Aaest, Aadst og lignende Former. Ved Navnets Udtydning tilbyder der sig flere Muligheder.

Markbogen vedfører bagefter Navnet, som her kan læses baade: Aaest og Aadst, »en Mark«. Dette minder om Arild Berntsens Forklaring af Formen Aas: »en temmelig Deel agre aff en Bye Marck, som ligger tilsammen« — ³⁾ og Ordb. o. d. d. Sprog: »Det af By-

¹⁾ E. Dalgas: Fortids- og Fremtids Skove. 1883—85.

²⁾ A. Oppermann: Vore Skove i Fortid og Nutid („Danmarks Natur“).

³⁾ Danmarchis oc Norgis Fruethar Herlighed, 1652.

marken (under Jordfællesskabet) bestaaende af flere, som oftest smalle, Agre, der gik i samme Retning, Agerskifte«. Aast er netop oprindelig en Mark, nemlig fra Amlund. Dette fremgaar af stedlig Tradition, der siger, at Aast er kommet fra Amlund, og af Matrikel: efter Matr. 1844 o. tidligere har Amlund Matr. Nr. 1. 1 a o. s. v., medens Aast begynder med Matr. Nr. 2. Forholdet falder godt i Traad med det gamle Sagn, at Amlund engang har været en Kongsgaard, d. v. s. en Storgaard. Den nedbrudte Kirke ved Aastgaard kaldes i ældre Dokumenter skiftevis Aast Kirke og Amlund Kirke.

Mere anstrengt, men dog ikke helt utænkelig — Tilbøjelighed til Forvanskninger i Skrift og Udtale taget i Betragtning — er den anden Mulighed, at Orst oprindelig er Ore (Vore): udyrket Jord, Ore(Over)-drev, Fælled, »hvad der ligger udenfor den indtagne Jord«, eller »hvad der er indtaget udenfor Vangen«, Ænestegaarden, en enkelt Mands særlige Omraade; Amlund.¹⁾

For det tredie: Ost (en Form, der forekommer ogsaa efter 1800), isl. Ostr = Øst, Øst for det Punkt, hvorfra Jordopdyrkning og Bebyggelse i Egnen gik ud: Øst for Amlund.

Hvilken Tydning man end vil opfatte som Udtryk for Virkeligheden, synes der ikke at kunne være Tvivl om, at Navnet peger mod noget ældre, og at dette urgamle er Amlund.

A m l u n d skrives 1683 »en eneste gaard«: Amblund, stundom Ahmlund og Amelund. Maaske betyder Forleddet (alle Ordbøger og lign. Hjælpebidler tier haardnakket herom) Omraade, Embede (jfr. Ambt, Amt), hvis Indehaver tjener Kongen, er hans Mand.

¹⁾ Kalkar. — Svend Aakjær i Salm. Leksik.

sml. ogsaa Bryde, Kongsbryde; — lund = Skovdel. Man erindre Sagnet hos Suhm og Thiele om Kongen paa Lundenæs, samt Sagnet, der lader Amlund være en Kongsgaard, og endelig Traditionen vedrørende Kong Amled, der skal ligge begravet i Firehøje.

Alle disse forskellige Træk samler sig til Vished for, at der bagved gemmes Minder om en Storgaard, et Høvdingesæde udenfor Landsbyen Aast, ældre end denne. Det tør ogsaa anses som sandsynligt, at vi i Stormanden har Kirkens Bygherre, Sønderkov-Sognets Grundlægger, vel tillige Myremalmens stedlige Smeltemester, en Efterkommer af Bronzealderens Overklasseslægt, der ligger gravfæstet i Firehøje.

G j ø d s b ø l, 1510: Gøsbøl, 1574: Giøtsbøl, 1576: Gødsbølgaard, 1578: Giødtbølle. Forstavelsen er et Personnavn, rimeligvis Gyde. Endelsen — bøl kommer af det gamle Ord Bol, en Gaard eller saa stort et Jordareal, at det gav den fri Bonde og hans Familie fuld Underhold. ¹⁾ Det er først i nyere Tid, Bol har faaet Betydningen »mindre Ejendom«, i Størrelse mellem Gaard og Husmandsbrug.

B i n d e s b ø l, 1570: Bindsboel, jvf. ovenfor. Mandsnavnet er formentlig her Bent.

N ø r s k o v, 1573: Nørskouf, »Nord for Skoven« eller »den nordre Del af Skoven«.

N e d v a d, 1664: Nebwad, Vadested over Farre Aa.

G r ø n b j æ r g, oldn. græn eller grøn, grannar ell. granar = Gran, Granbjærg, et Sted paa hvilket Naaletræerne har holdt sig »i en Tid, hvor Løvtræerne paa den kraftige og frugtbare Bund allerede havde vundet Sejr«. ²⁾

Vi gaar nu over til at nævne Stednavne i hver af

---

¹⁾ Johann, Steenstrup: De danske Stednavne.

²⁾ A. Oppermann: Skovfyr i Midt- og Vestjylland, Side 187.

vore Distrikter, tager først Markbogens Navne ¹⁾ og begynder med Amlund.

Amlund, „en eneste Gaard“.

Høylvang	10	Agre maalt fra Øst	
Vejfald	39	- - -	Vest
Tornfald	30	- - -	Nord
Lilletornfald	12	- - -	Syd
Damagerfald	5	- - -	Nord
Sønden paa Gioldbjerg	3	- - -	Syd
Giestbøtbanke	3	- - -	Syd
Nogle Stykkernordengaarden	3	-	
Lillevang	6	- - -	Nord

Enge: Gielberg eng — Bremaae — Ved Vandelbeck — Kulkier.

Aaest, „en Mark“.

Et Par Agerskift vesten for

Gaarden ²⁾	maalt fra Øst	14	Agre
et Par Agerskift uden Navn			
Klau høys fald	- -	Vest 21	-
Sønder fald agre	- -	Vest 12	-
Katt høys agre	- -	Vest 19	-
Stachet agers fald	- -	Vest 13	-
Lergrafs agere	- -	Vest 10	-
It fald østen Gaarden	- -	Øst 14	-
Sandager	- -	Øst 25	-

Enge: Moesekier schiffte J Engkier schiffte — Vandeldam schiffte — Tue schiffte — Bræmaae — Startkier — Træd eng — Kolkier — Staufekier — Løyen tofft — Circundarum (»tilhøre Kirken«) — Stocbroe schiffte — Haret schiffte — Bech schiffte ved Aas bech — Haarkier schiffte — Vandkier.

¹⁾ Matrikulsarkivet.

²⁾ Her er altsaa omkring 1680 kun 1 Gaard ved Magt.

Giødsbøl, en Enestegaard.

Nøragr, Vesteragre, Rugbiærg, Holmsager fald, Sandager fald, Heilager fald, Øster agre, Toften.

Enge: Mager kier schiffter, Hoel eng schiffte, Holmsmose, Vesterrose.

Bennisbøll, en Enestegaard.

Kaasbiærg agre sønden Gaarden, Damager vesten Gaarden, Becksagre, Toftager, Katthiærg agre fald, Ii tofften sønden Gaarden 2 Agre.

Enge: Bindisbøl holt.

Nørschouff.

9 Aars ind tægter.

1ste og 2det udi Søndermarken fraa kierckeveien til Bindesbøll vej.

3die imellem Bindesbølvej och Ue vej.

4de fra Ue vej til Rug staufr.

5te Becke indtegt.

6te og 7ende sønden Niels Lauritzens tofft.

8de Sønder flod.

9ende ligger norden for Gøflinghøy.

Desuden nogle agre kaldes Hølliskrog, och nogle agre liggende østenfor Nordflod.

Enge: Ved Plumpe vand; de øvrige Enge ingen særlige Navne.

Nebvad, et Bol.

7 Indtægter uden Navn.

Lindeballe By:

Bavnehjærg fald.....	maalt fra Vest	45	Agre
noch et fald	- - Nord	29	-
noch et fald	- - Vest	26	-
Løcke fald.....	- - Nord	34	-

Et fald	maalt fra	Vest	13	Agre
Grønhøis fald	- -	Vest	24	-
Grønbriere fald	- -	Nord	59	-
Sandfold	- -	Nord	21	-
Wester agers fald	- -	Vest	38	-
Et fald synden weien	- -	Vest	13	-
Raabriere fald	- -	Øst	19	-
Nogle støcker	- -	Nord	18	-
Lang fald	- -	Vest	54	-
Stauell bierigs fald	- -	Vest	63	-
Tued høys fald	- -	Vest	47	-
Vesterlunden ligger i Heden	- -	Nord	37	-
Blæsbierig fald	- -	Vest	22	-

Tofterne: Tegel ofven ager, tilhører Kirken.

Engene: Brudpitt, Eschekier, Sølgraf, Møllebierig, Øster eng, Braakier, Langkier, Trindkier, Gossekier, Ballers haufve, Lild moese, Duntmæe, Foelkier, Siigerne, Manhskel moese. Iiskier, Røfle (eller Refle) siig, Kudssig, Blochschiifte, Horskier,

Nogle enkelte af disse Marknavne, hvis Betydning ikke er umiddelbart indlysende, skal søges tolket.

Fald betyder her Jordstykke, Indtægt.

Bavn er: Tegn, Mærke, Træstabel paa Høj eller Bakke, der anvendes som Signal i Krigstilfælde (ell. ved anden Lejlighed).

Løche, Løkke: Indhegnet Jordstykke, Marklod.

Stauell: Vistnok forvandsket Ord; stedlig Udtale: Stoffn (isl. Stofn): Stavn, Stub, Stamme: Minde om gammel, nedhugget Skov. (Kalkar.)

Tued: Tved, delt.

Blæsbjærg: Her blæste Byhyrden Kvæget sammen fra Gaardene i Lindeballe.

Eschekier hentyder til Askebevoksning ved Kæret.

Sølgrav, Sil: Sted i en Bæk, hvor Vandet flyder stille
— eller Selje: Pil, Vidje.

Braakjær, Braa: pludselig, brat.

Lildmon, Lild: lille (Kalkar).

Duntmae, Dunt hentyder vel til Planten Dunham-
mer, mae: lav, sid Eng.

Foelkiær: Husdyr har græsset paa vedk. Sted i Sko-
ven.

Siigerne, Sig: lav fugtig Strækning.

Manskel, Fejlskrivning for Marschil: Markskel,
Skel mellem to Ejerlavs Marker.

Iiiskiær, Iskjær eller Hentydning til Fejl i Træ paa
fugtigt Sted (issig, isagtig).

Røfle (Refle) sig, skal maaske læses Refle; Ref: Reb,
rebet smalt Engstykke.

Kudsig: skal formentlig være Kussig, Kus = Vig.
(Danm. Stedn. I).

Bloch: »et omtrent lige saa bredt som langt Stykke
Jord« (Vid. Selsk. Ordb.).

Horskiær, Hors = Hest.

Toft: »Det Stykke Jord af en Gaards Lod, som lig-
ger umiddelbart ved Gaarden; tit hegnet som en Slags
Anhang til Gaardsplads og Have; i Modsætning til den
Jordlod, som først afgrænsedes ved Udflytningen; en
Udflyttergaard har altsaa ingen Toft« (Feilb.).

Gøflinghøj i Nørskov er formentlig nuv. Gjellinghøj.

Hølliskrog; Høl'er: dybt Sted i Vand, særlig i Vand-
løb. Krog = et afsides beliggende Hjørne i Marken,
en Kile i Engen o. l.

Flo (ofte fejlagtigt skrevet med d): Sted paa Hede,
Mark o. l., hvor Vandet bliver staaende en stor Del af
Aaret (»Samsøe Stedn.«. Ordb. over d. d. Sprog.

Kaasbjærg (skrives ofte fejlagtigt Korsbjærg), be-
tyder Baadeleje (Danm. Stedn. I); Vandløbet indbyder

vel ikke nu til Sejlads, men har meget godt i gamle Dage kunnet muliggøre Fart med Smaabaade hertil fra Farre Aa; hvor Broen over Vejle Landevej er, var før et Vadested (jævnfør Fund af en Aare 1 lille km længere oppe ad Aaen ved Anneksgaarden).

Klauhøj i Aas; Klov: kløftet, ofte brugt, hvor to Høje ligger nær sammen.

Stockbroe, Stokbro: en Bro af Træ: Stage, Stang, Stolpe, Bjælke.

Efter andre skriftlige Kilder og fra mundtlig Overlevering kendes følgende Stednavne:

L i n d e b a l l e : 1) Grøndal. 2) Grønbjærggaard. 3) Grønbjærg Bak. 4) Stoffnbjærg (Nord for 3, nu Grusgrav). 5) Bihus (Nord for 4). 6) Grøndalgaard. 7) Ryttermose. 8) Holmgaard. 9) Møllebjærg. 10) Ridal. 11) Balders Have (en Eng). 12) Balders Offerplads. 13) Baldershøje (Gaard). 14) Balderds-høj, en Gaard, nyt Navn. 15) Torhøj. 16) Sølgrav. 17) Kremeragre (her har ligget et Hus, hvor der boede en Kræmmer). 18) Hvirvelbark. 19) Buskebjærg, mellem 14 og 18. 20) Indelukke, en Skovlod. 21) Larsesbank, ved 18; nævnes i en Lejekontrakt 1828. 22) Bolkjærmose (Jordstykke til et Bol, en Gaard). 23) Brændskov (vedk. Skovdel skal være brændt). 24) Mosegaard, opdyrket Mosegrund. 25) Stavnkjær; paa Vidensk. Selsk. Kort findes Navnet »Refstrup« paa en Ejendom her. 26) Stavnkjærhus, nu en Gaard. »Stavn« kan hentyde til afhugget Skov, men kan ogsaa — mest sandsynlig her — være en Fordrejning af Formen Stuf: udskilt Jordstykke, frataget Fællesjorden, ved Rebning holdt udenfor denne. 27) Eskjær. 28) Snedkerskov; jfr. Snedkerbank ved en Gaard i Lb.). hvortil Skovstykket hører; Ejeren heraf skrives i 1820erne som Peter Snedker. 29) Riseknude. 30)

Brudpøt. Dr. Schütte anser Navnet for hendens Levn: Offerbrønd.¹⁾ 31) Brudpøtbank. 32) Gassekjær. 33) Gassekjærrende. 34) Københavnersted Bank (Navnet uforstaaeligt). 35) Skovlyst, forholdsvis nyt Navn. 36) Langkjærhus (nævnes 1828 i en Lejekontrakt). 37) Langkjærrende. 38) Trindkjær. 39) Trindkjær Bakke. 40) Skomagerbanke (nævnt 1828). 41) Grønbank 42) Maren Hermans Vej (»Mand Herremands Vej«; Thue Eriksen). 43) Stivning, en Opdæmning i Smedegaardens Eng. Gammel Vandmølle? 44) Smedegaard. 45) Lindeballegaard. 46) Lindeballe Mølle. 47) Løkkeagre (Øst for den gamle Skole). 48) Blæsbjærg. 49) Teglovnstoft (nævnt i Skøde paa Engelsholm 1627). 50) Anneksgaarden (tilhørende Kirken, gammel Præstegard før Reformationen). 51) Skrald (Nord for 50). 52) Skummelbank, ved 50 (nævnt i »Danske Sagn«). 53) Jordmormose, Vest for 50. 54) Tvillinghøje. 55) Pinsebank (en Stenkast Vest for det Sted, hvor Farrevejen gaar fra Vejle Landevej; en Lavning i Jorden ses endnu, her holdtes Pinsefest, da man red Sommer i By). 56) Præsteng (tilh. Kirken). 57) Præstbuske (Skovlod Syd for Præsteeng, tidligere under Kirken). 58) Hvidmose (Fortsættelse af Præsteengen hen efter Enggaard; her er opgravet talrige Ege- og Birkestammer). 59) Enggaard, nyt Navn. 60) Vestermark (Anneksgaardens Jord paa begge Sider Landevejen). 61) Degnens Vestermark (Vest for sidstnævnte). 62) Præstevej (mellem Landevejen og 47; Præsten kom fra Ringive, tog denne Vej forbi Tvillinghøjene mod Anneksgaarden). 63) Kirkejord (Øst for 58). 64) Vestervang (»ligger i Heden«, 1683). 65) Østerheden (Øst for Præsteeng). 66) Kathrinesminde, nyt Navn. 67) Langbank. 68) Trindbank. 69) Kistbank (her lig-

¹⁾ Skivebogen 1925. S. 81.

ger en Skat begravet). 70) Lerkjær. 71) Skidenvej. 72) Brejnbank. 73) Brokbank. 74) Skidenrund. 75) Folkjær. 76) Folkjærvæld. 77) Folkjærbank. 78) Hans Mortens Bank. 79) Skovgaard (en Gaard). 80) Rend. 81) Kremmelhvonnnet Skov (Vrangs Træer). 82) Kvolsvierplet (Kulbrænding, her har ligget et Hus). 83) Tyvvej (Skovtyveri). 84) Sortbank. 85) Svotskol. 86) Smidesbank. 87) Kussig. 88) Maskildmose. 89) Kirkejord. 90) Løkke. 91) Ulvbank. 92) Kaashjærg. 93) Raahjærg, en Gaard. 94) Raahjærg, en Bakke. Raa, Ræer: en Stang—Fyrrebevoksning i Fortiden?). 95) Toppetbank, Øst for 91: Høj paa Bakken (Gravhøj Nr. 48). 96) Melhede (mellem 90 og 95). 97) Teglovnbank (ved 90; i nyere Tid brændtes her Teglsten). 98) Bindeshøl Bæk. 99) Enemærke, en Gaard. 100) Enemærke, en Skov (betyder »Særjord«, Jord, som er afsondret fra Fællesskabet). 101) Snedkerbank. 102) Nørrefort. 103) Rakker-mose; Rakkerne nedgravede Byens døde Kreaturer i Mosen, Horn, Klove o. s. v. er truffen. 104) Bavnehjærg. 105) Bavneggaard. 106) Tegllund, ved 27.

N ø r s k o v : 1) Vildrede, en Gaard, gl. Navn, nu Gjellinggaard. 2) Gjellinggaard. 3) Gjellinghøj. 4) Gøflinghøj. 5) Hedeagre. 6) Brandmose; Møserne i Nørskov brugtes meget til Kulbrænding. 7) Limjord; Lim, leret, kalkholdig Jord. 8) Fire Agre. 9) Flo eng. 10) Flo, en Gaard. 11) Fandens Pøl. 12) Plumpevad. 13) Nørskovgaard. 14) Lille Nørskovgaard. 15) Store Mose Rund. 16) Assensbanke. 17) Assenshjærg. 18) Assenshjærgmose. 19) Lindhoved. 20) Hvirvelkamp. 21) Midtermose. 22) Ravnebakker. 23) Ravnemose. 24) Vangeled. 25) Nedvad.

A a s t—A m l u n d—G j ø d s b ø l : 1) Brændgaarde (4 Gaarde). 2) Brændgaard. 3) Klovhøj. 4) Kathøj. 5) Tophøj. 6) Sandagergaard. 7) Vandel Bæk. 8) Bred-

maag. 9) Bredmaagbank. 10) Vandeldam. 11) Sande
Vadested. 12) Skovbakke. 13) Gammeljord. 14) Syv-
agre. 15) Møllebakken. 16) Plattingsagre. 17) Drages-
høj. 18) Gammelmose. 19) Gammelmosevej. 20) Hjør-
ne (æ Hjanne, et Væld). 21) Bredal. 22) Store Flo. 23)
Øster Aast. 24) Øster Aastgaard. 25) Vester Aast. 26)
Vester Aastgaard. 27) Lillholtgaard. 28) Kornhave.
29) Amlundgaard (Øster Amlund). Vester Amlund, en
Gaard. 31) Firehøje. 32) Harehøj. 33) Rakkesbjærre.
34) Rishjærghøj. 35) Rishøjgaard. 36) Lindursbank.
37) Stakketagre. 38) Smaa Vange. 39) Store Vange.
40) Gielbjærg. 41) Trædeng. 42) Kællingtandbank. 43)
Hejstdrøvt (aaben Plads med Græsning). 44) Kulkjær
(brændt Kul). 45) Agerskov. 46) Stuenkjær. 47) Store-
kjærbank. 48) Storekjær. 49) Svinkjær. 50) Lundagre.
51) Starkjær. 52) Lillekjær Slej (Lavning). 53) Hanse-
stibank. 54) Klynbod. 55) Kathøj. 56) Rovbjærg. 57)
Met Jørgensens Kjær. 58) Savbank. 59) Gjødsbølgaard.
60) Raabjærg Mose. 61) Nørskovbanks Mose. 62) Mid-
terfald. 63) Nørager. 64) Tobakspinderager. 65) Tegl-
damseng. 66) Løklund Mose. 67) Lille Kjær. 68) Store
Kjær. 69) Brunbjærg Bank. 70) Brunbjærg Agre. 71)
Skurebanke. 72) Smeddeshøj. 73) Savlebanke. 74) Bøge-
bjærg. 75) Haleengen. 76) Skolbol. 77) Skytteengen.
78) Klæp. 79) Heden. 80) Hjortflod.

AAST KIRKERUIN

I Avia Ripensis (»Ribe Oldemoder«) nævnes omkring 1325 »Oost« Kirke; senere har en anden Haand tilføjet: »desolata«, forladt. Kirken er altsaa — ligesom flere andre Kirker i Egnen — gaaet til Grunde i Tiden efter ca. 1325. O. Nielsen ¹⁾ mener, Aarsagen maa være den sorte Død 1348—50, P. Severinsen ²⁾ synes snarere at tænke paa Begivenheder og Forhold i det urolige Tidsrum før 1340, da, som det hedder i Sengen, »Tyskerne reves om Danmark«. Maaske virkede Krig og Pest tilsammen. Det sikre er, at Kirken faldt, og at vi ikke er i Stand til at afgøre, om Aarstallet 1350, der blev indhugget i Tomtens Sten efter Udgravningen, er helt rigtigt.

Endnu i Mands Minde har der staaet betydelige Rester af Kirkeruinen, men efterhaanden er Stenmaterialet nedbrudt og bortfjærnet til Anvendelse andetsteds, mest i Bygningerne til Aastgaard, paa hvis Grund Kirkebækken ligger (Ruinens Vestmur ca. 23,5 Meter Øst for Østgavlen af Aastgaards Sydlænge).

Paa Foranledning af Pastor H. Kau, Gadbjerg, blev Stedet undersøgt af Nationalmuseet ved Museumsinspektør, Magister Chr. Axel Jensen sidst i April 1910.

---

¹⁾ O. Niensens Udgave af Skriftet.

²⁾ „Fortid og Nutid“, III. 154—157.

Allerede 1906 havde Pastor Kau i de sammenstyrede Stenhobe blottet nogle Sokkelsten med Skraakant, nu (1910) afdækkedes paa Korets Nordmur de tre vestligste Sokkelsten i en Længde af 2,34 m, og endvidere fandtes bevaret en Sokkelsten i Skibets nordøste Hjørne; selve Hjørnekvadren var borttaget, medens dens vestlige Nabosten endnu laa paa sin oprindelige Plads. Gaaende ud fra disse faste Holdpunkter lykkedes det ved Undersøgelsen at finde Indersiden af Korets Nordmur, der har været 0,96 cm bredt, samt Østsiden af Triumfvæggens nordre Parti, og man naaede en anselig, ca. 0,92 m lang Sokkelsten fra Triumfbuens nordre Side, med en større Skraakant. Endvidere fremdroges Skibets nordøstre Inderhjørne samt Indersiden af den med store, raa eller kløvede Marksten byggede Nordmur indtil Østsiden af nordre Indgangsdør, hvor der staar en stor Karmsten, og hvor der i selve Døraabningen ligger en meget anselig, utilhugget, men flad Tærskelsten.

Sydsiden af Kirken kunde bestemmes ved Hjælp af en enkelt Sokkelkvader i Skibets Østgavl; man vidste, at der ved dennes Nordende kort forinden Undersøgelsen fandt Sted, havde staaet to Skraakantkvadre (romansk) af Korets Yderside; de er anbragt i Aastgaards Ladeport. Paa de øvrige Partier af Sydmuren var alle større Sten fjærnede. Det lykkedes at konstatere saa mange og saa anselige Fundamentsten, at saavel Korets Østgavl som Skibets Vestgavl med omtrentlig Nøjagtighed kunde bestemmes.

Som den gamle Kirkeruin nu fremtræder, er de manglende Fundamentdele markerede med smaa Jordvolde. Kirketomten er fredlyst af Nationalmuseet, en Fredlysningssten rejst paa Pladsen. ¹⁾

¹⁾ Her efter H. Kan: En gammel Kirkeruin i Vejle Amts Aarbøger, 1910.

EN MIDDELALDERLIG TEGLOVN

SKUEPLADSEN er atter Anneksgaardens Jord Vest for Lindeballe Kirke.

Her laa for tyve Aar siden, da jeg kom til Sognet, en græsbevokset Forhøjning i den dyrkede Mark op mod Kirkegaardsdiget. Fra gammel Tid havde man fredet Stedet ved stadig at pløje udenom. Den saaledes levned^a Plet var ca. 10 Meter lang og 7 Meter bred. Nordsiden hævede sig svagt over Markens Horisont, i Midten fandtes en mindre Uddybning, omkring denne saas ret regelmæssige Jordvolde. Baade nærved og paa Afstand lignede det hele en opgravet Høj.

De tilstødende Agre bestaar i Overfladen af mørk, gammeldyrket Sandmuld. I den øverste Fure havde man hist og her fundet Murstensbrokker — hvoraf der forøvrigt findes en Mængde omkring paa Kirkebakken — og efterhaanden som dybere Pløjning blev almindelig, fremkom ofte temmelig rene Partier hensemldret Tegl, saa Jorden pletvis blev helt rød deraf. Saa man nærmere til, viste det sig ogsaa, at Marken i Nærheden var paafaldende plan, navnlig fra Vestsiden og ud til Vejen, der fører forbi Gaarden nordpaa.

Spurgte man den gamle Sognefoged Christen Jensen, hvis Slægt havde ejet Anneksgaarden siden 1823,

fortalte han, at her engang havde ligget en Teglovn, hvori Stenene til Lindeballe Kirke var brændte. Ogsaa videre ud i Sognet var denne Tradition kendt, fastholdt gennem Tiderne til nu. Men man mente, at det, som paa nævnte Maade laa fremme i Dagens Lys, var de sidste Rester af Ovnens Bund — i Lighed med, hvad man flere Steder baade i Lindeballe, Nørskov, Amlund og Gjødsbøl kunde iagttage som ringe Levninger af Teglovne, der var i Brug for et Par Menneskealder siden. Mursten er brændt paa Kaasbjærg, Raabjærg, Gjellinggaard, Lindeballe Skov (Niels Johansens Ejendom), Amlundgaard, Gjødsbøl By, Gjødsbøl Mark, Katrinesminde, Enggaard, Staunkjær sam paa Jørgen Tangs Ejendom i Lindeballe, Anders Andersens i Nørskov og P. Pedersens i Amlund Skov.

Flere af disse Teglværker havde været ganske primitive, blot gravet ned i den Lergrav, man tog Raaproduktet af, andre var beregnet paa mere langvarig og stadig Drift, og af saadanne ses Ruiner endnu. Det kunde godt give en ekstra Indtægt hver Sommer, naar Sæden var lagt og indtil Høst, at brænde Teglsten. Rundt om i Sognet steg Røgen til Vejrs fra alle disse Ovne, vidnende om flittig Udnyttelse af de Naturgaver, man havde i Leret og Brændet.

Det var altsaa en ret sandsynlig Antagelse, at her havde ligget et Teglværk, maaske ogsaa et meget gammelt, og da jeg i Arkiverne fandt, at Pladsen var afmærket paa Udstykningskortet, »Teglovn« forekommer i Kirkeregnskabet 1614, og at Navnet Teglovnstoft Vest for Kirken nævntes i Markbøgerne 1683 o. f. d. og i Skøde paa Engelsholm 1627, underbyggedes den stedlige Tradition saa smukt og tilstrækkeligt

deraf, saa jeg fik Lyst til at arbejde videre med Spaden. Ejeren gav med sædvanlig Imødekommenhed Lov hertil, og i Dagene efter Nytaar 1915 begyndte jeg en Udgravning, som straks gav Udsigt til et godt Resultat.

Det øverste Spadestik var fed Muldjord gennemvævet med lange Rødder af vild Kløver og andre Græsarter, der villigt vokser paa kalkholdig Bund, og det syntes klart, at der var medgaaet mange Aar til Dannelsen af de ophobede Muldlag. Derefter kom man ned i hensmuldrede Mur- og Tagsten, som laa i Lag, der stadig blev renere. Og i en god Meters Dybde fandtes i Sydenden af Hulningen velbevarede Rester af et Murværk, dannet af brændte Teglsten forrest i Muren og af ubrændte Lersten bagved.

Da nu de trufne Teglsten aabenbart maatte være Munkesten, idet de havde disses sædvanlige Størrelse og Udseende, og da der især fandtes talrige større og mindre Tagstensdele af den ældste Form, som kendes af Tagsten her i Landet, nøje svarende til den Beskrivelse der gives ¹⁾ af Middelalderens saakaldte »Huulsten«, var det rimeligt, at man her stod overfor et Fund af ikke ringe Interesse, hvorfor Udgravningen foreløbig blev indstillet og Sagen omtalt i Bladene og meddelt Nationalmuseet. Kort efter anmodede Nationalmuseet om at komme til at lede det videre Arbejde.

Dette foretoges derefter sidst i Juli og Begyndelsen af August 1915 under Ledelse af Arkitekt C. M. Smidt. Nationalmuseet. ²⁾

Ved at fortsætte i Sporet af den paabegyndte Udgravning (i Sydsiden) viste det sig, at det, som denne havde blottet, var Dele af en Mur, der strakte sig

---

¹⁾ Troels Lund: Dagligt Liv i Norden, III. B, 124.

²⁾ Det efterfølgende hidrættes som det forekom i Vejle Amts Aarbøger 1916.

mod Øst og Vest. Efter kort Tids Forløb stødte man lidt under Jordoverfladen paa et solidt Murhjørne i Øst, og der var nu ikke længer nogen Tvivl om, at Arbejdet vilde bringe værdifuld Afsløring for Dagen. Efterhaanden kom Omridsene til Syne, og man kunde begynde at grave i Dybden. Det var et besværligt Arbejde, som med flere Mand tog adskillige Dage, at faa tømt den store Ovn for den betydelige Mængde Ler og Sten, hvormed den var fyldt. Men det var en virkelig Oplevelse at se de fire Vægge vokse nedad for hver Dag, blive lysere, smukkere, mere velbevarede, jo nærmere man kom Bunden. Først og fremmest var de forskellige Enkeltheder i Fremgangen af Værdi, fordi det snart kunde fastslaas, at den gamle stedlige Tale om Middelalder var ægte nok. — Omsider naaede man ned, og Resultatet kunde nu overses.

Fundet frembyder mange interessante Ting, som giver et fortrinligt Materiale til Belysning af Indretning og Arbejdsmaade i de middelalderlige Teglværker, hvilket er saa meget mere af Betydning, som man herom kun kender lidt i Forvejen. Det, der her anføres, er kun saaledes som en Lægmand ka se det. Baade som Tilskuer og som aktiv Deltager i Arbejdet fulgte jeg Udgravningen fra Dag til Dag.

Ovnen er stor, dens Dybde ca. $2\frac{1}{2}$ Meter, Længde $4\frac{1}{2}$ og Bredden godt 4 Meter. Størst Opmærksomhed tiltrækker sig Nordmuren, som har 3 Fyrhuller med murede dobbelte Hvælvinger helt igennem. Af disse tre Fyrhuller er det vestre helt ubeskadiget, det midterste staar darligst, hvorfor det heller ikke er udgravet af Frygt for Sammenskred, det østre Fyrhul mangler paa den indvendige Side — mod Ovnen — nogle Sten af yderste Bue. Stenene og Fugerne er overalt her i denne Mur temmelig forbrændte og vid-

ner derved om megen Brug, men som Helhed tegner de runde Hvælvinger sig smukt — saaledes som det ogsaa ses paa Billedet — og der er tydeligvis anvendt stor Omhu og Nøjagtighed ved Opførelsen. Man lægger dernæst straks Mærke til, at Sydmuren er forholdsvis mest medtaget. Den har været udsat for et stærkt Tryk af de bagved liggende Jordmasser og bøjer noget ind foroven og i Midten. Derimod staar den østre Mur i særlig Grad godt (Højden er her op til et Par Meter), og det samme gælder om Vestmurens to Trediedele mod Syd, medens derimod den Trediedel nærmest ved Nordmuren er af samme noget forbrændt Karakter som denne. Men ved nærmere Eftersyn opdages det let, at dette uensartede Forhold ikke er saa underligt, idet der i Virkeligheden er Tale om helt forskellige Aldre for disse Mure, at Ovnene med andre Ord er ombygget flere Gange. Det fremgaar bl. a. deraf, at der i det sydøstlige og sydvestre Hjørne ingen Forbind er mellem de tilstødende Murflader, og heller ikke i Nordøst-Hjørnet er de vedkommende Flader indmurede i hinanden; det er derimod Tilfældet med Nordmuren og nævnte tilsvarende Trediedel af Vestmuren. Det maa saaledes nu antages, at Sydmuren og Nordmuren er ældst og samtidige, nemlig Resten af den oprindelige første Ovn, derefter følger saa Størsteparten af den vestre Mur og endelig som den nyeste: Østmuren. At denne Forskel i Bygningstid er tilstede fremgaar ogsaa deraf, at et vist Antal Murskifte de forskellige nævnte Steder ikke giver absolut det samme Højdemaal, altsaa er der en ringe Afvigelse i enten Fugernes Tykkelse eller de indmurede Stens Størrelse. Begge Dele er nærmest Tilfældet, og Stenene er da ikke fra een Tid, men stammer fra forskellige Brændinger. Herom senere.

Murene er byggede paa middelalderlig Maade, det saakaldte Munkeskifte, med afvekslende 2 Løbere og 1 Binder i hvert Skifte. De enkelte Steder, hvor man har gravet ind og set efter, viser der sig Murtykkelse omkring $1\frac{1}{4}$ Meter. Deraf er dog kun den yderste Halvdel — mod Ovnens — opført af brændte Sten, Lagene indad mod Jordvæggen dannes af ubrændte Lersten, hvis Fuger kommer tydeligt frem, naar man skærer et lodret, rent Snit ned igennem dem. Ovnens Gulv er bygget paa samme Maade som Væggene. Udenfor Nordmuren er der et Fyrrum med stærke Støttepiller. Ogsaa her er Gulvet belagt med Teglsten.

Ud for de tre Fyrhuller og i samme Bredde som disse er Ovnens Gulv i Striber paa langs hen mod Syd væggen mere forbrændt end ellers: Her har der været Fyrkanaler, d. v. s. her har den Ild haft Plads, hvorved Stenene i Ovnens er brændte. Igennem Fyrhullerne har man kunnet kaste friskt Brænde ind, helt ind gennem Ovnens Længde for at holde Baalet vedlige.

Nu er der det særegne og ret mærkelige, at en Del af sidste Brænding staar urørt tilbage i Ovnens. De staar i Rækker og Stabler, saaledes som de er forladt — hvad saa Grunden end kan have været til dette Forhold. Heraf ses imidlertid, at der har kunnet staa 8 Rækker Sten i Ovnens. Det System, de er opsat efter, antyder Billederne.

Denne Omstændighed med nævnte Stenlevninger giver uvilkaarlig Fundet et ligesom mere levende Præg. Den i Tid saa fjerne Virksomhed kommer os nærmere derved, at vi klart kan se, netop hvortil Menneskenes Hænder har naaet, og hvor Tilfældet eller Tanken har sagt dem pludselig at holde op. — — Denne Sten er levnet — saaledes som den i Dag staar, stod den den-

gang — medens den anden ved Siden af, Naboen, blev taget op — hvor mon den nu er henne!

Men desuden fortæller dette i Ovnens tilbageladte sidste Hold Sten, at her standsede den hele Virksomhed. Ellers kunde der jo vel være Grund til at antage, at Tegloven maaske havde fortsat Tilvirkningen af Byggemateriale ud over Middelalderens Grænse op mod nogenlunde nyere Tid. Saadant er altsaa udelukket, thi naar man ved Undersøgelse af de nyeste Sten finder disse at være rent middelalderlige, saa er hele Værket følgelig af tidligere Oprindelse.

Hvorledes ser nu ofte omtalte Sten ud? Form og Størrelse er lignende de andre almindelige Munke-
mursten, man kender fra gamle Kirker og Bygninger fra Middelalderen. De er her af en smuk mørkerød Kvalitet, glatte og veldannede, men bærer dog naturligvis Præg af at være strøgne enkeltvis i Haandform. Længden bevæger sig mellem en 26—29½ cm, Bredde 12—16 cm og Højde omkring 8½—9—10 cm. Bortset fra at det udflydende i disse Maal for en Del kan skyldes en større eller ringere Brændingsgrad, synes Afvigelserne at samle sig om tre Normaltyper med Længde henholdsvis 26, 28 og 29 cm, Højde og Bredde i Forhold hertil. De største Former forekommer i overvejende Tal og lader til at være jævntløbende, samtidige. Den hele Forskel stammer maaske nærmest fra to ikke ganske ens Redskaber. Derimod kan der næppe være Tvivl om, at der mellem de mindre 26 cm-Sten og de andre er en Tidsforskel, saaledes at de største Sten sikkert maa betegnes at være de yngste. Flere Ting tyder herpaa. For det første er Ovnens Restbeholdning helt igennem af den største Slags. Og ser man hen til førnævnte Variation i Maal af samme Antal Skifte paa Ovnens forskellige Murdele, saa viser

det sig netop, at de ældste Murpartier holder lidt mindre Maal end de andre, af hvilke den nyeste, østre Mur giver størst Maaltal. — Herpaa maa nu kanske kun lægges ringe Vægt, idet Rimelighed taler for, at de ældre Mure, som har været opvarmet tiere end de yngre, ved Ildens Indflydelse har kunnet trække sig noget sammen. Men endvidere lægger man Mærke til, at de mindre Sten ligger dybest i Affaldsdyngerne omkring Teglovnpladsen — altsaa — henkastet først — ligesom det i Forbindelse hermed kan noteres, at man ved Udgravningen fandt flest mindre Sten foroven, de større længere nede. Stor Tidsafstand kan der dog formodentlig ikke være mellem de forskellige Stentyper, thi ved en Undersøgelse af Kirkens Murværk — hvilken nedenfor berøres — ses det, at her findes Sten af begge Størrelser brugt i Flæng. Sandsynligvis stammer Stenene i Lindeballe Kirke fra Overgangen mellem nævnte Stenformer.

Endnu mere interessante end disse Munkesten er imidlertid Tagstenene. Der har aabenbart været ført større Økonomi med Tagstenene end med Murstenene, der er kun fundet en eneste hel Tagsten, derimod en særlig stor Mængde mer eller mindre itubrudte. Der er to Slags, »Overliggere« og »Underliggere«, som hører sammen. Overliggerne kan lignedes ved flækkede 10 cm Drænrør, lidt bredere nedefter. Foroven findes paa den runde, udvendige Side 7—8 cm nede en større Tap (minder om en Hjelm), paa den hule Flade en lignende, men mindre og mere buttet. Underliggeren (det er af denne man har et helt Eksempel) maaler 40 Cm i Længden og er 15½ cm bred foroven, med en Indkrængning i nederste Ende, 10—11 cm bred. Underliggeren er bestemt til at hænge i Lægten og er derfor i øverste Kant forsynet med en svær Tap. En 7 cm fra

Nordmuren med Fyrhuller.

Ovnens sydøstre Hjørne.

oven er der et rundt Udsnit i Stenens Side, og naar nu to Sten er lagt ved Siden af hinanden, fremkommer saaledes et Hul, stort nok til at en Finger med Lethed kan føres igennem. Tænkes derefter Overliggeren hvilende over to Underliggeres til hinanden stødende Sidekanter, vil man se, at den mindre Tap paa Overliggerens Underflade netop passer ind i lige nævnte Hul for her at fæstnes. Den videre Tagkonstruktion udvikler sig heraf, men for Resten maa et middelalderligt Tag formentlig endnu et eller andet Sted være at finde i original Oplægning og Tilstand. En Ting er sikker, et saadant omtrent dobbelt Tag maa have været særdeles tungt, men det har ogsaa utvivlsomt set godt ud og i udstrakt Grad svaret til sin Bestemmelse. Den Tap, der var Tale om lignede en Hjælm, faar alene Opgaven at virke som Dekoration. Det er helt morsomt at se, med hvilken Omhu den er paasat, men alligevel stundom lidt ved Siden af — alt jo gjort af Hænder. Det er af Interesse at sammenligne og finde, hvorledes Formen nøje svarer til, hvad man kan støde paa i de nu saa fattige Ruinrester af det gamle, herlige Øm Kloster. De fremtrædende Træk svarer helt til hinanden, kun er denne Dekorationstap maaske lidt mere udformet, lidt finere i Udførelsen i Øm end her.

Medens der tilsyneladende kun er een Slags Overliggere, findes Underliggerne i to Skikkelser, den ene med en rund, den anden med spids Lægtetap. Den første Form er den beskrevne, den anden synes at være af noget lettere Bygning, mere tyndskallet. Desuden er der ved sidstnævnte den Særegenhed, at Udsnittet i Siderne her har et mere aflangt Præg. Ellers er de ens.

Ejendommeligt nok findes der paa en halv Snes af

de opgravede Teglsten tydelige Fodaftryk af Dyr, som har bevæget sig hen over Stenene, medens de endnu var bløde og ubrændte. En Kat, to Hunde — en stor og en mindre —, et Lam samt nogle Høns har efterladt sig paa denne Maade bevarede Mærker. Heraf skønnes, at der har været en Bebyggelse i temmelig Nærhed af Stedet, Anneksgaarden, den gamle Præstegaard.

Endvidere bemærkes, at adskillige Sten saavel af de løse som indmurede — og af disse især Sydmurens — ved Brændingen har faaet en glansfuld, blaalig Glasur. Enkelte er helt flydt ud, saaledes ses paa Billedet af Østmuren henne i Sydøst-Hjørnet at Varmen har været saa stærk, at et Parti Sten er gaaet ud af Facon. Karakteristisk er det endelig, at Stenene er isprængt en betydelig Del smaa hvide Flintkorn samt mørke Punkter baade foruden og indvendig.

Over alt dette melder sig nu det Spørgsmaal: Hvor er Teglovnens Materiale brugt? Det hørte med til Nationalmuseets Opgave at konstatere dette, og Arkitekt Smidt undersøgte følgelig paa det omhyggeligste denne Side af Sagen. Ved at eftergaa Lindeballe Kirkes forskellige Mure, opmaale Stenene enkeltvis og i samlet Flade samt ved at sammenstille Prøve og Sammenligning mellem Stenene i Kirken og i Ovnene kunde det gennem alle Enkeltheder fastslaaes, at disse var identiske med hinanden, at Kirkens Sten er brændt i Ovnene. — Tagværket er i den Forbindelse ladet ude af Betragtning, da dette er fra nyere Tid. Men ved Gravning paa Kirkegaarden er der af og til fremkommet Dele af de gamle Tagsten.

Hvad derfor Teglovnens Alder angaar, da afhænger denne altsaa væsentligt af Kirkens. Lindeballe Kirke omtales ca. 1325 i Fortegnelsen over Kirkerne i Ribe

Stift, men rimeligvis ligger dens Tilblivelse langt længere tilbage. Den er i Stil en almindelig romansk Bygning og maa oprindelig være bygget af Kampesten og Kildekalk, den Dag i Dag bestaar Inderskallen af Kamp, hvilket til Overflod mærkedes, da man i sin Tid — for en Menneskealder siden — indmurede de nusiddende store Jernvinduer i Sydmuren. Det vides imidlertid, at Kirken engang i Middelalderen, i hvert Fald udvendig, blev ombygget, væsentlig fra Sokkelens øverste Kant genrejst af Munketeglsten. I denne Ombygningstid senere hen i Middelalderen fungerede altsaa Tegloven.

Den foroven gengivne stedlige Tradition har da Ret i begge dens Punkter: Her laa en Ovn, og Forbindelsen med Kirkebygningen var tilstede.

Nu fristes man til i nogen Grad at undres over, hvorledes dette Forhold i den fjerne Tid har formaet at bundfælde saadant Indtryk hos Stedets Befolkning, at Meddelelsen herom uden Støtte af skreven Beretning har kunnet holdes fast gennem saa mange Aar. Det ligger nær at forestille sig Virksomheden ved Teglværket af større Omfang end som saa. Strengt taget skulde der vel ikke saa overmaade stor Mængde Sten til for blot Lindeballe Kirkes Skyld, især naar det kun drejer sig om den ydre Murskal. Ganske vist kommer hertil det Taarn, som Kirken aldeles sikkert forhen har været prydet med. Men alligevel!

Denne Betragtning vinder i Sandsynlighed, naar man erindrer Ovnsens forskelligaldrede Mure og ser hen til den store Masse Affald, som fandtes i og omkring Pladsen. Der tør ikke siges noget om, hvor mange Sten en Brænding har kunnet give, eller hvor mange Ovnfulde der i det hele med et rundt Tal maatte medgaa til Kirkens Bygning — for derudfra at

regne noget. Men det synes ikke rimeligt, at man skulde finde paa og med Flid opføre en saa komplet og smuk Teglovn — til lokal Brug — for saa derefter at lade Fremstillingen trække saaledes i Langdrag, at Ovnens af den Grund maatte forfalde og Efterbedring finde Sted flere Gange. Heller ikke er det tænkeligt, at en temmelig begrænset Fabrikation skulde kunne afgive dette store Spild af enhver Art.

Yderligere Bevis har man i de to Slags Munkesten, men endnu bedre i de tvende Tagstensformer, nemlig den runde, tunge og den spidstappede, klejnere. Under Hensyn til den Orden og Nøjagtighed, der ellers ved hele Arbejdet og Anlægget er saa fremtrædende, er det ingenlunde troligt, man har kunnet lægge Tag paa en og samme Bygning med to saa — om end ikke grumme meget — afvigende Stenformer.

Nej, vi tager vist ikke fejl, naar vi forudsætter, at Teglværket har haft en mere end blot lokal Opgave. Endnu en Ting taler herfor, og den giver os samtidig Forklaringen paa, hvorledes det er gaaet til, at Ovnens har kunnet holde sig saa enestaaende godt.

Det er foran i Begyndelsen sagt, at under Udgravningen blev Lagene stadig renere, jo nærmere man kom Bunden, d. v. s.: Fyldet kom snart til at bestaa af større Stenbrokker, længere nede tildels af hele Sten, ligesom Farven efterhaanden i samme Forhold fik Teglens helt røde Ensartethed. Ovnens er altsaa ikke fyldt ved Skred, men Udjævningen er foretaget af Mennesker og har fundet Sted ikke længe efter sidste Brænding, ellers vilde tilbagestaaende Sten ikke haft saa lys og friskt et Udseende, men være paa-virkede af Vejr og Vind. At Ovnens virkelig med Omhu er saaledes tilproppet, og at der har været en Hensigt hermed, ses alene deraf, at Rummet under Hvælv-

gerne, som en tilfældig og mere planløs Dækning vilde ladet staa i al Fald delvis hul, fandtes at være ganske lætpakket med mindre Stenstykker som for at hindre et Sammenskred. Hvad enten nu Afbrydelsen er begrundet i urolige Tiders Indtræden eller i foreløbig Tilfredsstillelse af Efterspørgslen — Hovedsagen er, man har villet bevare Ovnene. Dette peger videre ud.

Indenfor Lindeballe Sogn findes foruden Kirken ingen Bygning, hvor der i Middelalderen var Brug for Grundmur, og det er da ikke urimeligt at tænke, der kan være Forbindelse mellem Tegloven og f. Eks. en, to eller flere af Omegnens Kirker. Størsteparten af disse har netop lignende Karakter som den i Lindeballe, om de fleste er det Tilfældet, at de senere hen i Middelalderen mer eller mindre er ombyggede fra Kamp med Munkesten. ¹⁾ Men ellers ligger det selvsagt udenfor Rækkevidde at komme nærmere ind herpaa.

Den Indvending, som her naturligt melder sig, at Fragten synes uoverkommelig, forslaar ikke. For Datiden betød Fragtspørgsmaalet grumme lidt. Man var i den Henseende ikke saa godt vant. »Timgaard den røde lagde Vestervig øde«, hedder det i det gamle Rim. Stenene i Øm Klostermur førtes til Skanderborg Slot, Kalø til København o. s. v. Saa langt hen i Tiden som i 15. Aarhundrede, da der dog fandtes adskillige Teglovne til Kongens Slotte og ved større Klostre, paalægges det i Lehnsbrevene med udtrykkelig Vægt, at Teglovnene skal holdes godt vedlige, og Kongen tilligemed en Bygmester som Peder Okse dirigerer store Stenmængder sendt fra Slot til Slot over betydelige Afstande. ²⁾

Hvorfor er saa denne Teglovn lagt just her? For-

---

¹⁾ Trap: Danmark.

²⁾ Kancelliets Brevbøger.

klaringen ligger utvivlsomt i Tilstedeværelsen af de udstrakte Skove i denne Egn. Naar Kongen ligeledes i disse Lensbreve, f. Eks. over Silkeborg, hvor der var saa umaadelige Skovstrækninger, udtaler, at der ikke maa ske Skovskade ved Hugningen til Ovnen, naar han Gang efter Gang til sine Teglværker maa tilkøbe sig nye »Skovgaarde« for at forøge Vedbeholdningen og desuden ordrer Bønderne at skaffe Brændsel — saa er dette Udtryk for stort Behov og stærk Forbrug. Da noget tilsvarende — i beskednere Form — har været Tilfældet her, er anførte Begrundelse m. H. t. Beliggenhed ikke urimelig. Maaske ligger ogsaa en Antydning deri, at Jorderne omkring Pladsen har været Kirkens Ejendom. I 1790erne indgav Sognepræsten for Ringive-Lindeballe-Gadbjerg Menigheder Klage til Kongen over, at de gamle Indtægter af Lindeballe Kirkegods ikke længere fremkom paa tilfredsstillende Maade, og denne Klage gav Anledning til, at vedkommende Gods blev bortsolgt. Af de deraf udskiftede Gaarde er nævnte Anneksgaard, hvor Ovnen findes, den største. Eftersom nu Jorden allerede paa det Tidspunkt, da Teglværket anlagdes, tilhørte Kirken, var det i sin Orden, at man byggede paa egen Grund.

Det kan have lokal Interesse at faa oplyst, hvor de gamle Teglværksfolk har hentet Leret til deres Produkter. Paa Udstykningskortet fra 1790erne, hvor Højen med Ovnen findes afsat, er der en 100 Alen sydvest for denne tillige angivet en Fordybning i Jorden, i vore Dage lignende en almindelig dyb bred Mergelgrav. Nu ligger Gaarden tæt herved, men dengang et Sted Syd for Kirken, hvilket ogsaa ses paa Kortet. Da der i den Tid jo ikke var Tale om Mergelgravning, kan Fordybningen, som paa ingen Maade

har Præg af naturlig Dannelse, ikke godt være andet end den søgte Lergrav. Nogle Hundrede Favne mod Nord findes der i en Skovrest, kaldet »Enemærke«, en hel Del Huller, som ogsaa er fremkomne ved Gravning efter Ler. Umuligt er det ikke, at man ogsaa har skaffet sig Raastof herfra. Begge Steder indeholder Leret de omtalte smaa Flintesten, der ved Brænding bliver hvide, samt nævnte mørke Partikler, som ses i de færdige Sten. — Endvidere er tegnet paa det omhyggelige gamle Kort et Kildevæld, beliggende ganske kort Vest for Teglovn. Nu er Vældet afdrænet og tørlagt, men Ejeren husker det som et vandrigt, blødt Omraade, hvor der ved Dræningsarbejdet fandtes forskellige Trædele, man den Gang ikke ænsede, men som han maa antage var Rester af Kar eller Trug. Her har de skaffet sig Vand til Æltningen!

— — —

Nu i Korthed tilbage til Udgravningen. Da denne var tilendebragt og det smukke Resultat forelaa, fremsatte vi Ønske om, at det historiske Mindesmærke maatte blive bevaret for Egnen og Fremtiden, ved at der blev foretaget et eller andet i Retning af at skærme Ruinerne for Vejrligets ødelæggende Indflydelse. Herpaa svarede Nationalmuseet, at det særdeles gerne saa en saadan Ordning med Fredning, da Fundet var sjældent og værdifuldt, og at Museet vilde overtage og fredlyse Pladsen, dersom Ejeren gav Tilladelse hertil, og dersom der kunde blive opført et solidt Skærmtag over Ovnen. Den første Betingelse klarede sig let, idet den historisk interesserede Ejer, Sognefoged P. Larsen Jensen, beredvillig indgik paa at afgive Pladsen med nødvendigt Jordstykke samt Sti fra nærmeste Vej. Og hvad angaar Midlerne til Opførelse af Tag m. m., da var man saa heldig snart at faa uventet og

afgørende Hjælp udefra. Nationalmuseet havde efter Fundets Omtale i Bladene faaet Forbindelse med Bestyrelserne for »Teglværksforeningen for Jylland« og »Teglværksforeningen af 1893«, og efter at Repræsentanter for Bestyrelserne havde aflagt Besøg ved Udgravningen, tilbød de to Teglværksforeninger at give Hovedparten af den Pengesum, Omkostningerne vilde andrage.

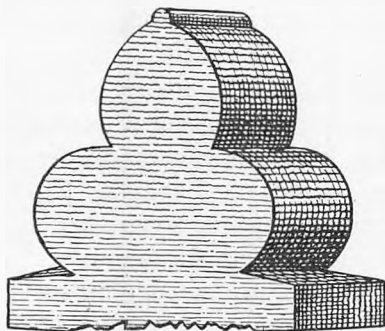
Den Interesse, de moderne Teglværkers Indehavere herved lagde for Dagen overfor et Minde fra deres Industris Udspring, var ikke alene for Ovnens Skyld meget kærkomment, men i Virkeligheden et smukt Vidnesbyrd om Samhørighed indenfor denne Erhvervs-gren mellem Fortid og Nutid.

Da tillige Beboerne i Sognet vilde skænke Træmaterialet og besørge Kørslerne, kunde Museet med sit eget Bidrag se Sagen klaret, og der blev taget fat paa Sikringsarbejdet. I Løbet af Efteraaret og de første Vintermaaneder blev Bygningen saa vidt færdig, at den kunde opfylde sin Bestemmelse.

Efter Arkitekt Smidts Tegning og Plan blev der støbt en solid Betonmur i passende Afstand uden om Ovnens og et stærkt Tag af Fyrretræ og gammeldags Vingeteglsten (fra Lysbro Teglværker i Balle ved Silkeborg) rejst herpaa. Saaledes staar nu en smuk Overbygning, der saa vidt muligt er holdt i gammel Stil, og som ganske særlig godt falder sammen med Omgivelserne. I Nordsiden findes en Kvist med Indgangsdør, og det blev indrettet saaledes, at Folk let kan komme ind og se Ruinerne.

Da Betonmuren i Nordsiden foran Indfyringsaabningerne skulde støbes, og en Del Jord derfor blev fjernet, fik hele Fundet en uventet Berigelse, idet der fremdroges nogle Eksemplarer af en Stentype, som der

ikke før havde været Spor af, nemlig hosstaaende Form- eller Ribbesten. Det ses, at Halsen, den Del af Stenen som indmuredes, mangler. Samme Brud er tilstede ved alle hidtil sete Sten. Højden paa de tre Afsnit er ialt 17 cm, Bredden 15 cm og Tykkelsen 9 cm. Det skulde være sært, om der ikke i nærliggende Jordlag ligger flere gemt af den Slags. Endelig fandtes tillige i Fyrrummet, tæt ind mod Ovmuren, et stort Stykke Fraadsten samt flere lignende mindre Partier. — En Del af samtlige Frembringelser, især Tagstenene, og nu disse sidste, er taget i Bevaring af Natio-

Formsten.

nalmuseet, alt det øvrige blev gemt hen i Teglovnsbygningen.

Saaledes som Lindeballe Kirke i Nutiden staar, er der ingen Buer eller Ribber. Men maaske der forhen har været saadanne. Koret kunde vise Anlæg dertil, og Trap mener at kunne sige det med Hensyn netop til Koret. Ellers maa der have været Brug for Figurstenen andre Steder.

Der er foreløbig ingen Udvej til det meget ønskelige at kunne tidsfæste Teglovnen nøjere end Tilfældet er. Thi dels ligger Middelalderens Teglfabrika-

tion hen i et ret mærkeligt Mørke, hvad skrevne Vidnesbyrd angaar, faa og fattige som disse er, dels er der — hidtil fundet — saa godt som intet levnet af synlige Rester at sammenligne med. Den bedste Ruin af middelalderlig Teglovn — før Lindeballefundet — er fremdraget ved Øksenbjerg i Svendborg Amt. Men da denne Ruin ikke er bevaret og ikke naaede at blive fotograferet, blot aftegnet, kan den vanskelig afgive noget særlig bestemt Holdepunkt. Tegningen af Øksenbjergovnen ¹⁾ viser to Mursider, hvoraf den ene har 3 Indfyringsaabninger ligesom her, samt Gulv af Teglsten.

For Sognet især har det historisk Betydning og Værdi, at der bestaar denne nøje Forbindelse mellem Teglværket og den nærliggende gamle Kirkebygning. Med Udgravningen fik Historien sit, ved Fredningen erhvervedes et Minde for Fremtiden. Det er kun godt, at disse to Sider af Sagen saa smukt forenedes.

Teglovnens Overbygning set fra Nordøst. Forf. Tegning.

¹⁾ Gengivet i Trap og Fabricius Danmarkshistorie I. Del, Side 314.

LINDEBALLE KIRKE

VED Studiet af Middelalderens hjemlige Historie er man for det meste henvist til alene at kunne anvende den Metode, man bruger overfor Oldtiden: se paa de levnedede Ting og derfra drage Slutninger. Selv længe efter at skriftlige Vidnesbyrd normalt skulde være tilstede og i Stand til at yde deres Hjælp, staar man oftemagtesløs, fordi Kilderne pludselig tier. Navnlig med Hensyn til Kirker, ejendomsretslige Forhold, i det hele paa Landbrugshistoriens Omraade er det gerne ganske umuligt at komme bagom et bestemt Tidspunkt, hvor en vidtrækkende Begivenhed blev Aarsag til et voldsomt og afgjort Brud i Udviklingslinjen: Reformationen.

Historisk set er Reformationens Indførelse ved sine Virkninger her — d. v. s. paa de nævnte Omraader — intet mindre end en Katastrophe. For at dække over de Ejendomstransaktioner, som fuldbyrdedes med Magt, var det hensigtsmæssigt at tilintetgøre Adkomstbreve, Dokumenter og Navne. Fordi Papirerne udslettedes i stort Tal, er vi m. H. t. mange vigtige Spørgsmaal uden skriftlige Kilder.

Vil vi vide noget om vor Kirke for omkring Aar 1600, da Arkivalier atter begynder at opsamles, maa

vi altsaa i det væsentligste nøjes med de enkelte Glimt, vi modtager ved at se selve Tingene og sammenligne dem med andre faste og almene Forhold i Typer og Tid.

Det kan da siges, at Kirken er romansk — saaledes kalder man den Kirkebygning, der omkring Aar 800 havde udviklet sig af den oldkristelige romerske Basilika (langstrakt, rektangulær Hal), paa lignende Maade som de Sprog, der har udviklet sig af Latin, kaldes romanske. ¹⁾

Et Kendetegn for den romanske Stil er de runde Buer (deraf Navnet Rundbuestil), som ses fremherskende overalt, i Vinduers og Døres Form, i Murenes Lister og Blindinger, i Forbindelsesleddene mellem de forskellige indre Rum. En anden Ejendommelighed ved den almindelige romanske Landsbykirke er den store Rundbue (»Triumfbuen«), der rejser sig høj og udpræget midt i Kirken som Skel mellem Præsteskabets (Koret) og Menighedens Plads (Langhuset, Skibet). Fremdeles er der udvendig og indvendig en skarp Sondring mellem Kirkens Hoveddele, saaledes at regelmæssig den vestligere af disse Bygningsdele løfter sig over den østligere. Langhuset danner den største Del af Kirken og er omtrent dobbelt saa langt, som det er bredt; Korets Længde udgør sædvanlig Halvdelen af Langhusets Længde. ²⁾

Alle disse Forhold er tilstede i Lindeballe Kirke.

Spørgsmaalet om vore romanske Landsbykirkers Alder falder sammen med Spørgsmaalet om den romanske Stils Varighed i Danmark, maaske nærmere bestemt: i Jylland. Grænsen opefter sættes til Slutningen af 11. Aarhundrede, Grænsen nedefter til o.

---

¹⁾ Francis Beckett: Verdenskunstens Historie.

²⁾ P. Købke: De danske Kirkebygninger.

1250. ¹⁾ Dr. Mackeprang er tilbøjelig til endog at gaa lidt længere opefter, idet han fremhæver, at »selv om intet sikkert lader sig fastslaa, tyder overmaade meget paa, at Størsteparten saavel af de jydsk Kvaderstenskirkker som overhovedet de af Natursten byggede Kirker maa tilhøre Tiden før 1200.« ²⁾ Dr. Mackeprang nævner blandt Beviserne for de romanske Kirkers høje Alder det Forhold, at Brugen af Kvadre (d. v. s. tilhuggede Granitsten) ganske ophører med den romanske Tid. Eftersom Lindeballe Kirke ifg. Trap »er opført i romansk Tid af Granitkvadre paa Sokkel med Skraakant« ³⁾ — noget ogsaa enhver kan se — og altsaa tilhører det ældste Sæt Stenkirker herhjemme, maa dens Alder hidrøre fra Tiden omkring Aar 1200.

Hvorvidt denne Stenkirke har afløst en tidligere Trækirke samme Sted paa den høje Bakke — derom savnes skriftlig Meddelelse. Usandsynligt er det næppe. Med Sikkerhed ved man, at en Ombygning er foretaget. Trap siger herom: »I den senere Middelalder er Murene for en væsentlig Del ommurede med Munkesten. Koret har tidligere været overhvælvet (Ribbestenene hertil samt de til ovenn. Ombygning anvendte Munkesten og Tagsten er blevet brændt i den middelald. Teglovn, som i 1915 fremdroges V. for Kirkegaarden).«

Det synes klart, at denne Ombygning viser en Stil i Overgang, men om Overgangen ligger mellem rent romansk og sen romansk eller mellem sidstnævnte Udviklingstrin og gotisk Stilart, kan jeg ikke afgøre, altsaa heller ikke nøjere drage den virkelige Tids-

¹⁾ M. Mackeprang: Vore Landsbykirker.

²⁾ " " " Side 9. P. Severinsen anslaa Tiden for vore Stenkirkers Opførelse til at ligge mellem ca. 1130—1140. („Menighedsraadets Blad“ Nr. 1, 1929.)

³⁾ Trap: Danmark, IV. Gdg., 73. Hæfte, 1926.

grænse indenfor det lidt udflydende Begreb: »den senere Middelalder«. Holdepunkterne for den ene eller den anden Kategori er svage, kan skyldes Tilfældigheder, mangelfuld Haandværkeruddannelse, Forkvakling ved Kirkens gentagne Istandsættelser. Man naar vistnok den sikreste Vurdering ved at ty til Teglovnens Arkitektur, og da denne har Præg af temmelig ren Rundbuestil, tager man næppe meget fejl ved at fastslaa Tiden til 1300erne.

Det eneste Sted Lindeballe Kirke nævnes i historiske Kilder er ca. 1325; da anføres den i Ribe Oldemors Kirkeliste sammen med Aast og andre Kirker. Idet Aast Kirke kort efter nedlagdes og dens Omraade optoges i Lindeballe, kan saadan Lejlighed være benyttet til Ombygning, eventuel Udvidelse.

Noget af det ældste og oprindeligste i en Kirke er sikkert Døbefonten, og udfra en Betragtning af denne kan man ofte faa antydning ikke alene noget om Kirkens Alder og Stil, men tillige hente Indtryk af den kunstneriske Stræben og Kunnen hos Bygherre og Bygmester. Stenblokken er velsagtens hentet i Egnen og Tildannelsen foregaaet paa Stedet. Døbefonten har smukke Rebsnoninger og viser os den udpræget rene romanske Grundform. Vaabenhuset er vistnok fra 16. Aarh., uden særlig Stil, bygget foran den oprindelige Norddør, som saaledes benyttes endnu. Paa Nordsiden ses flere Vinduer tilmurede: i Langhuset to Øst for Vaabenhuset, et Vest for dette over Vaabenhuset, i Korets Nordside ligeledes et tilmuret oprindeligt Vindue, i Korgavlen et tilsvarende. Henimod den vestlige Gavl angives paa Langhusets ofte reparerede Syd mur Sydportalen ved en Afbrydelse i Soklen og ved en raa Granitsten som Dørsten. — Øvrige Enkeltheder ude og inde findes nævnt i Kirkens

Regnskabsbøger og vil blive omtalt under Gennemgangen af disse.

Først hidsættes en Indberetning til Rentekammeret: »Seks Aars Kirkeregnskaber«, 1614—1619. Da Dokumentet er saa gammelt og sjældent (omfatter foruden Jelling Syssels Kirker kun enkelte tilsvarende Stikprøver fra andre Egne), og da det giver god Besked om mange lokale Forhold og i flere Tilfælde indeholder Træk af Interesse videre ud, medtages det i sin Helhed:

Lindeballe Kierckes Jordbogh.

Kierchen haffuer 1 eng, som haldis Blosseng¹⁾, som Christen Søffrensen, och Hans Søffrensenn nu wdj feste haffuer, och schyllder aarligenn . . . . . 1 mk. d
Noch hauffuer de 1 eng weed tegeloffnen, som schyllder aarligenn . . . . . 2 sk. d.
Item 1 otting jordt²⁾ i Gadbiiergh marck, med sin bar tofft, som Jørgen Lasenn

¹⁾ Bloss, Blus, Bluseng: Eng, som er givet Kirken til Blus, Lys: Festtegn ved højtidelig Lejlighed, eller: Ærestegn for en afdød ved Ligfærden. — Maaske den nuværende „Præjst eng“; det er de samme to Fæstere, der har en Eng ved Teglovnen (hvis Plads ved Anneksgaarden vi kender) og Cirka Doten, saa de nævnte Arealer har ligget ret nær hinanden. Idet „Eng“ og „Toft“ regnes efter Datidens Størrelse, bliver det samlede Omraade Anneksgaardens Tilliggende m. m. — Om Blusjord se Jeppe Aakjærs Afh. i „Skivebogen“, 1925.

²⁾ Kan betyde 1 Otting (Ottendedel) af Bymarken, hvis Ejerlag saa har udgjort otte Bol, dog snarere: 1 Otting af 1 Bol (en Gaards tilhørende Jord). Jvf. Side 206. Den ene af de der nævnte Fæstere: Jens Jørgensen, kan godt være Jørgen Lassens Søn. Hvis vi har fundet det rigtige, fremgaar heraf at Gadbjerg Bymark i Jordfællesskabets Tid havde Bolskifte. d. v. s. Bolet brugtes som Regningsenhed til Bestemmelse af, hvor stor Andel i Bymarken der ved Rebningen (Maaling med Reb) tilkom de enkelte Lodsejere. En anden, som det synes mere almindelig, yngre, Ordning var Solskifte: ved Delingen af den fælles Bymark, der var udskiftet i forskellige Aase, disse igen i Agre (parallelt løbende smalle Jordstrimler), begyndte man altid med den samme Gaard i Byen (den nærmest Solen, den østligste), til hvilken hørte et bestemt Nummer; denne første Gaard i Rækkefølgen fik den første Ager maalt fra Øst, Nummer to Gaard fik Nummer to Ager og saa fremdeles Byen og Aasene, Marken rundt følgende Solens Bevægelsesretning.

ibidem, nu bruger och giffuer aarligenn
 rugh 1 ørttug, Kirchen haffuer en
 eng hos Ost bed, nær emod Lindeballe
 marchschell, ¹⁾ som Jørgen Knudsen i
 Ost, nu i brug haffuer, schylder aarlig 4 sk. d.
 Kierchen hauffer 1 tofft Circa Doten, ²⁾
 som Christen Søfrensen, och Hans Søf-
 rensens i brug hauffer, schylder aar-
 ligenn ..... 4 sk. d.
 Jens Michelsens toft hos Ostbeck, ³⁾ som
 Jens Jensen, och Peder Hansen, smedt
 nu bruger, skylder aarligenn ..... 10 sk. d.
 Kierkens korntiendt haffuer her Knudt
 Nielsen, sogne præst wdj Gadbierig,
 i feste, och giffuer aarligenn deraff,
 rugh, 8 ørttugh.

Lindeballe Kierckes Regensschab aff aar 1614.

H. Knudt Nielsen kiercheurger hans op-
 børsell, Jordskylden beløber sig aar-
 lig i penge ..... 2 mk. 4 sk.
 Noch aff thend otting jord i Gadbierigh
 Marck rugh, 1 ørttugh, er ..... 1½ dl. 1½ mk.

Korntiend.

Rugh, 8 ørttugh skippen 12 sk., er ..... 15 dl.
 Kalffue 1 er ..... 1 mk.
 Lamb 6 støcket ½ mk. er ..... 3 mk.
 Kiier 3 stycket 4 sk. er ..... 12 sk.
 Griisse 1, er ..... 4 sk.
 Thierendepenge ..... 6 sk.
 Blegg her Knudt Kierckend ⁴⁾ aff sidste
 regensschab schyllidigh ..... 34 dl. 1½ mk. 5 sk. 2½ alb.
 Summa 53 dl. 15 sk. 2½ alb.

¹⁾ Den nuværende Maskilmose.

²⁾ Jord, skænket Kirken, som Gave, til fast Indtægt.

³⁾ Maa være den saakaldte Kirkejord mellem ovennævnte Mose og H. Jørg. Jørgensens Ejendom.

⁴⁾ Knud Nielsen, Sognepræst til Gadbjerg—Lindeballe 1585—1626. Født i Jelling Præstegaard 1554, død i Gadbjerg 1626. Man faar af nærværende det Indtryk, at Hr. Knud Nielsen har holdt Lindeballe Kirke godt vedlige.

Følger hans Wdgift.

Thill wiin och brød, rough- 1½ ørtlug, er	2½ dl. 1 mk. 4 sk.
Bischoppens subsidii, penge er	2 mk. 5 sk.
Regenschabs prousten	2 dl. 1 mk. 4 sk.
Herritzproustenn	2 mk.
Sogneprestenn	1 dl.
Degnen	1 mk.
For 1 klochstreng algiøre	1 mk.
Summa	7½ dl. 13 sk.

Anno 1615, thend 13 octobris vdj Lindeballe kiercke, bleff kierckens regenschab for hørtt, paa huis handt her Knudt Nielsen, vdj nest forgangendis aar hæffde oppeborrenn, och egien till denne dag wdgiffuett paa kierckens wegnne, da bleff her Knudt Nielsen nu Lindeballe kiercke schylldigh, fyrgetiuffue och femb daller, 2 mk 2 sk. 2½ alb., och her vdj er beregnit huis hand kierchen, och kiercken hannem aff forledne aaringer hæffue werit huer andre schyldige, dalleren till 64 sk. d.

Lindeballe Kierches Regenschab aff Aar 1615.

Her Knudt Nielsen opbørsell, Jordschyll-	
den beløbber sig aarlig i penge	2 mk. 4 sk.
Noch aff 1 otting jordt, paa Gad Bierig	
march, rug 1 ørtlugh, er	2½ dl.

Tiendenn.

Rugh 8ørtlugh, schippen 1 mk. er	20 dl.
Quegtiend beløb sig	1½ dl. 2 alb.
Bleff her Knudt kierchen aff sidste regen-	
schab schylddigh	45½ dl. 2 sk. 2½ alb.
Summa	70 dl. 7 sk. 1½ alb.

Her Knud Nielsens Wdgift.

Thill wiin och brødt, rough, 1½ ørtlug, er	3½ dl. 1 mk.
Bischoppen subsidium ½ rdl. er	2½ mk.
Regenschabs prousten 2 rdl. er	2½ dl.
Sogneprestenn	1 dl.
Herritzproustenn	2 mk.
Degnenn	1 mk.

Noch schifft eblant stackell ¹⁾ offuer re- genschab	2 mk. 4 sk.
Kiøbt i trollerup tegellade, 360 tagsten, koste med vognleien veed kierckenn ..	4 dl. 14 sk.
Kiøbt i weille 9 tønder kalck, koste medt wogenleienn	3½ dl. 1½ mk.
Noch ladet hente weed Dangbierig, ²⁾ tøn- der kalck, de koste medt wogenleienn	6 dl.
Kiøbte i trollerup 300 mursteen, koste medt wogenleienn	3 dl. ½ mk.
Sand till murmanden beløb sigh	1½ mk. 4 sk.
Ladet omlegge den nordest siide ³⁾ paa kierckenn, och schellne den vdj kalck, koste dett medt arbetzløn, kalckslar och pligtsfolch, till kost og løn, vdj en summa beregnit	8 dl. 1½ mk. 6 sk.
Spande ochballier thill murmanden koste	1 mk. 5 sk.
Legter och søm koste, och 1 fiell till 1 windschier	1 dl. 1 mk. 4 sk.
ladet oplegge noget blye paa sangersett, ⁴⁾ var afbleste, koste medt arbetzløn, och wmkost	1½ dl. 9 sk.
Kiøbt dertill, 1 taffle blye koste	1 dl.
Kom der 2 eege fielle till legter koste	2 mk.
for gruds at ryde aff kiercheгаarden och kierchen at rense	1 mk. 12 sk.
Summa 40 dl. 2 mk. 2 sk.	

Anno 1616 thend 17 octobris wdj Lindeballe kierche gjorde her Knud i Gadbiereg, regenschab, for alt huis handt wdj nest forgangendis aar paa Lindeballe kierckens vegne haffde oppeborren, och egien indtill denne dagh paa kierckens wegne wdgiffuet, da bleff her Knud Nielsen nu Lindeballe kiercke schyldigh, halfftredeue daller, 5 sk. 1½ alb. och her vdj er beregnit huis hand kiercken, heller kierchen hannem aff forledne aaringe,

1) Fattige.

2) Ved Viborg, ca. 12 Mil.

3) Fra denne Omlægning kan det lidt „uromanske“ i Vinduernes Form stamme.

4) Koret.

haffner veril huer andre schyldige, dallerenn till 64 sk. danske beregnit.

Lindeballe Kierches Regenschab aff Aar 1616.

Her Knudt Nielsen opbørsell,

Jordschyllden beløbber sig aarlig i penge 2 mk. 4 sk.
Noch aff den otting jord, paa Gadbiergh
marck, rough, 1 ørtlugh, er ..... 2 dl. 12 sk.

Tiendenn.

Rugh 8 ørtlugh schippen 14 sk, er ..... 17½ dl.
Kalffue 1 i huer part, och 2 alle threj
parter er..... 1 mk. 10 sk. 2 alb.
Lamb 7 stycket ½ mk. er ..... 3½ mk.
Küer 5 støcket 4 sk. er..... 1 mk. 4 sk.
Grüsell 1 och thiendpenge 6 sk, er ..... 10 sk.
bleff hand kierchen aff sidste aars regen-
schab schyldigh ..... 29 dl. 2 mk. 5 sk. 1½ alb.
Summa 51½ dl. 6 sk. ½ alb.

Følger hans Wdgifft.

Thil wiin och brødt, rough 1½ ørtlug, er.. 3 dl. 1 mk. 2 sk.
Bispens penge ..... 2½ mk.
Regenschabs penge ..... 2½ dl.
Herritzprousten ..... 2 mk.
Sogneprestenn ..... 1 dl.
Degnenn ..... 1 mk.
Thill fattige folch wddielt ..... 1 mk.
Noch lod eig denn wester gauffuel paa
kierchenn, for mantelle, fra jordenn
till dett øffuerste, och øffuerkalckett,
bleff murenn giort aff nye,osh der till
kom først ½ tusindt mursteen, foruden
de andre mursteen, som war før wdj
forraadt, och koste same steen ..... 3 dl. 8 sk.
Noch hente eig denum en mill fra kier-
chen, 7 gange, medt min vogen, er vo-
genleinn ..... 3½ mk.
Noch holt eeg en murmester till kost wdj
26 dage, om dagenn 10 sk., er ..... 3 dl. 8 sk.

<p>Noch afflinget ieg medt samme murmandt, vdj sognemendens neruerlse, om same arbeit for .....</p>	6 dl.
<p>Noch gaff ieg enn kalchslaar, 14 sk. om dagen paa sin egen kost, wdje 14½ dage, er .....</p>	3 dl. 1 sk.
<p>Noch holt ieg ham pligtskarlle for vdj 17 dage, er .....</p>	2½ dl. 10 sk.
<p>Noch kiøbt wdj Weille 18 tønder kalck, och koste huer tønde, 1½ mk., er ....</p>	6 dl. 3 mk.
<p>Noch hente ieg samme 18 tønder kalck, och koste huer tønde, 1½ mk., er ..</p>	6 dl. 3 mk.
<p>Noch hente ieg samme 18 tønder kalck 5 gange meth min vogen, for huer vogen meth kalck 1½ mk., er .....</p>	1½ dl. 1½ mk.
<p>Noch aæg ieg fra Gadbierrigh, och till Lindeballe, fyr dieller, fyr letter, 1) stange till lade, och for woller till wid- der, 4 gange medt min wogenn, derfor</p>	2 mk.
<p>Noch lod ieg en liden bielcke, till at leg- ge offuer hannebielckenn, och feste den ancker vdj, for .....</p>	12 sk.
<p>Noch kom der stoll till de ancker egiem- mel murenn, for .....</p>	3 mk.
<p>Noch gaff smeden for samme ancker at giørre .....</p>	1 mk.
<p>Noch holt ieg tho karle i smidisit ½ dag, Noch lod ieg hentte vdje Engelsthollum søe 7 les sandt, huer les sandt, 6 sk., er</p>	2½ mk. 2 sk.
<p>Noch lod ieg aage nogen tønder vand op, til kierckenn, och bar mange karer fuld op .....</p>	1 mk.
<p>Noch holt ieg en karll ½ dag schere sam- me woller .....</p>	5 sk.

---

1) Formentlig et Vidnesbyrd om, at der paa dette Tidspunkt har vokset Skovfyr i Gadbjerg Skov. Hvis Formodningen er rigtig, har vi her et interessant Tilfælde, som sammen med flere andre (se A. Oppermann: Skovfyr i Midt- og Vestjylland, Forsøgsvæsen Bind VI., 2., og Skovrider C. F. Jensen: Skovfyrrer i det nordl. Midtjylland, Særtryk af D. Skovf. Tidssk., 1925) viser Uholdbarheden af Forchammers og Steenstrups Opfattelse, at Skovfyrrer i Aarhundreder har været forsvunden fra de danske Skove.

Noch kom der 1½ snes stange till la- denn ¹⁾	1 mk. 2 sk.
Noch kom der 1 spand till, som schulle beris kalck wdj, som koste	6 sk.
Noch 4 treer till kragger till torneen ²⁾ ..	2 mk.
for kierchen och kierchegaarden at rense och førre gruds aff	1½ mk.
Summa 39 dl. 3 mk. 9 sk.	

Anno 1617 thend 28 octrobris, vdj Lindeballe kiercke gjorde her Knudt Nielsen i Gadbierrgh, regenschab, for huis hand vdj nest, forledenn aar 1616 haffær opborrenn, och indtill denne dagh egienn paa kierckens vegne vdgifuet, da bleff her Knudt Nielsen Lindeballe kiercke schyllidigh, halfftolffte daller 13 sk. ½ alb., och her vdj er beregnit, huis hand kierckenn, heller kierchen hannem aff forgangne aars regenschaber, haffuer verit nuer andre schyllidige, dalleren til 64 danske beregnitt.

Lindeballe Kierckes Regenschab aff Aar 1617.

Jep Olluffsen i Giødsbøll, och Jep Killd- senn i ost, begge kiercheuerge deris opbørsell, Jordschyllden beløbber sig aarligh i penge	2 mk. 4 sk.
Noch aff thend otting jordt, paa Gad- bierrgh marck, rugh, 1 ørttugh, er....	2 dl. 12 sk.

Tiendenn.

Rugh, 8 ørttugh, schippen 14 sk., er .... 17½ dl.

Quegliend.

Kalffue 1 ehr	1 mk.
Lamb 2, stycket ½ mk., er	1 mk.
Kiier 2½, ehr.....	10 sk.
Thiendpenge	10 sk.

Summa 21 dl. 4 sk.

¹⁾ Kirkeladen laa Syd for den søndre Indgang til Kirkegaarden,

²⁾ Man tør formentlig gaa ud fra, at her tales om et Taarn ved Kirken og ikke et Klokkeophæng paa Kirkegaarden, saaledes skulde vi da være nærved et virkeligt Bevis for et Kirketaarns Eksistens i hin Tid — vi kommer det sikkert aldrig nærmere! Det ser ud til, at Taarnet — ligesom senere Vaabnhuset — har været tækket med Straa.

Følger begge Kierckeuengeris Wdgift.	
Thill Wiin och Brød, Rugh 1½ ørttugh, er	3 dl. 1 mk. 2 sk.
Bischopens subsidij penge er 2 rnk., er ..	2½ mk.
Regenschabs pending, 2 rdl., er	2½ dl.
Herritzproustenn	2 mk.
For kierchen at rense och feie mod pintz-	
dagh	10 sk.
For leir till klokke cleberen, och threjt	
schagler	½ mk.
For kierchediigen att oplegge	10 sk.
For 1 nye klockstrengh	1 mk.
Summa 7 dl. 2 mk. 6 sk.	

Haffuer her Knudt Nielsenn her forudenn	
aflagt aff sind gieldd, lod hand gjøre	
2 nye kierckelius, koste	3 dl. 1 mk. 1 sk.
Sogneprestenn	1 dl.
Degnenn	1 mk.
Summa 4½ dl. 1 sk.	

Anno 1618 thendt 5 nouembris, vdj Lindeballe kiercke, gjorde Jep Olluffsenn i Giødsbøll, och Jep Kielldsen i Ost, regenschab, for huis de vdj nest forgangendis aar, 1617 haffuer oppborren, och indtill denne dag, egien vdgiffuett, paa kierkens vegne, da bleffue de sambiligh kierchen schyllidigh, thretten daller, 1 mk. 14 sk. slette penge, och dermedt er deris regenschab klar till denne dagh.

Lindeballe Kierckes Regenschab aff aar 1618.

Jep Olluffsenns och Jep Kielldsons opbørsell.	
Jordschyllden beløbber sig aarlig i penge	2 mk. 4 sk.
Noch aff den otting jordt, paa Gad Bierig	
marck, rugh 1 ørttugh, er	2 dl. 12 sk.
Tiendenn.	
Rug 8 ørttug schippen 14 sk., er	17½ dl.
Kalffuel, ehr	1 mk.
Lamb 6, støcket ½ mk., er	3 mk.
Küer 5 støcket 4 sk., er	1 mk. 4 sk.
Thiendpenge	1 mk. 6 sk.
bleffue de kirchen aff sidste regenschab	
schyllidig	14 dl. 1 mk. 14 sk.
Summa 35 dl. 1½ mk.	

Følger deris Wdgifft.

Thill wiin och brød rugh 1½ ørtlugh, er..	3 dl. 1 mk. 2 sk.
Bischopens subsidij penge, er	2½ mk.
Regenschabs penge	2½ dl.
Herritzproustenn	2 mk.
Degnenn	1 mk.
Thill fattige folch vddielt	1½ mk. 4 sk.
Ladet biuge och forbedre windschermen i kierchen, der til kom 1 tylt tøre fyr- deller koste	2½ dl.
Hent dem vdj Weille thill vogenleie	1 mk.
Noch er der komen till andet, egefiell, liim, och søm, och vogenleie medt sne- dicheren, er tilsamell	3 mk. 6 sk.
Giffuett snedicheren till lønn	1½ dl. 1 mk. 4 sk.
Holt hannem sielffanden till koste vdj 9 dage, er	2½ dl. 1 mk. 4 sk.
Kiøbt vdj Weille lill kierckens behoff 160 tagsteen, de koste tilsamell medt vo- genleie	2½ dl. 1 mk.
Hent en murmester medt sil redschab i donslund ¹⁾ och agget hannem tilbage eigien, wogenleienn derfor	3 mk.
Giffuet murmesteren, for nogen tagsteen tagsteen hand oplagde, paa kierckenn, och nogenn nye hand i bøtte alleugne, med, till kost och lønn, och pligtsfolch hannem bleff holt	1½ dl. 6 sk.
For kierckdiigen att oplegge	2 mk. 4 sk.
Summa 21 dl. 1 mk. 14 sk.	

Anno 1619 thend 28 septembris, wdj Lindeballe kiercke giorde Jep Olufsen i Giøtzboell, och Jep Kielldsen i Ost, regenschab, for huis de vdj nest forledenn aar, haffde opborrenn, och indtill denne dag egien vdgifftuet paa kierchens vegne, da bleffue de nu samblig kiercken schylldigh, thretten daller halffierde marck 2 sk. 2 alb., och her vdj er beregnit, huis de kierchen, heller

¹⁾ Donslund mellem Hejnsvig og Holsted. Afstand ca. 5 Mil. Enten har vedkommende været en særlig duelig Mester eller Murerne sjældne Folk i Landet, siden man kører saa langt.

kierchen thenum aff forledne aar och regenschab, haffuer verit huer andre schyllidige.

Medt her Knud Nielsen bleff quillterit 1 dl. pro pastore, saa bliffuer hand endnu kierchen schylldig 6 dl. 12½ sk.

Lindeballis Kierckes Regenschaff aff Aar 1619.

Jep Oluffsens och Jep Kiellidsens opbørsell.

Jordschyllden beløbber sig aarlig penge.. 2 mk. 4 sk.

Noch aff den otting jord paa Gadbiereg

marck rough 1 ørtugh, ehr ..... 2 dl. 12 sk.

Aff Thienden.

Rug 8 ørtlug, schieppen 14 sk., er ..... 17½ dl.

Kalffue trediepartten aff en kalff, ehr .... 5 sk. 1 alb.

Lamb 8 stycket 8 sk., ehr ..... 1 dl.

Kiier 3 støchet 4 sk., ehr ..... 12 sk.

Thiende penge ..... 4 sk.

Bleffue de kiercken aff sidste regenschaff
schyldigh ..... 13 dl. 3½ mk. 2 sk. 2 alb.

Her Knud Nielsen bliffuer kierchen schyldigh ..... 6 dl. 12½ sk.

Sunma 41 dl. 2 mk. 12½ sk.

Følger deris Wdgiff.

Thill viin och brød rug 1½ ørtlug er.... 3 dl. 1 mk. 2 sk.

Bischopens subsidium 2 rmk., ehr ..... 2½ mk.

Regenschaffsprousten ..... 2½ dl.

Herridzprousten ..... 2 mk.

Sognepresten ..... 1 dl.

Deignen ..... 1 mk.

Haffuer de vdlagt effter kongelige mayestætsbenaading till nye kierckes bygning 10 dl. lunent, ehr ..... 13 dl.

Holdt thou karle i thou dage, att oplegge kierchedigen, som war nedderfallen.. 2½ mk.

Bekost paa nogett blye, att lade heffte paa den venster ende paa kiercken ..... ½ mk.

Bekost paa ett biud till prousten i kierckens ærinde ..... ½ mk.

Kiøfft wdj Weyell aff Madtz Thomesen 2 tylter tørre dieller till kiercke stoelle och pannel for ..... 6 dl. 1 mk.

Hendt same fielle i Veyell medt 2 vogne, er vogenleien	3 mk.
Holt Bennett snedicker i Vandell sielff anden till kost wdj 8 dage, medens handt ferdigett femb stolle i kiercken, om dagen for huer 10 sk., her	2½ dl.
Giffued dennom till løn	1½ dl ½ mk. 4 sk.
En wogen som hentte hannom i Vandell, och en anden aag hannom tilbage egien	1½ mk.
En biud till Vandell effter hornlimb, och kinrøg till snedickers arbeid koste med bude løn	1 mk.
for kiercken effter arbeidett all rense	½ mk.
Summa 33 dl. 1 mk. 6 sk.	

Anno 1620 thendt 2 octobris, wdj Lindeballe kiercke gjorde Jep Oluffsen i Giødtzbøll, och Jep Kielldzen i Ost, regenscaff for huis de wdj nest forgangendes ar, haaffær opborren och jndtill denne daug jgien vdgifuedt, paa kirckens wegne, da bleffue de nu kiercken schyldigh, otte daller 1 mk. 6½ sk. och her wdj er bereignedt huis kiercken dem. heller de kiercken aff formere regenscaff hauffuer weret huer andre schyldigh.

Fra de gode Tider, som anførte Regnskaber 1614—1620 giver os et tydeligt Billede af — det gælder Kirken, men svarende hertil maa Sognets og Beboernes Forhold staa — føres vi pludselig med det følgende ned til Faldet efter de tre Krige, og vi ser nu en Kirke, et Sogn, vi har vanskeligt ved at kende igen.

Løverdagen d. 26. Sept. Anno 1663 afholdtes Syn over Lindeballe Kirkes Tilstand »efter Kirkeværgernes begiering och udi Præstens offuerværelse«. Som Synsmænd deltog »giøde Jacobsen i Lindeballe,¹⁾ Peder Pedersen Smed i Garbierre, Jesper Lauridtzen och Peder Nielsen i Kalschou och Madtz Christensen i Reestrup«. Med oprackte finger och Eied« tog de Syn over

¹⁾ Han boede først i Nørskov, flyttede efter Krigen til Lindeballegaard, var en af de faa Mænd i Sognet, der overlevede Svenskekrigen.

hvilken »brøstfeldighed som derpaa fandtes och dett saaledis
Som efterfølger:

Først saa di at der fattist 19 opgang bly som aff Gudtz vejer
var paa kierken affblæst och paa Jorden Nederfalden formedelst
Sømmene var for Rostede. Dernest saa di paa dend sønderste
Side aff dend stoere Kiercke huor at for n. 19 opgang bly var
affblæst fattis 4 ege fiel; noch fattis paa dend Søndre side aff
dend store Kiercke 7 flaaeder Vinduer, paa dend Sønder side aff
dend store Kiercke i den mellemste Windue fattis en Tuerstang
aff Jeren och dend nesterste Langstang som er affbrøt och skall
ferdiges. Noch er dend øster goel imellum dend store Kiercke
och Koret hehll brøstfeldig och uden den faaer snaaert Hielp
siøntes di dend vill udfalde. Den wester gael i lige maader heell
brøstfeldig offuen efter boffuen¹⁾ och uden den i lige maade
faaer hielp med Ancker siøntes di der en stoer dehll aff muren
Vil udfalde.

Paa den Nørre side aff Kierckens siøntis att der fattis baade
paa den store Kiercke och Waabenhusit 600 Tagstehn disligeste
Windschier.

Inden i Kiercken fattist 3 bielcker huor aff de 2 er gandscke
Løsse och dend 3 er aff Runden ved hoffuedt och ligger paa en
Støtte.

Kierckelofftet baade offuer Coret och den stoere Kiercke er
gandscke for Runden och intelt aff det gamle Lofft kand være
thienlig thill att leppe udi Lofften igien som dennom siøntis.

Allertafflen er øde och nederfalden. Kierckeguallet som aff
Fienderne er opbrut²⁾ siøntis at fattis til at forfærdiges med
300 sthen.

Kierckeshammeler er bag Dørren noget brøstfeldig.

Noch Siønte di dend Nørre Side³⁾ som fattis baade Muer-
stehn och Tagstehn och Kalch sampt Lægen som er gansche
borte med Jerren och Alt.

Noch dend Sønder stet och Porten, som er øde och borte,
och fattis der thill baade fiell och Jerenhenger och Tagstehn
offuer samme port och Stelle. Femten fauffn aff Kierckegaardtz-
muren Nederfalden och Ruineret.

---

¹⁾ Maa formentlig enten hentyde til en Indgang eller et Taarn i Vest, snarest det sidste; kan ogsaa være et Dekorationsanlæg.

²⁾ Krigsfolkene har søgt efter nedgravede Kostbarheder.

³⁾ Der skulde aabenbart her have staaet: „af Kirkegaardsmuren med Port“.

Noch samme Thid Sionnet di Kierckens Thiende Koren udi Kierffuen, som kunde Taxeris udi Reen Korn som følger, først Peder Nielsen i Ost ¹⁾ 33 Kirffue rough som kund giffue Reen Rugh 4 schip. Sørren Amblund 26 Kierre som kund giffue 3 schip. Stoer Niels i Nørschouff 30 Kierre Rugh som kund giffue 4 schip. Jens i Nørschouff 24 kierre rough som kund giffue 2 schipper rough. Niels Lund i Nørschouff 30 Kierre rough som kund giffue 4 schip. Peder Bennidtsbøl och Albret tilsammen 16 Kierre rough som kund giffue 2 ship. Gregers Schreder 3 Kierre som kunde giffue $\frac{1}{2}$ fdk. Thyboernes ²⁾ thilsammen 16 Kierre Rugh som kund giffue tilsammen 2 schiper.

Dette forschreffne aff hiemplet forbemelte Sionsmend her i Daag for et fuldt Sion att vere. Huorpaa di bad dennem Gud til hielp.

(Navnene.)

Anførte Aktstykke kaster et skarpt Lys over Kirkens sørgelige Tilstand, og da Sognet som Helhed ligger tilsvarende ilde nedslaaet, faar Krigens Hærgen lang Rækkevidde. Kirken har faaet et Knæk, som aldrig eller i hvert Tilfælde meget sent blev overvundet. Vi véd ikke, hvornaar eller hvorledes man fik raadet Bod paa de forskellige grove Mangler, Synet nævner, men man kan gaa ud fra, at kun det allernødvendigste er gjort. Ting som Stette, murede Buer over Indgangene til Kirkegaarden, o. l. omtales ikke siden og er altsaa fjærnedede. Deres Tilstedeværelse før 1663 vidner sammen med andre Forhold om en vis Velmagt i de gamle Tider. Svenskekrigen betyder et Vendepunkt. Alt faar nu et fattigt Præg.

Først 1816 møder vi igen skriftlige Udtalelser, nemlig i Kirkens Regnskabsbog. »forfattet aaret 1816 paa Kirke Ejernes Bekostning af P. Lassen.«

---

¹⁾ De her nævnte Mænd udgør Resten af Sognets Beboere, flere af dem er endda siden Krigen tilflyttet udefra: Resten er enten døde, fordrevne eller i den Grad forarmede, at de intet kan svare til Kirken.

²⁾ Nye, indvandrede Beboere — fra Thy.

Man har nu Raad til hvert Aar at give et mindre Beløb, 29 Skilling, til den danske Kirke i London.

En anden stadig Udgift er $1\frac{1}{2}$ —2 Potter Brændevin til Synsmændene, koster pr. Pot 32 Skilling 1819.

Kirkevinen kaldes »ung Vin«, »Ungvin« o. l. og koster pr. Pot 3 Skilling.

Man betaler i Afgift til St. Bendts Kirke i Ringsted 1 Dl. 24 Sk.

1820: »udlagt og betalt for en Stokkemand at side paa Tingstuen i Weile 4 Rd.« »Betalt til en afbrendt Præstegaard 59 sk.« »Skolens Brandpenge betalt f. f. Aar 1 Dl. 14 Sk.«.

1822 har Murmester Jens Rasmussen faaet 3 Rd. for at reparere Kirken. Samme J. R. var Skolemester om Vinteren. A. Linnemann i Vejle er Leverandør af Brædder og Søm m. m., Købmand Gylling af Kalk.

Amlund kaldes et Sted Amlundborg.

Gyde Hansen faar 1826 44 Skilling »for 1 Kalkkølle samt 2 Dages Arbeide med Tækning af Vaabenhuset.« For Smedearbejde faar han 32 Sk. Der er indkøbt 24 Lp. Tag à 4 Sk. — Vaabenhuset har altsaa Straatag!

Købmand Volmer i Veile har Lindeballe Kirkeværge ogsaa undt sin Søgning. — Gyde Hansen, Niels Thuesen og Gotfred Lehmann samt Hans Petersen og Peder Damgaard er alle med til at istandsætte Kirken i 1820erne.

1834 faar Kirken en lidt større Istandsættelse, hvortil bl. a. gaar 38 Potter Tiære à 6 Sk., leveret af Hans Jens Petersen i Lindeballe; efter endt Arbeide synes Kirken, og til »Fortæring« udgives ved denne Lejlighed 40 Sk.

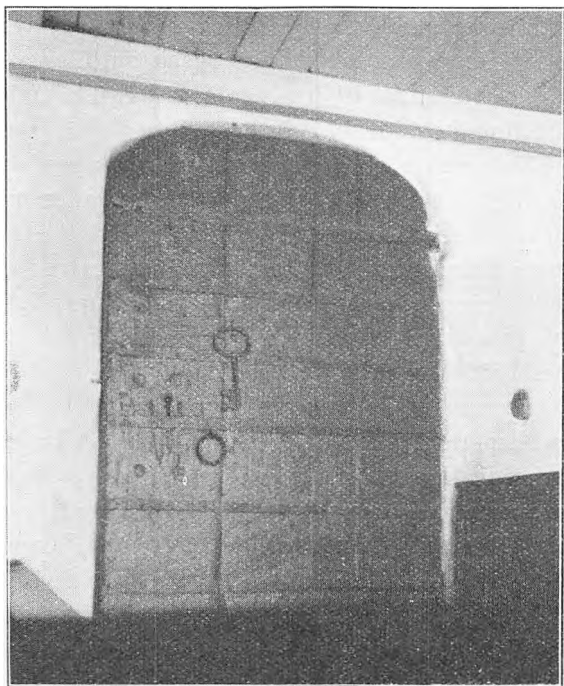
Kirkesangeren faar aarlig 4 Rdl. i Løn. Købmand Glud i Veile sælger Tømmer og nye Vinduer til Kirken 1849. Kirkens Renholdelse begynder nu at blive vur-

deret i Penge: først ca. 80 Skilling, senere et Par Kroner aarlig. I 1852 blev den vestre Gavl ommuret: 56 Rdl. Kirkens Maling og Forgyldning kostede 1855 80 Rdl. 1 Faareskind til Knæfaldet: 4 Mk. 8 Sk. »En Halm Fod Tæp« 19 Sk. »En Frimærke« 4 Sk. Gennem mange Aar havde Kirken 4 Rdl. i aarlig Lejeindtægt af et Hus, Peter Nielsen beboede. Jordemoderboligen gav 5 Rdl. aarlig i Afgift til Kirken, og Maskilmose indbragte op til 16 Rdl. i Leie om Aaret (Hans Møller). Hvert Aar sælges Græsafgrøden paa Kirkegaarden for ca. 4 Rdl.! Denne Indtægt forekommer i Regnskaberne lige til 1876, da Kirkegaarden »reguleres og nivelleredes«, hvilket Arbejde udførtes af Niels Tørskind og Hans Nielsen for 40 Kroner.

1858 blev det nordre Stendige omlagt og de øvrige Diger istandsatte (12 Rdl.).

1862 beskrives Kirken saaledes: »Murene er af Kampesten, Kalksten og brændte Teglsten, opmuret i Kalk med lige og flade Mure afpudsede i Kalk, Fyrtømmer, Tegltag. Fladt Loft overalt i Kirken af Fyr. Højkirken er indvendig maalt 7 Alen 12 Tm. høj, 18 Alen lang, 11 bred; fra Loftet til Tagets Mønning 6½ Alen. Murenes Tykkelse er 1 Alen 11 Tm. og 1 Alen 4 Tm. Lavkirken 7 Alen høj, 10 Alen 20 Tm. lang, 9 Al. 10 Tm. bred; fra Loftet til Tagets Mønning 6¼ Alen, Murenes Tykkelse 1 Al. 21 Tm. Vaabenhuset 3 Al. 18 T. høj 6 Al. 18 T. lang, 5 Al. bred, fra Loftet til Tagets Mønning 3 Al. 2 Tm. Murenes Tykkelse 16 Tm. Kirkegulvet er af Mursten i Kirken og Vaabenhuset, foran Alteret indenfor Knæfaldet er Brædegulv. Vinduerne Antal er 3 i Højkirken, 1 i Lavkirken af 2½ Alens Højde og 1½ Alens Bredde, et lille Vindue i Vaabenhuset 1 Alen høj og 12 Tm. bred. Indfatningen er Fyrretræ med Perlemaling. Kirken har kun een Ind-

gang, som er lukket med tvende Døre, den inderste af Egetræ med Nøglelukkelse, den ydre af Fyrretræ med Haandlukkelse. Kirkegaardens Størrelse er 100 Alen lang i Nord og Syd, 80 Alen bred i Øst og Vest, indhegnet med Stengærde $2\frac{1}{2}$ Alen høj, $2\frac{1}{2}$ Alen tyk.

Dør mellem Vaubehus og Skib. Hess-Petersen fot.

Indgangen er 1 enkelt Port 4 Alen vid og 2 Gangdøre $1\frac{1}{2}$ Alen, lukkede med Gitterlaager med Jærnhængsler og Lukkelse. Den er ikke planeret, kun forsynet med Gange fra Kirkedøren til Udgangene. Der er ikke nogen Gravminde eller Indstrift, som udmærke sig med Ælde eller paa anden Maade.«

Kirkens Inventar nævnes ikke. Blandt Ting, som fortjener at erindres, er Alterbægeret. Det har Aars-tallet 1713 og er prydet med Brahernes Vaaben — skænket af Henrik Brahe til Engelsholm.

Den meget solide Egetræsdør — mellem Vaabenhus og Skib — hvis interessante Laasekonstruktion og tilhørende kolossale Nøgle tildrager sig enhver Besøgendes Opmærksomhed, bør ogsaa omtales.

1872 købtes Træ til nye Stole (75 Rdl.), Arbejdet med Stolene kostede 50 Rdl.

I 1875 tog man det Fejltrin, at man gik hen og gib-sede Loftet. Gang paa Gang faldt større eller mindre Flager af Gibsen ned, men det værste var dog, at Kirke-rummets Udseende i høj Grad skæmmedes ved denne Foranstaltning, der kostede 354 Kr. Samtidig med Gibsningen fandt en større Reparation Sted, bl. a. brugtes 2500 Mursten; de kostede 40 Kr.

Efter nævnte Kirkegaardsplanering i 1876 indkøb-tes en Mængde Granpæl. Det var aabenbart Hensigten nu at holde Orden og System m. H. t. Gravstederne, men Naturen vandt snart igen over Optugtelsen: efterhaanden som Kirkegaarden optoges af Gravene, og Mærkepælene skulde til at gøre Nytte, blev de opgivet.

1877 den 28. Maj fik Kirken en ny Klokke, leveret af J. S. Nødager, Nørregade 49, Vejle. Klokken kostede 380 Kr., Købmandens Regning viser, at hans Forret-ning omfattede Isenkram, Glas, Porcellain, Fajance, Terracottesager, Galanteri- og Elektropletvarer, Sengeklæder, Fjer og og Dun og altsaa — Kirkeklokker. Til Klokken var brugt 314 Pd. Metal. Samme Aar ombyg-gedes Klokkestativet (33 Kr.).

I 1882 døde førnævnte Fæstehusmand Peter Niel-sen, vedkommende Ejendom, som laa Øst for Skole-loddens Vestermark og udgjorde ca. 13 Tdr. Land (nu

under P. Tangs Gaard), kunde sælges. Samtidig afhændede Kirken Maskilmose og den saakaldte Præsteng (henholdsvis til P. Sørensen og Jens Peter Madsen) for 4460 Kr. ialt.

Et nyt Alterbord anskaffedes 1882, og Malingen slibes af Døbefonten; der medgik hertil 10 Kr., men de var jo givet godt ud!

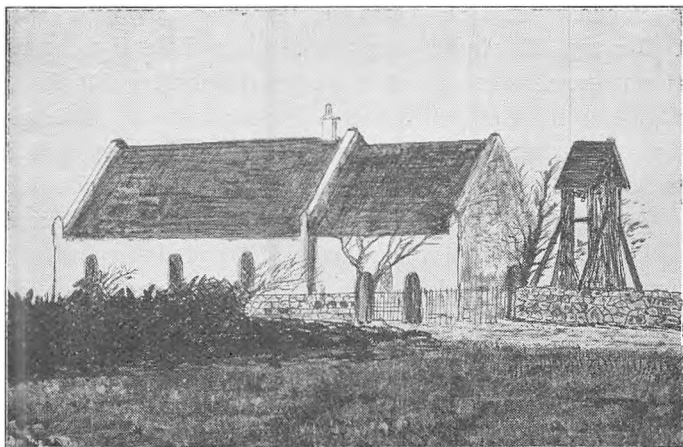
1884: Et nyt Alterbillede, »malet af en Kunstner« (det nuværende Billede, Kopi af Bloch: Christus vel-signer de smaa Børn), 490 Kr.

En ny Altertavle, den nuværende Efterligning af Renaissancekunst, lavet af en lokal Snedker, 377 Kr. i Arbejdsløn. Heri indbefattet Omdannelse af Knæfaldet og Koret. Præste- og Degnestolen, som hidtil havde haft Plads indenfor Knæfaldet paa hver sin Side Alteret, flyttedes udenfor Knæfaldet til Triumfbuen. Gulvet blev belagt med Fliser. Et nyt Jærnvindue i Koret. Drejearbejde 34 Kr. Ved denne store Istandsættelse, der i alt kostede 1383 Kr., fik Kirkens Indre i det væsentligste sit nuværende Udseende. I 1884 indsattes Skibets Jærnvinduer. Kun Kakkellovnen manglede; den anskaffedes i 1890.

Paa Kirkegaarden begyndte man 1887 at plante Træer. Et fortjenstfuldt Arbejde er paa dette Omraade udført af Landpost Jens Hallundbæk Pedersen. Heller ikke her fandt større Ændring Sted (Brønden gravedes 1895) før en Udvidelse 1917—18, hvorved der lagdes et Stykke Jord til Kirkegaarden mod Øst. Ved denne Lejlighed flyttedes Hovedindgangen, der fra gammel Tid laa Syd for Klokkehuset, ned midt for den ny Østside, saaledes som det nu ses, Udgiften til det ny Stedige, Jordarbejde m. m., var 559 Kr. 50 Øre.

I Kirkens Tilsynsprotokol havde Provsten 1883 skrevet, at den kasserede Altertavle skulde opbevares

paa Kirkeloftet. Kapitælerne og forskellige andre Brudstykker blev imidlertid anvendt paa den ny Altertavle, og andre Dele er efterhaanden kastet tilside ved Reparation o. l., saa der nu kun er lidt tilbage af det gamle pragtfulde Barokarbejde, som uden Tvivl burde have været kyndigt istandsat og brugt længe endnu. Altertavlen var i sin Tid restaureret af den i vor Egn højt fortjente Godsejer Gerhard de Lichtenberg til

Lindeballe Kirke set fra Syd. Tegnet af Forf. efter et Fotografi fra ca. 1898.

Engelsholm.¹⁾ Til Minde herom blev Tavlen forsynet med en Inskription, forfattet af Sognets daværende Præst, Hr. Johan Geertsen Londemann:

Pryd, naadig Himlens Gud, Hr. Lichtenberg med Ære,
 Som prydet har Dit Hus, hans hele Slægt lad være
 Antegnet i Din Haand, og stedse staa i Flor,
 Indtil de kaldes bort til søde Englekor.²⁾

¹⁾ Gerh. de Lichtenberg ejede Engelsholm 1732—1754.

²⁾ H. Kau: Bidrag til Ringive, Gadbjerg og Lindeballe Sogns Præstehistorie, Vejle Amts Aarb., 1928, Pag. 95.

Denne Indskrift er dog i senere Tider bleven malet om, men findes optegnet i en Præsteindberetning fra 1768 til Biskop Bloch i Ribe.

Paa Loftet var ogsaa henlagt et gammelt Ligtræ af Eg, som ved Sognepræst H. Kaus Foranledning 1913 eller 1914 blev restaureret af Nationalmuseet og opsat paa Korets Nordvæg. Dette Gravminde har ligget i Kirkegulvet foran Koret, og skønt der er traadt paa det maaske gennem hundrede Aar, naar Folk gik til Alters eller op at ofre, har Inskriften dog holdt sig godt. Ligtræet er lavet af solidt Eg, som formodentlig er vokset i Amlund Skov, det maaler 167 cm i Længden og 75 cm i Bredden. Paa en massiv Ramme staar udskåret:

Herunder hviler nu salig Peder Poder. Født i Nøre Snede 1707. Og døde paa Amelundgaard d. 29. Marti 1790.

Indenfor Rammen findes en tredelt Fylding, der ligner Fyldingen paa en almindelig Dør. Paa den ene Halvdel af Fyldingen findes udskåret det kristne Monogram. Paa den anden forskellige Sindbilleder som Leen, Dødningehovedet, Timeglasset o. s. v.

I Folkemunde lever endnu et Vers om Peder Poder, stemmende med Gravmindets Udsagn:

»I Snede var han født.
I Give fandt han sin Kvinde.
I Amlund er han død.
I Himlen vi ham finde.«¹⁾

Vi nærmer os nu Slutningen af Kirkens Historie indtil videre, skal høre en kort Beretning om Taarnet og Orgelet.

Det var en almindelig Opfattelse hos de gamle i

---

¹⁾ H. Kau i „Vejle Amts Folkeblad“ Nr. 136, 15. Juni 1912.

Sognet, at Kirken engang havde været prydet med Taarn. Christen Jensen, Thue Madsen, Jens Peter Madsen og Thue Erichsen fortalte alle herom, og Hans Peter Hansen (»Gamle Hansen«s Søn) sagde, han bestemt kunde erindre at have set Grundsten og Rester af Taarn. Der laa, da han var Barn, et Par store Dynge Sten og Murdele Syd og Vest for Kirkens Vestgavl, og disse Allfaldsdynger, mente man, stammede fra et nedstyrtet Taarn. Sammenholdt med foran nævnte Vidnesbyrd peger alt i Retning af Taarn. Hvordan Tid og Omstændigheder nu end forholder sig: Kirken, der ligger saa højt og syner saa langt, kunde vinde meget i Udseende og styrkes overordentligt som Bygning betragtet ved at faa et smukt og solidt Taarn bygget til.

Med Henblik paa dette Forhold sluttede min Beretning om Teglovnens 1915 med en Henstilling, der gik ud paa at rejse Kirken det manglende Taarn. I det hele taget var det naturligt, at Teglovnens Udgravning, som omfattedes med levende Interesse af Sognets Folk, gav Anledning til Drøftelse af Hjemstavnens Fortid. Den historiske Sans, der er et tiltalende Karaktertræk hos Egnens Beboere, blev her yderligere næret, og det var en let Sag at faa de allerfleste til at indrømme, at de gerne ønskede et Taarn ved deres Sognekirke. Medens Krigsaarene gik hen, taltes der, naar Lejlighed tilbød sig, videre om denne Opgave, og ved en privat Sammenkomst blev det fremhævet fra flere Beboeres Side, at dersom Verdenskrigen sluttede, uden at vi kom i Ulykke og Fortræd, vilde man søge Taarnspørgsmaalet løst gennem en Pengeindsamling i Sognet.

Saaledes forberedt indbød Menighedsraadet paa Opfordring af Sognepræst M. Knudsen, Gadbjerg—Lindeballe, til et Menighedsmøde i Forsamlingshuset den 13. Januar 1924. Pastor Knudsen indledede en

Forhandling om Opførelse af et Kirketaarn, og af den derpaa følgende Drøftelse fremgik, at det blandt de tilstedeværende 80 Beboere var et enstemmigt Ønske at faa Taarnet bygget. Der blev valgt et Udvalg af Menigheden til at bistaa Menighedsraadet i at føre Sagen videre. De valgte var følgende: Gaardejer Poulin Laursen, Nørskov, Gaardejer H. P. Christensen, Raabjærg, Sognefoged P. Larsen Jensen, Lindeballe, Husmand N. H. Pedersen, Amlund, og Murermester N. J. Rasmussen, Lindeballe.

Menighedsraadets Medlemmer var Gaardejer H. C. Raun, Aast (Fmd.), Sognepræst M. Knudsen, Gadbjærg, Gaardejer Theodor Pedersen, Lindeballe, Fru Signe Mortensen, Lindeballe, Fru Ellen Poulsen, Gjødsbøl. Gaardejer Aug. Søndergaard, Baldershave, og Gaardejer Søren Thomsen, Nørskov.

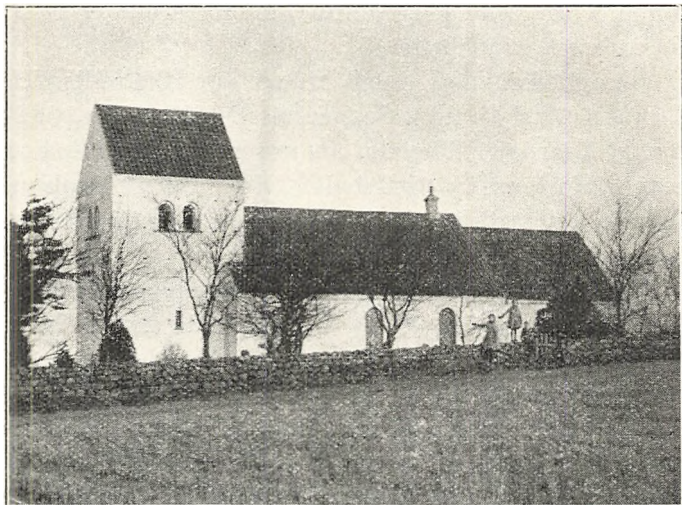
Den 23. Januar s. A. afholdt Menighedsraadet og ovennævnte Udvalg Møde i Lindeballe Skole, hvor Tegningslister til Indsamlingen udfærdigedes og Listebærere udpegedes.

Den 19. Februar s. A. blev det ved et Møde i Lindeballe Skole vedtaget at overdrage til Arkitekt C. Hess-Petersen, Vejle, at udarbejde Tegning og Overslag til Taarnet.

Saaledes skred nu Arbejdet frem; den foretagne Tegning af Bidrag sikrede straks et Beløb af 12,625 Kr. med Tilsagn om yderligere Bidrag, dersom større Sum blev nødvendig. Da Arkitektens Tegning forelaa godkendt af Statens Bygningsinspektør, og Overslaget udviste, at Taarnet kunde opføres for 13,550 Kr., vedtoges det ved et Møde i Lindeballe Forsamlingshus d. 2. April 1924 at paabegynde Taarnbygningen. Arbejdet overdroges til Murermester Th. Danborg, Aast. Der nedsattes et Byggeudvalg bestaaende af Sognefoged P.

Larsen Jensen, Gaardejer Aug. Søndergaard, Gaardejer Theodor Pedersen og Fru Signe Mortensen. Sidstnævnte valgtes til Kasserer.

Efteraaret 1924 var Taarnet færdigt, og St. Bededag 1925 foretog Provst Andersen, Brande, Indvielsen. Ved et Menighedsmøde i Forsamlingshuset efter Gudstjenesten kom Menighedens Glæde for det smukke

Kirken set fra Syd.

Forf. fot.

Taarn, der passer saa godt til Kirken og Omgivelserne, almindeligt til Orde.

Et Orgel, bygget af Magnussen og Emil Nielsen, Aarhus, blev opstillet Efteraaret 1925.

Familierne Jens Eriksen og Hans P. Hansen har skænket Kirken en Messing-Lysekrone, og en tilsvarende er skænket af Enkefru Kirstine Pedersen. Fra Kommunalærer Bindesbøl, København, modtog Kirken 1926 en Lysestage af Messing. Disse tre Gaver

havde Kirken god Brug for, og de bidrager smukt til Kirkerummets Udsmykning.

Da Taarnet opførtes, blev den tidligere Vestgavl gennembrudt for at skaffe Aabning fra Kirken ind i det Rum i Taarnet, hvor Orgelet fik Plads. Blandt det Træværk, som anbragtes nedenunder den ny Bue, anvendtes en Del af den gamle Altertavle. Resten og i det hele alt det gamle Træværk fra Kirkeloftet op-hængtes i Taarnet, der saaledes udgør et helt lille Museum.

Omkring et Vindue i Vestsiden af Taarnet indmure-des nogle Munkesten, man opgravede paa Teglovns-pladsen, og nogle henkastede Natursten fra Aast Kir-keruin førtes herind til Anvendelse som Tærskelsten i Taarnets Sydside.

Saaledes skabtes Forbindelse mellem gammelt og nyt.

SKOLERNE

KLOSTERSKOLERNE havde vel hver paa sit Sted aabnet sine Porte for Egnens Børn og løftet mangen dygtig Discipel, ogsaa af Menigmands Sønner, højt i Samfundets Tjeneste, men naaede aldrig ud til Folkets store Flertal.

Reformationens Talsmænd hyldede som den gamle Skoles Arvtager et Skolevæsen efter Folkeundervisningens Princip. Det blev dog foreløbigt kun i Teorien, Almueskolen eksisterede. Paa Undervisningens som paa Kirkelivets Omraade kom man efter den første grødefulde Tid snart ind i en Periode, der var præget af Trang til Autoritet og Mangel paa Autoriteter, hvilket havde til Følge, at Aandslivet stivnede i Former. Med Hensyn til Ungdommens Oplæring lod man det bero med lidt Degnelæsning og nogen Hjemmeundervisning. Hist og her søgte nok en enkelt privat Foregangsmand at oprette Børneskoler, men først Pietismen satte noget ind paa at organisere Skolen som Landsinstitution. Frederik den Fjerdes og hans Søskenes Skoler er Forløbere, og Rytterskolerne 1721 indeholder Grundtræk af den senere Skoleordning.

Christian den Sjette tog Skridtet fuldtud ved 1739 at udstede vor første almindelige Skolelov, som gjorde

det til en Pligt i alle Landsogne at oprette Skoler. Disse skulde for en Del have deres økonomiske Grundlag i Naturalafgifter og Skat, søges af alle Børn, som ikke undervistes privat, og have Degne eller Skoleholdere til Lærere mod en bestemt Løn. Desværre tvang Tidernes Haardhed og Forholdenes Ugunst snart Regeringen til blot at være Tilskuer. Saa godt som hele Ordningen blev overladt til »Proprietærene«, de store Lodsejere, Herremændene. Derfor kom man de fleste Steder heller ikke ret langt. Kun hvor man — som her i Egnen omkring Engelsholm — havde en Jorddrot i Gerh. de Lichtenbergs Format, gennemførtes Kongstanken Landsbyskoler.

Var Skolehuset funderet og Ordningen i Gang, holdtes Undervisningen vel gaaende, selv om den velvillige Herremand faldt fra: døde eller flyttede. Men idet Sagen var kommet til Folk og Sogn fra oven, modtoges den med Mistro og Uvilje, og det beroede alene paa Skoleholderens Personlighed samt Præstens velvillige Forstaaelse og Interesse, om Skolen blot saa nogenlunde svarede til sin Hensigt.

Som Skolerne var faa, var Skolevejene lange, for det meste ogsaa meget slette. I mange Bønderhjem herskede Fattigdom. Børnene maatte køre Plov, vogte Gæs, drive med Faar i Heden som Mads Doss og Met Kjølvråa. Stundom deltog de i Arbejdet paa Hovmarken. Alt dette gik ud over Skolegangen. Om Sommeren var der saa godt som slet ingen, og »fra Plov gik ind, til den gik ud igen« kunde strengt Vintervejr være en Hindring, man ofte nok gerne tog til Følge. Alene Frygten for at blive bortvist fra Konfirmationen blev for mange det virksomste Motiv til at søge Skolen et Par Vintre. Naar Rytterskolerne og enkelte andre velfunderede Skoler undtages, kan Skolebygningerne be-

tegnes som yderst mangelfulde: smaa »Gadehuse«, lavloftede, mørke, med Lergulv og klinede Vægge, med Borde og Bænke paa nedrammede Pæle. Til Lokaleets Urenlighed svarede Børnenes.

I 1784 syntes en ny Tid at gry. Blandt den oplyste Enevældes og Rationalismens mange virkelige Fortjenester var ikke mindst Sansen for Folkeoplysning iøjnefaldende. Det blev nu planlagt, at alle Degne skulde holde Skole, eller hvis de ikke var skikket dertil, vilde man erstatte dem i Degnestillingen med flinke Skoleholdere. Paa Øerne havde de fleste Degne (Degn = Kirkesanger, Præstens Medhjælper iøvrigt) været Studenter, maaske ofte mer eller mindre mislykkede. I fattige jyske Egne var Degnestillingen mange Steder en Bisysse for Husmænd og Haandværkere. Skoleholderstillingerne rekrutteredes i de fleste Tilfælde med kvikke Bønderkarle, forhenværende Herskabs-tjenere, Skrivere, Kuske, Underofficerer. De havde færre Kundskaber end Degnene, men var i Reglen mere flittige og fik gerne et bedre Vidnesbyrd af Præst og Provst. Degnene blev ansat af Kirkeejeren eller Bispem, Skoleholderne af den største Lodsejer eller Amtmand og Provst — efter at de først var overhørt af Biskop eller Præst. Men adskillige Steder havde man hverken Degn eller Skoleholder, kun »Omgangslærere«, sædvanlig ganske unge Knøse eller gamle Mænd. Disse antoges af Bønderne selv, læste skiftevis i Gaardenes Storstuer for Nabolagets Børn og fik Kost og Logi paa Omgang.

Undervisningen omfattede Læsning og Religion. Men Læsefærdigheden var ringe, Katekismus og »Forklaring« læstes udenad paa mekanisk Maner; derfor var den traditionelle Katekisation paa Kirkegulvet heller ikke meget bevendt. Skrivning og Regning hørte

til »udvidet Undervisning«, dreves kun af faa og da mod særlig Betaling. Tonen i Skolen lader sig karakterisere som temmelig raa, Ris og Reb var stadig i Brug. Mange unge blev først konfirmerede, naar de naaede 20 Aars Alderen eller mere — dersom de ikke var i Stand til at fremskynde Begivenheden med Skænk og Gave.

Skoleholderens Løn bestod ligesom Degnens dels i Naturalier — Bolig, Korn, Græsning, Æg, Mælk, Ost, Faarelaar o. s. v. — og dels i Penge, disse sidste var knapt tilmaalt og flød ret uregelmæssigt. Hele Herligheden kunde ofte vurderes til en Snes Daler. Lærerne var derfor — ligesom i det hele Beboerne — gennemgaaende fattige, Næringsssorg tvang dem til at drive Bierhver.

Med dette almindelige Billede som Baggrund ¹⁾ vil vi nu skildre Sognets Skolehistorie. Først lader vi efterfølgende gamle Papirer tale for sig selv. Som det ses har Lindeballe tidligt haft en fast Skole — takket være Gerh. de Lichtenberg. Man lægger ogsaa Mærke til, at den første Skolebygning fra 1741 er opført paa det Sted, hvor den nuværende smukke og velindrettede Skole opførtes 1920. I Skolehaven kan der endnu opgraves Stenlægning, Potteskaar o. l. hidrørende fra den gamle Skoletomt.

Skolefundats for Lindeballe Sogn.

[Udarbejdet 1741 af Ejeren af Engelsholm.]

I Anledning af hans kongelige Majestæts allernaadigste Forordning den Dato 29. April 1740, bliver følgende til Skolefundats for Lindeballe Sogn, Tørrild Herred, Coldinghus Amt, oprettet og funderet af mig undertegnede Gehrdt de Lichtenberg,

---

¹⁾ Se iøvrigt Joachim Larsens Afhandling: „Den danske Folkeskole 1814—1914“

kgl. Maj. Justitse Raad, som største dette Sogns Lodsejer, bestaaende i Følgende:

1.

Til et Skolehuses Bygning, som opsættes østen for Lindeballe Kirke, paa et der befindende gammel Byggeplads med derhos befindende Kaalhaugeplads, giver jeg alle Slags rekvirerede Bygnings-Materialer, samt Vinduer, Døre, Hængsler og Arbejdsløn til otte Fag Hus. Murarbejde med Kørsel, Klining og andet forrette Sognets Beboere, voxelvis ved Omgang den ene efter og mod den anden. Som og siden samme Hus vedligeholder, tillige Kaalhauge aarlig engang Gierde og Indhegne.

2.

Da Degnen til Ringgive, Gadbjerg og Lindeballe Sogne ikke kan forestaa alle trende Sognes Skoler, saa beskikkes af Sognets største Lodsejer, Skoleholdere, med Forhold i alle Maader som den allernaadigste Forordning af 23. Jan. 1739 befaler.

3.

Til Skoleløn nyder den beskikkede Skoleholder af hver Tønde Hartkorn i Lindeballe Sogn i Rug et Fjerdingkar, og i Penge fire Skilling af hver Tønde Hartkorn. Som og af Nørschow, Giødsbøl, Amlund og Smedegaarden, Hans Pedersen og Peder Sørensens Gaarde i Lindeballe og Vester Aast et Lispund Hø a Tønde Hartkorn, og Sognets øvrige Beboere to Lispund Halm, ligesaa af hver Tønde Hartkorn.

Af hver Hus som findes i Sognet, Penge tolv Skilling, og af hver ugift over 15 Aar, saa og fredske Aftægtsfolk hver 2 Skilling. Og til Ildebrand af hver halvegaard et Læs Tørv.

Kornet og Foringen leveres, under Udpantning eller Execution, efter Forordningens allernaadigste Bydende inden hver Aars 14. Januar. Høet og Tørv inden St. Olufsdag, og Pengene halvdelen til Paaske, og halvdelen til Michels-Dag. Og som denne Løn ikkun bliver liden, formedelst Sognet er liden af Hartkorn, og Bønderne fallige og arme af Tilstand, saaledes den med de fem Slettedalere, Kirken efter Forordningen, for Lys pligtig er at erlægge, og det paa samme Tider: halvdelen til Paaske, og halvdelen til Michaelis. Og indtil Lønnens Forbedring udvises Skoleholderen og Efterkommere, vesten for Lindeballe Kirke næst op til Jens Christensens Toft, Jord til 10 Skpr.

Udsæd af Rug, saa han aarlig kan have Grøn-Land til 1 skp. Rug-Sæd.

Samme Jord Lindeballe Bymænd ere ham behjælpelige at pløje og saa; men det øvrige skal han besørge selv.

Desuden gives ham og paa Lindeballe Byes Mark Græsning til en Ko og 4 a 6 Faar.

4.

Og som det er ikke ventelig at det ganske Sogns Børn med Bekvemmelighed kan altid søge Skolen i Lindeballe, saa findes for billig at Skoleholderen læser 14 Dage i Lindeballe i Skolehuset, otte næstfølgende Dage i Nørschou, og otte andre næstfølgende Dage i de Gaarde vesten Lindeballe Skov; hvor Beboerne i bemeldte Gaarde og Nørschou giver ved Omgang Skoleholderen sin nødtørftige Mad, de Dage han der i Byen læser og holder Skole.

Og skulde nogen Beboer lade deres Børn møde paa de andre Steder hvor Skoleholderen er, og holder Skole, da er Skoleholderen pligtig der til Læsning og Information dem at modtage.

5.

Naar Skoleholderen nyder foranførte, skal det ikke være ham tilladt at tage eller begjere nogen anden Skoleløn, hvad enten Børnene læser, skriver, eller regner.

6.

Med Skolegang, Læsning af Skoleholderen, Catechisations Besørgelse, Sognets Skole-Kasse med videre, forholdes af Vedkommende stricte efter derom allernaadigste udgangne Forordninger og Befalinger. Hvorved jeg allerunderdanigst forhaaber, som største Lodsejer i Sognet, at have fyldestgjort hans Kongl. Majst. allernaadigste Vilie, som saaledes insinueres til Højædle og Velbaarne Hr. Fridrich Greve af Oertz, Deres Kongl. Majst. Cammerherre og Amtmand over Coldinghus Amt. Saa og Provsten for Tørrild Herred Velærværdige Hr. Jacob Jensen i Wilstrup, med ydmygst og tjenstlig Begiering, at samme til Hans Excellence Høj og Velbaarne Hr. Geheimeraad og Stiftsbefalingsmand, Hr. Christian von Gabel samt hans Højærværdighed Hr. Biskop Anchersen, deres eftersyn, og forventede Approbation maa blive indsendt, hvoraf, saasnart det igjen erholdes, Gienpart til Provsten og Skoleholderen til Publication vil blive leveret.

Til den Ende det og in Duplo fremsendes, det ene at forblive hos Stiftsbefalingsmanden og Biskoppen, og det andet med Paategnet Approbation igjen at vorde remitteret.

Datum Engelsholm, den 22. Febr. 1741.

G. de Lichtenberg.

Ved Paategning 23. Marts samme Aar erklærede Sognepræsten, at han ikke havde noget imod Fundatsen at erindre; og under 24. Novbr. blev den approberet af Stiftsbefalingsmand Gabel og Biskop Brorson.

Cancelliets Skrivelse om Skolevæsenets Forbedring paa Landet af 5. Marts 1755.

En for det almindelige meget vigtig Sag er Skolevæsenets Forbedring paa Landet, men saa længe Skoleholdernes Vilkaar ikke kunde sættes paa en bedre Fod, vil vel forgjæves være at tænke paa Forbedring. Ingen duelig Student vil derfor paatage sig at være Skoleholder. Det overlades gjerne til de stlelteste Personer, som ej har andet at gribe til, for ej at dø af Hunger; men i Ligning med denne er en ustuderet Person, som er skikkelig, om det end var en Bonde, langt nyttigere, idetmindste arbejder han med større Flid, og lader sig bedre lede af sine Foresatte. Til at forbedre Skoleholdernes Løn er derfor gjort det Forslag: om ikke Degnenes Embeder kan efterhaanden ophæves, ved forefaldende Vacance, og Indkomsterne deraf henlægges til Skolerne, hvilket er forment hverken at være skadelig eller ubilligt, da Degne-Embeder, for sig selv betragtet, er af liden Nytte. Hvad den paaligger i Kirken at forrette, med Sang og Catechisation, kan kan og besørges af Skoleholderen; men af Degnens Læsning i Byerne, ofte Vinteraftener udkommer paa mange Steder større Fordærvelse og Uorden end Opbyggelse.

Det formenes at være langt nyttigere at den voksne Ungdom, i Overensstemmelse med Forordningen om Skolerne paa Landet, af 23. Januar 1739, art. 20, hver Onsdag og Søndag Eftermiddag eller Aften, forsamledes i Skolen til Undervisning, hvor da Præsten undertiden kunde være tilstede, for at efterse om Vedkommende gjorde deres Pligt, og selv vejlede dem med sine Formaninger. Men til at bestride de andre Degneforretninger, ved Skriftemaal, Communicanternes Antegning, Embedsbreves Be-

fordring, Kirkernes Rengjørelse, Klokkernes Ringning, med Videre, kunde den Skoleholder forpligtes som boede i Kirkebyen, imod at han derfor blev tillagt noget mere i Løn end de andre. Naar saa i det mindste en af Sognets Skoleholdere, og navnlig ham som havde Kirke-Byens Skole, at forestaa, altid var Student, kunde formentlig Præsten af ham erholde den Hjælp som nu forventes af Degnen, skjønt ofte forgjæves, da ogsaa disse mange Steder ikke skal være studerede. Dernæst formenes og ingen Fornærmelse at ville have Sted, naar enhver nuværende Degen forbliver i sit Embede, og beholder sine Indkomster indtil sin Død; hvorefter hans Enke, saalænge hun levede, ligeledes maatte vedblive at have den allernaadigst af Kaldet tillagde Pension, som da maatte fordeles paa Skoleholderen, mod at deres Enker havde i Tiden samme Rettighed at nyde; men Enkekonnens Tilgodehavende kunde ved Dødsfald inddrives enten af Korntienden, som til den Ende maatte heqvesteres, endda 2 første Aar efter Dødsfaldet, da Skoleholderen imidlertid lader sig nøje med Offeret, eller af Degneboligen, som kunde sælges hvor den ikke gjordes fornøden til Skolebygning.

Men de som have Rettighed at kalde Degen taber dog intet, naar dem forundes Rettighed herefter til at beskikke en af Sognets Skoleholdere. Vel kunne det synes at i de Menigheder som er forsynede med en maadelig Præst, kunde Savnet afhjælpes ved en brav Degens Aarvaagenhed; men brave Skoleholdere, hver i sin Kreds, ville lige saa vel kunde virke med Nytte til christelig Kundskabs Udbredelse, naar enten Lyst eller Evner fattedes fra Præstens Side. Desuden kan det og vel være, at brave Degne underliden gjøre magelige Præster, naar disse ikke drives af en tilbørlig Embedsiver, men have deres Degne at stole paa. Derfor menes at Provst og Biskop maatte have større Magt til at drive paa de magelige og efterladende end dem nu er levnet. Saa skulle og ingen Candidat have Lov at søge Præsteembede, uden i Forvejen at have aflagt offentlig Catechikationsprøve for Biskoppen og to Præster, hvis fælles Vidnesbyrd maatte Ansøgningen vedlægges.

Thi skulle man tjenstlig anmode Hr. Kammerherren og Deres Højærværdighed at ville medde Cancelliet deres Tanker om det saaledes gjorde Forslag.

Det Kongelig danske Cancellie den 5 Martii 1785.

Luxdorp.

P. Aagaard.

Til Kammerherren og Stiftsbefalingsmand Urne, og Biskop
Doct. Theol. Tønne Bloch.

Genpart af denne Skrivelse sendte Stiftsøvrigheden
derefter til de forskellige Herreds-Provster med føl-
gende Paategning:

»Herom ville Deres velædle Højærværdighed indhente samt-
lige Herredspræsters særskilte Erklæringer, hvori tillige meldes
om Degnen er tillige Skoleholder?

Samt hvor stor Distrikt?

Hvorledes Skoleholder lønnes for den øvrige Del af hver Me-
nighed?

Samt: Hvad Degnen ønsker andraget i Anledning af For-
slaget?

Ligesom og Kirkeejerens samt Proprietærernes Betænkning-
er, og os samme, tilligemed Deres egne Oplysninger forderligst
tilstille«.

Ribe den 30 Martii 1785.

Urne T. Bloch.

Provsten, Hr. Ancher Borch i Ringive, fremskaf-
fede saa Udtalelser fra Præster og Degne i Herredet,
som saa endelig blev sendt til Stiftsøvrigheden og
videre. Fra Degnen i Gadbjerg og Skoleholderen i
Lindeballe kom følgende Udtalelse:

Allerunderdanigst Erklæring!

Degne-Kaldets Indkomster af Gadbjerg, Lindeballe og Ring-
give Sogne bedrager sig ej mere i alle tre Højtider som 18 Rdlr.
og i Stedet for Degnetraven, Rug i Skippen, naar det kan ind-
komme, 7 Tønder; samt en Rug eller Havre Kierf af hver Gaard
Beboer.

Dette at indsamle af alle tre Sogne maa jeg leje 4 Vogne til,
som koster mig Aarlig over 3 Rdlr. siden jeg Hus fra Hus, og
Sted fra Sted, paa Stakkels Vis, maa overkiøre Sognene; og det
værste er at jeg paa adskillige Steder maa bie til en anden Tid,
som giver mig nye Bekostninger, og imidlertid gaar helt bort.

Sidst afvigte Mickeelis, da jeg kom til Lindeballe, var der an-

kommen to nye Gaardbeboere, den første nægtede rent ud at han intet vilde give, den anden svarede mig at han havde intet optærsket, og formentle tillige, at han kunde blive fri, naar den første intet gav, endskjøndt baade jeg og min Formand hidindtil har nydt en Skippe Rug af hver Sted. Naar nu de øvrige Mænd i Byen hører at de saaledes kan blive fri, gjør de andre det samme, hvorved Degnen paa hele Byen kommer tilkort for 4 Skipper, og altsaa kan ej faa mere af Byen, som staar for Hartkorn 36 Tdr., end 4 Skipper.

Samme Tildragelse er og sket her i Sognet, og ventelig i min r'ormands Faders Tid, at Bymændene bleve uens med den Tids Herredsfoged, og i Stedet for 10 Skipper Rug de den Tid svarte, siden efter maatte nøjes med 5 Skipper.

Degnen maatte ogsaa nøjes med 5 Skipper istedenfor 10 Skpr. af en By som staar for Ongefehr 40 Tønder Hartkorn.

Hvad Højtidsofferen angaar, da er der ingen Højtid at jo den tredie Part af Menighederne bliver borte med deres Offer; saa der findes mange som ingen Offer haver givet i 6 a 8 Aar. Ja der haver og været de som haver qvitteret Sognene med Restancer. Andre hensidder saalænge dermed, indtil de enten kommer i Armod, eller rent hendør. Kræver man faar man undertiden Ondskab, og det Svar at der staar ikke noget i Loven om hvad de skal give, formenende at 1 sk. for Restancen, i hvor gammel den er, er gyldig Betaling nok.

Blandt Bondestanden, hvoraf disse tre Sogne mestendels er bestaaende, er der heller ingen Forskjel paa de Personer, som ofre, thi en fattig Husmand, Tjenestebud eller Hyrdedreng, ere mig lige saa gode som den bedste Gaardmand eller Selvejer, ja undertiden bedre.

Smaaredseler gives her i Sognene intet af, uden alene noget Mælk til en Ost, i hver By om Sommeren, saa min Kone maa omgaa alle Sognene for samme at modtage, og Osten at gjøre.

Degnen er og Skoleholder i Gadbjerg Sogn, som er den største, og nyder i Løn af Sognets Hartkorn som er 131 Td., a Tønden Rug $\frac{1}{2}$ fjerdinkar, Byg $\frac{1}{2}$ fjerdinkar, samt i Penge $1\frac{1}{2}$ sk. samt Gadbjerg Kirkes Lysepenge. Af Furage gives pr. Td. Hartkorn 12 Pd. Halm og 4 Pd. Hø, som ville blive lidet til et Kreaturs Vinterfoder.

Skoleholderen er tillagt Græsning til en Ko og 2 Faar om Sommeren.

Ildebrændsel gives ej mere af end som til Skolestuens fornødne Varme behøves. Imod den anførte Indkomst af Skolen og Degnekaldet hæfter igjen storlig Udgifter:

1. Maa jeg bestandig holde en Hest, siden Velærværdige Hr. Borch boer i Ringgive Sogn, og jeg boer i Gadbjerg Sogn, 1½ stærke Mil imellem os. Til hvilkes Vinterfoder jeg maa købe Hø og Havre; det ene Aar med det andet ej kan have ringere end 16 Rigsdlr. naar jeg skal holde ham i den Stand at han hver Embeds Dag og haarde Vinter Tider kan befordre mig 3 Mil Tur og Retur.

Degneboligen er der intet til, uden alene et maadeligt Stykke Kaalaugejord.

2. Jeg maa lønne en Mand i den nærmeste By hos velærværdige Hr. Borch for at bære Præsten Brevene, som fra Præstegaarden af at regne bliver 2 stærke Mil, hvad enten de skal til Omme eller Hvejsel. Medgaar Aarlig 3 Rdlr.

Endelig maa jeg for det

3die betale til Amtstuen af Kaldet i Consumption og Felt-skierløn, samt i Extra-Skatter af mig og mine, som paa nærværende Tid kommer Aarlig paa 4 Rdlr.

Om Sommeren maa jeg leje Græsning til min Hest, som jeg ikke kan anføre, allerhelst det kommer an paa Akkorden med den som jeg skal have det hos.

Heraf kan sees at Kaldets visse Penges Indkomster ej er tilstrækkelig til sammes visse Udgifter. Og hvad det uvisse angaar da er det ogsaa lidet og ringe. Men som Degnekaldets Indkomster Tid og Aar efter andet forringer sig, idet ret mange er i de Tanker, at de kan give hvad de vil, og holde inde hvem der vil, hvilket er nu uforbigængelig Vej til Armod for Degnene eller Skoleholderen, og en tung Byrde for en Tjener som har tjent sin Løn og endnu maa betle for den, og nøjes med hvad der saa Bellevis vil gives ham.

Hvorfor mit Ønske var at Degneindkomsterne allernaadigst kunde blive bestemt; hvilket kunde afværge Disputer imellem Sognefolkene og Degnen eller Skoleholderen. Det kunde ogsaa være en Glæde for dem at de saavel som alle andre Betjenter i Landet kunde vide hvad de have at leve af. Det var og at ønske at de fattige Enker, efter Mandens Død, maatte tillægges noget vis i Pension. Det ville efter min ringe Skjønsomhed bedst lade sig gjøre naar Indkomsterne var bestemte.

I det øvrige anbefaler jeg mine Sager i den allerhøjeste Guds og vor allernaadigste Konges, og høje Øvrigheds Hænder, og jeg paa min anstundende Alderdom fordrister at underlegne mig

som

Høje Øvrigheds

Ringeste

Tiener

H. Horsted.

Gadberg Degen-Bolig, den 27. April 1785.

Allernaadigste Konge, Høje og lave Øvrigheder.

I største Ydmyghed og Underdanighed vilde jeg udbede maatte lages i betænkning at jeg nedenskrevne Rasmus Larsen Bierløv nu er 62 Aar gammel, har været Løbe-Skoleholder i Givskud Sogn, Hvejsel Annex udi 15 Aar; nød der 4 Rdlr. Aarlig til Løn, og Ingenting i nogen Maader mere. Havde Kone og 2 Børn, som tillige med os maatte hele Lønnen udgive til Extra-Skatter.

Blev ret meget kjærlig opmuntret og hjulpet af mine velærværdige Provster og Præster, bad mig ikke at lade Modet falde, jeg skulde vel faa bedre Brød, og tilsidst blive Degn. Jeg blev og, Gud være lovet, Recomendert og forflyttet til en liden Skole her i Lindeballe, hvor jeg nu har været i udi 22 Aar, og skulde der nyde efter Skolens Fundats Aarlig til Løn

som følger:

1. Af Kirkens Patron, som jeg bekommer rigtig 3 Rdlr. 2 mkr.
2. Hele Sognet bestaar af 92 Tdr. Hartkorn, og af hver Td. skulde jeg nyde 4 sk. men en Del deraf bliver borte, skriver dog ..... 3 „ 5 „

---

er 7 „ 1 „

Jeg skulde nyde af hver gift Person 2 sk. hvert Aar, men faar noxen ingen af dem.

3. Af hver Tønde Hartkorn nyder jeg en Fjerdingskar Rug, er 2 Tdr. 7 Skpr. og ingen Korn mere.
4. Af hele Sognet skulde jeg have 47 Lpd., 2 Pd. Hø, og 51 Lpd. og 10 Pd. Halm, endel deraf bliver borte, og endel af det jeg har bekommet er saa ringe at det tiener mig kuns til Gjødning.
5. For Læsen og Syngen i Kirkerne (hver tridie Helligdag er her Messefald) er mig tillagt af hver halve Gaard 5 skilling

og 3 af de smaa Steder. Fik de fleste de første Aaringer det blev begyndt, men har ikke faaet en eneste Skilling nu i otte Aar; og jeg har dog lige vel forrettet Læsen og Syngen i Kirken for de faa Folk der kommer til Kirke.

6. Et Stykke Jord er henlagt til Skolen, skulde være saa stor at der kan saaes til maadelighed 10 Skpr. Rug, saa der kan have en Skp. Grønland aarlig, hvilken Jord Lindeballe By-mænd skulde efter Fundatsen dyrke, men jeg maa bekoste meget derpaa.

Bemeldte Jord har alletider været fri for Tiender, til nu for 6 eller 8 Aar siden har Mons. Jens Nørschou, som oppebærer Kongens Tiende, trængt mig til at give Tiende af bemeldte Jord. Følgelig vil Kirkens Patron og Præsten have deres.

7. Hvad Brændslet angaar da bruger og bekoster jeg mere til Børnenes Varme end hele Sognet. Og naar jeg har Læst og Eksamineret Børnene om Dagen, maa jeg til at arbejde en Del af Natten om Vinteren, og fortjene lidt med hvad jeg kan, og om Sommeren maa jeg trække som en Bonde.

Og da jeg nu samler til Alder, Kræfterne svækkes; Udmygst beder maatte blive lidet hjulpen; den gode Gud skal vist for mig det rigelig belønne.

Ombeder velærværdige og højlærde Hr. Ancher Borch vilde paategne og indsende. Jeg i allerstørste ydmyghed og underdanighed stedse lover

Vores allernaadigste Konges høje og lave Øvrighedens
allerringeste Tiener.

Rasmus Larsen Bierløv,
Skoleholder.

Lindeballe Sogn og By, Tørrild Herred, Coldinghus Amt, den
28. April 1785.

I Følge af højkongelig Rescript af 5. Martii 1785, og Deres højædle Højærværdighed S. S. Th: D: og Biskops respektive Orden af 30. Martii 1785, har jeg insinueret Proprietær Henriksen paa Refstrup, Patron til Ringgive, Lindeballe og Gadbjerg Kirker, her paa Copien tegnet, saavel som og Degnen Hans Horsted, som er en Bonde, og tillige Skoleholder i Gadbjerg Sogen, hans Erklæring, som her findes in Originali. Samt Rasmus Bierlov, som er en Bonde og tillige Skoleholder i hele Lindeballe

Sogen hans Erklæring, som herhos findes under hans egen Haand, hvilke Erklæringer findes sandfærdige.

Samt begge omløbende Skoleholdere, Søren Hansen for den vestre Part, og Laurits Hansen for den østre Part i Ringgive Sogn, som ere begge Bønder, og har til Løn Lysepengene 3 Rdlr. 2 mrk. hvoraf enhver faar 10 mrk. dansk. Og desuden nyder hos Bønderne hver 3 Rdlr. og fri Kost hos Bønderne, fra Martini Dag indtil Peders Dag, efter Fundatsen.

Heraf sees deres Løn og Indkomster. I det øvrige indstilles dette til den høje Øvrigheds egen godtbefindende og vel Betænkning.

Ringgive Præstegaard, den 2. Mai 1785.

Ancher Borch.

Om Skoleforholdene giver en Indberetning fra 1789 flere interessante Oplysninger.

Der er i Lindeballe Sogn og Skole 40 Børn. Skolehuset, som findes i god Stand, har ialt 8 Fag, Skolestuen 2 Fag, og den kan ikke rumme flere end de 40 Børn. Vejen til Skolen angives uden Overdrivelse til $\frac{1}{4}$ Mil, den er »vanskelig«. Skoleholderen har Græsning til 2 Køer, han svarer ikke paa Spørgsmaalet om der er Have ved Skolen, den var saa vel ikke nævneværdig. Lønnen er 2 Tdr. 7 Skp. Rug, 72 Lispund Hø, 29 Læs Brænde, 7 Rigsdaler i Penge. Det var ønskeligt at faa en Skole til, beliggende »formodentlig bekvemlest i Vester Aast eller Gjødsbølle, Øster og Vester Aast, Brændgaard, Amlund og Gjødsbøl er 10 Gaarde, der formedelst Vejenes Længde og Beskaffenhed ej kan have Nytte af Lindeballe Skole, hvorunder de nu henhører. Derfor kunde der behøves en ny Skole, men da de (Gaardene) ligger adspredt vidt omkring i Heden vil Skolevejen endda blive over $\frac{1}{4}$ Mil, hvor Skolen end anlægges«. — Degnen bor i Gadbjærg.

Gadbjærg Sogn har 45 Børn, Skolen ligger »midt i Sognet og Skoledistrikt«. Vejlængde $\frac{1}{4}$ Mil, er »pas-

sabel«. Skolehuset »udi god Stand«, 2 Fag, kan rumme 50 Børn. Græsning til 2 Køer og 4 Faar. Løn: 2 Td. Rug, 2 Td. Byg, 44 Lisp. Hø, 50 Læs Tørv, Penge 5 Rdl. 4 Mark. Degnen er 60 Aar og faar 6 Td. Rug samt 24 Rdl. aarlig. Han er her Skoleholder, ved sin Bolig har han »en Kaalhauge og intet mere«. Der tilføjes: »behøves ingen flere Skoler«.

Ringive Sogn: »50 Børn. Har ingen Skolehus, men 2 omløbende Skoleholdere, der nyder hver 4 Rdl. 4 Mrk. og fri Kost hos Sognets Beboere. Degnen bor i Annexet Gadbjerg. Der behøves 2 Skoler i Sognet, den ene i den vestre Del, og den anden i den østre Del. Sognet ligger adspredt i Hedeegnen og bestaar af smaa Byer, og enkelte Steder.«

Om de første Skoleholdere i Lindeballe ved vi naturligvis kun lidt, da Embedsbogens Oplysninger ikke gaar længere tilbage end til 1824.

I den gamle Kirkebog, der opbevares paa Landsarkivet, findes indført disse Linjer, som jo nok gælder Skoleholderstillingens første Indehaver:

»Den 22. September 1746 blev Peder Simonsen, Skoleholder i Lindeballe, begravet i sin Alders 55. Aar.«

Efter ham fulgte vistnok en Brøgger, om hvem vi ikke kender andet end Efternavnet. 1761 hedder det, at Skolen i Lindeballe forestaas af Jeremias Brøgger, »som er sin Faders Adjunktus« (Efterfølger).¹⁾

Som det ses af Rasmus Larsens Bjerlevs Skrivelse foran, er han kommet til Lindeballe 1763, idet han 1785 nævner, at han har været her i 22 Aar. Rasmus Larsen Bjerlev er vel som Skoleholder Nr. 4. Skønt han 1785 er 62 Aar og klager over Tilværelsen og Forholdene, kan han godt have levet længe i Tjenesten

---

¹⁾ Meddelt af Førstelærer Mar. Hansen, Bredballe

endnu. Folketællingslisten fra 1787 nævner som Skoleholder Rasm. Larsen, 66 Aar; det maa jo være Bjerlev, og det gør saa mindre til Sagen, at han i Løbet af de to Aar er blevet fire Aar ældre; Fejlen er naturligvis Folketællerens, Præsten i Ringive. Præsten har velsagtens siddet hjemme og udfyldt Listen efter Hukommelsen. Ligesom hos enhver anden Fejl, bliver Følgen langtrækkende. Folketællingslisten fra 1801 gaar ud fra de 66 Aar, giver ham Alderen 80 Aar, skønt han altsaa kun er 78 paa dette Tidspunkt. Da lever han og Ægtefælle hos den ny Skoleholder: Jens Nielsen, hvis Moder ogsaa bor i Skolen: Karen Madsdatter. Hun er jo nok Niels Skovfogeds Enke (Folketælling 1787), Skoleholder Jens Nielsen er altsaa født i Byen, Niels Skovfogeds Søn.

Murer og Skoleholder Jens Rasmussen, som nævnes hen i 1800erne var født 1791 paa Styvel Mark, Jelling Sogn, Søn af Gaardmand Rasmus Jensen. Jens Rasmussen holdt Skole til 1824. Sommeren 1823 udførte han Arbejdet ved Anneksgaardens Opførelse efter Brand (Lynnedslag); kort efter døde Jens Rasmussen af Tyfus.

Fra nu af er vi paa helt fast Grund. I Embedsbogen har Balling om sine Forgængere og sig selv skrevet efterfølgende Bemærkning, som hidsættes i Ballings Form:

»Før 1824 var der ikke seminaristisk uddannede Lærere ved Lindeballe Skole. Den første var Mads Hansen, der var i Embedet fra 17. Februar 1824 til 6. Oktober 1857, altsaa i over 33 Aar. Han var Fourér i Hæren, indtil han tog Skolelærereksamen, vistnok i Borris. ¹⁾ Hans Formand i Lindeballe var Murer Jens

---

¹⁾ Det var i Egtved.

Rasmussen, der holdt Skole i et gammelt Bindingsværkshus, som stod, hvor den nuværende Skole blev bygget 1839. ¹⁾

Hansens Hustru var Jordemoder. Hun var en meget agtet, stærkt religiøs Kone. Da Hansen 1857 tog sin Afsked, flyttede Ægteparret ind i Jordemoderboligen vest for Lindeballe. Da Nedskriveren heraf (Chr. Balling) 1867 kom til Lindeballe, var Hansen afgaaet ved Døden; men hans Hustru, »Madam Hansen«, levede endnu nogle Aar. Den efterfølgende Slægt omtalte hyppigt »gamle Hansen«, og hvad han, »min Gud«, havde sagt. Hansen var en Tid noget »forfalden«, men lagde paa een Gang al Spiritusnydelse af. Nogen egentlig fremtrædende Lærer eller Kirkesanger har Hansen, efter Omtalen at dømme, ikke været. Han omtaltes altid med Velvilje. I en endnu opbevaret Embedsbog har Hansen optegnet adskilligt, der blandt andet udviser, at han skrev godt for sig. ²⁾

M. Hansens Eftermand blev Rasmus Pedersen Strøier, født i Tved ved Svendborg, og dimitteret fra Seminariet i Tønder. Strøier omtaltes som en dygtig Lærer. Det, der imidlertid omtaltes mest, var hans Forflyttelse til Gadbjerg Skole, hvortil Børnene dengang søgte fra hele Gadbjerg Sogn. Det var det bedre lønnede Embede, der i 1867 bevægede ham til at søge det, skønt Gadbjergerne ikke ønskede at faa ham. Sognepræsten, Meier, stod derimod paa Strøiers Side og fik enkelte Sogneforstanderskabsmedlemmer med sig, saa han blev foreslaaet som en af de tre Ansøgere, der skulde opstilles. Da de øvrige Medlemmer hørte

---

¹⁾ Efter denne Oplysning er Skolen altsaa paa et tidligere Tidspunkt flyttet fra Vestsiden af Vejen hertil.

²⁾ Den omtalte Embedsbog med Hansens Optegnelser har jeg desværre aldrig kunnet finde.

det, erklærede de, at »skulde Strøier paa Listen, vilde de slet ikke stemme (!)«. Derved gav de Mindretallet Sejren i Hænde, saa at Strøier kom paa Listen og blev kaldet af Biskoppen. Som et Udtryk for Stemningen i Gadbjerg By kan nævnes, at da Lindeballerne kom kjørende med Strøiers Flyttegods, kunde de ikke faa deres Heste indstaldede. Lindeballerne undte godt Strøier det bedre Levebrød. Gadbjergerne udlagde det saaledes, at man i Lindeballe »vilde af med« Strøier. Dette var dog slet ikke Tilfældet. Strøier var godt lidt i Lindeballe Sogn. Grunden til Gadbjergernes Uvilje laa vistnok for en Del i, at de ønskede at faa en god Kirkesanger, men Strøier havde en noget snøvlende Sangstemme. Dersom han havde beholdt Helbred, vilde Misstemningen vistnok helt have lagt sig; hans Børn vandt i hvert Fald Gadbjergernes Hjerter. Men Strøier fik Tyfus og blev siden ved at være svag. Han døde 26. Marts 1874. Han var en ivrig Jordbruger og Bimand.

Strøiers Eftermand i Lindeballe 1867 blev Jens Christian Balling, født i Skive 24. April 1843. Dimitteret fra Jelling 1863. Derefter Lærer ved Seminariet i Gjedved. Gik frivillig med i Krigen 1864. Blev s. A. Lærer i Rebild mellem Hobro og Aalborg og 1867 Lærer og Kirkesanger i Lindeballe. Han har udgivet flere Bøger: »Paulus og hans Tid« (1882), »Ordsprogs-lærdom« (1890 og 1905), »Hverdagsprædikener« (2. Opl. 1899), »Bibelske Skildringer« (1899). I Sommeren 1901 holdt han efter Opfordring Foredrag i danske Nybygder i »De forenede Stater« i Nordamerika. 1902 udkom saa »En Sommer i Amerika«. Fra 1868 var han Medarbejder ved »Budstikken«. I 1883 begyndte han Udgivelsen af Tidsskriftet »Vægteren«. 1891 indtraadte han i Hovedbestyrelsen for »Danmarks Lærer-

forening«; 1905 blev han Foreningens Formand. 1900 havde han ministeriel Understøttelse til en Rejse i Tyskland og Svejts, og fra 1892—93 har han modtaget Understøttelse paa Finansloven til litterær Virksomhed. I 1805¹⁾ søgte og fik han Afsked fra 1. Januar 1906 at regne. — Efter 38½ Aars Virksomhed i Lindeballe agter han at bo i Holte ved København. — 1889 fik Balling oprettet »Lindeballe Afholdsforening«. Kort efter sin Ankomst til Lindeballe havde han 1868 faaet oprettet »Lindeballe Sognebogsamling«. I nogle Aar holdt han Vinteraftenskole, og gjennem en lang Aarrække holdt han om Vinteren ugentlige Foredrag i Skolestuen. Med enkelte Afbrydelser var han i 15 Aar Sogneraadsekretær. Han var Medlem af Menighedsraadet for Lindeballe Sogn.«

Balling døde d. 15. Oktober 1916 paa St. Josefs Hospital i København, i en Alder af 73½ Aar. Hans Grav er paa Vestre Kirkegaard.

»Nu gjemmes Ballings Støv altsaa fjærnt fra det Sted, hvor han havde sit Manddoms Virke, men i Lindeballe vil Mindet om hans trofaste Gjærning og hele hans ejendommelige Personlighed blive bevaret gjennem mange Slægtled.«

Saaledes sluttede Pastor Hans Kau sit smukke Mindeskrift om Balling.²⁾

Ved Lindeballe Skole afsløredes 24. April 1919 en Mindesten for Balling: Granitsten (fra Raabjærg) med Bronceportrætmedaillon, Billedhugger R. Andersen. Paa Stenen er indhugget disse Verslinier af Andreas Dolleris:

---

¹⁾ Fejlskrivning for 1905.

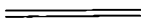
²⁾ H. Kau: Læreren og Forfatteren Kristian Balling. Kolding 1917.

Din Sjæl du vied Skolens Krav.
En Livets Visdom du os gav
i Folkets Ordsproglære.
Derfor dit Navn, din fjerne Grav
med Mindets Tak vi ære.

Udenom Mindestenen blev plantet Buske og Træer.
»Ballings Anlæg« er overtaget af Sogneraadet til Fredning og Vedligeholdelse.

Nørskov Skole er opført 1891, udvidet 1920, efter at der i Distriktet en Aarrække havde været holdt Vinterskole i en af Gaardenes Storstue.

Aasts' første Skole byggedes i 1820erne overfor Aastgaard paa Matr. Nr. 2 a, hvor Karl Madsen nu bor. I 1876 nedlagdes Skolen, og Distriktet deltes med Skoler i Øster Aast (nuværende Brugsforening) og i Gjødsbøl (Missionshuset). 1891 samledes det skilte igen, og den nuværende Skole byggedes omtrent midt mellem de to gamle Skoler. 1921 opførtes en Forskole paa samme Sted.

SKOVEN

MAN kan ofte i Tale og Skrift træffe den Opfattelse gjort gældende, at Lindeballe Skov er »Danmarks vestligste Bøgeskov«.

Bortset fra, at Betegnelsen rummer en stor Overdrivelse, idet talrige — ganske vist mindre — Bøgebevoksninger ligger langt vestligere, er der noget misvisende i Udtrykket. Man forstaar sædvanligt derved, at Bøgen her skulde have naaet sin vestligste, yderste Vækstgrænse, at Lindeballe-Bøgen staar som Træartens Forpost mod Vestens Klima, Jordbund og Natur. Og saa er Forholdet i Virkeligheden det, at Bøgen under sin Fremtrængen er naaet adskillige Mil udover Lindeballe-Stillingen. Saa langt fra at betegne erobrende Fortroppers Standsningslinje viser Lindeballe Skov tværtimod den vigende Bøgs Bagtrop, dens sidste større Levning fra Tilbageflugten.

Beviset for denne Anskuelses Rigtighed vil senere blive ført. Her skal straks peges paa, hvorledes det ingenlunde er ligegyldigt, om man hævder den ene eller den anden af de to Opfattelser som Dække for Virkeligheden.

Hvis Naturskoven paa Vandringen ud mod Halvøens Vestside anstrengt til det yderste fandt Hvile-

sted her, ikke formaaede at vinde længere frem, vil det jo sige, at der er noget haabløst i Arbejdet paa at skabe Fremtidsskov i Vesteregnen. Men ellers: har Bøgeskoven ved egen Hjælp een Gang kunnet bane sig Vej fra Morænelandskab over Bakkeø til nærmeste Flade, da kan den — naar Menneskene ophæver de Forhold, som bragte den paa Tilbageflugt — igen med Tiden sejre over Vanskelighederne.

Hvori bestaar nu saa disse Vanskeligheder, hvad var Aarsagen til den oprindelige Storskovs Fald?

Man har med Rette nævnt mange forskellige og samvirkende Ting: ødelæggende Krige, uforstandig og voldsom Hugst, Fællesdrift og Husdyrhold i Skoven, Ildebrand, Vestenvind, Klimaforringelse. Hver for sig og tilsammen bidrog alt dette i høj Grad til det kendte Resultat. Men alligevel har man knap kunnet forstaa, Helhedsvirkningen blev saa katastrofal.

Det er en Menneskealders vidtomfattende Studier, der har bragt Professor A. Oppermann paa det formentlig dybest set rigtige Spor.¹⁾ Med sin geniale Evne til at finde Vej gennem Taagen har han øjnet den Mulighed, at det sandsynligvis er Bøgen selv, der væsentligst har medvirket til de vestjydske Skoves Forfald og Undergang. Sammen med Mennesket ødelagde Bøgen, hvad der var af store Ege og Fyrretræer i den gamle Naturskov, den erobrede, hvorefter den selv ved efterhaanden at danne dødt Morlag i Skovbunden blev et Offer for Blaabær og Lyng.

Dersom man da nu, efter at Mordannelsens skadelige Virkninger for Skovvæksten kendes, ved passende Jordbundspleje kunde ophæve disse Hindringer for let naturlig Selvforyngelse — og det maa man med Nu-

---

¹⁾ Det forstlige Forsøgsvæsen i Danm.: Vrange Bøge, jvf. Hedeselskabets Tidsskrift for 25. Januar 1929.

tidens talrige Hjælpemidler være i Stand til — saa tegner Udsigten for Fremtidsskoven sig langt fra haabløs.

At Skoven tidligere har været langt større end i Øjeblikket er let paavist. Hver Gang vor lokale Skov (dens Fæller andetsteds har det paa tilsvarende Vis) nævnes i gamle Papirer, føjes gerne en Bemærkning om dominerende Udbredelse. Noget fast Tal for Arealets Størrelse gives naturligvis ikke, men Udtrykket »stor« varierer med »meget stor«, »kolossal« og lignende. Præsteindberetningen 1638 til Dr. O. Worm drager Grænsen nærmest: » . . . . Synden kirchen er en stoer skoff oc synden skoffuen ligger først Ost øster paa oc siden Amlund mod vesten . . . . «¹⁾ Naar hertil føjes, at Skovens nordøstlige Del over Møgelbjerg og Grønbjerg Bakkedrag gik i eet med Tykhøjet og Smidstrup Skov, er Omraadet i det væsentligste angivet. Gennem Aarhundreder har Skoven i historisk Tid haft sin Plads paa Bakkeknuden mellem Lindeballe Kirke — eller rettere: Engdraget kort Syd for Kirken — og Terrainsænkningen ved Aast—Amlund.

Udenfor dette sluttede centrale Parti laa saa nok flere mindre Stykker Skov. Johannes Mejers Vægkort fra 1659 og sammes forskellige lokale Kortskitser har Navnet »Herredskov« til en lille Lund i Nærheden af Sogneskallet mod Vandel; ligeledes viser nævnte Kort som ogsaa Videnskabernes Selskabs Kort (1789), at Enemærkeskoven Nord for Lindeballe By har været en Del større, end Tilfældet er i vore Dage; den strakte sig forudum ikke alene op over Bakkekammen henad Byen, men naaede ogsaa ret langt i Nordøst, hvad forøvrigt de Gamle endnu kan huske. Tillige laa der

---

¹⁾ Danske Samlinger II. Række.

sagtens Skov omkring Udmarken til Gaardene i Nørskov (»Norskoff«), vel særlig langs Smidstrupside.

Both siger 1871—72: »Lindeballe Sogn har i forrige Tider næsten ganske været dækket med Skov. Endnu i Slutningen af forrige Aarhundrede strakte Skoven sig i Længden fra Sandager i Syd til op mod Nørskov nordlig i Sognet og med Undagelse af faa Pladser fra Sognets vestlige Skel udfør Gjødsbøl til Østskellet ved Holmgaard og derfra gennem Gadbjerg Sogn op til Tøsby«.

Gaar vi udenfor Sogneskellet og spejder efter Tegn paa Skovens Sammenhæng med tidligere Skovstrækninger i det store, kirketomme Rum vestpaa, møder vi straks sikre Holdepunkter, der viser, at Lindeballe Skov er Resten af Fortidens Storskov i disse Egne. En lang Række Stednavne, af hvilke kan nævnes enkelte som Uhe Krat, Høgelund, Baastlund, Billund, Elkjær, Egsgaard, Karlskov, Sillesthoved (Skovhoved, d. v. s. fremspringende Skovparti), Filskov o. s. v. helt ned til »Skovsende« i Sønder Omme Sogn — staar tilbage, vidnende om svunden Herlighed. Og talrige Jordfund i Forbindelse med sikre mundtlige og skriftlige Vidnesbyrd samstemmer hermed.¹⁾

Det er nødvendigt saaledes at se langt ud i Vesten, thi kun derved vindes Forstaaelse af Skoven, vi har i Behold. Da Gammelskoven faldt, og de frygtelige Virkninger slog sammen over Vestlandet, lagde Fladen øde, gav Lyngen Eneret for langsommelige Tider og gjorde Tilbageerobringen til Kultur og Grøde saa ulidelig træls — da led ogsaa Lindeballe Skov ilde Medfart, men den red dog den værste Storm af. Idet Vinden og Sandet og Lyngen vestfra paa Forfølgelsen

---

¹⁾ Indberetning fra Sognepræst Schouboe, Ringive. Vejle Amts Aarb. 1927 (ved H. Kau).

efter den vigende Skov naaede det brede, med runde Aase og dybe Sænkninger stærkt sammensatte Bakkeparti her, maatte alle disse strenge, piskende Fjender standse og lægge sig til Ro. Ved Bakkedragets Fod eller halvt oppe paa Skraaningen mod Solens Nedgang stredes det sidste, voldsomme Livtag, før der kom Ligevægt. Men Blæstens vide Porte stod nu aabne, og Vindene vilde smutte længere ind, saa snart Lejlighed bød sig. Skoven indrettede selv sit Forsvar. Med Rødderne fast i den lerede og grusblandede Jordbund lukkede Træerne sig sammen tæt ude ved Randen. Med Grenene i de underligste Vridninger hen over Jorden og ind mellem hinanden, paa Knæ og med hvert Blad vendt mod Øst dannede Træerne, hvad enten det de forskellige Steder var Bøg eller Eg, i broderlig Forening, i streng sammenbøjet Skikkelse et levende Hegn, som Lyngen ikke var i Stand til at bryde igennem, men som kun Menneskene formaaede at nedhugge eller lade deres Dyr fordærve. Det er altsaa det, de til sine Tider paa visse Steder har tilladt.

Videnskabernes Selskabs Kort af 1789 tegner os Billedet af den helt igennem sluttede Skov; det samme gør Kortet fra 1786 over Lindeballe By og Mark. Ogsaa Matrikelskortene 1820 har Skovsignatur over det samlede gamle Skovareal uden andre Aabninger end nogle Engstrimler, der fra Nordvest og Sydvest skyder sig ind i Skoven, og som kaldes »Stribler«. Men mange Steder var det nu kun paa Papiret, man kunde tale om Skov her. Stubbene stod vel tilbage og markerede for saa vidt Skovens Omraade paa Pladsen og Kortet — i Virkeligheden havde man som næsten alle Vegne i Udskiftningstiden hovedsagelig fældet for Fode hvert stort Træ, man paa nogen Maade kunde gøre til Penge. Slaget var ført voldsomt igennem, og det maa have

fundet Sted kort før og efter Aar 1800. Skovforordningen af 1805¹⁾) kom for sent; havde Nedsablingen ikke været tilendebragt, vilde den jo have reddet dog nogle Strækninger fra Ødelæggelse, men saadanne spores ikke. Paa den anden Side kan Skoven næppe være fældet ret længe før 1800, thi 20 Aar senere laa Bunden endnu dækket af Græs, hvor den ikke allerede var ryddet.

1791 klagede 7 Beboere i Lindeballe By til Amtmand og Regering over at deres tidligere Husbond, Herremanden paa Refstrup, ved at sælge dem deres Gaarde havde »frataget« dem Tredieparten af deres bedste Skov. Saa vidt man kan se, drejer det sig om den østlige Del af Lindeballe Skov: Grønbjærg og Grønbjærg Mark. Arealet er ved Udskiftningen forbeholdt Godsejeren, Træet fældet, Grunden udskiftet til en Række Ejendomme og solgt.

En Udskrift af »Journal fra Matriculeringsarbejdet i Lindeballe 1820«²⁾) vil give et betegnende Indtryk af Tilstanden og Forholdene:

Gjødsbøll Bye:

Da nuværende Skove og Skovstrækninger, der under Matriculeringsarbejdet erklæres bestemte til Skovs Opelskning efter Forordning af 27. September 1805, bliver under den nye Matriculering at fritage for Skyld-sætning og disse Grænser at afsætte . . . ., saa maa jeg herved give mig den Frihed at forespørge, om der paa Gjødsebølls Byes Jorder gives nogle Skovstrækninger.

---

¹⁾ Dennes vigtigste Bestemmelser var følgende: 1) At alt Fællesskab i Skov skal ophæves. 2) At alle Skove skal fredes og indhegnes, og at ingen Kreaturer, Svin undtagen, maa græsse deri. 3) At Skovens Borthugning ikke bør være en Hovedspekulation ved Godssets Køb, hvorfor ingen, som ved Køb bliver Ejer af en Skov, i de første 10 Aar maa hugge til Salg af samme.

²⁾ Matrikelsarkivet.

som agtes indtagne til Skovopelskning og hvilke disse da ere — herom udbeder jeg mig Lodsejernes Bestemmelse her paategnet.

Gjødskraft, den 7. Juli 1820.

Ullum, Landmaaler.

Til Lodsejerne af Gjødskraft Byes Skov.

Lodsejernes Erklæring lyder saaledes:

Da vi behøver Græsningen af vore Skovlodder, saa ønsker vi ikke, at samme under Matriculeringsarbejdet skal behandles som Fredskov.

Gjødskraft og Trøgelborg, den 8. Juli 1820.

*Jens Sørensen. Christen Jensen. Peder Hansen.
Gottfred Leemann. Inger Hans Datter. Niels Kristian Hansen.*

Til Lodsejerne af Amlundgaard, Wester- og Øster Aast Byes, Brændgaard Byes og Sandagergaards Skove.

Da nuværende Skove og Skovstrækninger, der under Matriculeringsarbejdet . . . ., saa forespørges Lodsejerne herved, om der paa deres Jorder gives nogle Skovstrækninger, som De agter at indtage til Skovopelskning, og hvilke disse da ere, derom udbedes Deres Bestemmelse her paategnet.

Wester Aast, den 22. Juli 1820.

A. Hauberg.

Paa foranførte er modtaget følgende Erklæring:

Vi undertegnede Ejere af Amlund, Vester Aast, Øster Aast og Brændgaards Skove kan ikke undvære vore Skove til Fredskov.

*Jens Pedersen, Amlund, Tonnis Christensen, Hans Jacobsen,
Jon Jensen i Brændgaard Bye, Hans Christian Hansen,
Hans Gydesen, Michel Sørensen og Niels Jørgensen i Wester
Aast Bye, Ander[s] Jensen, Peder Hansens Arvinger og
Henrick Hansen i Øster Aast Bye.*

Lindeballe Bye:

I Følge Rentekammerets Instruktion, der er givet for Matriculeringen, skulde jeg herved . . . . af Lods-ejerne til den paa Lindeballe Byes Grund værende udskiftede Skov all'ordre Erklæring: om nogen af Ejerne agter af Skoven at indtage noget til Fredning og da paa hvilken Maade, paa det at saadant kan blive mig forevist . . . .

Lindeballe, den 15. Juli 1820.

N. Mortensen.

Paa foranførte er meddelt følgende Erklæring:

Vi agter ikke at indtage noget til Fredning, men paa bedste Maade at holde Fred over samme, fordi ingen Græsning finder Sted. Dette attesteres herved af os paa Byens Vegne.

Datum ut sic.

P. Larsen. Peder Sørensen. Hans Pedersen.

Gaardene i Lindeballe By ejedes ved denne Tid af Peder Larsen, Mads Larsen, Knud Sørensen, Peder Christiansen, P. Sørensen, Hans Pedersen, Søren Thomsen, Niels Johansen, Peder Thomsen, Karen Margrethe Eriks Datter, Thue Madsens Enke.)

Der blev altsaa ingen Fredskov denne Gang. Senere, vistnok navnlig i 1870'erne, indtoges en Del Skovloder under Fredskovforpligtelse, og nu efter Verdenskrigen kom flere til.

Det kunde af anførte Erklæringer at dømme tegne ret lyst for Lindeballe Bys Skove, bedre end Aast og Gjødsbøls. Man vil »paa bedste Maade« »holde Fred over samme«, og »ingen Græsning finder Sted«. Ikke desto mindre formede Udviklingen sig netop lige saa kritisk her som der. Gamle Thue Madsen i Lindeballe, hvis Skov var en af de største og bedste, har ofte for-

talt, hvorledes man i hans Formands Tid, omkring 1830, over hele Strækningen slog Græs med Le og vejrede det til Hø, og man formaaede ikke at finde et Træ stort nok til, at man deraf kunde faa en Lægte.

1823 skrev den udmærkede Landøkonom Carl Dalgas, Aldebertsminde ved Vejle, til Landhusholdningsselskabet bl. a. om Skoven i Lindeballe: »Lindeballe Sogn har betydelige Skove, men som man, efter hvad der forsikres mig, af al Magt stræber at ødelægge, saa at om et halvt Hundrede Aar maaske ingen Skov vil findes der mere«. ¹⁾ Senere kom han ind paa samme Emne og raadede stærkt Regeringen til at anvende nogle af de Penge og det Arbejde, som medgik ved Statsplantagerne i Randbøl Sogn og andre Steder, paa Lindeballe Skov for at redde denne fra fuldkommen Undergang.

Et lignende Vidnesbyrd har man i en Udtalelse af Hedeselskabets Stifter: »Ved Lindeballe var der i forrige Aarhundrede en kolossal Skov, der som et mægtigt Bolværk paa Toppen af de høje Bakker fangede eller mildnede de skarpe Vestenvinde . . . ., og den dannede omtrent eet Hele med Tykhøje og Smidstrup Skove. Nu bestaar den kun af Stumper og Stykker, tilmed slet passede«. ²⁾

»Stumper og Stykker«! Ja, der var jo altsaa ryddet.

Blæsten og Lyngen, Øksen og Leen, Dyrenes bidende Tand — nu ogsaa Hakken og Ploven! Sandelig, Tiderne var onde, Anfaldene svære. Rydjærnet gav Skoven ulægeligt Saar. Saa længe dog Roden stod fast, spirede der Liv; da den væltedes i Vejret, blev alt Haab lukket ude.

---

¹⁾ »Vejle Amt«, 1. Bind af Landhusholdningsselskabets Amtsbeskrivelser, København 1826.

²⁾ E. Dalgas: Geografiske Billeder fra Heden. 1867—68.

Foran er et Par Gange fremhævet det smukt afrundedes i Skovens tidligere Form; den uregelmæssige, særdeles uheldige Figur, Skoven nu har, er Rydningens Værk gennem de sidste hundrede Aar, nærmere bestemt i Tidsrummet 1820—1870.

Tager vi hvert Distrikt for sig og begynder ved Lindeballe Skovs Nordside, finder vi, at et stort Stykke af Lindeballegaards Vestermark er ryddet Skovbund, Pagh Jensens, P. K. Pedersens og H. Jørg. Jørgensens Gaarde ligeledes. Det var naturligvis slemt nok, at disse Ejendomme gik tabt for Trævækst, men de udgjorde Skovens Yderside og havde rimeligvis siden den almindelige Nedhugning ikke haft Kraft nok til at bære ny Bevoksning frem; i det højeste kunde her træffes spredte Kratpartier og forkrøblede Buske, som jo ganske vist dog ydede noget Læ for Opvæksten længere inde, og altsaa endnu havde deres Betydning. Langt mere skæbnesvangert var det imidlertid, at man ved Rydning skabte den brede Flænge mellem Lindeballe og Aast Skove, som gav en lang Række Ejendomme Plads, men ogsaa blev Blæstens aabne Vej ind til Skovomraadets dybeste Kroge. Fra Nordvest mod Sydøst og Øst ryddedes det Bælte, hvor følgende Ejendomme ligger: Jens Th. Jørgensens, P. J. Pedersens, Rasmus P. Rasmussens, Christian Jensens, Stavnkjær (hed i gamle Dage Stavnkjærhus, men blev ved Rydning paa begge Sider af Aast-Vejen til en anselig Gaard), Benned Jensens, Johannes Johansens, Mosegaard (delvis, Resten opdyrket Mosejord), Jens Christian Larsens, Valdemar Modvigs, Hans Nielsens og tildels Søren L. Sørensens. Naar undtages P. J. Pedersens Ejendom, der hidrører fra Amlund Skov, er alle de nævnt Ejendomme komne fra Lindeballe Skovdistrikt.

Amlund Skov var ved Matrikuleringen 1688 sat til 3 Td. 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Skovskyldshartkorn, medens Ager- og Engshartkornet udgjorde 4 Td. 4 Skp., da Gaarden 1782 købtes af Peder Poder havde den kun 3 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Skovskyldshartkorn; Ager- og Engshartkornet var forhøjet til 5 Td. 2 Alb. — en stor Del af Skovomraadet var altsaa nu opdyrket.

Ligeledes er det gaaet stærkt ud over Gjødshøj Skov: Valdemar Knudsens Ejendom, Kr. Mortensens, Hans Raabjergs, Marinus Sørensens, Jens Nielsens, Hans Sørensens, Karl Henriksens og Otto Hansens Jorder stammer helt eller delvis herfra. Skovskyldshartkornet reduceredes fra 2 Td. 2 Fdk. 2 Alb. til 4 Skp. 2 Fdk. 2 Alb.

Aast Skov, som nogenlunde har bevaret sin sluttede Form, og som den Dag i Dag er bedst ved Magt, led knap saa meget. Der er ryddet nogle Agre — Vest for Vejen — under Aastgaard, kaldet Egebjerg, og paa den anden Side af samme Vej faldt en Del Skov, da Arealet omkring »Kornhave« ryddedes. Nede ved Mejeriet er der ryddet nogle Skovstykker. Af Søren Gydesens og Niels Peder Gydesens Skove ryddedes ogsaa flere Strækninger i Yderkanten. Men selvstændige Ejendomme opstod ikke ved Rydning her.

Naar til alt dette føjes, at talrige »Stribler« og »Rundinger« (henholdsvis smalle og brede engagtige Partier i Skoven) ligger indtagne til Græs, vil man have Grundlag nok til Forestilling om, at Skoven er bleven mindre med Tiden.

Beretningen — denne triste Historie om fortsat Nedgang — burde nu kunne fæstnes lidt nøjere med faste Tal, men saadanne er, som før sagt, vanskelige at faa fat paa. Pontoppidans »Danske Atlas«, Yonges »Ludvig Holbergs Geografie« og Arent Berntsens

»Danmarckis oc Norgis Fructbar Herlighed« varierer Temaet: »Udi dette Sogn ligger en stor Skov«. Carl Dalgas siger» betydelige«, Oberst Dalgas: »i forrige Aarhundrede kolossal«, et andet Sted: »i forrige Aarhundrede over 1200 Tdr. Land, men nu er reduceret til 500 Tdr. Land, meest af ringe Beskaffenhed« (skrevet 1883).¹⁾ Trap 1859 har: »ca. 1000 Tdr. Land«, hvorhos tilføjes, at Indvaanerne finder deres væsentligste »Underhold ved Agerdyrkning, da den i Sognet værende Skov kun afgiver et meget ringe Udbytte«. Trap 1875: »ca. 1000 Tdr. Land Skov« og samme Bemærkning om Indvaanernes Underhold og Skovens Udbytte. Trap 1896: 798 Tdr. Land Skov, »Sognet har haft langt mere Skov tidligere«. I den Dur springer Tallene. Men Dalgas' 500 Tdr. Land er for lidt; saa langt ned kom Skoven aldrig. Efter nyeste Vurdering — til Ejendomsskyld — ligger Størrelsen omkring ved 600 Tdr. Land; dog maa dette vistnok ogsaa være lavt regnet, ellers er Traps Angivelse 1896 for rigelig, thi i de 20 Aar, som ligger imellem, har Skoven ingen Afgang haft, snarere er der hist og her lagt en Del til. Det sikre er, at Skoven nu findes i god Vækst. Træ har faaet Værdi, det er for dyrt at rydde; og vilde nogen alligevel tage Skridt dertil op ad de stejle Skraaninger, maa han snart give tabt: alt tilbageværende Skovland er enten høje Bakkedrag, dybe Lavninger eller vandrigt Terræn.

Skovens fornemme Karakter i Velmagtsdagene faar bedre end ved de genstridige Tal sit Udtryk i den Omstændighed, at Lindeballe under Herremændenes Regimente havde en Skovfoged. Dette siger en stedlig Tradition, og Skødet paa Engelsholm Gaard med un-

¹⁾ Fortids- og Fremtidsskovene i Jyllands Hedeegne. (Udsnit af Hedeselskabets Tidsskrift 1883—85.)

derliggende Gods af 28. December 1730 nævner en Skovfoged i Lindeballe By: Jens Christensen, og Folketællingslisten 1787 har ligeledes en Skovfoged: Niels Skoufoged. Det siges forøvrigt, at der ogsaa boede en Skovfoged i Gjødshøl. Maaske har der været to; skønt det var næsten for meget, thi Skoven betød vist ikke saa særlig meget som Indtægtskilde for Ejeren. Den tilhørte skiftevis Engelsholm, Haraldskær og Refstrup, og kunde altid bl. a. dog bruges ved Magelæg med andre Ejendomme. Det fortælles ogsaa, at den som Fadergave en Gang gik fra Engelsholm til Haraldskær eller omvendt. Hvad skulde for Resten Herremændene paa Engelsholm, Haraldskær og Refstrup gøre ved Skoven der langt ude i Lindeballe Sogn andet end lade den ligge. Hvor kunde de finde Afsætning paa Træet, hvis de vilde lade det fælde, hvad ikke gerne var Tilfældet med store Skovejere i den rigtige gamle Tid. Vejle, eneste Købstad og Stabelplads, laa alt for fjern. Det Træ, Borgerne i Byen behøvede, og det, man udskibede herfra, hentedes nærmere ved. Vejle Amt var jo altid skovrigt. Bønderne i Nabosognene tærede næppe ret meget, saa længe der var Skov flere Steder under Horisonten, men efter at Skoven paa Lindeballeknuden stod ene tilbage, skuende ud over Fattigdom og Øde til alle Sider, langt, langt i Syd, Vest og Nord — blev der Tilløb og Efterspørgsel. Hver smuk Gavntræ, Stolpe og Spænde maatte hentes her. Da fik Skovfogeden travlt, ikke saa meget maaske med at tage mod Penge just, Vagttjenesten har sikkert taget større Del af hans Tid. I økonomiske Brydningsperioder kommer Lov og Moral ofte tilkort. Skovtyveri blev en ligefrem Næringsvej. Gamle, nedarvede Forestillinger fik atter Overhaand: er ikke Skovenes vildtvoksende Træer ligesom Fuglene under Himlen

og Fiskene i Havets Vand ingens — eller alles? Endnu vises en Vej gennem Lindeballe Skov: »æ Tyvvej«; den er baade dyb og bred, i sin Tid meget brugt. Gjødsebøl, Amlund og Aast Skove havde naturligvis ogsaa svært Rykind. Hver Mand vidste det, og i en sløj Tid gav det Samtalestof og Spænding, vaagen og i Drømme: Fantasien havde noget at arbejde med. Gotfred Skovtrine laa en Nat i sin Seng, hvad han vel gjorde saa tit; han sov, men pludselig paakom der ham en vedholdende og inderlig Latter. Omgivelserne undredes; hvad fejlede Manden? Snart gik dog Latteren over i Tale: »Nu har de Førstballere været inde i Mølleskoven og stjaalet et Læs Træ, og saa væltede de nede ved Vadsted«. (Mølleskoven var et Stykke af Aast Skov under Gjødning Mølle; »Vadsted«: Overgangen over Mørup Bæk.)

Selvfølgelig drev man ogsaa ærlig Handel, og her førte Lindeballerne selv an. Man forarbejdede forskellige Redskaber af Træ og drog til Markederne i Vesterengen, helt ned til Dalager, Borris Sogn, og paa Vorbasse Marked solgtes ligeledes en Del. Nogle synes særlig at have leveret Planker til Vogndele; adskillige Steder ses i Skoven Rester af Savkuler, d. v. s. gravede Huller, hvor man væltede de store Træstammer ned og savede, idet en Mand stod oppe over Træet og en nede i Graven; sammenlign Stednavnet Savskov.

— — —

Man kan vel egentlig kun bedømme Skovens Tilstand efter det Syn, den afgiver, det Trækvantum, den formaar at frembringe. Men Betragtneres Maalestok kan jo være noget forskellig. Naturligvis vil en Øbo eller anden Østerlænding, hvis Øjne er indstillede paa frodig Fylde og vejrstræbende Højde, se ovenover Toplinjen her, medens Vestjyden, mindre fordrings-

fuld, maa finde Trævæksten overmaade tilfredsstillende. Hvor skal man staa for at se ret? Hvad skal man sammenligne Skoven med? Ved Siden af de fjærne Naboer langs Bælte og Sunde falder den straks igennem, i Forhold til de tabte Skovegnes fattige Krat viser den Rigdom. Hist nødes man, før Dommen falder, til at erindre om formildende Omstændigheder, her ligger det nær at indrømme Jordbundens heldige Art. Lad os da kort drage begge Dele i Minde.

Hvad der særlig virker neddæmpende paa Skovens Vokselyst opad er den udsatte Beliggenhed. Bakke- dragets Gennemsnitshøjde er mellem 120 og 130 m (højeste Punkt 137 m), medens mere end Halvdelen af Øerne og Jylland ligger under 30 m. I vore Dage yder vel Nyplantningerne ude omkring noget Underlæ, men for hundrede Aar siden, da Skoven atter skulde gro op efter de store Hugster og just trængte mest til Skærm, var Vejle Vesteregn aldeles blottet for Trævækst. En Forfatter, som gerne vil fremme Plantnings- sagen blandt Befolkningen og derfor spejder efter opmuntrende Eksempel at pege paa, kan ikke finde andet end to Popler ved Sønder Omme Kro; Tallet er jo ikke imponerende, men Poplerne er høje, og han synes, de bør vække Eftertanke hos enhver alvorlig Tilskuer. — Naar Skoven kunde rejse sig under saa isolerede Forhold, medens Vestenvinden var usvækket, maa dens Kaar være langt bedre nu.

Ved Siden af den udsatte, høje Beliggenhed maa det tillige fremhæves, at Stedets Klima er temmelig ublidt, koldt og vaadt. Middeltemperaturen, C^o (1874—1905 og Nedbøren, Millimeter, 1874—1905 var i Midtjylland:

	Vinter	Foraar	Sommer	Efteraar	Aaret
Temperatur	÷ 5	5,2	14,5	7,2	6,6
Nedbør	130	119	220	192	661

»Midtjylland« er her ¹⁾ Høllund Søgaard (Nord for Brørup), Givskud og Vium (nær Viborg). Da Lindeballe ligger i det sydlige Midtjylland, omtrent midt imellem Høllund Søgaard og Givskud, blev Sognets Temperaturtal lidt gunstigere end de anførte, der er Middeltallet for nævnte tre Stationer. For Nedbørens Vedkommende er »Midtjylland« Vium og Vester Palsgaard. Oplysninger mangler fra sydligere Stationer, men idet Salmonsens, 2. Udg. Bd. V, 1926, for Vestjyll., Midtjyll. og Sydjyll. har Aarsnedbør 680, 651, 715 mm, og disse Tal sammenholdes med ovenstaaende 661, faar vi omkring 680 som det nogenlunde rigtige Udtryk for vor Middelnedbør. Det vil med andre Ord sige, at Egnen har den næstlaveste Temperatur og den næsthøjeste Nedbør i Landet, hvilket igen udtrykker et Misforhold mellem den ringe Varme og den store Regnmængde, som flere Skovtræer, ikke mindst adskillige Naaletræer, deriblandt Rødgranen, og Bøg reagerer ret stærkt imod. Hertil kommer endvidere, at forholdsvis store Temperatursvingninger, bratte Overgange i Vejrliget hyppigt indtræder ved Foraar og Efteraar og volder Skade paa flere Arter af Naaletræ samt Bøg.

Til disse uheldige Faktorer maa endnu føjes, at Grundvandet næsten alle Vegne i Skoven staar højt; saavel Lavningerne, de mere jævne Skraaninger som stejle Bakkesider er sædvanligt meget vandrige, og da tilstrækkelig Afgrøftning de fleste Steder hindres af det sammensatte, uregelmæssige i Terrænet og ved Skovarealets Udskiftning til mange forskellige Ejere — bliver ogsaa dette nedsættende paa flere Træarters gode Udvikling: igen navnlig Bøg og Naaletræ.

---

¹⁾ A. Oppermann i »Det forslige Forsøgsvæsen i Danmark, VI.«, og i Hede-
selskabets Tidsskrift Nr. 1, 1929.

Sitkagranen synes at være det Naaletræ, der bedst kan klare sig, men den er nogenlunde ny i Lindeballe Skov. Rødgranen indtager en langt større Plads. Hvor den ikke netop er plantet paa højliggende, tørre Steder, ser den gennemgaaende lidt medtaget ud, ofte angrebet af Rodfordærver og Naalesvamp, desuden mangen Gang mosset paa Stamme og Grene. De to sidste Daarligheder iagttages mest fremtrædende, hvor Voksestedet er fugtigt og Træbestanden tæt. Rettidig og kraftig Udtynding kan vel hjælpe betydeligt til bedre Sundhedstilstand Bevoksningerne igennem, men Træpleje og Jordbundspleje er her som saa mange Steder den private Skovdrifts svage Sider. Fra gammel Tid, da Bestanden saa godt som udelukkende var Løvskov og Plukhugst den almindelige Brugsform, er man vant til, at Skoven omtrent kan passe sig selv. Efter at man — navnlig under Verdenskrigen — kom ind paa ved Renhugst at afdrive større samlede Pletter og altid derefter kultivere med Rødgran, er mere rationel Behandling blevet nødvendig. Adskillige Skovejere har derfor ogsaa i de senere Aar søgt forstlig Bistand, dels hos Statens tilsynsførende Skovrider, dels hos Vejle Amts Skovdyrkningsforenings Konsulent. Ogsaa overfor Sygdommen Rodfordærver skulde en tidligere og stærkere Udtynding kunne hjælpe, idet vi i Kampen mod denne Plage har en Forbunds-fælle i Egnens lave Vintertemperatur, der lader Jorden være frostbunden gennem Vinterens Stormperiode. Da Sygdomsspirerne trænger ind gennem Rodnettet, naar de fine Rødder ved Træets svajende Bevægelse sønderrives og ødelægges, vilde tilstrækkelig og skønsom Tyndingshugst, der efterhaanden gør Træerne rodstærke, ogsaa her gavne betydeligt og i Længden give os et friskere Billede af Skoven.

Vi maa nævne endnu et Forhold, som hæmmer Skovens naturlige Udvikling. Før er dvælet ved det forrevne, hullede Indtryk, Skoven gør efter Rydnin-
gerne. I samme Retning virker alle de mange Eng-
strimler, og den Omstændighed, at Sognets vigtigste
Vejnet gennemkrydser Skovarealets midterste Strøg,
bidrager sit til, at Aabningerne bliver end større. Det
tør være indlysende for enhver, hvor skadelig saa-
danne Aabninger er for Liv og Grøde i Skovbunden.
Paa vindudsatte Lokalteter vil Jordlaget efterhaan-
den udtørres, Regnorme- og Bakterievirksomheden
ophører, den tidligere frugtbare, mørke, grynede,
smuldrende Muld bliver fast og død, og den naturlige
Foryngelse kan ikke længere finde Sted; Planternes
Affald bindes ved Rødder og Svampemycelier sammen
til en sejg Filt, der dannes Morlag, en Vegetation af
Lyng eller Blaabærris o. l. indfinder sig, og ovenover
denne Skovbund staar Bøg og Eg i Stampe. Den Slags
Pletter har Lindeballe Skov desværre altfor mange af.
Men en anden, mindre paaagtet, dog maaske endnu
mere betydningsfuld Uregelmæssighed præger vor
Skov, nemlig Kronetagets hyppige og skarpe Afbry-
delser. Jordbundens varierende Beskaffenhed fra
Mergel og Ler til Kvantssand og Kærdannelse frem-
bringer en saare uensartet Bevoksning, hvis Toplinie
findes særdeles bølget, og det stærkt vekslende Ter-
ræn med høje Aase og dybe Kløfter hjælper til at gøre
Kronetaget ujævnt. Hertil kommer igen de talrige
Aabninger rundt om i Skovens forskellige Partier, hvor
Vinden kan finde en Vej at slaa ned igennem. Det vil
altid være Skovdyrkerens Opgave og Maal for Skov-
plejen at faa et jævnt Kronetag frem, og naar Skoven
er under samlet Styre, kan dette i de fleste Tilfælde
lade sig gøre; adskilligt vanskeligere, ja ganske umu-

lig bliver Bestræbelsen i et Omraade, som her med mange Ejere, hvis Skovskifter oftest er af mindst heldig Form: lange og smalle. Under saadan Udstykning vil den enkelte Ejer, selv om han er nok saa omhyggelig med sin Part, være udsat for pludselig Forringelse deraf ved Naboens Dispositioner.

Naar Lindeballe Skov trods alle disse nedtrykkende Faktorer alligevel maa siges at frembyde et smukt Billede af ret frodig, mærkværdig sammensat Bevoksning — har dette sin Aarsag i Jordbundens temmelig gode Art. Underlaget er hovedsagelig Mergel og Ler. Mergelen kommer ofte helt op i Overfladen, ellers dækkes den af Ler, Grus og stundom Sand i forskellig Mægtighed. Enkelte høje Bakkerygge kan vel være noget tørre, men overvejende maa Skovomraadet siges at være meget vandrigt.

Som allerede nævnt er Bevoksningen udpræget blandet. Bøg udgør for Tiden Hovedtræet, men Egen synes afgjort at trives bedst; især paa de lidt lavere Afsatser ned mod Terrænets Bund viser den en Frodighed, der ikke kan andet end vække Opmærksomhed. Hvis man lod Egen faa tilstrækkelig Tid — Omdriften er altfor kort — vilde den sikkert kunne danne endogsaa meget smuk Bevoksning her. Men Kampen for Tilværelsen er haard. Bøgen trænger stærkt paa, og sædvanlig naar Egen ikke nær den Alder, da Frugtbarhed paa Agern er størst, saa Foryngelsen foregaar vanskeligt. En af Skovens største Ege — i Amlund Skov — maalte ca. 95 cm. i Diameter, da Træet nylig fældedes. Fortidens Kæmper var naturligvis en god Del større. I Kulkjær ligger Resterne af en gammel Eg væltet om i Mosejord (Sydøst—Nordvest), med en Diameter paa ca. 1,20 m; da det kun er Kærnen, som er bevaret, og da Stammestykket (10½ m) omtrent har

Parti fra Aast Skov.

Parti fra Gjødsbøl Skov.

nævnte Bredde paa alle Punkter i Længden, forstaar man, at Træet oprindelig maa have været baade tykkere og meget højere, end Ege nu bliver i denne Egn.

De fire Prøver af Trækul, som vi saa Side 58, antyder Sammensætningen af Skovens tidligere Bevoksning.

Det bemærkes, at de tre første Prøver hidrører fra Skovens Nordskraaning, hvor Jordbunden er skiftende fra lerblandet Grus til Kærdannelse ovenpaa Sand. Trækulsprøve Nr. 4 er taget i Sydsiden af Aast Skov (Eskild Nielsens Skifte). Men man ser altsaa, at Træbestanden paa vedkommende Tidspunkt omtrent har været som Nutidens. Ask (sammenlign Stednavnet Eskjær) har før været Skovtræ her — det vilde sikkert gavne Skoven som Helhed, om alle de mange Engstykker igen blev fyldt ud med Ask. Lind mangler i samtlige Trækulsprøver.

Blandt de mange synlige Rester af gamle Kulgrave, som ses rundt om i Sognets Skove — navnlig paa Syd-hælden mod Aast (Eskild Nielsens Skov) og langs Lindeballe Skovs nordre Skraaninger, men tillige adskillige andre Steder, f. Eks. i »Snedkerskoven«, omkring Kulkjær o. s. v. — synes der at kunne skelnes mellem to Typer: en kredsround Grube, nedgravet i Jorden med ca. 1,25 m Tværmaal, omgivet af en lav Vold, saa Anlægget ligner en skaalformet Fordybning, og en langagtig Mile; opbygget over Jordsmonnet og tømt for det væsentlige Kulindhold tegner den sig som en svag kuplet Tue paa Skovbunden. De to Former ligger ofte tæt sammen, og dog repræsenterer de sikkert hver sin Tid. A. Oppermann er tilbøjelig til for Danmarks Vedkommende at henhøre Gravbrændingen til Oldtiden og Middelalderens Begyndelse; Milebrændingen, som paaviselig er ældgammel herhjemme, skulde

da fra et Tidspunkt før eller senere i Middelalderen have afløst Kulbrænding i Grav og ført Kulproduktionen op mod vore Dage.¹⁾

Et Glimt fra Storskovens Dage kom frem ved Tørveskæring 1917 nede i det Lavdrag, der omgiver Bavnegaards Jord mod Nord ikke langt fra »Enemærkeskoven«. Man opgravede en stor Flække af et mægtigt Fyrretræ, som med sin knudrede Barkflade afgav det prægtigste Syn. Et særligt knudret Stykke blev savet fra og tjener nu som Dække over Gaardens Brønd.

De gamle i Sognet fortæller gerne, at deres Fædre berettede om stedlige Træer, der var større, end man kunde have dem mellem Vognkæppene, naar de skulde køres bort. Det var meget ønskeligt, om en og anden Skovejer vilde lade nogle af de Ege og Bøge, som nu er ved at blive høje og tykke, henstaa i Fred, til det yderste Maal af Alder og Kraft naaedes. Ikke alene har saadanne store Træer, enkeltstaaende eller samlede i Grupper, en egen Skønhed, men de danner tillige et Ideal for Skovdyrkerne at se hen paa. Hvis intet hæver sig over det middelgode, bliver dette let, som Oppermann siger, en Norm for Skovdriften. Man slaar sig til Ro med, at Skoven ikke kan yde mere, og der er kun et Skridt fra middelgodt til middelmaadigt. Hvilken Værdi ligger der ikke i at have en ideelt dreven Mark for Øje, men netop det samme gælder med Hensyn til Skoven; ogsaa her trænger man til Idealer at stræbe hen imod.

Dalgas nævner,²⁾ at han har kunnet se Lindeballe Skov fra Hjøllund Krat, fra Paatbøl Banke — begge

---

¹⁾ A. Oppermann: Vort ældste Kulsvieri. Det forstl. Forsøgsv. VII, B. 2. Hæfte. 1924.

²⁾ »Geografiske Billeder fra den jyske Hede.«

Steder 4 Mil borte — og fra Egerisbanke paa 6 Miles Afstand. Saaledes spejder Folk i træfattige Egne efter den Skov, der minder dem om, hvad de har mistet. Med Savnet og Modsætningen som Baggrund formes det Skønhedsbillede af »Danmarks vestligste Bøgeskov«, man træffer indprentet i Menneskers Bevidsthed langt omkring.

Afstand lægger gerne lysere Skær over Forholdene, end Virkeligheden paa nært Hold kan svare til. Bøgeskoven her holder fuldt ud, hvad den lover, og det vil den vedblivende kunne være i Stand til, saa længe Løvtræet gives størst Plads paa Højderne. Mængt og meget har enhver anden Løvskov maaske lige saa godt: Bøgens unge Pragt ved Foraarstid, Sommerens Blomsterflor, Vinterens Afsløring af store Træers Form og Kraft, Solens legende Glimt paa Blad og Bark, paa Bær og Bregne, paa gamle Stubbes grønne Mos, Dyrenes Puslen, Bækkens Fald, Planternes kryrede Duft, Skovdyhets Stilhed og Fred. Lys og Skygge i Skifte over Vejbanens langsomme Sving, Grøftekantens Fletværk af Hassel og Tjørn, af Brombær og Hindbær, Gedeblad og vilde Roser — skønne vilde Rosenbuske med Blomst og Hyben røde af Sol. — Alt dette er fælles. Men een Ting er karakteristisk for Lindeballe Skov: den forunderlige Blanding af alle Slags Træer og mangfoldige Slags Planter, krybende og klatrende og dem, der gaar i Vejret, ind imellem og ved Siden af hverandre. Paa enhver Aarets Tid lægger dette herlig Skønhed over Skoven, vidunderligst i Senhøstens Dage, naar Farver i alle Fortoninger smelter sammen til en gylden Krone over Bakker og Dale.

Egnens Præg skyldes ogsaa i fremtrædende Grad selve Landskabets Linjer, de stærke og dog saa rolige Drag. Hvor Øst og Vest mødes, opstaar tit interessante

Dannelser, smukke Partier; midtjydsk Bakkeland har ikke større Vidde, mere yndefulde Enkeltheder indenfor hele den harmoniske Opbygning end paa dette Sted.

I nogen Maade beror det Indtryk af uberørt Natur, man her modtager, desuden i den Omstændighed, at der bag Grønsværet, under Skovens Skærm bevaret for Udslettelse, kan træffes de talrige Spor fra Fortidsslægternes Liv og Færden. Naar næsten alt staaer i Forandringens Tegn, er det velgørende og underligt dragende at staa overfor en Plet, hvor det skiftende kun svagt mærkes.

Den, som vil gæste Lindeballe Skov, maa selv op-søge alt dette. Ingen Turistforening har gjort Sagen let ved afstukne Færdselsruter eller anden Vejledning. Opdagelsens Glæde er da ogsaa saa meget større, end hvis han havde vandret efter mange Fingerpeg.

Man skulde jo tro, at Skoven og Eggen efter hele den herskende Natur havde en ret kraftig Vildtbestand. Dette er dog ikke Tilfældet. Raadyret lever vel et regelmæssigt Familieliv her, men generes meget af Jægere og Hunde. Ræven klarer sig bedst. Skovduen høres og ses overalt. Skovskaden forekommer, ligesom de fleste Smaafugle finder gode Betingelser i Skovens mangeartede Buske.

Skjult for det almindelige Øje rører der sig i den gamle Blandingsskov et rigt Insektliv. En værdifuld Skildring heraf har Entomologen, Sognepræst, Dr. Hoffmeyer givet i følgende Afsnit. Jeg maa for denne venlige Hjælp udtale min bedste Tak. Som Baggrund for Insektverdenens Forhold her, meddeler Dr. Hoffmeyer, en Omtale af Skovens Flora.

FAUNA OG FLORA I LINDEBALLE SKOV

Af Dr. theol. *Skat Hoffmeyer*, Raarup

DE fleste insektsamlere kender til at bruge et generalstabskort. Den vigtigste brug af det er ikke just, når man er ude på ukendte egne, men det er om vinteren, når man sidder i sin stue og lægger planer for næste sommers udflugter! Så går man landkortet igennem tomme for tomme for at finde nye »lokalteter«, som tør antages at være »gode«, — det vil sige rige på sjældne dyr.

Sådan gik til, at jeg ifjor vinter fik øje på skovstrækningen syd for Lindeballe. Et højt liggende terræn, løvskov til trods for den ret vestlige beliggenhed, med hede i nærheden og mosedrag op igennem skoven, — så meget sagde kortet, og det måtte være værd at undersøge. I sommeren 1928 var jeg da derude på enkelte korte besøg, — og om alt går vel, vil jeg ofte komme der for fremtiden. For jeg blev ikke skuffet. Ganske vist var 1928 en yderst elendig sommer for insekter (og insektsamlere), men til trods for det gav Lindeballe hæderligt udbytte; og man ser iøvrigt strax, at lokaliteten er noget for sig.

Da mine undersøgelser altsaa lige er begyndt, er det jo i grunden altfor tidligt at tale om dem. Men nu

skal denne bog ud, og jeg skal da gjerne skrive nogle få sider om mine foreløbige indtryk — og endda sige tak til, at jeg får lov at gøre det.

— — —

Denne skovstrækning er absolut noget for sig. Sammenligner man den med de andre skove på egnen, ser man strax forskellen. Lige i nærheden er Tykhøjet Krat og skoven på Møllebjerg nærmest blot plantager af nåleskov; skoven ved Gadbjerg station er en løvskov, men af ganske anderledes »østligt« præg, — minder mere om skovene syd for Jelling. Længere mod syd har vi rene plantager som nede ved Frederikshaab. Mod nord er der et meget interessant skovparti ved Øster Nykirke; men det har (for så vidt det ikke er p l a n t e l fyr og gran) karakter af k r a t : det er væsentlig eg og bævreasp, der kun hist og her bliver til mere end velvovent pur; i sammenligning med det er Lindeballe virkelig s k o v.

Naturligvis ligger særpræget ved Lindeballeskovene ikke i, at de indeholder andre træer eller planter end andre danske skove. Det vilde være at forlange for meget. Nej, særpræget ligger i de vidt forskellige ting, der her har sat hinanden stævne. Her gror granvoxen bøgeskov med lyng i bunden; her er hele partier af trøskede elle og birke lige op ad sirlige avnbøge; i skovbunden mødes store masser af kristtorn, til tider i herlige eksemplarer, med grønne flader af blåbær og den sjældne fruebær. At egeskoven ikke er ganske almindelig, fremgaar af det forhold, at bevoksningen saa godt som udelukkende er vintereg; hist og her forekommer egetræer med mægtige betræk af lav og mos, som indhyller ikke blot stammerne, men grenene, ja, de yderste kviste. I passende belysning kan

farvespillet over sådanne partier veksle fra dybeste stengråt til det spanskgrønne.

Og indenfor skovterrænet støder man på den ene lille mose efter den anden; de er endda indbyrdes ret forskellige. På langs op igennem skoven går en mægtig kløft — nu skæmmet af ledningsmaster — med grønne enge; syd for en tør hedemose med lyng og mosebolle og tyttebær; her dufter af pors; og sér man godt efter, finder man den fine lille rosmarinlyng; her har Horsegøgen sin rede.

Men mest holder jeg af en lille mose ved Brudpytbanken omtrent midtvejs i terrænet til venstre for vejen fra Lindeballe til Aast. Her er atter pors og mosebølle, blåbær og tyttebær; her blomstrer den gule benbræk, og tranebærren ligger på mospuderne med sine sytrådfine stængler og yndige lyserøde kroner; og imellem det hele knæhøj lyng. Terrænet er stærkt op-og-ned, med mange vandhuller, så der er vanskeligt at færdes. Her fangede jeg i juni den sjældne lille nat-sværmer *Anarta cordigera* Thnbg., som kun kendes fra få steder i landet og regnes for en »istidsrelikt«; forvingerne er blågrå med en stor hvid plet, bagvingerne gule med sort rand. Den er meget køn men flyver som en flue, så den er svær at fange, — og terrænforholdene er som sagt ikke de bedste. Dertil kommer, at den mose i juni var ualmindelig godt be-lagt med hugorme. Jeg holder ellers meget af hugorme, — de kan være så kønne, når farven er mørk eller sandgrå; men disse var af en ækel gul kulør. De lå rullet rundt om sig selv med hovedet i midten og lignede friske kokasser, — og stirrede ondt på mig, når jeg sprang rundt efter *Anarta*'en.

Selvfølgelig er de sædvanlige »Blåbær-dyr« at finde ude i Lindeballe, *Bomolochafontis*, *Epione*

advenaria, *Acidalia remutaria*, *Lygris populata*; og jeg skal nok finde adskillige af de sjældnere arter efterhånden. Men man ser også et så udpræget bøgeskovs-dyr som det store Natpåfugleøje *Agliatau*. Ved bævreaspene kan man jage den sjældne *Epione parallellaria* Schiff. op; den findes netop på steder, som vi samlere regner for »gode«: ved Bjørum; Hald; Skatskov i Himmerland; Læborg; i Grimstrup Krat mod syd; Øster Nykirke. Og midt i skoven var jeg en aften først i august så heldig at fange en fin *Boarmia abietaria* Hb., — en stor grå »måler«, der ikke regnes blandt de allersjældneste i bøgerne, — men faktisk er det i samlingerne! Den er i umindelige tider kun fundet i et eneste exemplar her i Jylland: i Rold skov.

Endelig må jeg nævne, at jeg af særlig smukke former en aften på »sukkerløkning« (en blanding af øl og sukker, som vi smører på træstammer) tog en *Aplecta occulta* med mørke skygger; den er afbildet i Flora og Fauna 1929 s. 3.

I det hele taget skal den, der interesserer sig for Lindeballe-skovenes insekter, i kommende år holde øje med tidsskriftet *Flora og Fauna*; jeg fandt på de få ture ifjor et meget stort antal arter, langt større end jeg har fundet f. ex. ved Jelling eller Øster Nykirke. Naturligvis: når mange arter af træer og planter har sat hinanden stævne her, må det også gælde insekterne.

Jeg spår, at Lindeballe vil blive en berømt »lokali-tet« ad åre. Intet skal overraske mig derude, — ja, jeg venter ligefrem overraskelser!

— — —

Jeg var derude 4 gange ialt. Først om eftermiddagen den 5. juni; så et helt døgn fra 9. juni om aftenen

til næste aften; dernæst den 3. august fra middagstid til midnat; og endelig en bitterlig kold efterårsaften den 11. oktober.

Her behøver jeg vel ikke at tale om de prægtige udsigter fra Lindeballe-knuden — især langt ud vesterpå; for det er sikkert gjort andetsteds i denne bog. Men jeg vil nævne synet af lyngskrænterne syd for Møllebjerg hinsides lavningen mod øst. Og endelig vil jeg fortælle, at mit sidste besøg derude slet ikke var planlagt. Jeg var cyklet ned på Randbøl hede for at se efter et dyr, jeg ikke kunde finde; og jeg frøs hjerteskrærende og var klar over, at aften-fangst kunde jeg ikke gøre regning på på heden i den kulde. Men i nord rejste Lindeballe-knuden sig, kronet med sin skov. Jeg tænkte, der måtte være lunere i skoven og derfor større chance dér; jeg cyklede derop og smurte min lokning på egetræerne. En græshoppe, som sad og frøs, var omtrent det eneste udbytte, — den måtte med og findes nu på Naturhistorisk Museum i Aarhus.

Når jeg mindes den aften særlig levende endnu, er det dog ikke græshoppens skyld; heller ikke er det på grund af min tørst under den 8 miles cykletur hjem, — skønt den tørst var mindeværdig. Men det er lugten af de brune egeblade, jeg kan mærke endnu i min næse. Aldrig har jeg følt lugten af egeskov så stærkt som den aften. Vor glæde over naturen skyldes ikke blot det, der kommer til os gennem øjet og øret, men også det, vi modtager gennem næsen. Lindeballe skov lugter så krydret, for her blandes duften af eg og lyng, pors og gran, birk og blåbær, bøg og fyr og bævreasp — og meget andet endda. Her lugter det meste af Jylland på engang.

Jeg ønsker Jer derude tillykke med, hvad Vorherre har givet Jer i den skov!

SAGN OG LEVN

DEN ridende Skytte kommer fra Refstrup og over Smidstrup Marker, saa ud ad noget, der hedder Ridedal ved Bollershøve, endelig ind ad Lindeballe Skov. Der kørte en Mand fra Lindeballe By en Aften, der hed Hans Gydesen, og ved han kommer ind i Lindeballe Skov til noget, de kalder Langkjær, saa hører han noget, der giver et Huj eller en Lyd fra sig. Han tror jo, at det er en, der er gaaet vild, og saa giver han Lyd fra sig igen. Da kommer den her Skytte ridende med to Hunde, men Hesten havde intet Hoved og Hundene heller ikke. Saa spør det ham ad: »Hvad vil du mig?« Han svarer: »Intet«. Og dermed saa vendte det igen og tog tilbage. (Fortalt af Thue Madsen, Lindeballe).

E. Tang Kristensen: »Danske Sagn«.

Sagnet fortæller, at der engang har boet en Mand paa Refstrup ved Navn Palle Jæger eller den sorte Skytte. Han skal have været en vældig Jæger, og alt, hvad han sigtede paa, faldt for hans Haand. For at opnaa saadan en Sikkerhed i Kunsten havde han lovet sig til den Onde med Hud og Haar paa det Vilkaar, at han efter Døden til visse Tider af Aaret skulde have Lov at jage. Man vil endnu til sine Tider kunne høre

og se hans Jagtfærd gennem Tykhøjet Krat og Lindeballe Skov, han rider saa paa en hovedløs Hest og har med sig et stort Kobbelt sorte Hunde med gloende Tunger hængende ud af Halsen, og deres Halsen kan høres langt bort. For nogle faa Aar tilbage blev denne vilde Jagt set i Lindeballe Skov af nogle Folk, der en Aftenstund brændte Kul. (Fortalt af Chr. H. Møller).

E. Tang Kristensen: »Danske Sagn«.

I ældgamle Dage levede i Randbøl Sogn en Konge ved Navn Rand. I sin høje Alder geraadede han i Trætte med Kongen paa Lundenæs i Aast, Lindeballe Sogn, og det kom til aaben Strid imellem dem. Kong Rand forskansede sig da i en Dal Nord for Randbøl, som endnu kaldes Kongsdalen, og oppebiede der sin Fjendes Ankomst. Dette skete i taaget Morgenstund, da Kongen paa Lundenæs nærmede sig fra Skoven. Men saasom han havde ladet alle sine Folk udpynte sig med grønne Grene, lignede hans Hær en Skov, ved hvilken List de ubemærkede nærmede sig Kongsdalen og overrumplede Kong Rand, som her fik sit Banesaar. Endnu vises Kong Rands Grav paa Randbøl Kirkegaard, og efter ham fik Byen sit Navn.

Sagnet gengives af Suhm og Thiele. Hos E. Tang Kristensen (Danske Sagn IV) lyder Beretningen saaledes:

To Konger havde Krig med hinanden. Den ene boede i Randbøl og hed Ran, den anden boede i Amlund og hed Amlet. Amlets Folk huggede Grene af Træerne og tog dem med, saa det saa ud som en vandrende Skov. Kong Ran tabte og han selv ligger i en Høj paa Kirkegaarden lige Nord for Kirken, men hans Folk er jordede i de mange Høje, der er lige norden for Randbøl.

E. Tang Kristensens Kilde: Peder Mikkelsen, Gadbjerg.

Der var en Mand ovre i Lindeballe, der var oppe paa Kirkegaarden og saa, at Polakkerne de kom. Han puttede Hovedet op paa eet Sted ved Diget, krøb længere hen og puttede det op et andet Sted, og saadan blev han ved, til de troede, den Kirkegaard var fuld af Soldater, og saa trak de sig skyndsomst tilbage. (Hans Pedersen, Rostrup).

E. Tang Kristensen: Danske Sagn IV.

I den sorte Pest var de døde ud i Lindeballe og Vorbasse saa nær som et Menneske i hvert Sogn, en Mand og en Kone. Saa gik de der ene og sørgede og vidste ikke andre Raad end at gaa til Kirkeklokken og ringe med den. Saadan kom de to til hverandre, og de var ogsaa gift sammen lige øjeblikkelig. Der var hverken Præst eller Vielse. (Povl Madsen, Gadbjerg.)

E. Tang Kristensen: Danske Sagn IV.

Det vil vel være temmelig umuligt at Kirkeklokkerne kunde høres fra Lindeballe til Vorbasse og omvendt, i hvert Tilfælde ikke i vore Dage, da der er saa meget i Luften. Naar Sagnet, der hører til Vandresagnene, stiller de to Navne i Forbindelse med hinanden, tyder dette paa mere jævnlig Samkvem med Vorbasse og Lindeballe i gamle Dage (jævnfør Omtalen af Nedvad—Lindeballe—Aast—Vorbasse-Vejen).

Der har i ældre Tid været mange Røvere i Lindeballe Skov. Naar Folk kom sydfra og skulde passere Skoven, skulde de helst sørge for, at det skete før Natten faldt paa.

Ogsaa dette korte Sagn, der endnu fortælles af Folk i Lindeballe, peger paa nævnte Vejs Betydning.

En Pige i den Gaard i Lindeballe, hvor nu Sognefogden bor, var ude ved noget, de kalder Skummelbakken der neden for Gaarden. De havde vasket, og hun var nede for at danne ved Tøjet. Saa hører hun

noget, og ret hun faar vendt sig, saa ser hun der kommer en Ulv. Lige med det samme fatter hun den Tanke at putte sig under Baljen, og der sad hun saa til ud paa Aftenen. Ulven var ved at skrabe Hul og vilde ind under den, men hun trak Baljen fra, og saa omsider mærkede hun, at Ulven var væk, og saa gik hun hjem.

E. Tang Kristensen (Thue Madsen).

Paa Sognefogdens Mark i Lindeballe stod en Følhoppe, som havde et Føl, og der kommer jo en Ulv og vil tage Føllet. Men saa kommer Ulven og Følhoppen til at slaas, for den vil jo forsvare sit Føl, og den faar Ulven kastet til Jorden, og om Morgen lav di kommer ned og vil flytte den, da staar den med den ene Forrefod paa Halsen af Ulven, der havde knavet Haarene og Skindet af Benet af den, til det sad i det blodige Kjød, men nu var Ulven endelig død.

E. Tang Kristensen (Povl Madsen, Gadbjerg).

I det saakaldte Tykhøjet Krat i Gadbjerg Sogn har Gaardmand Mikkel Petersen for en halv Snes Dage siden skudt en Ulv, der var saa stor som en Bulbider og vejer mellem 8 og 9 Lispund. Dens stumpede Fortænder røber, at den er gammel. Alt i Fjor Sommer og senere i dette Efteraar havde Bønderne lagt Mærke til den. Baade i Lindeballe og Gadbjerg Sogn havde den bidt flere Hundrede Faar.

E. Tang Kristensen (Viborg Samler 1829, Nr. 19).

En Gang var Sognefogdens Farbroder og en Pige ved at rive Hø i Brudpyt-Engen. Der kom, bedst som de rev, noget Spind mellem Rivetænderne, og da de saa ud over Engen, var denne alle Vegne dækket af det fineste Hørgarn. Pigen tog nu en Pind og begyndte at vinde Traaden op, men saa forsvandt Garnet, og der

var kun Hø igen. (Fortalt af Sognefoged P. Larsen Jensen).

Der var en Mand i Lindeballe, han hed Søren Olesen Brun, han bandt Kurve, og det skulde han jo have Skinnekjæppe til. Saa vilde han jo ikke stjæle, og derfor gik han til Herremanden paa Refstrup og vilde have Forlov til at skjære nogle. Da gav Herremanden ham en Seddel, og derpaa stod: Søren Olesen Brovn af Lindeballe Sovn har fri Forlov i Refstrup Skov at skjær' al' dem Vögger, han har behov. (Thue Madsen, Lindeballe).

E. Tang Kristensen: Danske Sagn.

Den Skov her i Sognet har gaaet sammen med Lindeballe Skov og helt ud til Skovsende i Sønder-Omme. Den har strakt sig over Smidstrup Marker og Grønbjærg og Lindeballe Mark og Uhe Krat og Baastlund Krat og Filskov. I den nordre Retning har den samme Skov ogsaa gaaet over Nørskov, Karlskov, Elkjær, Egeskov, Filskov, Lindeballe og Grønbjærg er brændt i Trækul, det brugte de meget derovre, og andet er blevet ryddet og pløjet.

E. Tang Kristensen (Peter Mikkelsen, Gadbjærg).

Sognefoged P. Larsen Jensen, Lindeballe, fortæller, at de Gamle sagde, der var begravet et levende Dyr i enhver Kirke før Opførelsen. I Lindeballe Kirke er begravet et Lam, »Kirkelammet«.

Paa Gjødsbølgaard i Lindeballe Sogn er der efter Fortælling set Forbrand, og det navnlig af en Præst i Ringive, der hed Gjellebøl. Samme Præst tog da ud til Manden paa Gaarden og sagde ham, hvad han havde set, samt at han vilde og kunde sætte Branden bort, naar de vilde lukke op for ham alle Steder. Dette gjorde Manden saa, og Præsten var inde i alle Værel-

ser og Rum, og Gaarden er heller ikke brændt endnu.
(Fortalt af Chr. H. Møller.)

E. Tang Kristensen: Danske Sagn.

I Haven ved Gjødsbølgaard staar et gammelt Æbletræ. Til dette Træ er en Brand, som vil fortære Gaarden, fastgjort. Derfor maa Træet aldrig blive fældet, thi saa slipper Branden fri og vil anfælde Gaarden.
(R. P. Rasmussen.)

Flere Steder, paa Bakker og i Mose, er der set Lys, hvilket betød, at en Skat var begravet.

Mange Gange saas Lys over Kistbank, og stundom hørtes fra Bakkens Indre en sælsom Lyd; det var Kistens Laag, der »smak i«!

Lys er iagttaget over Blæsbjærg, Raabjærg og Ole Smidts Bank; i sidstnævnte Bakke skal ligge en Skat stor nok til, at man derfor kan købe hele Lindeballe Sogn. Den er ikke hævet endnu.

Thue Madsen, Lindeballe, saa Lys ved Ris Bakker. Paa dette Sted er siden funden en Guldring eller et Armbaand af nogle Børn, som legede i Sandet.
(E. T. K.)

I Kulkjær og Maskilmose er set Lys. Op imod nyere Tid satte Folk dette Lys i Forbindelse med den Omstændighed, at her skulde komme en Jærnbane. En saadan var virkelig ogsaa paatænkt (Bindeballe—Farre), men saa kom Lastbilerne og kørte Banen ud. Nu staar her en lang Række Lysmaster. Det var jo altsaa nok Elektriciteten, der skulde komme, men det var der ingen, der vidste.

I den lille Skovrest Enemærke kort Nord for Lindeballe By staar en Gruppe Egetræer, som i sin Tid, medens Træerne var unge, bar Mærker af at have været flækkede og ombunden med Snore. Her havde Folk brugt at lade syge Børn blive ført igennem det frisk-

spaltede Træ; naar Træet voksede sammen igen, var Barnet befriet, Sygdommen sat fast. Kuren gjaldt Brokskade.

Et lille Stykke neden for Skovlyst nær Vejen gennem Skoven stod indtil for faa Aar siden et stort Træ, som ikke maatte fældes, fordi flere Sygehistorier var knyttet til dette Træ i dets Velmagtsdage. En Række Ejere paa Lindeballegaard undlod ogsaa at fælde Træet.

Mod »engelsk Syge« brugtes at trække Barnet tre Gange under en Græstørv i Skellet mellem tre Mænds Marker; Barnet havde saaledes været »under Jorden« og var blevet »født paany«. Naar Græstørven groede sammen med Jorden, skulde Sygdommen være overvunden.

Sognefoged P. Larsen Jensen fortæller, at det sidste Tilfælde her i Sognet, han ved af, fandt Sted 1868—69 ved Skolestien nedenfor Grønbank, hvor Smedegaards, Lindeballegaards og Anneksgaardens Marker støder sammen. En lille Pige, som led af »engelsk Syge«, kom her »under en Soj« og — blev rask.

Naar et Dyr fødte og første Gang skulde drikke, var det af stor Vigtighed, at der i Drikkevandet blev nedlagt et Stykke Staal. Denne Forholdsregel, som f. Eks. i Anneksgaarden altid nøje blev overholdt, værnedes Dyret mod onde Magter og Forheksning.

Hver Gang man havde en Kvie, der kælvede, skulde alle i Gaarden bære løst Tøj; Hægter og Knapper maatte ikke benyttes.

BEBYGGELSEN INDTIL VORE DAGE

FORAN overlod vi de enkelte Gaarde og Landsbydannelser til deres dunkle Skæbne, netop som de dukkede frem af Oldtidens og Middelalderens Mørke. Det varer længe, inden vi ser dem i Historiens fulde Lys, og selv da er det kun et Øjeblikks hastige Glimt, der undes os, før Omridsene atter en Tid lang forsvinder i Taagens skiftende Bølgedrag.

1569 udstedtes Gavebrev til Hospitalet i Horsens paa en Gaard i Aast, som hidtil havde ligget til St. Karine Alter i Kolding. ¹⁾

1570 sendte Kongen Brev til Jørgen Sehested paa Hindsgavl: Da Hr. Seueren Jenssen, Sognepræst i Gadeberg, der har en Præstegaard i sin Annexsogen Lynneballe, hvoraf han aarligen har 1 Fjerd. Smør, ligesom ogsaa baade han og de tidligere Sognepræster have haft skjellig Skovhugst og Olden til deres Svin i Præstegaardens Skove, nu har berettet, at Jørgen Seestedt vil formene ham Skovhugst og Olden, uagtet Kronen kun har tilskødet Jørgen Seestedt sin Rettighed i Gaarden, nemlig Gæsteri og 1 Skovsvin, befales det ham at rette sig efter Skødebrevet og ikke befatte sig med Præstens Rettighed. ²⁾

---

¹⁾ Kronens Skøder.

²⁾ Kancell. Brevb.

Jørgen Sehested havde kort forinden, samme Aar som Trætten opstod, faaet Anneksgaarden og en anden Gaard i Lindeballe By overdraget. At Anneksgaarden her kaldes Præstegaard, stemmer godt med den gamle Tale om Præstegaard før Reformationen.

1574 faar Sten Bilde Halvparten af 1 Gaard, kaldet Giøtsbøl. ¹⁾

1576: Axel Viffert faar af Kongen tilskødet Halvparten af Gjødbsølgaard. ²⁾

1578: Ifver Lunge til Tirsbæk faar 1 Gaard, kaldet Giødbsølle. ³⁾

1578: Erich Lange, Engelsholm, faar Kronens Rettighed i 1 jordeggen Gaard i Lindeballe By. (Ved samme Lejlighed nævnes »1 Krat i Heden, kaldet Bastlund«, Baastlund har altsaa ved den Tid været en reduceret Skov.) ⁴⁾

1580: Erich Lange til Engelsholm faar Kronens Rettighed i 1 jordeggen Gaard i Lindeballe By og 2 jordegne Gaarde i Aast. ⁵⁾

1580 er Lindeballe Sogns fri Mænd, Herredsmænd, med til at sende Kongen Klage over at Torrild Herredsting er flyttet til et nyt Sted, saa de »formedelst Aaer og andet« maa gøre en Omvej for at naa Tingstedet. Kongen befaler, at Tinget skal flyttes tilbage paa det gamle Sted. ⁶⁾

1581: Anna Skovsen til Alsted faar 1 jordeggen Gaard i Nørskov. ⁷⁾

1581: Erich Lange skal mageskifte den Gaard i

---

¹⁾ Kronens Skøder.

²⁾ Kronens Skøder.

³⁾ Samme.

⁴⁾ Kancell. Brevb.

⁵⁾ Kancell. Brevb.

⁶⁾ Kancell. Brevb.

⁷⁾ Kronens Skøder.

Aast, som hører til Horsens Hospital, og som han fejl-
agtig har overtaget, medens han ligger i Handel med
Kongen, med en anden Gaard. ¹⁾)

1582: Erich Lange faar 1 jordegen Gaard i Linde-
balle By og 2 jordegne Gaarde i Øst (Aast). ²⁾)

1625: Gert Randtzer tilskødes 3 Gaarde i Nordschaf
og 1 Bol, kaldet Nevadt. ³⁾)

Gennem disse spredte Træk, der viser, at Herre-
mændene er inde i deres rige Perioder, hvor de store
Godssamlinger foretages paa Bekostning af Selvejer-
bøndernes Ejendomsret, er vi naaet frem til første
Fjerdedel af 1600erne, da vi saa Kirkens seks Aars
Regnskab. Disse omtalte flere forskellige Tofte ude
omkring paa Markerne, Vidnesbyrd om ældre Bebyg-
gelser. Bl. a. nævntes en Toft ved Aast Bæk nær Mark-
skellet mellem Amlund og Lindeballe. Her maa tid-
ligere have ligget en Gaard, og Aabningen mellem Am-
lund Skov og Lindeballe Skov er altsaa fra gammel
Dato, ikke, som man vilde tro, ryddet Skovbund i
nyere Tid. Alt i alt skimter vi en langt tættere Bebyg-
gelse før 1600 end efter.

Til Klarlæggelse af Sognets videre Bebyggelseshi-
storie skulde vore Stednavne nu bidrage, men des-
værre giver de ikke den Hjælp, der var Grund til at
vente efter dette Kildestofs almindelige høje Rang. De
allerfleste Navne, som vi saa foran, Naturnavne, og
kun ganske faa siger noget om Bebyggelsen. Særlig
svigter her Marknavnene fra 1680erne. De dækker,
som det ses, foruden enkelte spredte Lokalteter, blot
det allernærmeste Areal udenom Sognets tre Byer og
tre Enestegaarde. Da der absolut maa have været en

---

¹⁾ Kancell. Brevb

²⁾ Kancell. Brevb.

³⁾ Kronens Skøder.

Del mere Jord under Plov tidligere — det fremgaar bl. a. af Kirkejordens Beliggenhed — er denne Tavshed paafaldende. Der synes at være et Spring i Traditionen, hvor nogle Navne er gledet ud, svarende til et Brud paa Landbrugets Udviklingslinje i et bestemt Tidsafsnit.

Søger vi Forholdet oplyst, behøver vi ikke at lede efter Tid og Aarsag. Det er tydeligt nok de skæbnesvangre Krigsaar 1625—1660, der har lagt Død og Udslettelse over Folk og Kultur i Sognet. De gentagne fjendtlige Indfald: 1625—29 Wallensteins tyske Tropper, 1643—45 Tørstensons svenske Hær, og 1657—60 Svenskerne igen under Carl X. Gustav — ødelagde i den Grad Stedet, at det først kom nogenlunde til Kræfter igen, efter at et delvis fremmed Befolkningselement ved Indvandring havde taget de tomme Gaarde i Besiddelse. Men disse Mennesker kendte jo ikke deres let erhvervede Ejendommens gamle Marknavne, Navnene gled ud, blev glemte. Derfor kan man ikke i de krigshærgede jyske Egne: Øst-, Midt- og Sydjylland bygge saa meget paa Marknavnene, som man er i Stand til paa Øerne og i nordjyske Landsdele: Vendssyssel, Mors og Thy.

Man tager sikkert ikke fejl, idet man hævder, at Hedens store Vækst er sket indenfor og som Følge af Nedgangsperioden i 1600erne. Naar Anneksgaarden, en af Lindeballe Sogns den Gang største og bedste Gaarde fik Lov at henligge øde i »mange over 30 Aar«, og mange andre Gaarde her led samme Skæbne, har Lyngen haft gode Betingelser for rolig og fri Udfoldelse: Marken forvandlede til Hede, Skoven — sine Steder — til Krat. Og som Armodens Billede formede sig her, spejler det i store Træk Tilstanden andre Steder.

Efterfølgende »Optegnelse paa godtzet udi Gad-
bierig och Lindeballe sogne 1661—1662« ¹⁾ og Uddrag
af Tørrild Herredsbog 1690 ²⁾ giver god Besked:

Reffstrup hofsuedgaard taxeret och satt udi
søtschind schiffte for 24 tdr. h. Krn. Hær till ehr tillii-
gen de thuende enge, dend ene med naußn Rodtzkier,
ligendes wed Weille, som kunde imedlertiid bønderne
det kunde auffle och hentte aarligs auffle halff andet
hunder las høe, som nu paa 6 aars tiid indtet ehr
bleffuet dørchet, hoer udoffuer er gandsche forderf-
fuet. Dend anden wed naußn Vrupkier, ligendis wed
Vrup, udi god tiid aarlig kunde auffles thiuffue las
høe, mens nu formedelst det paa 6 aars tiid halffuer
weredt uslaget, er gandsche med lyng och maas igjen
grod. Huad eng ved gaarden sig belanger, da kand aar-
lig auffles thredisindsthiuffue las høe udi goed tiid,
och kand saaes udi god tiid 10 tdr. biug, 16 tdr. rug,
20 tdr. hauffre och 1 tdr. boguede.

Huad sig gaardenes sæd och auffing her i sognerne
sig belanger, da eftersom det ehr gandsche øde och
folchene bordt døde och jeg saa vell som de nu her i
sognerne besidendis ehre nyligen ehr (sic!) der till-
kommen och fuldkommen affuling endnu iche ehr
kommen till, kand der indtedt anderledes forfarigs,
end der kand saaes til deris gaarde och godtz, som
effter følger.

Gadebierig sogn och by.

Prestgarden hver afl aarlig ganger till hispen Pen-
ge 2 Rdl.

---

¹⁾ Pakken »Sogne Jordebøger paa Landgilde, Udsæd og Avling 1661—62«, Rigsarkivet.

²⁾ Landsarkivet.

Giert Rasmussen $\frac{1}{2}$ gaardt thiener till velb. fru
Mallene Krusse. ¹⁾ Øde uden sæd och besidelsse.

Christen Ladefouget — $\frac{1}{2}$ gaardt.

Er nylig besatt och giffuet 3 aars frihed.

Søren Christensen.

Øde uden sæd och besidelze.

Jens Christensen.

Tommes Hansen — $\frac{1}{2}$ gaardt.

Hver aff halffparten er nylig bleffuen besat och
nyder 3 aars frihed. ²⁾ Dend anden halffue part war
gandsche øde endnu.

Hermad Madtsen — $\frac{1}{2}$ gaardt.

Er bleøuen affbrent aff Polachen.

Lauditz Oluffsen.

Er nylig besatt och giffuet 3 aars frihed.

Niels Jørgensen och Peder Nielsen.

Thiener til Hr. Hendrich Thot ³⁾ och til kirchen udi
Lindeballe. ⁴⁾ Er affbrudt och gandsche øde.

---

¹⁾ Magdalene Kruse, Refstrup, jfr. Hans Kau: Hovedgaarden Refstrup.

²⁾ Nyt Fæste: Fritagelse for at svare Landgilde.

³⁾ Henrik Thott (1606—ca. 1675) til Boltinggaard, Faarup og Kjeldkjær samt Gladsaxe og Svinebjerg, en Tid Hastrup m. fl. Gaarde, Ætling af de berømte »Axelønner«, af hvilke flere kom til at spille en betydelig Rolle i Nordens Historie. Han blev bl. a. paa Grund af Krigens Ødelæggelse fuldstændig ruineret. Henrik Thott var Broder til den lærde Oversætterinde Birgithe Thott, født paa Faarupgaard 1610. Deres Forældre var Christen Thott til Faarup og Boltinggaard og Sophie Below (Hastrup). Af Henrik Thotts Børn med Lisbet Huitfeldt gjorde Elisabeth og Sophie sig kendte ved Lærdom, oversatte videnskabelige og klassiske Værker.

⁴⁾ Her finder vi Lindeballe Kirkes Otting Jord i Gadbjerg, Regnskabet 1614 —19 taler om. Uden Tvivl er Gaarden den senere Præstegaard indtil 1865 (nuværende Ejer Julius Jacobsen). 1690 siger Sognepræsten, at Gadbjerg Præstegaard ikke er lige saa god som en af de andre Gaarde i Byen, idet den mangler en Otting Jord. I over hundrede Aar synes Ottingen tabt for Lindeballe, vandrer rimeligvis sammen med Kirken og Lindeballe By fra Herremand til Herremand, havner sluttelig under Refstrup i Gadbjerg Sogn. Og da dukker Ottingen pludselig op igen. Omkring 1800 modtager Lindeballe Kirke aarlig fra Refstrup 10 Skp. Rug — formentlig er det den myndige, særdeles dygtige Kirkeadministrator Hr. Ancher Borch, som fremtvinger den gamle, nu næsten glemte Afgift. Denne var jo ifg. Regn-

Peder Smed — $\frac{1}{2}$ gaardt.

Thiener till sl. Casper Gestdurffs arffuninger. Ær øde och nederbrudt.

Peder Smid }
Oluff Pedersen } Boelle.
Søffren Hansen } thiener til velb. fru Mallene Krusse.

Toffthoye.

Knud Pedersen — $\frac{1}{4}$ gaardt.

Er nylig besadt och giffuet 3 aars frihed.

Pouffuel Christensen — $\frac{1}{4}$ gaardt.

Er nylig besadt och giffuet 7 aars frihed.

Morten Jensen — $\frac{1}{4}$ gaardt.

Er nylig besadt och giffuet 3 aars frihed.

Niels Hermendsen — $\frac{1}{4}$ gaardt.

Er nylig besadt och giffuet 7 aars frihed.

Peder Chlausholmb — $\frac{1}{4}$ gaardt.

Er affbrendt aff Polachen.

Jens Mortensen och Madtz Jensen — - gaardt. ⁵⁾

Øde uden sæd och besiddelse. Thiener till velv.

Hindrich Toot.

---

skabet 1 Ørtug Rug, og da 1 Ørtug Rug efter A. Huittelds Takst netop er 10 Skp. Rug, kan Refstrups Ydelse, som — fordelt paa flere Ejendomme — svares endnu, ikke skyldes andet end den gamle Otting. En Otting Jords Størrelse og Værdi fremgaar af følgende Takst (fra Skaane):

24 Furer Jord gjør en Ager.

2 Agre gjør 1 Fjerding.

8 Faune Jord udi en Eng gjøre 1 Fjerding Eng.

16 Fjerding Jord gjør 1 Otting.

4 Otting Jord gjør 1 Bove.

$\frac{1}{3}$ Bove Jord gjør 6 Mark Guld.

$\frac{1}{2}$ Mark Guld gjør 3 Mark Sølv.

1 Bove Jord gjør 12 Mark Guld.

4 Fjerding Jord gjør 42 Mark Guld.

(Af Kong Valdemars Byskrivelse over menige Malmø Borgere. — Listen findes opnoteret i en gammel Vedføjelse (æ. d. Skrift) i det Eksemplar, Biblioteket for Vejle By og Amt ejer af Arent Berntsens »Danmarck oc Norgis fructbar Herlighed«, 1656.)

⁵⁾ Her er en Blækklat, saa der kan muligvis staa: $\frac{1}{2}$ gaardt.

Las Madtzen och Oluff Madtzen — 1 gaardt.
Øde uden sæd och besiddelse.

Chlausholmb.

Madtz Jenzen — $\frac{1}{2}$ gaardt.
Øde uden sæd och besidelze.

Smidstrup.

Anders Pallesen och Christen Nielsen.
Øde och neder brudt.

Pouffuel Pedersen aff en boll.

Søffren Oluffsen — 1 gaardt.

Thiener til ful gaardt. — Den halffue part nylig
besat och den anden part øde.

Lauridtz Pedersen — $\frac{1}{2}$ gaardt. } Thiener till velb. fru
Øde och nederbrudt. } Malene Chruze.
Søffren Tonesen — $\frac{1}{4}$ gaardt. }

Peder Christensen — 1 gaardt.

Øde uden sæd och besidelse.

Peder Eschidsen — 1 gaardt.

Øde.

Jens Iffuersen — 1 gaardt.

Bertel Andersen och Søffren Pedersen } Thiener til velb.
1 gaardt. } Preben Brae. ¹⁾

Øde.

Thill alle gaarde udi Smidstrup er 24
suins aalden.

¹⁾ Preben Brahe, Engelsholm (1627—1708) af den navnkundige Slægt, hvis ypperste Skud var Thyge Brahe (1544—1601), og hvis Medlemmer iøvrigt ofte udmærkede sig paa forskellig Maade — ogsaa ved videnskabelig og litterær Syssel, saaledes Preben Br., men da især Datteren Karen Brahe. Preben Br. fik Engelsholm overladt af Faderen Rigsraad Jørgen Brahe 1651. Medens Svenskekrigen gjorde Egnen omkring Engelsholm usikker, boede Pr. B. med Familie paa Næsbyholm, Sjælland, hvor Karen Br. blev født (1657). Efter Krigen deltog han i den københavnske Rigsdag 1660. Døde paa Engelsholm, bisat i Nørup Kirke, senere begravet hos den øvrige Slægt i Hvedholm Sognekirke, Horne.

Tyhhøved.

Christen Lund — 1 boll.
Er nylig besat. Suins aalden 6. } Thiener til velb.
Preben Brae.

Tosby.

Jens Knudzen — $\frac{1}{4}$ gaardt. }
Øde uden sæd och besidelze. }
Jens Christensen — $\frac{1}{4}$ gaardt. } Thiener til velb.
Øde uden sæd och besidelze. } fru Malene Kruse.
Peder Christensen — $\frac{1}{4}$ gaardt. }
Øde uden sæd och besidelze. }
Christen Nielsen — $\frac{1}{4}$ gaardt. }
Øde uden sæd och besidelze. }

Rostrup.

Er 4 ringe gaarde. Øde alle- }
sammen. En gadehus — Karen } Thiener thil welb.
Michelsen. } Preben Brahe.

Lindeballe sogn och by.

Prestens annex gardt schylder }
til presten 1 fj. smør ald anden } øde och nedbruddt.
affgift er til Engelsholmb. }
Anders Hanzen — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde. }
Iffuer Andersen — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde. }
Thonnes schreder — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde. } Thiener thill
Madtz smed — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde. } welb. Preben
Hans Jensen — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde. } Brahe.
Lauffue Perzen — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde. }
Søffren Hansen — $\frac{1}{2}$ gaardt — øde. }
Grauers schreder — 1 bol. }

Aast.

Søffren Fetting — 1 gaardt — øde. }
Christen Jensen — 1 gaardt — øde } do.
och afbrendt. }

Peder Nielsen — $\frac{1}{3}$ bundegaardt, } Thiener thill
 øde er nylig besat di andre 2 Parter. } welb. Preben
 Madtz Knudsen — øde och affbrendt. } Brahe.

Amlund.

Søffren Christenzen — 1 gaardt — } Thiener thill
 nylig besat. } welb. Preben
 style="text-align: center;">*Giødtspøl.*
 Søffren Hanzen — 1 gaardt — øde. } Brabe.

Bindisbøll.

Peder Søffuenzen — 1 ringe gaardt — nylig besat.
 Thiener til halgaardt.

Norschou.

Frandt Egertzen — 1 gaardt, øde } Thiener til
 uden sæd och besidelse. } welb. fru Ma-
 Jens Nielzen — $\frac{1}{2}$ gaardt, er nylig } len Kruze.
 besatt och gifvuet 3 aars frihed. }
 Nielz Nielzen — 1 gaardt — er }
 nylig besatt. }
 Gyde Jachobzen — 1 gaardt — } Thiener till
 nylig besatt. } kongen.
 Anders Simmenssen — 1 gaardt — }
 øde och nedbrudt. }

Nouad.

1 boll — øde.
 Endnu en gaard udi Smidstrup udi Gadebierig sogn,
 som er tiener thill kongen och kirche presten — øde.
 Noch thuende Bolle udi Smidstrup, huilche findes
 udi welb. Preben Braez jorde bog, huilche er gandsche
 øde och affbrudt.

Christen Christensen — 1 Rdlr.
 Staffen Jensen — 1 Rdl.

Att dette forskreffne er en rigtig opschrift paa sæden och schylden och anden herlighed som er till gaardene i Gaadbierig och Lindeballe sogne vidner vi med egne hænder onderschreffvett.

Gaadbierg, den 22. Janvari anno 1662.

Gregers Pedersen Riber, ¹⁾
till witterlighed e. h.

Heeredbogen for Tørrild Herred 1690:

I Lindeballe Sogn schal være, høyt at regne, 12 Decimantes, ²⁾ saalunde som de ere, onde og gode.

Ost: Er trej Gaarde aff huilcke dend ene er slet øde.

Amlund: Er en Gaard, besat.

Giødspel: En Gaard, besat.

Nørshou: Er 5 Gaarde. 3 øde deraff. 2 besatte.

Bindesebøl: En Gaard, er besat.

Nebvad: En Boel, derudi boer en forarmet Stachel.

Lindeballe Bye: Derudi ere 3 heele Gaarde. Tu 3 Fjerdepartes Gaarde. Nogle faa deru Tilstand der i Sognet er nogenledis, men de fleste arme Stackler.

Kornlendiende: Saasom Tiiderne forverres og Sognet formedelst misvext, Armod og andre Byrder og Besuæringer dagligen forringes, saa formindskes ogsaa Indkomsterne: Rug 4 Tønder, aff andet Slags Korn intet.

Quægtlendiende: Lam 2.

Offer: Huer Offeringsdag aff Lindeballe 3 Sl.dlr.

St. Hans, Jul og Paaschrente: Intet.

Lindeballe Annexgaard: I Lindeballe Bye ligger en øde Annexgaard, huortil velb. Prædbjørn Brahe ³⁾ haffuer Herligheden og Præsten i gamle Dage haffuer hafft 1 Fierding Smør. ⁴⁾ Dend haffuer været gandsche øde, mange offuer 30 Aar. Jeg haffuer gandsche intet deraff, Hosbonden icke heller

---

¹⁾ Præst i Gadbjerg—Lindeballe 1659—79.

²⁾ Her brugt i Betydningen: Tiendeydere, Gaard-, Ejendomsbeboere

³⁾ Preben Brahe, Engelsholm.

⁴⁾ 1 Td. Smør = 16 københavnske Lispund à 16 Pund (8 kg) = 256 Pund = 128 kg. 1 Fjerding altsaa = 61 Pund = 32 kg. I Jelling Syssel og i det hele Coldinghus Len gjaldt et lidt mindre Maal. Arild Berntsen siger, at 1 Td. Smør her skal veje 14 Lispund uden Træet, er 3436 Maaltider.

saavit mig er bevist. Men ieg kreffues og exeqveris iidelig fra Amptstuen for Schat aff dend, dog ieg intet haffuer nødt.

Jeg haffuer offte anmodet Amptschriffueren, at hand dend effter forhen udgiffne Kongl. Benaadningsbreff, huad min Anpart vaar anlangendis, som andet øde geislig Goeds ville til sig tage; men ieg det icke maatte nyde. Huorfore ieg ydmygeligen beder, at min velædle, høyærværdige Her Biscop ville hielpe mig fattige mand, at ieg maatte bliffue dend qvit.

Det kand icke beskriffues, dend elendig Tilstand der er i Sognet. En Stackel Kommer og en anden løber, og mange neppe lig ere Komne, førend de ere ferdige at løbe igien, saa at det er Huermand vitterlig, at disse trei Sogner,¹⁾ som tilforne kunde føde tu Præster,²⁾ nu neppe uden Armod kand føde en Præst.

Dette forbemeldte saavit mig er bevist og ieg har kundet opspørge og udforsche, saaledis udi Sandhed at være vidner ieg underschreffne.

Ringgive Præstegaard, den 3. Maii 1690.

Niels Nielsøn Borch.

Det er ikke nødvendigt at uddybe Tidsbilledet nærmere. Hver sørgelig Enkelthed træder tydelig nok frem. Paa alle Omraader maatte der begyndes forfra. Men medens Aarene gik, bedredes Tilstandene. Menneskene har en vidunderlig Evne til at rejse sig efter Nederlag. 1700erne blev en almindelig Opgangsperiode for vort Land; ikke mindst hen omkring Midten og mod Slutningen af Aarhundredet ses en stærk Udfoldelse paa ethvert Omraade. Regeringen drev Kolonipolitik, der betingede Skibsfart og Storhandel. By og Borger havde gode Kaar. Ude paa Herregaarde og Præstegaarde vistes en stigende Interesse for Jordernes bedre Udnyttelse, Korn og Fedestude fandt livlig Afsætning paa Udlandets Markeder. Som alt dette løftede Landet, maatte det ogsaa spores

---

¹⁾ Lindeballe, Ringive og Gadbjerg.

²⁾ Gadbjerg—Lindeballe var 1684 lagt sammen med Ringive.

blandt Folkets Flertal, bidrage til at højne Bøndernes Stilling.

Der er ingen Tvivl om, at de mørke Sider ved Fællesskabet og Fæstevæsenet, Bøndernes Forhold under Herremandsvælden i det hele, ofte er skildret noget for ensidigt. Jydske Bønder sank aldrig saa dybt som Standsfællerne paa Sjælland og Øerne. I Koldinghus Amt og andre Steder, hvor Kongernes Besiddelser og Indflydelse var størst, levnedes der Bønderne forholdsvis gode Kaar.

Vor Egn havde desuden den Fordel at ligge ret fjærn fra Godscentrene. Engelsholm, Haraldskær og Refstrups Ladegaardsmarker var ikke saa store, at de omliggende Sognes Bønder ganske kunde nedtynges af Hovarbejdet.

En Begivenhed indenfor vort Sogn som den, at Lindeballerne allerede før Forordningerne af 1871 (Fællesskabets Ophævelse), 1787 (ensartede Regler for Fæstevæsenets Ordning) og 1788 (Stavnsbaandets Løsning) ved privat Overenskomst med deres Godsejer havde begyndt at faa Jorden udskiftet og Gaardene købt til Selveje, hvorved de tidligere end sædvanlig andre Steder fik økonomisk og borgerlig Frihed — viser os et overraskende Fremskridt fra Usselheden 1660—90. Vi ser for det første, at Beboerne har følt Trang til Udfrielse, haft Sans for Selvejets Herlighed; og de maa jo altsaa ogsaa have kunnet præstere eller sikre Købesummen. Det er vel nok Skoven, der hjalp her i rette Stund; i saa Fald kan vi forstaa den stærke Hugst, godt kun at Reserven da stod rede. Endelig ligger der formentlig bag hele Ordningen en Tilkendegivelse af, at Forholdet mellem Herremand og Bonde ikke har været daarligt.

Den tidlige Udskiftning medfører desværre det yderst kedelige Uheld, at skriftlige Dokumenter mangler. Forretningen er gaaet udenom de planmæssige Udskiftningsprotokoller, og vedkommende Herregaardes Arkivalier (hvor der er levnet noget) tier haardnakket om Lindeballe — trods de mest utrolige Anstrengelser for at faa dem til at tale. Da Landboreformerne jo i Virkeligheden er Nøglen og Indgangen til den nyere Historie, og vi saaledes absolut skulde kunne efterspore i det mindste, hvem der kom til at eje de forskellige Ejendomme i Sognet, maa vi altsaa nu søge Maalet naaet nærmest muligt ad andre Veje, selv om disse bliver trange og ujævne.

Frihedsbestræbelserne synes at være udgaaet fra Aast. Markernes noget spredte Beliggenhed og Form her muliggjorde temmelig let en mindelig Deling, idet de er tilbøjelig til at skille sig i naturlig Gruppering omkring enkelte Gaardsamlinger. Men afgørende var det navnlig, at man paa den Ejendom, vi nu kalder Aastgaard, havde en Mand med Førerevne og Fremdrift: Gyde Hansen, født 1712.

Gyde Hansen nævnes som den første Hovbonde, der mødte paa Engelsholm med Jærntænder i Harven og Jærnringe om Vognhjulene. Han blev Selvejer omkring 1770, idet han købte Gaarden af Kammerraad Duus, Engelsholm, for 500 Rdlr. Paa Folketællingslisten 1787 staar Gyde Hansen opført som Enkemand, han er nu paa Aftægt, 75 Aar gammel, hos Sønnen Hans Gydesen »den yngre«, 25 Aar, gift — andet Ægteskab — med Mette Marie Hansdatter, 22 Aar. Børn: Drengen Hans Hansen, 1 Aar. Folketællingslisten 1801 viser, at de nu har faaet en Dreng mere, Mikkell Hansen, samt Døtrene Johanne Marie, Chatrine og Karen Hansdatter (sidstnævnte blev Bedstemoder til

Eskild Nielsen i Aast). 1807 fødtes Sønnen Gyde Hansen, som førte Gyde-Navnet videre i Slægten.

Lige overfor Aastgaard, paa den modsatte Side af Vejen, laa den Gaard, der nu (flyttet lidt længere mod Vest) bærer Navnet Vester Aastgaard; her boede Hans Gydesen »den ældre« eller »Gammel Hans Gydesen«, som han ogsaa kaldes. De to Naboer var Fætre, og Aldersforskellen udgjorde 9 Aar. Hans Gydesen her var gift med Karen Christensdatter, deres Børn hed Anne Dorthe og Hans Christian Hansen; i andet Ægteskab: Mette Madsdatter, var der efter Folketællingen 1801 Sønnen Gyde Hansen, 2 Aar. Ogsaa den ældre Hans Gydesen var Selvejer. Han nævnes som saadan 1785 sammen med Hans Gydesen den yngre. Gaardene staa opført med omtrent lige meget Hartkorn, henholdsvis 2 Td. 7 Skp. 1 Fdk. $1\frac{2}{3}$ Alb. og 2 Td. 7 Skp. $1\frac{1}{3}$ Alb. ¹⁾

I Vester Aasts tredie Gaard (nu tilhørende Enkefru Chatrine Jensen) boede 1787 Poul Iversen, fjerde Gang gift, Hustru: Mette Christensdatter, deres Børn: Christen Poulsen, Anne Else, Hans, Jens og Maren.

Øster Aast bestod 1787 af 2 Gaarde, i den første boede Poul Hansen og Anna Sørensdatter, 57 og 50 Aar gl., Børn: Sønnen Hans Poulsen, 27 Aar, som overtog Ejendommen, og 1801 (Folketællingslisten) staa opført med Hustru Engel Marie Jonsdatter og Børn: Kirsten, Povel, Johan og Hans, 9, 6, 3 og 1 Aar gl. Den anden Gaard beboedes af Peder Hansen og Johanne Jensdatter; Børn: Hans, Jens og Peter.

1801 er her kommet en Ejendom mere, nuv. Fr. Olesens Gaard, Sandager. Manden hed den Gang Hendrik Casper Hansen, gift med Loviise Christensd.,

---

¹⁾ Pakken »Koldingh. Amts Herregaarde og Bøndernes Beskrivelse 1785«, Landsarkivet.

Børn: Vilhelmine Marie Hendriksd., Hans Hendriksen, Christen, Peder, Johanne og Maren, de to sidste var Tvillinger.

Brændgaard nævnes ikke 1787, men har 1801 4 Beboere: 1. Mads Mikkelsen (Hustru Ane Olesd.); 2. Tonnes Christensen (Else Christensd.), Børn: Anna Tonnesdatter; 3. Mads Nielsen (Karen Hansd.), Børn: Karen Madsdatter; 4. Maren Pedersdatter, Enke, 60 Aar, »Huuskone med Jord«. Den førstnævnte Gaard ejes nu af Poul Nielsen; herfra er skilt P. Enevoldsens Gaard; Ejendom Nr. 2 er Eskild Nielsens Gaard; fra den er Peder Nielsens Gaard i sin Tid udskilt. Hele Brændgaard By skal være skænket til Amlund (Nees) af Engelsholm som Faddergave; Brændgaards Matrikulkort har Betegnelsen »af Amlundgaard«.

Amlund var ligesom saa meget andet af Sognet kommet under Engelsholm efter Krigene i 1600erne. Gaarden blev fri Ejendom omkring samme Tid som Vester Aast, maaske lidt før. Den første Selvejer hed Nees, men ellers vides kun lidt om ham. 1776 hedder det i Kirkebogen: 1. Januar blev Mons Nees Barn af Amlund døbt, kaldet Engel Bartholina; hun »bares af min Datter Agatha« (Præsten Ancher Borchs). Fadderne var Mons. Steenstrup, Gjødding Mølle, Skoleholder Møller hos Hr. Steenstrup, Nees' Kones Broder« og Degnets Datter i Nørup.

Spørgsmaalet hvem Tilføjelsen »Nees' Kones Broder« har Henblik paa kan jo omdisputeres, vi holder for, den gælder Hr. Steenstrup, og vi gætter, at Mons. Nees stammer fra Frankrig. Den lille Engel Bartholina, der har Egnens fineste Folk — næst efter Herskabet paa Engelsholm — til Faddere, havde blandt flere Søkende en Broder, og da han var i Kirke kan omtalte Faddergave være givet ved den Lejlighed.

Oster Amlund, Stuehuset opført 1803.

Fra Gjødsbøl Skov, Vejen ned til Planteskolen. Den krogede Eg i Forgrunden har, medens den var ung, været spaltet, et sygt Barn fort igennem Aahningen. (Fortalt af R. P. Rasmussen). Se Side 200. Disse „Syggege“ skulde være af særlig Beskaffenhed, opvokset fra Agern, Rodskud duede ikke (Meddelt af Enkefru Solie Schiøth).

1782 døde Nees, og den 21. Septbr. s. A. mødte Øvrigheden paa Amlund for sammen med Sr. Arent Steenstrup, Gjødding Mølle, paa Arvingernes Vegne og efter hans Begæring »at bestemme Konditionerne og foretage Salg af Gaarden ved offentlig Auktion den 21., 28. og 30. September hver Dags Formiddag Kl. 10, da Gaarden ved 3. og sidste Auktion, om nogenlunde antageligt Bud sker, absolut bortsælges«.

»Gaarden, som staar for Hartkorn Ager og Eng 5 Td. og 2 Alb. og Skovskyld 2 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. med alle sine Bygninger, Herligheder og Ejendomme, saaledes som Gaarden er sal. Sr. Nees tilskødet, opraaes først samlet og saaledes forsøges bortsolgt, dernæst opraaes særskilt nogle af Gaardens længst fraliggende Enge og Ejendomme, nemlig: den betydelig store Strækning Hede ved saakaldt Firehøj, tjenlig til at opbrydes til Kornsæd, som strækker sig fra Markskellet til Vester imellem Amlund og Gjødsbøl, fra et grønt Tegn i Engen, derfra i en lige Linje til et dybt Vandhul udi en grøn Runde, følger saa samme grønne Runde efter Firehøje Banke kort i Øster og Sønder, indtil den naar Aast Vej, løber saa derfra udi i en lige Linje efter den store brede Sten imod Skellet imellem Vester Aast og Amlund Mark. Med denne Strækning Hede følger de Enge, som befindes paa dette saaledes fra Amlundgaards øvrige Mark og Enge afskaaren Stykke Ejendom, hvilke Enge som i Almindelighed benævnes Brende Kiær eller Firehøjs Enge, og hvorpaa aarlig kan avles fra 20 til 24 Læs godt Hø, tilligemed Hede eller Pløjningsjorderne ansættes for 2 Td. Ager- og Engs Hartkorn af Amlundgaards Jordskylds Hartkorn og saaledes separat med dette Hartkorn opraaes og bortsælges. Skulde Liebhaveere hellere ville have dette Stykke Ejendom i mindre Lodder, forsøges

det ved Auktionen at bortsælge samme i 4 Lodder, som er afpælede og udmærkede, og tager da hver Lod af Eng og Hede 4 Skp. Hartkorn paa sig.

Dernæst opdraabes Gaarden igen med sin øvrige Ejendom og tilbageblivende Hartkorn, som da er 3 Td. og 2 Alb. Jordskyld og 2 Skp. 2 Fdk. 1 Alb. Skovskyld, og naar derpaa er erholdt højeste Bud, vælger Skifteforvalteren tilligemed Stærboets Kreditorer hvilken af de gjorde højeste Bud, de finder tjenligst for Stærboet«.

De bydende skal staa ved deres Bud fra 1. til 2. Auktion og fra 2. til 3. Auktion.

Ingen mindre Bud antages end 5 Rdl. ad Gangen.

Det indavlede Hø og Korn, saaledes som samme forefindes, følger i Købet med Gaarden.

Betalingen erlægges med Renter til Snapsting eller 4. Juni 1783 hos Stærboets (Dødsboets) Kasserer, Arent Steenstrup, Gjødding Mølle.

Skulde det forlanges maa Køberen eller Køberne straks paa Auktionsstedet, og før Hammerslaget sker, være betænkt paa at stille vedbørlig og antagelig Sikkerhed for Købesummens Betaling.

For Sr. Nees' Enke reserveres paa Gaarden hendes Levetid fornøden og fri Husværelse, som Gaardens Køber forbindes at anskaffe hende, anstændig og skikkelig, og saaledes aarlig at vedligeholde, samt desforuden til aarlig Ophold og Aftægt af Gaarden nyder hun 2 Skp. Land i hver af Gaardens Indtægter, hvilke tvende Skp. Land Gaardens Køber forsvarlig og lig med hans eget gjøder, driver og dyrker, høster og indhjerger; dog leverer Enken Sædekornet. Denne Aftægtsjord udvises straks ved to Mænd, hvoraf Enken vælger den ene, Køberen den anden, udi de Indtægter som er i Brug, saaledes sker det aarlig, naar Grønjord

indtages eller Hede brydes, indtil Enken har faaet sine 2 Skp. Land tildelt overalt paa Gaardens Indtægter. Desuden skal Køberen det første Aar give Enken 2 Td. Rug og 1 Td. Boghvede, deraf Halvparten straks, Resten til Valborg Dag 1783. Ligeledes skal Køberen føde Enken en Ko og fire Faar i den forestaaende Vinter paa samme Maade som hans egne, til Sommer samme at græsse. Til denne Aftægtsavl og Dyrebestand bliver det Køberen forbunden at skaffe Enken Husrum, saaledes at hun kan have sit for sig selv, saavel som han ogsaa udviser hende et bekvemt Sted, hvor hun kan samle hendes Gødning til hendes Aftægtsjord. Endelig forbeholdes til Enken Eng til 3 gode Læs Hø, det udviste Stykke skal tilhøre Enken for Livstid. Engen »slaar og hjemkører« Køberen, naar Enken forlanger, men hun passer og river selv Høet. Ydermere gives Enken 16 Læs Tørv eller Klyner og 4 Læs Brænde aarlig, som Køberen forbindes i rette Tid at ørke og hjemføre. Naar Enken ved Døden afgaar, ophører alle disse Betingelser, og Aftægtsjord, Eng, Husværelse m. v. hjemfalder til Gaardens Ejer.

Ved de eragtede Auktioner opraaes Gaarden baade med og uden bemeldte Aftægtsyndelser, for derved at bevise hvad Diference denne Byrde paa Gaarden udi Købesummen kan opgøre, og bliver da det Bud valgt, Skifteret og Kreditorer finder fordelagtigst for Stærboet. — — —

Konditionerne, hvoraf ovenfor er givet et skønsomt Uddrag, oplæstes ved 1. og 2. Auktion, og Opraab af den samlede Ejendom som af de delte Lodder fandt Sted, uden at der var mødt Liebhave og blev givet Bud, hvorfor 3. Auktion skulde holdes førstkommen-

de Onsdag den 30. September 1782 Kl. 10 slet; man vilde da forsøge Salg uden Enkeaftægt.

Denne Beslutning viste sig heldig, idet der nu dog mødte een Køber, Baron von Krone, Søndersthoved i Give. Han bød 400 Rdl. Arent Steenstrup: 450 Rdl.! Hr. Geheimeraad, Baron von Krone: 455 Rdl.! »Og som ingen videre Overbud skete, saa blev Hr. Geheimeraaden fastslaaet som højstbydende, indtil Budet forelaa approberet af Skifteforvalteren. Auktionen hævet.«

Man maa imidlertid fra Dødsboets Side have været mindre tilfreds med det naaede Resultat. Beløbet kunde endda gaa an, skønt Vurderingssummen 500 Rdl. ikke var naaet. Baronens Evne til at betale tvivlede man stærkt paa. Det udvirkedes, at Amlund endnu en Gang sattes til Auktion, den fjerde og sidste: 28. Oktober 1782, og der gaves Tilladelse til, at der i Vilkaarene indføjedes en ny Bestemmelse, som gav Skifteforvalteren Ret til at vælge mellem højeste og næsthøjeste Bud, hvis han fandt Sikkerheden bedst hos den laverebydende.

Dette gav Anledning til et særdeles bittert Ordskifte under 4. Auktion mellem von Krone og Mølleren i Gjødding, Arvingerne, Myndighederne, Kreditorerne og Tilhørerne. Baronens klagede naturligvis over den vilkaarlige Fremgangsmaade, han her var udsat for, men Modparten hævdede Nødvendigheden af at faa »dette fattige Stærboes« Salg fuldbyrdet paa bedste Vis, og hertil havde man ingen anden Udvej end 4. Auktion, som muliggjorde et Resultat, Arvinger og Kreditorer kunde være tjent med. Møller Steenstrup krævede Forretningen fremmet, men kunde ikke, endda alle de tilstedeværende holdt med ham, hindre en vidtløftig Diskussion om, hvad Udtrykket »absolut

Bortsalg«, anvendt i Auktionskonditionerne, betød i almindelig Sprogbrug. Baronen mente, Amlund var hans, han havde siden 3. Auktion »en Dreng« gaaende paa Gaarden. Han kunde betale 300 Rdl. til Forfaldstid, og han havde udbetalt og bygget saa meget paa Søndersthoved, at heri var Pant nok for de resterende 155 Rdl. Bevis og Kaution kunde erholdes, hvis han maatte ride hjem og hente samme, inden der skete videre med 4. Auktion. Hele denne bevægede Forhandling fylder mange Sider i den gamle Auktionsprotokol. Intet nyttede. Man skred til Handling. Opraabt blev hver for sig de fire Lodder; intet Bud skete. Derefter Gaarden opraabt med Enkens fulde Aftægt: Bud Sign. Poder fra Bække, 210 Rdl.

Atter Opraab: Gaarden uden Aftægt, forrige Gang 455 Rdl., nu Bud af Sr. Peder Poder: 405 Rdl. Mange Opraab, men ingen højere.

Forespurgt blev da Hr. Geheimeraad, Baron von Krone, om han fremdeles vilde modtage Amlund for nu 405 Rdl. »paa det han ikke skulde besvære sig over, at Gaarden er i Dag solgt for ringere end han ved 3. Auktion derfor har budet«. »Hr. Geheimeraaden takkede for den gode Mening. Han havde intet imod at blive foræret de 50 Rdl., som Amlund i Dag blev billigere end sidst. Han gik ikke med Kontanter hos sig i Lommen, men reserverede sig at komme i Morgen Kl. 11 til Hr. Steenstrup og bringe ham Bevis og Kaution med«. Peder Poder gik ind paa at staa ved sit Bud saa længe, og dermed sluttede Auktionen paa Amlund. Freden var tilsyneladende oprettet igen, men Arvingerne efter sal. Andreas Nees blev jo ikke rigere herved, Panthaverne, Sønnen Hemming Ulrik Nees, Odense, Sr. Tang, Hvejsel, og Hans Madsen, Gjødding, ikke heller; førstnævnte tabte 300 Rdl.

Geheimeraad von Krone udeblev ganske til den fastsatte Tid, og det hjalp ikke, man ventede 24 Timer endnu. Peder Poder, som taalmodig havde ventet paa det saa længe dvælende Hammerslag, kunde efter at have betalt de 405 Rdl. i Kontanter og gode Obligationer drage ind paa Amlund.

Joh. V. Frans Baron v. Krohne betegnes andetsteds som »Æventyrer«; heri ligger jo nok Forklaringen paa, at man ikke just var meget opsat efter at faa ham til Lindeballe Sogn. Han købte 1782 Sønderstohoved for 4000 Rdl., solgte 1785 Gaarden for 1800 Rdl.; i Mellemtiden havde han afhændet 24 Td. Hartkorn Bøndergods.

Peder Poder, gift med Kirsten Fransdatter, var 75 Aar, da han kom til Amlund. Folketællingslisten 1787 viser, at han næppe har drevet Gaarden synderlig frem, hvad heller ikke efter den høje Alder kunde ventes, hans hele Folkehold var en Karl ved Navn Jens, 35 Aar, og en Pige Maren Pedersdatter, 12 Aar, Hyrde. »Den 6. April 1790 blev Sign. Peder Poder af Amlund begravet, 83 Aar gammel«, siger Kirkebogen. Videre om Peder Poder er meddelt foran.

En Søn, Søren Pedersen Poder, overtog herefter Gaarden. »Den 10. Maj 1791 blev Søren Pedersen Poder af Amlund og hans Pige Maren Pedersdatter i Amlund trolovede, den 2. Juli copulerede«. Det er den lille Hyrdepige fra Folketællingslisten, vi ser forfremmet til Kone i Gaarden.

Den næste Ejer af Amlund er Stamfaderen til Slægten, der nu lever paa Amlunds Grund og flere Steder i Sognet: Hans Pedersen, ogsaa kaldet Smed, Hustru: Karen Nielsdatter, Børn: Ane Johanne Hansdatter og Mette Hansdatter. Ægtefællerne var 1801 61 og 58 Aar gl., Døtrene 16 og 13 Aar. Familien kom

fra Vardeegnen, Børnene er født i Ansager. Ane Johanne Hansdatter blev gift med Jens Pedersen fra Sæbberup ved Løsning; de fik 8 Børn, den næst yngste var Ane Jensdatter (født 1816), Husmoderen paa Trøgelborg, Ann' Trøglborg.¹⁾ En ældre Broder Niels Jensen, overtog Amlund, en anden Broder, Hans Jensen, byggede Gaard paa Vestermarken; efter denne Deling var der nu to Amlundgaarde, Øster og Vesteramlund, som senere yderligere er udstykket.

1801 staar under Amlund nævnt en Husmand med Jord: Elias, gift med Margrethe Christensdatter, Børn: Johanne Eliasdatter og Christen Elisen. Hvor denne Ejendom laa vides ikke.

Den gamle Enestegaard Gjødsbøl var allerede før 1785 blevet delt mellem tre Selvejere: Jens Sørensen, Søren Nielsen og Jens Madsen, hver med 2 Td. 1 Skp. 1 Fdk. $2\frac{2}{3}$ Alb. Søren Nielsens Navn findes ikke i Folketællingen 1787, i hans Sted er kommet Bent Christensen. 1801 tegner Udviklingen sig saaledes:

1. Jens Sørensen (Kirsten Christensdatter), 41 og 44 Aar; Børn: Christen Jensen, 15 Aar, Søren Jensen, 13 Aar, Maren Jensdatter og Kirsten Jensdatter, 5 og 1 Aar gl. I Gaarden har Mandens Moder, Maren Jensdatter, 76 Aar, Ophold.

2. Christen Jensen (28 Aar), Anne Marie Pedersdatter (32), Barn: Anne Christensd., 1 Aar. Mandens Fader og Moder, Jens Madsen og Kirsten Christensdatter, 58 og 56 Aar gl., bor i et Hus med Jord.

3. Peder Hansen (40) og Kirstine Hansdatter (27 Aar), Hans Pedersen, deres Søn, 2 Aar. Peder Hansen stod opført som Husmand med Jord.

4. Johan Conrad Thode (64 Aar), Hustru Ane Jens-

---

¹⁾ Se H. Kau: Ann' Trøglborg, Vejle Amts Aarb. 1913.

datter (46 Aar), begge i 3. Ægteskab. Mandens Børn: Marie Kirstine Johansdatter, 25 Aar, og Cerine Marie Johansd., 9 Aar.

5. Abraham Hansen, Husmand med Jord, Kirstine Rasmusdatter, henholdsvis 38 og 36 Aar gl., en Datter: Øsele Marie Abrahamsdatter, 5 Aar.

6. Anders Jørgensen, Husmand med Jord, gift med Christiane Madsdatter, 37 og 30 Aar, Maren Andersdatter, 4 Aar, deres Barn.

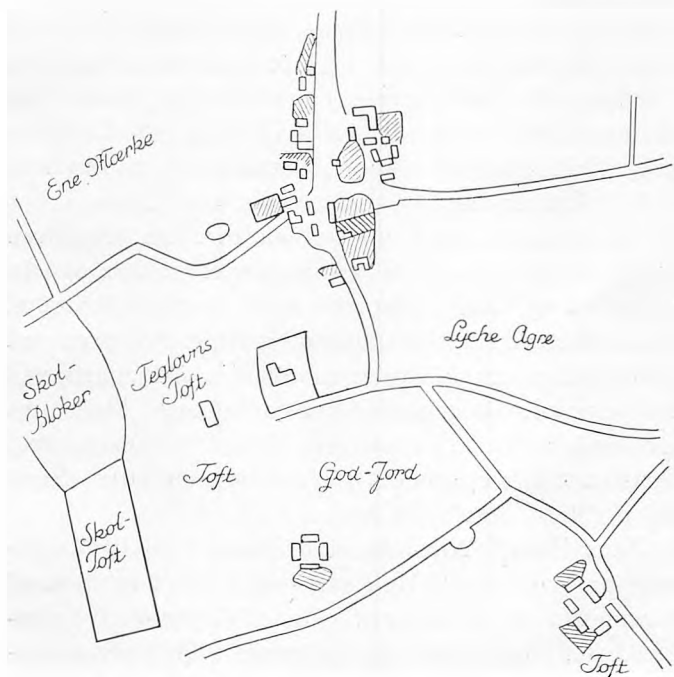
7. Lars Nielsen, Husmand med Jord, 84 Aar, Kirsten Christensd., hans Kone, 44 Aar, Else Marie Larsdatter og Niels Larsen, deres Børn, 6 og 3 Aar gl.

Ogsaa Manden paa Enestegaarden Bindsbøl var Selvejer, da Listen i »Koldingh. Amts Herregaarde og Bøndernes Beskrivelse 1785« opgjordes. Han hed Niels Nielsen, Hustruen Johanne Moustdatter; i 1801 var de 43 og 36 Aar, og havde følgende Børn: Niels (han døde som voksen), Moust (blev »Land Rytter«), Anders, Else og Christen. Sidstnævnte arvede Gaarden, efter ham kom Niels Christensen, nu Christen Christiansen. Fra Bindsbøl udskiltes efterhaanden en Række Ejendomme i Bindsbøl Mark.

Vi kommer nu til Lindeballe By, ser ind ad hver Mands Dør 1785, 1787 og 1801 — ved Hjælp af allerede ofte nævnte Kilder. Det er let nok at komme rundt de første Gange, men ved Besøget 1801 maa der passes paa, hvis man ikke vil gaa nogen forbi. Byen ligner slet ikke sig selv fra før. Udskiftningen er fuldbyrdet, Gaarde og Huse flyttet ud paa Markerne. Der ses pludselig 19 Ejendomme, hvor tidligere kun var 7—8. Det er mig ikke forundt at kende alle disse delvis nye Beboere, men jeg kan præsentere de gode Mænd, Hustruer og Børn, saa faar enhver vedkom-

mende blandt gunstige Læsere i god Mening selv søge sine Frænder og Kendinger ud af Kredsen.

Jens Bentsen havde 1785 Halvdelen af Smedegaards 6 Td. 4 Skp. 2 Fdk. 2 Alb. Hartkorn i Fæste, Johan Jensen den anden Halvpart. Jens Bentsen var

Det ældste Kort over Lindeballe By, 1786.

»God-Jord« = Gadejord, »Skol-Toft« og »Skol-Bloker« = Skolens Mark.

gift med Karen Christensdatter, deres Børn hed Niels og Christen, 15 og 8 Aar. Niels Jensen blev gift med Anna Hansdatter og overtog Gaarden efter Faderen, der havde købt den til Selveje. Niels Jensen har en Flok Børn, men Familien maa være rejst fra Sognet nogle Aar efter Folketællingen 1801, og dens Forhold

følges altsaa ikke længere. I Stedet er kommet Niels Johansen, gift med Anne Marie Nielsdatter. Maaske er Niels Johansen en Svingersøn af Niels Jensen, Hustruens Navn passer i hvert Tilfælde paa dennes ældste Datter. Deres Søn og Efterfølger i Gaarden hed Johannes Nielsen, derefter Jens Johansen. Naar Niels Johansens havde Børn i Kirke, er Fadderne gerne fra Farre, hvilket tyder paa, at Familien kom derfra til Smedegaard. Ovennævnte Fæster Johan Jensen var allerede 1787 gledet ud, og i Stedet nævner Tællingslisten Erik Poulsen (Sophie Iversdatter); muligvis er Niels Johansen en Søn af denne Johan Jensen.

I 1785 boede paa Lindeballegaard Niels Jørgensen og Major Rodenburg. Førstnævnte er to Aar senere gledet ud og Hans Petersen (ugift) kommet i Stedet. De to Fæstere Niels Jørgensen og Hans Pedersen ved vi ikke mere om. Majoren var 60 Aar, i Tjeneste ved det slesvigske Regiment, Fru Hylleborgs Alder ties der med, ugifte Tjenestefolk: Peder Sørensen (28), Christen Christensen (62), Hans Jensen (10), Engel (26) og Mette Marie (18 Aar).

Claus Henrik Nicolaus Rodenburg kom til Lindeballe omkring 1764. Han var født i Horsens, Søn af Borgmester H. Rodenburg, blev 1747 Fændrik i sydjydske nationale Infanteriregiment, 1749 karakteriseret Premierløjtnant, Kaptajn 1759, Major 1779, Oberstløjtnant 1788, samme Aar Kommandant paa Hals Skanse (700 Rdl. Gage), Afsked med Oberstløjtnants Karakter 1790.¹⁾

1757, 5. Januar viedes C. R. i Vejle til Anna Maria Poulsen, salig Hr. Christen Lindes efterlevende Enke; ved den Lejlighed faar han Attest for at være »ved

---

¹⁾ Oberstløjtnant Hirsch's Samlinger, Kgl. Bibliotek.

fuldkommen god Sinds- og Legems Kraft«. 1764 2. Ægteskab med Hilleborg Christine Asmussen, Enke efter Commerceraad Leth. »Lægeerklæring« fra Sognepræst J. Monrad i Hvejsel 5. Marts 1764: »At Hr. Capitain Claus Rodenburg af det Synder Jydske National-Infanterie Regiment, som har opholdt sig nogen Tid her i Menigheden, er ved fuldkommen Helbred og Sundhed bliver hermed attesteret«. 30. December 1770 staar han i Restance under Lindeballe med 1 Rdl. for »Jordafgift og ældste Tiende« til Coldinghus.¹⁾ 1788 er han opført i Jordebog for Refstrup med 3 Fdk. Skovskyld, hvoraf svares 16 Rdl. 4 Mark.²⁾

Det vil jo være nogenlunde umuligt at finde ud af, hvad der har ført Major Rodenburg til Lindeballe. Man kan gætte paa de ægteskabelige Forbindelser, der viser hen mod Egnens Herregaarde; maaske Kendskab til Slægten Lichtenberg paa Engelsholm, hvis Udgangspunkt er Horsens ligesom Majorens har været tilstede som afgørende Moment.

Majoren, som han altid kaldtes her, døde 1790. Skifteprotokollen har for 14. Maj d. A. et meget udførligt Skifte efter »Oberstløjtnant von Rodenburg i Lindeballe«; blandt Indboet og løse Ejendele nævnes et ret stort Antal Bøger, hvis Titler er særdeles interessante. Det ses ikke, hvor han ligger begravet.

1801 ejedes Lindeballegaard af Lægdsmand Thue Madsen, gift med Anne Margrethe Eriksdatter. Deres Børn var Mads Thuesen (8 Aar), Kirsten Marie, Erik og Anne Sophie, 9, 5 og 2 Aar. Mads Thuesen overtog Gaarden, efter at Moderen en Del Aar som Enke havde drevet den. Mads Thuesen døde 1842. Sønnen Thue Madsen var dengang 8 Aar. Moderen

---

¹⁾ Coldinghus Amts Regnskaber, Rigsarkivet.

²⁾ Viborg Landstings Skøde- og Pantebog, Landsarkivet.

giftede sig med J. Andersen. og Gaarden blev solgt. Senere Ejere: bl. a. Strigler, Frost, Røgind, Luplau, L. Jensen, A. P. Andersen.

Den tredie Gaard i Byen — efter gammel Rækkefølge — er Anneksgaarden, som vi sidst forlod, da Hr. Niels Borch 1690 ønskede at blive den kvit. Hans Bøn fandt Opfyldelse — til Skade for senere Præster i Embedet. Hundrede Aar senere maatte Hr. Ancher Borch gøre en stor Anstrengelse for at faa nogle af de tidligere Rettigheder tilbage igen, nu Gaarden var kommen i Kraft paany. Hr. Ancher gik lige til Kongen, og Landefaderen satte alt paa rette Plads. 1792, 2. Marts, forordnede Kongen, at eftersom der til Ringive, Gadbjerg og Lindeballe Menigheder »i de ældre Tider var henlagt en Anneksgaard i Lindeballe By af Hartkorn 6 Td. 2 Skp, men at denne Gaard i den øde Forfatning skal være kommen under Engelsholm, hvis Ejer skal have bebygget den og forsynet den med Beboere, hvorved den er bleven hans (Herremandens) Ejendom, og Præsten intet nyder uden Korn- og Kvæg Tiende, en 4 a 7 Rdl. — at denne Gaards Hartkorn, da Byen for nogle Aar siden blev udskiftet af Fællesskabet, og Gaardene bortsolgt til Beboerne selv, skal være kommen i 4 Beboeres Eje, og noget deraf sammenblandet med andet Hartkorn, hvorved det bliver besværligt i Fremtiden at hæve Tienden in Natura, desaaarsag Sognepræsten for at undgaa og forebygge al Anledning til Trætte om Tiendens Hævelse, samt for at gøre sig Indkomsten af samme sikker i Fremtiden, skal have accorderet med Beboerne, som ønsker at købe Tienden, at de, naar det bliver tilladt, at denne maatte sælges, skulle nyde samme til Ejendom, imod derfor til næste Snapsting at betale 300 Rdl.«

Her gøres altsaa Ret og Skel til alle Sider. Smørret,

de 64 Pund, »3436 Maaltider« om Aaret, er tabt. Men Præsten vinder dog en Del. Nævnte 300 Rdl. indsattes i Ribe Stiftskasse, og Renten tilfaldt Kaldet.

Omtalte 4 Beboere var Hans Jessen, der før Købet af Anneksgaardens Hovedparcel, Matr. Nr. 3, 2 Td. 4 Skp. Hartkorn, havde en mindre Ejendom under Lindeballe By i Fæste (hans Part af de 300 Rdl. beregnes til 120 Rdl.); Hans Jessen var gift med Charlotte Margrethe Lehmanns, 47 og 41 Aar, han kaldes »Bonde og Gaardbeboer samt Mølle Bygger og Tømmermand«. Ægteparret havde ingen Børn. Som Enke skødede Charlotte Lehmann 1804 Gaarden til Peder Larsen. Lægdsmand P. Larsen døde 1824, »dræbt af Lynild«, og Anneksgaarden købtes samme Aar af Jens Melchiorson, hvis Søn var foran ofte nævnte »gamle Sognefoged« Christen Jensen.

Hans Lindet hed den anden Mand, der fik en Part af Anneksgaarden; han var gift med Ane Pedersdatter. Børn: Johannes Hansen og Kristian Peder Hansen. Beboerne i denne Gaard, der oprindeligt laa mellem nuværende Smedie og Smidstrupvejen, nævnes senere i Kirkebogen med Slægtnavnet Ravn. Gaarden ejes nu af Peder Tang.

De to andre Købere fra Dokumentet 1792 var Johan Lehmann og Peder Nielsen. Førstnævnte flyttede vistnok snart til Gjødsbøl. I hans Sted kom formentlig Christen Jepsen (Ravn), som havde 6 Døtre, og som døde paa Raabjærg 1845: »Enkemand og Aftægtsmand paa Raabjærg, født i Højen«. Peder Nielsen er sikkert den Peder Nielsen (38 Aar), der 1801 staar opført paa Tællingslisten som Husmand med Jord, gift med Johanne Nielsdatter; Børn Jørgen og 3 Piger. Ejendommen laa kort Vest for Byen, Nord for Kirken (nedlagdes snart igen).

Peder Iversen (Hjuler) og Johanne Hansdatter var 1787 65 og 59 Aar gl. De boede i Gaarden, der senere blev Kro (Brugsforeningens Plads), og havde Sønerne Hans Pedersen og Christen Pedersen, 1801 19 og 12 Aar. Hans Pedersen blev gift med Anne Margrethe Christensdatter; deres Søn, Kristen Hansen, flyttede ud paa Raabjærg, H. P. Christensens Fader.

Peder Sørensen (Skøtt) og Hustru Engel Nielsdatter er gamle Bekendte; vi traf dem hos Majoren 1787, og de havde allerede paa dette Tidspunkt tjent sammen nogle Aar, hvad Jomfru Windfeldts Auktion, som vi senere kommer om ad, viser. Ægteparret var barnløst. I Gaarden er 1801 2 Karle og 2 Piger. Engel Nielsdatter døde, og P. Sørensen giftede sig igen; hans anden Hustru hed Else Nielsdatter (senere gift med Jens Kusk i Smidstrup). P. Sørensens og Elses Søn var Hans Pedersen (Schjøth), dennes igen Niels Hansen Schjøth. Nuværende Ejer Jørgen Tang.

Ved Siden af sidste Gaard boede 1801 EbbeNielsen; hans Kone, deres Datter og en Datter af Mandens første Ægteskab bar alle tre Navnet Anne Ebbesdatter, en Søn hed Niels Ebbesen. Gaarden, som nu kaldes Bavnegaard, er flyttet et Stykke i Nordøst, ejedes senere af Jørgen Udesen (han boede en Tid paa den mellemste af Grønbjærggaardene), Ude Jørgensen og Hans Peder Jørgensen.

Ringene begynder nu at slutte sig sammen. Paa Matrikulkortet 1820 ses to Gaarde Syd for Landevejen midt i Byen. Her boede — 1801 — vistnok de to Familier: 1. Anders Jensen og Hustru Ingeborg Jesdatter, midaldrende Folk uden Børn. De har i Gaarden en 72-aarig Mand Mads Knudsen, »Almislem og faar Almisse af Sognet«. 2. Søren Hansen (50 Aar) og Anne

Kirstine Mortensdatter (40), deres Børn: Anna og Johanne 5 og 3 Aar gl.

Den østligste af de to Gaarde ejedes længere hen i Tiden af P. Sørensen (Mosegaard). Hos ham kom Thue Madsen fra Lindeballegaard (efter et Ophold paa Raabjærg) i Tjeneste, og da Gaarden nedbrændte — først i 1860erne — købte han Brandtomten og Jorden af P. Mosgaard, der ingen Børn havde. Ved forskellige Tilkøb, bl. a. af omtalte Nabogaard, gjorde Thue Madsen Gaarden en Del større. Nuværende Ejer Kr. H. Schjøth.

Thomas Knudsen, »Gaardbeboer, Sognefoged og Skræder«, gift med Karen Sørensdatter, ældre Folk med Børnene Malta Kristian, Søren og Karen, ejede 1801 en Gaard, vistnok Grønbjærggaard; senere Ejere Christian Thomsen, Lars Pedersen (Grønbjærg), Jens Chr. Larsen, nu P. Hansen.

Søren Nielsen (60) og Hustru Anne Dorthe Knudsdatter (59) boede 1801 i Grøndalgaard. Deres Børn: Jens Sørensen, Anna Mari og Mette Margrethe.

1785 nævnes Peder Bødgers Enke som Fæster af en Gaard i Lindeballe. Det er vel hendes Søn, der 1801 træffes: Christian Pedersen, Gaardmand og »Bøkker«, Enkemand med Børnene Søren Christiansen, Hans, Niels, Karen og Maren; hos ham bor hans Moder Karen Christiansdatter, 81 Aar gl. Rimeligvis er her Tale om Holmegaard. Denne ejes senere af Gyde Hansen, Anton Sørensen, nu Knud Sørensen.

Johan Casper Geiss, »Husmand med Jord og Papirmagter Svend«, boede i »Stedet Enemærke« (»Gamle Hansens« Betegnelse af Ejendommen, som nu er Jens Eriksens Gaard); Geiss' Kone hed Dorthe Stephansdatter, deres Børn Johan Georg Geiss, Hans Peter og Maria Catrine.

Erik Poulsen, som 1787 nævntes under Smedegaar-

den, var 1801 Husmand med Jord, 66 Aar. Hans Ejendom laa Sydøst for Præsteengen.

Andreas Aasborg, gift med Maren Sørensdatter, var Husmand og »Skoemagter«, havde Sønnen Andreas Andreasen. Hvis de ikke boede i Langkærhus, kan vi næppe angive Stedet.

Tilbage er 1801 Skoleholder Jens Nielsen, som før er omtalt, og Husmand med Jord Christen Bentsen, hvis Bopæl ikke kendes; han var gift med Anne Marie Willadsdatter, og Børnene hed Elisabeth og Maren.

1787 nævnes Husmand Hans Kruse og Mons Lehmann (gift med Marie Birthe Barsdatter), »Papirmager hos Hr. Schmidt i Papirmøllen i Randbøl«. De har Sønnen Johan Gotfred Lehmann, som vi traf 1801.

For Fuldstændigheds Skyld skal medtages, at der i Lindeballe ogsaa har boet en Plough. Han var »gamle Rasmus Niensens« Formand i Gaarden, hvis Stuehus nu er Smedie (overfor Brugsforeningen). Rasmus Nielsen og Hustru, Maren, kom hertil fra Fyn; han var en af Sognets talrige Veteraner (1864), havde »ringet over 5 Konger«, d. v. s. ringet med Kirkeklokkerne forskellige Steder ved 5 Kongers Død.

Nørskov hørte 1785 under Haraldskær. Der nævnes følgende Fæstere: Lars Hasberg (Hartkorn 4 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 2 Alb.), Søren Hansen (2 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 2 Alb.), Søren Hansen (2 Td. 2 Skp. 1 Fdk. 1½ Alb.), Peder Nielsen (samme Hartkorn), Frederick Iversen (3 Td. 7 Skp. 2 Fdk. 1 Alb.), Gyde Jensen (4 Td. 2 Skp. 3 Fdk. 2½ Alb.), Rasmus Sørensen (samme Hartkorn som Gyde Jensen).

1787 er Navnene disse: Peder Nielsen (Kirstine Eskildsd.), Peder Hansen (Johanne Hansd.), Kirstine Mortensdatter, »fattig Enke, Huskone«, Frederick Iversen (Kirsten Pedersd.), Gyde Jensen (Mette Catha-

Udsigt fra Førsthalle mod Lindeballe og Aast Skove.

Vej forbi Lindeballe Mølle. Ældgamle Tjørnebuske — som forhaabentlig faar Lov at blive staaende.

rina Pedersd.), Rasmus Sørensen (Mette Nielsd.); Nevad: Iver Henriksen, Husmand.

Beboerne var 1801: 1. Niels Nielsen (Søn af ovennævnte Peder Nielsen og Kirstine Eskildsdatter), han er 29 Aar og gift med Johanne Hansdatter (42 Aar), deres Datter hedder Johanne (1 Aar), Konens Børn fra tidligere Ægteskab: Hans Pedersen, Maren, Marie, Peder og Niels Pedersen.

2. Peder Nielsen (68) og Anna Marie Pedersdatter (40); han har været gift 4 Gange før. I dette 5. Ægteskab er Børnene Peder Pedersen (8), Niels Pedersen (6) og Anne Pedersdatter (3 Aar). De har en Tjenestedreng, som hedder Niels Andersen, 15 Aar gl.

3. Laurids Christensen (49) og Anne Margrethe Pedersdatter; de havde 6 Børn i Alderen fra 16 til 1 Aar: Christen Lauridsen, Mikkell, Kirsten, Woldborg, Karen og Anne Sophie. Hos dem i Gaarden bor Konens Moder, Woldborg Mikkelsdatter, 65 Aar. Laurids Christensen ejede Lille Nørskovgaard, som er den største Gaard i Nørskov; hans Efterfølgere var Christen Lauridsen, Laust Christensen, Christen Laursen (»Gamle Laursen«; han plantede den forholdsvis store Naaletræsplantage paa Gaardens lettere Arealer); nuværende Ejer Poulin Laursen.

4. Rasmus Sørensen (52) og Mette Nielsdatter (42) traf vi 1785 og 87, deres Børn (14—2 Aar) hed Maren, Ingeborg, Søren Rasmussen og Anne Else. I Gaarden er en Tjenestedreng paa 16 Aar samt Konens Moder, Maren Nielsdatter, 72 Aar gl.

5. Gyde Jensen (58) og Mette Catrine Pedersdatter (52) har Børnene Peder og Jens Gydesen, 16 og 14 Aar gl. Ejeren her er den samme som nævntes 1785 og 87.

6. Jens Pedersen (51), gift med Maren Madsdatter

(40), var »Husmand med Jord«; deres Børn hed Johannes, Jørgen, Jens og Abraham Jensen, den sidste 1 Aar gl.

7. Mads Jørgensen, Jens Pedersens Kones Fader, 65 Aar, Enkemand, »Inderst og er Hiuler«.

8. Frederik Iversen, Husmand med Jord (65 Aar) og Kirsten Pedersdatter (50 Aar) staar 1787 opført med Børnene Hans, Iver, Birgith Lisbet, Peder og Marren Frederiksen (fra 20 til 1 Aar), hvoraf ingen nævnes 1801, derimod 3 andre: Jens, Kirsten og Christen Frederiksen, 8, 6 og 4 Aar.

9. Søren Nielsen, Husmand med Jord, gift med Grethe Hansdatter, henholdsvis 74 og 86 Aar gl.

Nedvad, som i gamle Dage altid kaldes et Bol, 1787 et Husmandssted, 1801 en Gaard, ejes paa sidstnævnte Tidspunkt af Hans Jensen, gift med Anne Jensdatter, deres Børn er Jens Hansen, Jens Christian, Henrik og Lene Hansdatter; Jens og Jens Christian ser ud til at være Tvillinger, 9 Aar gl.

— — —

De to Folketællinger kort før og efter Udskiftningen har 139 Personer (76 Mænd, 63 Kvinder) i 1787, 243 Personer (117 Mænd, 126 Kvinder) i 1801; Landbrugsreformerne har altsaa bevirket en forholdsvis stor Tilvækst i de 14 Aar, vor Undersøgelse spænder over.

Man lægge Mærke til Sognets yderst ringe Antal fattige Folk. Det ensartede Præg, der ligger over Beboerne omkring Aar 1800, er hovedsagelig tilstede den Dag i Dag.

Forinden vi gaar videre, vil vi et Øjeblik se ind i en gammel Lindeballe-Dames stille Stue, Jomfru Windfeldt. Jomfruen kom ikke med blandt vore stedlige Navne, hun døde Aaret før Tællingen. Nu, 27. Juni

1786, er der Auktion over hendes efterladte Tøj og Ting; vi ser Skufferne blive tømt for deres intime Indhold, det hun sidst med nænsomme Hænder lagde sammen, og idet vi ganske overhører Auktionstummelen, finder Minder Vej til vort Sind om den særegne Fred, der kan udgaa fra ensomme Mennesker og deres Syssel, vi fornemmer hengemte Rosenblades og Lavendlers Duft og oplever et Stykke Kulturhistorie.

En egemalet Dragkiste med 4 Skuffer købes af Fru Majorindens Engel; Tjenestepigen, der blev P. Sørensens første Hustru, har Raad til at give omtrent 8 Rdl. for Dragkisten. En sort Fløjels Kyse med gult Silkefoer (købes af Rebslagerkonen i Jelling), 1 Do. m. Silke-Plydses Underfoer (Poul Adolf fra Vejle), 1 sort Silke Tørklæde og 1 rød do. kostede ca. 2 Rdl., 1 hvid Nekeldugs Tørklæde (Stak Skovfoged i Kjeldkjær), 1 gl. sort Silke do. m. Kniplinger om (Hans Bærendsen fra Jelling), 1 hvid Hørlærreds Tørklæde (Chr.Utoft, Ringive), 1 Par Handsker (Thomas Skræder), 10 Stk. Kamlærreds Tørklæder kostede 3 Rdl., 3 gl. do. (Jens Sørensen, Gjødsbøl), 2 gl. Fruentimmer-Kraver (Chr. Utoft), 2 Par Halværmer (Hans Bærendsen), 4 Par gl. Manchjetter deles mellem Skovfoged Stak fra Kieldhuset, Christen Andersen af Ildved, Rebslageren i Jelling og Poul Adolf fra Vejle, og 15 Par Kamlærreds Snipper havner hos Anders Nielsen i Daldover, Chr. Utoft, Peter Larsen i Utoft og Hans Bærendsen. 1 hvid, broderet, halv Silke Tørklæde med fin Knipels Søm faar Stack. 1 hvid Hoved-Sæte m. Kniplinger og grønne Baand (Lars Tømmermand), 1 fileret do. m. Kniplinger (Provst Clausen), 10 Drejls Natkapper m. Kniplinger om koster gennemsnitlig 10—12 Sk., de spredes blandt Cirsten i Ringhøj (Ringive), Degnen Straaberg, Chr. Kaaberbøll, Jens Ladefoged, Bræsten (Bredsten),

Degn og Poul Adolf i Vejle. Skovfoged Per Kilkjær faar 2 gl. halv-Silke Bomulds Nathuer. 4 Kamlærreds Halværmer: Jens Ladefoged og Chr. Utoft. 1 gl. Kamlærreds Dug (Povl Adolph), 1 stor Vifte (Jomfru Rod).

Guld: 1 Guldring med 3 Stene (1 Rdl.: Hr. Kaptain Rigilsen), 1 Guldring emalieret (1 Rdl.: Hr. Henriksen), 1 knobret do. (1 Rdl. 4 Sk.: Hr. Henriksen).

Sølv: 1 Sølv Spænde (2 Rdl.: Peder ved Majoren), 1 Sølv Hovedvandsæg (2 Rdl. 5 Sk.: Kristen Ringhøj), 1 Glas do. Flaske m. Sølv Skrue (Chr. Utoft).

Tobaks Daaser: 2 Posteleins (Hr. Captain Rigielsen); 1 Tombacks do. (Kirsten i Ringhøj, 1 Brændglas: Laust Slagter i Ringhøj).

1 hvid broderet Kappe m. Kniplinger, 2 gl. Halsstrimler, 5 Snipper m. Kniplinger, 1 lang Kramlærreds Lidse, 1 gl. Kammerdugs Halskravée, 1 Perlemors do. med Søm omkring tilfaldt Jens Ladefoged, Knud Slagter, Povl Adolff i Vejle, Jacob Gydesen fra Hvejsel; Vejle-Manden fik Broderparten. Nogle Silke Halskraver m. Kniplinger fik Christen Utoft og Poul Adolf. 1 Par Kammerdugs Manchetter m. fine Kniplinger om: Jomfru Ditlefsen. 3 Par Meteldugs Manchetter: Skovfogeden i Kieldkier, Kiersten i Ringhøj og Jens Ladefoged. 2 gl. hvide Huer tilfaldt Niels Lindeballe (vistnok Ladefoged paa Haraldskær). 2 Par Meteldugs sørge Manchetter: Knud Slagter. 1 Par Traad Strømper: Jomfru Ditlefsen. Nogle Silkesløjfer og Guld-Livstykke-Baand deltes mellem Kristen Utoft, Knud Slagter og Skovfogden ved Kieldkier. Nogle Stk. udtunget Baand: Claus Jensen i Hygom. Nogle Kammerdugs Strimler og 2 Stk. Kniplinger: Hans Smed i Gadbjerg. 1 Par Kammerdugs Manchetter: Greis Nielsen, Gadbjerg, 1 Halskrave af Silke: Kirsten i Ringhøj. 1 do. do.: Poul Adolf. 1 Bundt grønne Baand: Jens Lade-

foged. 17 Hørlærreds Særke spredtes saaledes: Chr. Utoft, Jacob Gydesen i Hvejsel, Niels Pedersen i Nørskov, Jan Christensen i g. Hus. Provst Clausen, Niels Skræder i Nørskov, Anders Nielsen i Sødover, Morten Murmester, Egh, Jon i Gjøddinghus, Morten Svenborg, Thomas Skræder. 1 Par nye hvide Strømper: Captain Rigelsen, 1 Drejls Haandklæde: Povl Adolf. 1 do.: Søren Nielsen i Tøsby. 1 hvid Natkappe: Kirsten i Ringhøj. 8 blaa og hvide Lommetørklæder: Niels Bindsbøl, Jens Kudsk, Jørgen i Tøsby og Hr. Møller fra Sønderkov. 1 Stykke Lærred: Chr. Utoft. 1 blaa Gradikovas (?) Kaabe med Graaværk Underfoer og 1 Par smaa Guldknapper udi (9 Rdl.: Hr. Henrichsen). 1 ægte Silkes Adrienne m. do. Skjørt med Smække af Collens, blaa og hvid blommet (15 Rdl. 2 Mark, Provst Clausen); 1 brun og hvidstribet samt prikket Jake, med do. Skjørt og Liv af Sirts (3 Rdl. 2 Mk., Jomfru Richelsen); 1 hvid, blommet do. Cattians Adrienne m. Smæk (2 Rdl. 10 Sk., Jens Nørskov). 1 hvid Silkedugs Adrienne m. Skørt og Smæk (4 Rdl., Jomfru Richelsen). 6 Duge koster ca. 8 Rdl.: Chr. Utoft, Knud Slagter, Hr. Lehmann, Søren Nielsen. 12 fine Servietter købes af Jomfru Detlefsen, Hans Gydesen og Forpagteren i Ringive. 1 Par store, ny Hørlærreds Lagener koster 2 Rdl. 5 Mk. 6 Sk. og tilfaldt Helten Degn i Give, samme faar 1 Par ny Blaarlærreds Lagener for 1 Rdl. 2 Mk. 12 Sk.; Captajn Riegelsen: 1 Par do. do. for 2 Rdl. 3 Mk. 5 Sk. 4 Pudevaar koster 2 Rdl. 2 Mk. (Køberens Navn ulæselig). 1 liden Dragkiste m. 3 Skuffer, Laas og Nøgle: H. Henriksen for 1½ Rdl. 1 Sølv Krampe, 2 Portrætter af Kong Frederik d. 5. og Dronning Louise (1 Mark: H. Henriksen). 2 gl. Gafler, 1 Bord-Klokke (2 Mark: Morten Svendborg). 8 Stk. Skilderier (1 Mark: Knud Slagter). 1 Nøglegehæng m. 2

Nøgler: Provst Clausen, 1 Træ Skilderi og 1 do. m. Glas for, 1 Vinglas: Peder (hos Majoren). 2 Porcelæns Krukker, 1 Mælkekande, 1 liden Kande og flere Kander og Potter: Claus Jensen. 1 Porcell. Hund og lign. Genstand: Hr. Henriksen og Lehmann. 1 Kuffert (1 Rdl., Hr. Henriksen). En grøn Stoffes Ærmekeabe: Morten Svendborg. 1 blaa Nankins Skjørt: Jomfru Rød for 1 Rdl. 1 sort Stoffes Adrienne m. Skjørt ved og smæk til (2 Rdl. 14 Sk., Lars Madsen). 1 ny hjemmegjort Skjørt (1 Rdl., Gyde Nørskov). 1 brun og hvid blommet Sirtses Trøje og Skjørt (1 Rdl., Christian Bødker). 1 grøn Skjørt og Trøje (2 Rdl. 3 Mk. 4 Sk., Niels Bindesbøl). 1 rød blommet Damaskes Skjørt (3 Rdl. 15 Sk., Jens Jacobsen). 1 hvid, broderet Trøje, (2 Rdl. 2 Sk., Provst Clausen). 1 gl. Muffe: Lars Madsen. 1 hvid Kassifans Skjørt og Trøje (1 Rdl. 2 Mk. 15 Sk.: Captain Michaelsen). 1 gl. Overtræk til Hovedpude: Niels Nørskov. 1 Par hvide Strømper: Poul Adolfs. 1 sort Palletrine. Hans Gydesen. 12 Stk. Porcellæn over-Chokoladepopper (Provst Clausen). 1 stor fur Kiste (2 Rdl. 1 Mk.: Hr. Henriksen). 1 hvid og blaa smaastribet stor Bolsters Underdyne (7 Rdl.: Cirstine Henriksen). 1 blaa og hvid tavlet Lærreds Overdyne m. fin Fyld (7 Rdl.: Capt. Riegelsen, 1 gl. do. m. do. (3 Rdl. 9 Sk.: Cirstine). 1 hvid Lærreds Hovedpude (Captain Riegelsen). 1 do.: Cirstine. 1 Stk. grøn Tøj, 3 Al. (3 Mk. 2 Sk.: Peder Jeppesen).

Hvem Jomfru Windfeldt egentlig var, og hvor hun boede i Lindehalle kan ikke oplyses. Hendes Fornavn nævnes aldrig, Skifte eller andre Holdepunkter m. H. t. Bolig mangler. Det ser ud til, at hun var en Datter af Forpagter Jens Vindfeldt, Refstrup, som den 19. April 1733 havde et hjemmedøbt Barn ved Navn Orsula i Kirke. Da Jomfru Windfeldts Alder 1786 op-

gives til 54 Aar, kan det passe helt godt sammen. Heller ikke efter Jens Vindfeldt er der noget Skifte.

Vi har faaet Listen over dette Indbo meddelt saa udførligt, for at vi kunde fange et Glimt af, hvad man i hin Tid gemte paa Kistebunden. En vis Kultur og Velstand ligger jo bagved, og selv om Eksemplet ikke netop kan siges at være helt typisk for det gennemsnitlige Lindeballe-Hjem, tør vi dog mene heri at have givet Virkeligheden et Udtryk, der ligger det rigtige saa nær som muligt.

Havde man ikke i mærkelig Miskendelse af gamle Tings Værd bortkastet saa meget smukt Arvegods, men givet det Hædersplads paa Hylde og Væg, kunde vore Stuer undgaaet Præget af Nybyggerrum, og vi vilde have ejet et Bevis for Sandheden i vor hævdede Opfattelse, at 1700ernes Slutning var en rig Tid ogsaa med Hensyn til Ejendele og Husenes indre Udstyr.

De fattige Forhold, der blev vore Bedsteforældres og deres Børns Lod, stammer fra 1807—14 og følgende Par Tiaar. Krigen med England ødelagde den danske Handelsflaade, bragte Forvirring i vort Pengevæsen, svækkede Erhvervslivet. Hertil kom den for Landbruget skæbnsvangre Ulykke, at England efter Napoleonskrigenes Ophør indførte Told paa Korn, samtidig med at det norske Kornmarked gik tabt. Priserne paa Landbrugsprodukterne faldt, da Udlandets Produktion steg. Kapitelstaksten havde 1801—09 været: Rug 16,85 Kr., Byg 9,66 Kr., Havre 6,54 Kr., Smør 38 Øre, Flæsk 30 Øre. De tilsvarende Tal var 1820—29: Rug 6,12 Kr., Byg 4,53 Kr., Havre 3,40 Kr., Smør 32 Øre, Flæsk 19 Øre. Priserne sank altsaa til omkring det halve. Kun Skatterne steg. Det var trange Aar for Landbruget. Først i 1830erne begyndte en langsom Bedring at kunne spores.

Hvorledes man her i Sognet kom over den økonomiske Bølgedals slugende Sump, fik Fodfæste paa fast Grund og atter blev i Stand til at bane Vej for en ny — en ganske forunderlig rig — Udvikling, kan kun vises i store Træk. Det skete ved gennemført Sparsommelighed, dagligt Afsavn, men først og sidst ved dygtigt og udholdende Arbejde, lønnet af de efterhaanden indtrædende højere Konjunkturer.

Kapitelstaksterne var:

	Rug Kr.	Byg Kr.	Havre Kr.	Smør Kr.	Flæsk Kr.
1840—49	9,27	7,60	4,99	0,44	0,35
1850—59	12,38	9,77	6,92	0,61	0,33
1860—69	12,62	10,54	7,33	0,69	0,39
1870—79	13,47	12,68	8,56	0,87	0,53
1880—89	11,41	10,30	7,29	0,89	0,51
1890—99	9,91	9,32	7,03	0,93	0,46

Med disse Priser laa Retningslinjen for Landbrugets Produktion naturligt angivet. Til 1880 maatte der lægges Vægt paa Kornavl i størst mulig Udstrækning, fra nævnte Tidspunkt blev man henvist til en Omlægning af Bedriftsmaaden, hvorved Husdyrhold, dyrisk Produktion kom stærkt i Forgrunden.

Driftsændringen nødvendiggjordes ogsaa af den Omstændighed, at Jorden ved den langvarige, ensidige Kornproduktion var bleven kendelig træet.

Det blev nu Opgaven for Datidens Landmænd at gengive Jorden den tabte Kraft og lede Landbruget ind i en ny Fællesdrift, der tog Sigte paa ved Sammenslutning i Fællesskab at behandle Dyreverdenens Frembringelser.

Man gennemførte Grundforbedringen ved Hjælp af Mergling og Dræning, Læplantning og Anvendelse

af Kunstgødning samt ved Forandring af Jordens Benyttelsesmaade, en relativ Indskrækning af Kornarealet til Fordel for Rodfrugter.

Spørgsmaalet Fællesdrift løstes ved Oprettelse af Mejerier, Slagterier og tilsvarende Sammenslutningsforetagender.

Det er alt dette — i harmonisk Opbygning, i heldigt Sammenhæng og i tilpasset Vekselvirkning — der har bragt det store Opsving, den rige Udvikling, som bærer og præger Nutidens Landbrug.

At man virkelig var i Stand til paa forholdsvist kort Aaremaal at gøre saadan Arbejdsindsats kan kun forklares ud fra Erkendelse af hver enkelt Bondes og Borgers Bidrag, hans Vilje til værdiskabende Virke under Frihedens og Selvejets Kaar. Men væsentlig Betydning maa ogsaa tillægges det Arbejde for Dygtiggørelse, der var Folkeskolens, Landboforeningers, Fagskrifters og Dagblades Værk. Lige saa lidt maa den Tilskyndelse og Støtte, man modtog fra Offentlighedens Side undervurderes.

Ser vi fra saadan almindelig Baggrund ud over Egn og Sogn, finder vi let hver enkelt Træk spejle sig i lokale Foretagender. Mergling, mere intensiv Dyrkning, nye Arealers Frugtbargørelse, Hegn- og Læplantninger kendes overalt. Mejerier er opført i Aast og Smidstrup, Farre og Gadbjerg.

I landskabelig Henseende har intet ændret Sognets Udseende saa meget som Plantningerne om Gaarde og Huse, langs Vej og Mark. Paa dette Omraade var Lindeballe tidligt førende. 1855 tilbød Sognefoged Hans Schjøth Vejle Amts Landboforening »et Areal til Anlæg af en Planteskole i den ham tilhørende Skov uden noget Vederlag og paa saa lang Tid, det maatte ønskes. Tilbudet blev modtaget og 2 Skp. Land udlagt

til Planteskole«. ¹⁾ Thue Madsen, Balling, H. P. Christensen, Raabjerg, og mange flere, især dog Søren N. Søndergaard, Baldershøve, virkede for Plantningssagen. Søren Søndergaard modtog 1905 Landhusholdningsselskabets Sølvbæger. I Beretningen fremhæves det store Arbejde han udførte paa flere Omraader, navnlig dvæles der ved, »at han ikke alene har forskønnet Ejendommen med Have- og Lystanlæg, men ogsaa har beplantet adskillige ufrugtbare Højedrag, har plantet Læbælter og anlagt en betydelig Planteskole, hvorfra der sælges og uddeles mange Træer«. Kr. Mortensens udmærket gode Planteskole i Gjødsbøl Skov har ligeledes haft en meget stor Betydning gennem en lang Aarrække. De mange Plantninger danner sammen med Skoven en Skønhedsfylde over Sognet, man aldrig før, da nøgne Kaalgaardsdiger og enkelte forblæste Buske var Hjemmenes eneste ydre Prydelse, kunde drømme om, og de betinger jo samtidig langt større Udbytte af Markens Grøde.

Det før saa skarpe Skel mellem Øst og Vest er udjævnet, Østeregnens Præg flyttet længere i Vest.

— — —

Et vigtigt Hjælpemiddel til det økonomiske Livs rolige og gode Trivsel har Sparekassen været.

Spare- og Laanekassen for Lindeballe Sogn stiftedes den 18. November 1874. Blandt de første Indskydere findes Hans Aast (en Ætling af Hans Gydesen den Ældre) med et større Beløb og »Drengen« Peder Larsen Jensen, Sparekassens nuværende Formand, med et meget mindre. Udviklingen fremgaar af følgende Tal: ²⁾

---

¹⁾ Johs. Schiødt: Vejle Amts Landboforening 1851—1901, Vejle 1901.

²⁾ Tallene og Navnene fra den første Tid skyldes Meddelelse fra Sparekassens inspektør, Dr. polit. H. L. Bisgaard.

	Indlaan Kr.	Reserver Kr.	Udlaan Kr.
31. Decbr. 1875	7,842	81	6,742
31. Marts 1881	7,212	575	7,724
— 1885	12,804	1,093	13,743
— 1891	20,503	1,649	20,242
— 1895	25,856	2,048	28,288
— 1901	31,544	2,518	32,671
— 1905	49,553	3,700	45,699
— 1911	63,585	5,414	57,305
— 1914	59,521	6,727	66,024
— 1919	150,173	8,701	96,349
— 1924	203,504	13,765	192,494
— 1928	236,368	16,519	223,089

Som Formand har fungeret Gaardejer Erik Hansen, Gjødsbøl; Partikulier Johannes Tang, Lindeballe; Husmand Jens Kristoffer Christensen, Grønbjerg; Gaardejer Christen Christensen, Bindesbøl; Gaardejer H. P. Jørgensen, Lindeballe; Sognefoged P. Larsen Jensen, Lindeballe.

Kassererposten indehavdes i ca. 30 Aar af Gaardejer Jens Eriksen, derefter fulgte Lærer R. Mortensen, Gaardejer H. C. Raun og Mejeribestyrer M. Jensen. Bogholder: R. Mortensen.

Folketallet er fra 243 i 1801 steget saaledes: 1850: 533, 1901: 641, 1925: 763, 1929 godt 800. Sammenholdt med den øvrige almindelige Udvikling er Tilvæksten ikke særlig stor, navnlig ikke i Periodens sidste Halvdel. Forholdet hænger sammen med en ejendommelig omfattende Udvandring fra Sognet. Da Chr. Balling 1905 efter Opfordring af gamle Elever i Amerika gjorde en Foredragsrejse til U. S. A., kunde han dér besøge 38 Familier fra Lindeballe og stedfæste 60 forhenværende Elevers Virkeplads i de For-

enede Stater. Man antager, der ialt herfra gennem de sidste Par Slægtled er udvandret henved 200 Mennesker.

Endnu skal tilføjes, at der i 1914 oprettedes Telefoncentral i Lindeballe, 1916 i Aast. 1926 forsynedes Sognet med Elektricitet til Lys og Trækkraft.

DAGLIGT LIV — TILBAGEBLIK

FOR rigtig at kende Menneskene er det ikke nok at vide en Del om deres Vilkaar og Forhold, Arbejde og Stræben, man maa tillige se dem i de hjemlige Omgivelser under Dagens og Aarets Gang.

Den gamle Slægts Boliger var smaa, Husene snævre og lave — dog store nok til Hensigten med dem. Murene for det meste Bindingsværk, hvid- og sortstrøget; Taget Straa, godt mosset, hist og her noget oprevet, thi Blæsten er stærk og Bygningerne ubeskyttet nøgne. Mange Steder ses Stænger og udslidte Harver anbragt som Tagholdere over skrøbelige Hjørner og gabende Huller.

Fra omkring 1860, da man begyndte at faa Raad til — og Brug for — bedre Bygninger, stammer en Del af de Stuehuse, vi nu ser i Lindeballe Sogn; sammen med Stuehusene opførtes ogsaa tilsvarende Lader og Stalde, men disse blev senere for smaa og maatte igen fornyes. Bygningerne fra nævnte Periode er alle særdeles smukke og stilfulde. De skyldes en meget dygtig Lindeballe-Haandværker, Niels Smedegaard. Han havde i sin Ungdom staaet i Lære hos en af Datidens dueligste Bygmestre, Per Hollesen i Vejen. Senere lærte Niels Smedegaard i København, og saaledes

udrustet vendte han hjem til sit Fødesogn, hvor han kom til at præge Bygningsstilen gennem lang Tid. Langt udenfor Sognet tog man hans Evner i Brug, navnlig hvor det gjaldt større Byggeføretagender. Skønt de fleste af Niels Smedegaards Huse i Tidens Løb undergik den vanskelige Forvandling at faa Straa-taget erstattet med Tagsten, en Ændring, der kræver baade Lykke og Forstand, om det skal lykkes at bevare Helhedsvirkningen, kan man fremdeles let gende den gamle Mesters Grundpræg. Han var baade Murer og Tømrer, Glarmester og Tækkemand, ja ogsaa Møblerne kunde han lave smukt, solidt og — billigt. Niels Smedegaards Dagløn udgjorde 1 Kr. 50 Øre for 12—14 Timers Arbejde.

Ja, Dagen brugtes i hele dens Længde, man lod ikke Solen skinne forgæves. Mergelgravning og -kørsel, Dræning og lignende ekstra Arbejder skulde gerne gøres i Morgen- og Aftentimerne, naar Hustruen kunde stjæle sig fra Hus og Børn for at hjælpe Manden. I det hele blev Kvinder og Børn ikke sparet, men maatte tage deres haarde Tørn med. Maaske fik man trods det saa stadige Tempo ikke just mere udrettet den Gang end nu, Redskaber og Virkemidler var jo tunge og uhaandterlige i Forhold til vore. Naar Marts gik ind, gik Lyset ud: Aftensædet ophørte.

Sædvanligvis brugte man Stude som Trækdyr, og da disse i Sommertiden havde Tilbøjelighed til at bisse, var det ogsaa af den Grund nødvendigt, at Dagens første og sidste kølige Timer udnyttedes. Stude, der »skjen«, kunde være frygtelige. Paa Engdrag og anden blød Jordbund kunde Studene bedre benyttes end Heste. En medvirkende Aarsag til det almindelige Studehold var først og fremmest, at Studene ved Salg — især paa Vorbasse Marked — indbragte Ejeren

en god Del rede Kontanter, naar han i Bytte »tog fra«, idet store voksne Dyr erstattedes med unge magre. Saadant Fradrag var jo næsten ren Fortjeneste.

Flere Mænd her plejede tit, ligesom Kristen Hansen, Lindeballe Skov, efter Høst at købe »en Helmis« for med den og en Stud at gøre Efteraarsarbejdet. Naar Pløjningen var tilendebragt, blev Krikken skudt. Der ved sparedes Vinterfoderet, og Skindet gav dog en Indtægt. Kroppen lagdes i mindre Partier ud paa Marken nær Skovkanten. Hensigten hermed var den at lokke Ræven hen til det fristende Hestekød, i hvis Nærhed Jægeren holdt sig skjult. Mangen Ræv fik da sit Bane-saar. Man sagde om gamle, snart udtjente Heste: »Den kan blive god at skyde Ræve i«. Eller: »Den er ikke for god til at skyde Ræve i«.

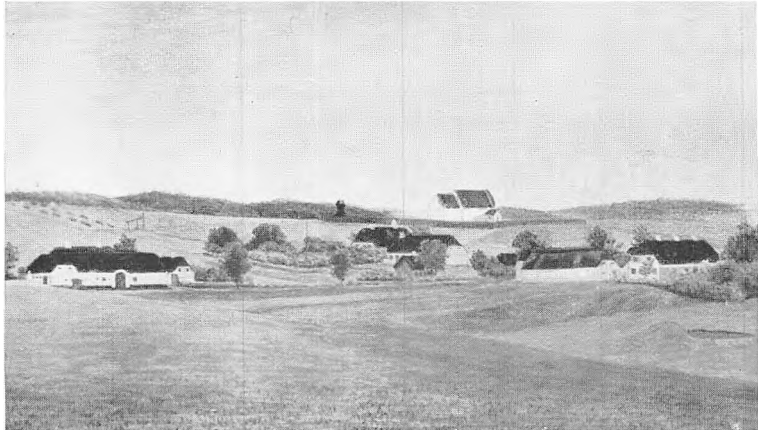
Ofte kørte man med Stude — jærnskoede — paa Landevejen, helt til Vejle. Det var jo en langsom Fart, men man ejede Taalmodighedens Naadegave, fik Tid at tænke sig om, forvente de kommende Oplevelser i fulde Drag, og hjemefter havde vor ensomme Kører paa Halmknippet i Vognbunden Lejlighed til at gruble over Bylivets sælsomme Ting, fæstne Indtrykkene i rigtig Rækkefølge fra den store, den fremmede, den brogede Verden — alt medens Maanen steg paa sin Bue og sank igen langt vesterude bag Skov og mørke Hede. Rejsen begyndte ved Morgengry og sluttede, naar Solens Straaler atter fra Øst lyste ind ad Lindeballe-Husenes Vinduer. I Mellemtiden var Mand, Kone og Børn blevet et Døgn ældre, men Anstrengelsen lønnedes fuldtud. De to Tønder Rug, der blev solgt i Vejle, de faa Kolonial- og Manufaktur-sager, som hjemførtes, udgjorde langtfra hele Resultatet; mange Dages Fortællen, Samtaler med Spørgsmaal og Svar gav Turen kærkomment Stof til.

I den lange og vanskelige Kamp mod Afstandene betød det pludselig et mærkeligt Fremskridt, da Kroejer Hansen, Uhe, 1876 begyndte daglig Postkørsel til Vejle. Der blev Brevsamlingssted i Uhe, senere fik Lindeballe en selvstændig Posttaske, som aflagdes i Byen, og man kunde nu her hente Breve og Aviser, naar Postvognen rullede ind. Det var næsten mere end eventyrligt at kunne komme saa let afsted ud og tilbage, stemningsfuldt lød Postkørerens Stød i Trompeten; Vognens hule Rumlen, Hestenes faste Fodslag kunde i stille Aftenluft høres langt bort. 1882 startede Iver Nielsen, Uhe, Dagvogn mellem Uhe—Vejle tre Gange om Ugen, Tur—Retur 1 Kr. Nu farer S. Omme—Vejle og Skjern—Vejle Rutebilerne gennem Lindeballe hver Dag, Afstandene er blevet kortere, Poesien mindre, Livets Vej lige vanskelig endda.

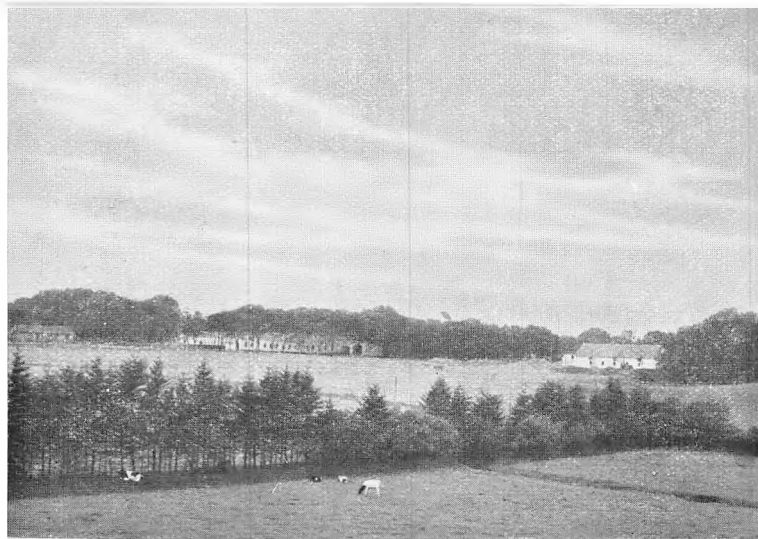
Vinteraftenerne gled hen med flittigt Arbejde. Kvinder og Børn spandt og strikkede, Mændene dannede Træstager, Hamler, Følge, Langvogne, Skovlskafter og lignende Genstande; disse blev smukt røgede og kunde siden sælges paa Vorbasse Marked, Sønder Omme Marked og andre Steder.

Et Udtryk for Uviljen mod Tidsspilde gav den Kone, der gik til Præsten og meddelte Mandens dødelige Afgang, »mens han død aa'«. Han var altsaa ikke helt død, da hun drog afsted.

Som Datidens hygiejniske Forhold ikke altid var særlig gode, kunde det hænde den bedste, at han fik Fnat. Praktisk Sans sagde, at med Midlerne herfor skulde der udvises Forsigtighed. Havde man indkøbt et Parti Rottekrudt eller andet, blev Medicinen følgelig først prøvet paa Aftægtsmanden, viste det sig, at han taalte Kuren, var der ingen Fare ved at anvende den

Lindeballe 1888, set fra Nordøst. Efter Maleri (tilh. K. H. Schiøth) af Gyde Pedersen. De to Gaarde Thue Madsens og Niels Schiøth's. Nedenfor Kirken Skolen, paa Legepladsen ved Enden af Ballings Havresæt ses Gymnastikgalgen. I Huset Vest for Thue Madsens Toft boede Byens Smed, det andet, mellem Skolen og Landevejen var Fynbo-Anes. Af et Par tidligere Bygninger her fandtes Grundfundamenter, da Vejen 1929 blev asfalteret og udvidet.

Lindeballe 1929. set fra Nordøst.

hos Familiens øvrige — mere værdifulde — Medlemmer.

Til hverdags maatte Folk være sparsommelige og vise sund Økonomi. Men ved højtidelige Lejligheder skulde der ikke spares. Hvad der skulde til, det skulde til.

Om Søndagen gik Konen i Kirke med skurede Træsko, hvis Krammer var fint pudsede, i Haanden bar hun Salmebog, Hovedvandsæg og sirligt sammenfoldet Lommetørklæde. Hun var godt klædt paa: 3 tykke Underskorter, Kjole og varme uldne Strømper, over Skuldrene Tørklæde af Silke, paa Hovedet »Hovedtøj«, foran stivet og kruset Blonde- (eller Kniple-) Stof, bag til en Pul af sort Fløjl med Blonder. Til daglig brugtes en rød eller kulørt Sirshue foret med Tvistlærred, ofte Strimler af Bombenet prydet med opstaaende Spids. Mandens Dragt, som hjemme var ufarvet Vadmæl, bestod ved Højtid og paa Kirkesti af høj, stiv Hat og lang Frakke, hvis Skøder naaede helt nedenfor Knæerne. Kan hænde Tøjet og Hatten ikke netop stammede fra i Gaar, Tingene blev baaret med en Anstand og Selvfølgelighed, der ganske overskyggede en Bagatel som falmet Farvetone. Knæbenklæder erindres kun efter Meddelelser. Men den røde Tophue med nedhængende Dusk er iagttaget paa Hovedet af Per Nielsen. Naar han hjulpet af to Kæppe kom stavrende i sin langskødede Frakke og hoppende Huedusk skal han have set festlig ud, navnlig hvis han tillige sang sit Yndlingskvad: Der staar en Stjerne i Østerland — — Digtet, som var meget langt, handlede om menneskelig Kærlighed.

Sansen for Form og Vedtægt kom ikke mindst frem under Livets afgørende Stunder, Barnedaab, Bryllup og Begravelse.

Skik og Brug tillod ikke Faderen at følge Barnet til Daab i Kirken. Han skulde modtage sit Barn, naar man kom hjem, og bære det ind i Huset.

Heldigvis kunde Husfaderen deltage i Bryllup, denne dejlige Fest, der gav Tilværelsen Glans længe før og lang Tid efter Begivenhedens Kulmination. Naar den store, længselsfuldt ventede Dag oprandt, mødtes man til Frokost i Bryllupsgaarden, hvor alt var pyntet, og hvor Klarinetterne klang, hver Gang en ny Flok Gæster stilede frem mod Døren. Straks trakteredes Godtfolk med Kager og Snapse, man talte sammen, fandt Slægt og Venner, spurgte Nyt og hørte. Med aabne Sanser toges Festen ind, med god Vilje spistes den rigelige Gildesmad. Til Frokost fik man Steg o. s. v. med Snapse, bagefter Kaffe og »Ponse«. Hvis Brud og Brudgom var lige saa glade som Brudeskaren, naar Turen gik ad Kirke til, var det ingen Sag. Musiken spillede, Forriderne red, i størst mulig Fart blev Vejen tilbagelagt. Ingen maatte standse, om saa Hjulene løb af, skulde man fortsætte. Et daarligt Varsels mørke Skygge vilde hver retsindig og glædestræbende Bryllupsgæst til det yderste undgaa. Lykkelig hjemkomsten fra Kirken nød man Middagens Mad, nemlig Risengrød og Klipfisk, Sødsuppe og Kalvesteg, til Slut varm Søsterkage, først og sidst og ind imellem rigelig med Øl, Brændevin og Rom. Hele Tiden mens Festen stod paa serveres Punch, i Storstuen Dans til den lyse Morgen. To-tre Dage varede Gildet; som en Sjældenhed mindes et Bryllup i Gadbjerg, hvor man endnu dansede femte Dags Morgen, da Lindeballerne drog til Jelling Marked. Man vilde saa gerne have Part i Livets Glæder, kendte ingen bedre, altsaa dansede man, der var jo ikke andet at gøre.

Ved Begravelser samledes Følget til Frokost, bag-

efter Middag og Gravøl. For dog at spare paa eet Punkt gravede og tilkastede vedkommende Familie eller nærmeste Venner i Følget Graven.

Altfor ofte hændte det destoværre, at Drikkeva-
nen førte »øvver æ Streg«. Hvorvidt man drak mindre
eller mere her end andre Steder, faar staa hen, men i
hvert Fald var det en Tyngsel over Hjemmet, naar
Manden ikke kunde holde Maade, en Sorg, naar Søn-
nen arvede Faderens Tilbøjelighed, en Skam, naar
Folk skulde raade og deltage i den vaagnende Tids
mange offentlige Sager og ikke kunde styre sig selv.
En Ændring mod større Ædruelighed var nødvendig.
Stavnkærhus havde længe været Smugkro, og en kgl.
priviligeret Kro laa midt i Lindeballe By. Præsterne
indledede en Kamp, der endte med Nedlæggelse af
dem begge. Navnlig har Aasterne faaet Skyld for flit-
tige Krobesøg. Naar de sad i Kirken, kunde en og an-
den faa en tydelig Forestilling om, at der stod to Præ-
ster paa Prædikestolen. Dette var, syntes den djærve
Nordmand, Pastor Gjellebøl, for meget af det gode,
han gav dem jo saa en ordentlig »Brændevinspræken«
den følgende Søndag, men han skred ogsaa til mere
haandgribelig Handling. »En Gang sad Bønderne i
Lindeballe Kro og svirede og kunde ikke blive enige
om, hvem der skulde køre Jordemoderen hjem, hun
havde været i Besøg hos et Fattiglem. Da det gik tem-
melig hedt til, blev der i Hemmelighed sendt Bud til
Pastor Gjellebøl i Ringive. Han svang sig paa sin Hest,
og et Øjeblik efter holdt han udenfor Kroen. Han
bandt Hesten og sprang ind i Krostuen, stillede sig for
Enden af Bordet, og idet han stødte Duppen af Ride-
pisten i Bordet med et Brag, raabte han med sin bar-
ske norske Stemme: »Hva æ de her!« Saa kunde de

køre Jordemoderen hjem.«¹⁾ »Paa en af Gjellebøls rappe Rideture kom Mikkel Tykhywwet (Tykhøjet) til at skræmme Præstens Hest, idet han pludselig stod op af en Grøft for at hilse paa sin Sjælesørger. Da haglede det med Piskeslag ned ad den arme Synders Ryg. Mikkel har formodentlig været fuld . . . . ellers var han vel sluppet lettere, men Gjellebøl var en Hader af Brændevinen.«²⁾ Ogsaa den følgende Sognepræst, J. C. Schousboe, var en myndig Mand. (De ligner ogsaa hinanden deri, at de begge har faaet et meget smukt Eftermæle). Det var vistnok i Pastor Schousboes Tid, Lindeballe Kro nedlagdes — ca. 1850. Tildragelsen skildres saaledes:

Den gamle Ejer, Hans Pedersen, havde en Datter, som blev gift med Ole Udesen. De unge overtog Gaard og Kro, Hans Pedersen gik paa Aftægt, men Kroen dreves fremdeles i hans Navn, og dette vedblev at staa malet paa Skiltet ved Siden af »Kgl. privilegeret«. Nu traf det sig, at Ole Udesen gik hen og slettede Svigerfaderens Navn og satte sit eget i Stedet. En Søndag, Præsten kom forbi, lagde han Mærke til Forandringen og indberettede Sagen til Herredsfogden. Denne kom straks herud og spurgte: »Hvem er Ejer og Kromand her?« Ole Udesen sagde, det var han. Men Herredsfogden sagde Nej, han havde ikke løst Bevilling. Øvrigheden tog da uden videre Snak Skiltet ned og fjærnede sig med det. »Fra i Dag er Kroen nedlagt«, sagde Herredsfogden, og saa var den nedlagt. — Bevillingen flyttedes til Uhe, hvor der i Forvejen var lidt Krohold.

---

¹⁾ H. Kau: Bidrag til Ringive, Gadbjerg og Lindeballe Sogns Præstehistorie, Vejle Amts Aarb. 1928.

²⁾ Samme i V. A. A. 1928.

I 1840—50 hjemsøgtes Lindeballe flere Gange af Ildebrand. Bl. a. er den tidligere Kro, nu Brugsfor-
ening, brændt 2 Gange, sidst 1862. Ved en af Bran-
dene lagdes Rauns Gaard og Poul Hansens Gaard i
Aske. Begge flyttedes ud paa Marken, sidstnævnte op
mellem Grønbjærg Bank og Smedegaard; siden lagdes
den under Thue Madsens Gaard.

En anden stor Begivenhed blev man i Lindeballe
Sogn stærkt optaget af. Slavekrigen, »gale Onsdag«,
29. Marts 1848.

Det forfærdelige Budskab, at en Flok — 600 —
rendsborgske Slaver (Tugthusfanger) var paa Vej op
gennem Jylland og allerede, stilende mod Bredsten og
Lindeballe, havde afbrændt Kjeldkjær, naaede vor By
nævnte Dags Formiddag. Her som andre Steder var
Sindene i Forvejen stærkt skræmte. Enhver, som med-
vaagen Interesse fulgte Datidens Efterretningsmidler,
vidste eller anede, at urolige Forhold var i Vente. Fra
Hovedstaden og sydfra kom Rygter svirrende, og Her-
redsfogden i Vejle havde tidlig om Morgen den 29.
til Sognene omkring Vejle udsendt et ilende Opraab,
der kort og fyndigt sagde: »Fædrelandet er i Fare!«
Enhver vaabendygtig Mand, som ejede en Bøsse, skulde
øjeblikkelig begive sig til Viuf Kro medbringende
Krudt, Kugler og store Hagel. I Viuf skulde de faa
videre Ordre (det var vistnok en Grænsebevogtning,
man paatænkte). »Det haster!« sagde Flyveskriftet,
og hvor det naaede hen, udbrød der jo straks voldsom
Panik. Man ved ikke, om det var Opraabet eller Ryg-
tet om Slaverne, der først kom til Lindeballe. Men sik-
kert er det, at en Rytter fra Sønder Omme undervejs
til Vejle var vendt om for i største Hast (han red He-
sten ihjel ved den Lejlighed) at melde Slavernes onde

Hensigt.¹⁾ Fra Lindeballe Kro fløj nu Rædselsbudet rundt i Sognet. Lærer Hansen, som, efter hvad vi før har hørt, var gammel Underofficer, lod straks Børnene løbe hjem med Efterretningen og med Bud til Mændene om at møde bevæbnede i Lindeballe for derfra i sluttet Trop at drage mod Bredsten. Det tjener i Virkeligheden Lindeballerne til Hæder, at de paa staaende Fod lagde alt til Side og straks mødte paa Pladsen ved Kirken, hvorfra man kunde overse den truede Hjemegn. Medens »Gamle Hansen« ringede med Kirkeklokken, og en Rytter fo'r ud til Sognets Yderkredse med Krigsraabet, begyndte de først ankomne at indlede nogle forberedende Øvelser. Da alle var samlet, drog man under Sang mod Øst. Maalet var Bredsten, som skulde undsættes. En paaskønnelsesværdig Tanke — og klog, ved at ile Fjenden i Møde, medens han endnu var langt borte, havde man jo en Chance for at holde Ødelæggelsens Vederstyggelighed borte fra Hjem og Sogn. Man vidste nok fra gammel Tid, hvad det betød at faa et fjendtligt Indfald paa nært Hold. Naa, det hele gik jo ikke saa galt den Gang. Man gensaa atter Kvinder og Børn, Hjem og Venner. Men Viljen til Værn var god nok, det havde man bevist. Bag efter kunde man rolig lade Spotten faa Udbrud. Længe mindedes den underlige Stemning, »gale Onsdag« gav Anledning til.

Om det aandelige Livs Udvikling er ved Lejlighed dvælet foran. Lærer Ballings rige Virkeaar gennem 1860—70erne havde stor Betydning. Provisorietidens bitre politiske Strid satte tilsyneladende et foreløbigt Skel for Ballings Indflydelse, men i Smaakredse holdt man sammen om de Interesser, der var vaakt, den

---

¹⁾ En mere udførlig Skildring af Slavekrigen i Lindeballe og Gadbjerg har Pastor H. Kau givet i Vejle Amts Aarbøger for 1906.

Vækkelse, man havde modtaget. Nogenlunde samtidig udfoldede Pastor Schousboe — en Søn af den gamle Sognepræst Schousboe — en frugtbar Gerning i Sognet. Saaledes føres nyere Tid nær. Fra mange synlige som skjulte Kilder udspringer den Flod, der stiler mod det evige Hav.

— — —

Vor Vandring gennem Sogn og Egn ved Tidens forskellige Stunder er ført til Ende. Vi har set Glimt af Naturens Gaver, truffet Spor af Slægternes Virke. Vi har lyttet efter Mindets Tale, tydet — saa godt vi kunde — de skrevne Tegns Sprog. Vor Gengivelse skulde sammenføje det hele, smaat og stort, til en levende Helhed, der hjælper Nutiden at fastholde Forbindelsen mellem gammelt og nyt.
